

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БУРАНОВ ІГОР ЮРІЙОВИЧ

УДК 34.01:159.9:364.63-053.2-054.73

**ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ ДІТЕЙ
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ**

081 Право

08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **І. Ю. Буранов**

Науковий керівник – **Кудерміна Олена Іванівна**
доктор психологічних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Буранов І.Ю. Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ. – Київ, 2026.

У дисертації вперше на монографічному рівні комплексно досліджено юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб.

В умовах воєнного стану булінг трансформується з локальної педагогічної проблеми у складний соціальний феномен. Його детермінація зумовлена не лише індивідуально-психологічними характеристиками учасників, а й загальною макросоціальною напругою, в межах якої підвищений рівень суспільної агресії та поширення «культу насильства» у медіапросторі виступають каталізаторами деструктивних поведінкових практик у дитячому середовищі. Булінг доцільно розглядати як специфічний механізм соціального впорядкування та перерозподілу влади в межах дитячої групи. Психологічна детермінація булінгу тісно пов'язана з потребою групи у конструюванні «внутрішнього ворога» як засобу підтримання внутрішньої згуртованості в умовах зовнішньої нестабільності. У цьому контексті заклад освіти постає як мікромодель суспільства, в якій булінг виступає формою негативної соціалізації та деформованого соціального контролю.

Узагальнення історичного розвитку, зарубіжного досвіду та сучасного стану нормативно-правового регулювання протидії булінгу дає підстави стверджувати, що антибулінгове законодавство має еволюційний характер і є результатом тривалого розвитку гуманістичних ідей та трансформації правового статусу дитини – від об'єкта опіки до повноправного суб'єкта права. Аналіз зарубіжної практики свідчить про наявність різних моделей правових засад

протидії булінгу, серед яких домінують децентралізований, криміналізаційний, соціально-інтегративний та адміністративно-контрольний підходи. У національному правовому просторі створено базову нормативну основу протидії булінгу, зокрема через удосконалення адміністративної відповідальності, розширення інституційного механізму реагування та законодавче закріплення поняття булінгу. Водночас зберігаються проблеми узгодженості процедур фіксації правопорушень та взаємодії між уповноваженими органами. Особливої уваги потребує захист уразливих категорій, зокрема дітей внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), які піддаються підвищеному ризику віктимізації. Це актуалізує необхідність розширення підходів до розуміння булінгу як форми дискримінаційної практики та врахування зарубіжного досвіду у сфері колективної відповідальності за безпечне середовище. Подальший розвиток національного законодавства має бути спрямований на усунення термінологічних неузгодженостей, розширення сфери правового регулювання, зокрема щодо кіберпростору, а також на посилення відповідальності за тяжкі форми булінгу.

Соціально-психологічні витоки феномена булінгу формуються на перетині індивідуальної травматизації переміщених дітей та реактивних механізмів спільноти, яка приймає. Вимушене переміщення призводить до руйнування звичної життєвої стабільності дитини, формуючи підвищену вразливість, що проявляється у тривожності, відчутті безпорадності та порушенні емоційно-вольової регуляції. Набутий травматичний досвід послаблює механізми психологічної адаптації, унаслідок чого дитина може демонструвати як замкнутість і соціальну ізоляцію, так і захисну агресивність, що підвищує ризик її віктимізації. З іншого боку, булінг зумовлюється груповими механізмами соціальної диференціації за принципом «свій – чужий». Дитина ВПО інтегрується у вже сформовану соціальну структуру, де будь-які відмінності – мовні, культурні чи матеріальні – можуть ставати підставою для її маргіналізації. У цьому контексті булінг виконує функцію підтримання уявної стабільності групи через витіснення «іншого». Додатковим чинником виступає феномен

відносної депривації, коли упередження дорослого середовища щодо «переваг» ВПО транслиуються дітям і трансформуються в агресивні поведінкові реакції. Суттєвою проблемою є також недостатня інституційна готовність освітнього середовища до роботи з наслідками травматичного досвіду. Інтерпретація випадків цькування як «адаптаційного процесу» фактично легітимізує насильство, тоді як брак професійної психологічної підтримки сприяє ізоляції дитини та ускладнює подолання наслідків травми, особливо за умов ослаблення сімейних ресурсів підтримки.

Узагальнення методологічних підходів до вивчення булінгу дітей в освітньому середовищі дозволяє констатувати, що ефективне розв'язання цієї проблеми можливе лише на основі інтегративного юридико-психологічного підходу. Це обумовлює поєднання інструментарію юриспруденції та методів емпіричної психології для виявлення як об'єктивних дефектів правового регулювання, так і суб'єктивних чинників агресії. Методологічну основу роботи визначає поєднання спеціально-юридичних методів (конкретно-соціологічний аналіз, моніторинг судової практики за статтею 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КупАП)) та психодіагностичних технік. Для подолання «інформаційного вакууму» щодо віктимізації дітей ВПО була реалізована така дослідницька стратегія: правовий моніторинг (аналіз звітів Державної судової адміністрації України та судових рішень), комплексне опитування (анонімне анкетування 838 респондентів (з яких 231 – дитина ВПО), психодіагностичний зріз (використання методики дослідження агресивності). Одержаний показник у 95 % обізнаності учнів із терміном «булінг» свідчить про успішну інтеграцію правових норм у свідомість підлітків. Проте високий рівень знань контрастує з високою віктимізацією (46 % серед дітей ВПО) та недовірою до дорослих (майже половина учнів 9-х класів не повідомляють про факти агресії). Це доводить, що латентність проблеми зумовлена не термінологічною неосвіченістю, а соціально-психологічними бар'єрами та неефективністю наявних механізмів судового підтвердження правопорушень.

Аналіз судової статистики свідчить про високу адаптивність національної юстиції: після суттєвого зниження показників у 2022 році (скорочення проваджень на 52 %, стан судочинства у 2024 році фактично досяг довоєнного рівня. Проте правозастосовна діяльність зберігає виражений рестриктивно-фіскальний характер. Системне ігнорування заходів виховного впливу (стаття 24-1 КУпАП) та домінування штрафних санкцій лише у 2,3 % випадків вказує на деформацію превентивної функції норми. Емпірично підтверджено тезу про екстремальну вразливість дітей ВПО, чий рівень віктимізації (44 %) майже вдвічі перевищує показники загальної вибірки. Об'єктивною стороною конфліктів щодо цієї категорії часто виступає посягання на фізичну недоторканність та матеріальні активи, які в посттравматичній свідомості дитини ідентифікуються як базисні елементи стабільності. Застосування психодіагностичного інструментарію дозволило ідентифікувати специфічний профіль агресивності дітей ВПО. На відміну від місцевих учнів, схильних до реляційної агресії, переміщені діти демонструють вищу готовність до фізичних актів реагування. Така «адаптивна агресія» є реактивним механізмом самозахисту у відповідь на відчуття ізоляції та «інституційну сліпоту» суб'єктів реагування, які часто ігнорують латентні фази конфлікту. Виявлений когнітивний розрив між сприйняттям безпеки батьками та педагогами актуалізує запит на впровадження анонімних цифрових каналів повідомлення (запит понад 70 % серед дітей ВПО).

Протидія булінгу в освітньому середовищі еволюціонувала з вузько педагогічної проблеми у комплексне міждисциплінарне явище, що потребує інтеграції правових, організаційних та психолого-педагогічних механізмів. Порівняльний аналіз зарубіжних підходів засвідчив, що скандинавські моделі акцентують увагу на формуванні безпечного шкільного клімату, англо-саксонські – на відновленні соціальних зв'язків та юридичній відповідальності, американська модель – на протоколізації та цивільно-правовій відповідальності закладів освіти, романо-германська – на інституціоналізації державних програм, а азійська – на жорсткому адміністративному контролі та колективній

відповідальності. Кожна з них містить елементи, релевантні для вдосконалення національної системи, однак їхня ефективність визначається адаптацією до соціокультурного контексту. В Україні сформовано нормативно-правове підґрунтя протидії булінгу, що поєднує адміністративно-правові механізми з елементами превентивної та корекційної роботи. Водночас існує потреба у подальшій нормативній узгодженості між суб'єктами реагування та інтеграції їхньої діяльності з програмами психолого-педагогічного впливу. Ефективна протидія булінгу дітей вимушених переселенців має ґрунтуватися на поєднанні трьох ключових векторів: інституційного (розбудова системи взаємодії та безпечної інфраструктури), соціально-інтегративного (розвиток емпатії, культури ненасильницької поведінки та включення в колектив) і професійно-корекційного (цілеспрямована робота з кривдниками та постраждалими). Такий підхід забезпечує перехід від формального реагування до системної превенції та створює підґрунтя для розроблення спеціальних механізмів захисту прав дітей ВПО в освітньому середовищі.

Реалізація авторського проєкту «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?» засвідчила, що ефективна протидія булінгу потребує комплексного поєднання нормативно-правових, організаційних, психологічних і комунікаційних інструментів. Запропонована модель, яка включає розроблення цифрового інструментарію (мобільного застосунку «My safety friends»), проведення всеукраїнських форумів, просвітницьких турів, фестивалів доброти та систематичне залучення медійних осіб, довела свою практичну результативність у підвищенні рівня обізнаності дітей, формуванні довіри до суб'єктів реагування та популяризації культури нетерпимості до булінгу. Особливу цінність має орієнтація проєкту на інклюзивність, зокрема врахування потреб дітей ВПО, а також впровадження інноваційних механізмів комунікації (анонімні звернення, чатботи, цифрові платформи, медійний вплив). Водночас встановлено, що ключовими бар'єрами залишаються інституційні та фінансово-технічні обмеження реалізації цифрових рішень, що потребує подальшого вдосконалення механізмів їх впровадження.

Ключові слова: булінг, детермінація булінгу дітей, діти ВПО, протидія булінгу, профілактика булінгу.

ANNOTATION

Buranov I. Yu. Legal and Psychological Foundations for Countering Bullying of Children of Internally Displaced Persons. – Qualifying scientific work of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs. – Kyiv, 2026.

The dissertation, the legal and psychological foundations for countering the bullying of children of internally displaced persons are comprehensively studied for the first time at the monographic level.

Under martial law, bullying transforms from a localized educational issue into a complex social phenomenon. Its determination is conditioned not only by the individual psychological characteristics of the participants but also by general macrosocial tension, within which heightened levels of social aggression and the spread of a “culture of violence” in the media space act as catalysts for destructive behavioral practices in children’s environments. Bullying should be viewed as a specific mechanism of social ordering and the redistribution of power within a children’s group. The psychological determination of bullying is closely linked to the group’s need to construct an “internal enemy” as a means of maintaining internal cohesion in conditions of external instability. In this context, the educational institution emerges as a micro-model of society, in which bullying serves as a form of negative socialization and distorted social control.

An overview of the historical development, international experience, and current state of legal regulation regarding the prevention of bullying provides grounds for asserting that anti-bullying legislation is evolutionary in nature and is the result of the long-term development of humanistic ideas and the transformation of the legal status of the child—from an object of guardianship to a full-fledged subject of law. An analysis of international practice indicates the existence of various models for

combating bullying, among which decentralized, criminalization, social integration, and administrative control approaches predominate. A basic regulatory framework for combating bullying has been established at the national level, in particular through the improvement of administrative liability, the expansion of institutional response mechanisms, and the legislative codification of the concept of bullying. At the same time, challenges remain regarding the consistency of procedures for documenting violations and coordination among authorized agencies. Special attention is needed to protect vulnerable groups, particularly children among internally displaced persons, who face an increased risk of victimization. This underscores the need to broaden our understanding of bullying as a form of discriminatory practice and to draw on international experience regarding collective responsibility for a safe environment. Further development of national legislation should be aimed at eliminating terminological inconsistencies, expanding the scope of legal regulation—including with regard to cyberspace—and strengthening accountability for severe forms of bullying.

The socio-psychological roots of the bullying phenomenon stem from the intersection of individual trauma experienced by displaced children and the reactive mechanisms of the host environment. Forced displacement disrupts a child's familiar life stability, creating heightened vulnerability that manifests as anxiety, a sense of helplessness, and impaired emotional and volitional regulation. The traumatic experience weakens psychological adaptation mechanisms, causing the child to exhibit both withdrawal and social isolation as well as defensive aggression, which increases the risk of victimization. On the other hand, bullying is driven by group mechanisms of social differentiation based on the "us versus them" principle. An IDP child integrates into an already established social structure, where any differences—linguistic, cultural, or material—can serve as grounds for their marginalization. In this context, bullying serves to maintain the group's perceived stability by excluding the "other." An additional factor is the phenomenon of relative deprivation, where the adult community's prejudices regarding the "privileges" of IDPs are transmitted to children and transformed into aggressive behavioral reactions. Another significant problem is

the educational environment's insufficient institutional readiness to address the consequences of traumatic experiences. Interpreting cases of bullying as an "adaptation process" effectively legitimizes violence, while the lack of professional psychological support contributes to the child's isolation and complicates the process of overcoming the consequences of trauma, especially in the context of weakened family support resources.

A review of methodological approaches to studying bullying among children in educational settings leads to the conclusion that this problem can be effectively addressed only through an integrative legal-psychological approach. This necessitates combining legal tools with methods of empirical psychology to identify both objective shortcomings in legal regulation and subjective factors contributing to aggression. The methodological basis of the study was defined by a combination of specialized legal methods (concrete sociological analysis, monitoring of judicial practice under Article 173-4 of the Code of Administrative Offenses) and psychodiagnostic techniques. To address the "information vacuum" regarding the victimization of IDP children, the following research strategy was implemented: legal monitoring (analysis of reports from the State Judicial Administration of Ukraine and court decisions), a comprehensive survey (an anonymous questionnaire administered to 838 respondents, 231 of whom were IDP children), and a psychodiagnostic assessment (using a methodology for studying aggression). The finding that 95% of students are familiar with the term "bullying" indicates the successful integration of legal norms into adolescents' consciousness. However, this high level of knowledge contrasts with high rates of victimization (46% among IDP children) and distrust of adults (nearly half of 9th-grade students do not report incidents of aggression). This demonstrates that the latency of the problem stems not from a lack of familiarity with terminology, but from socio-psychological barriers and the ineffectiveness of existing mechanisms for judicial confirmation of violations.

An analysis of judicial statistics indicates a high degree of adaptability in the national justice system: following a significant decline in indicators in 2022 (a 52% reduction in proceedings), the state of the judicial system in 2024 had effectively

returned to pre-war levels. However, law enforcement activities retain a distinctly restrictive and punitive character. The systematic disregard for educational measures (Art. 24-1 of the Code of Administrative Offenses) and the dominance of fines in only 2.3% of cases indicate a distortion of the preventive function of the law. The thesis regarding the extreme vulnerability of IDP children, whose victimization rate (44%) is nearly double that of the general sample, has been empirically confirmed. The objective aspect of conflicts involving this category often involves violations of physical integrity and material assets, which, in the child's post-traumatic consciousness, are identified as fundamental elements of stability. The use of psychodiagnostic tools made it possible to identify a specific profile of aggression among internally displaced children. Unlike local students, who tend toward relational aggression, displaced children demonstrate a greater propensity for physical acts of aggression. Such "adaptive aggression" serves as a reactive self-defense mechanism in response to feelings of isolation and the "institutional blindness" of those responding, who often overlook the latent phases of conflict. The identified cognitive gap between parents' and educators' perceptions of safety highlights the need for anonymous digital reporting channels (a demand exceeding 70% among IDPs).

Countering bullying in the educational environment has evolved from a narrowly pedagogical problem into a complex interdisciplinary phenomenon requiring the integration of legal, organizational, and psychological-pedagogical mechanisms. A comparative analysis of foreign approaches has shown that Scandinavian models focus on creating a safe school climate, Anglo-Saxon models on restoring social ties and legal accountability, the American model—on standardization and civil liability of educational institutions, the Romano-Germanic model—on the institutionalization of state programs, and the Asian model—on strict administrative control and collective responsibility. Each of these approaches contains elements relevant to improving the national system; however, their effectiveness depends on how well they are adapted to the sociocultural context. Ukraine has established a regulatory framework for combating bullying that combines administrative and legal mechanisms with elements of preventive and corrective work. At the same time, there is a need for further

regulatory coordination among response agencies and the integration of their activities with psychological and educational intervention programs. Effective counteraction to bullying of internally displaced children must be based on a combination of three key vectors: institutional (building a system of interaction and a safe infrastructure), socio-integrative (developing empathy, a culture of non-violent behavior, and inclusion in the community), and professional-corrective (targeted work with perpetrators and victims). This approach ensures a transition from a reactive response to systematic prevention and lays the groundwork for developing specialized mechanisms to protect the rights of IDP children in the educational environment.

The implementation of the original project, 'Stop Bullying! Who is My Safe Friend?', has demonstrated that effective anti-bullying measures require a comprehensive synergy of legal, organizational, psychological, and communication instruments. The proposed model—incorporating the development of digital tools (the 'My Safety Friends' mobile app), nationwide forums, educational tours, kindness festivals, and the systematic engagement of media personalities—has proven its practical effectiveness in enhancing child awareness, fostering trust in response entities, and promoting a culture of zero tolerance toward bullying.

Of particular value is the project's commitment to inclusivity, specifically addressing the needs of internally displaced children (IDPs), alongside the introduction of innovative communication mechanisms such as anonymous reporting, chatbots, digital platforms, and media influence. However, it has been established that institutional, financial, and technical constraints in deploying digital solutions remain significant barriers, necessitating further refinement of their implementation mechanisms

Keywords: bullying, factors contributing to bullying among children, internally displaced children, anti-bullying measures, bullying prevention.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Буранов І. Ю. Психологічні особливості поведінки булера та його жертви. *Юридична психологія*. 2023. Т. 1 (32). С. 86-92. DOI: <https://doi.org/10.33270/03233201.86>
2. Буранов І. Ю., Кудерміна О.І. Юридико-психологічні проблеми протидії булінгу дітей ВПО в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Право». 2025. № 7 (47). С. 940-952. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7\(47\)-940-952](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7(47)-940-952)
3. Буранов І. Ю. Теоретико-методологічні засади профілактики та протидії булінгу в освітньому середовищі. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія «Право». 2026. № 2 (24). С. 71-83. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-2\(24\)-71-83](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-2(24)-71-83)
4. Буранов І. Ю. Удосконалення організаційних засад протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб. *Наукові іновації та передові технології*. Серія «Право». 2026. № 4 (56). С. 2961-2973. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-4\(56\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-4(56))

Інші друковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Буранов І. Ю., Кудерміна О.І. Соціальні особливості булінгу та сучасні засоби їх виявлення. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : матеріали III Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Київ, 31 жовт. 2022 р. Київ, 2022. С. 55-59.
2. Буранов І. Ю. Кібербулінг як фактор ризику в освітньому середовищі *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій* : матеріали IV Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Київ, 7 квіт. 2023 р. Київ, 2023. С. 24-28.
3. Буранов І. Ю. Профілактика булінгу та співпраця з державними органами влади. *Актуальні питання протидії булінгу у воєнний час. Хто мій безпечний друг у протидії булінгу?* : матеріали II Всеукраїнського форуму, м. Київ, 4 трав. 2023 р. Київ, 2023. С. 8-11.
4. Буранов І. Ю. Особливості поширення булінгу як засади превентивної

діяльності щодо його попередження. *Особистість, суспільство, війна* : матеріали Міжнародного психологічного форуму, м. Харків, 26 квіт. 2024 р. Харків, 2024. С. 69-72.

5. Запобігання булінгу серед неповнолітніх: аналітичний огляд / І. Ю. Буранов, В. Г. Сюравчик, О. В. Максименко, І. А. Ботнаренко. Київ, 2025. 90 с.

6. Буранов І. Ю. Булінг в психологічній проблематиці дітей ВПО в Україні. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : зб. тез Міжнародної наук.-практ. конф., м. Львів, 21 лют. 2025 р. Львів, 2025. С. 87-89.

7. Буранов І. Ю. Психологічні ризики булінгу внутрішньо переміщених осіб. *Формування особистості правоохоронця в сучасних умовах* : матеріали наук.-практ. круглого столу, м. Київ, 31 жовт. 2025 р. Київ, 2025. С. 10-13.

8. Буранов І. Ю. Булінг як чинник порушення ментального здоров'я дітей внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Київ, 23 груд. 2025 р. 2025. С. 47-49.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. БУЛІНГ ЯК ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНА ПРОБЛЕМА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ	26
1.1. Соціальна сутність та психологічна детермінація феномена булінгу..	26
1.2. Історичні витоки та сучасний стан нормативно-правового забезпечення протидії булінгу в практиці суспільних відносин.....	51
1.3. Соціально-психологічні детермінанти виникнення булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб.....	85
Висновки до розділу 1.....	111
РОЗДІЛ 2. ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БУЛІНГУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	114
2.1. Методологічний інструментарій дослідження феномена булінгу дітей в освітньому середовищі.....	114
2.2. Особливості правового регулювання та актуальних тенденцій поширення булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб.....	136
Висновки до розділу 2.....	165
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ...	168
3.1. Організаційні та психолого-педагогічні напрями удосконалення протидії булінгу дітей вимушених переселенців.....	168
3.2. Зміст та реалізація заходів авторського Проєкту «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?».....	195
Висновки до розділу 3.....	222
ВИСНОВКИ	224
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	232
ДОДАТКИ	256

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВПО	внутрішньо переміщена особа
МОН	Міністерство освіти та науки України
США	Сполучені Штати Америки
ККУ	Кримінальний кодекс України
ЄС	Європейський Союз
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
НПУ	Національна поліція України
ООН	Організація об'єднаних націй
ЮНЕСКО	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
ЮНІСЕФ	United Nations Children's Fund
CDC	Центр з контролю та профілактики захворювань
HBSC	проект «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді»
ПТСР	посттравматичний стресовий розлад
ОКР	обсесивно-компульсивні розлади
ДСА України	Державна судова адміністрація України
ДСЯО	Державна служба якості освіти
СОБ	Служба освітньої безпеки
ГО	громадське об'єднання
ЗЗСО	заклади загальної середньої освіти

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України у 2022 році, спричинила найбільшу гуманітарну кризу в Європі з часів Другої світової війни. Одним із найбільш критичних наслідків цієї агресії стало масове внутрішнє переміщення населення. За даними Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) та Міністерства соціальної політики України, мільйони громадян змушені були залишити свої домівки, заради збереження життя. Серед них особливу, найбільш вразливу категорію становлять діти внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО).

Процес інтеграції дітей ВПО у нові територіальні громади та незнайоме освітнє середовище виходить за межі суто організаційно-логістичних заходів. Він зумовлений глибокими соціально-психологічними трансформаціями та високим ризиком виникнення конфліктної взаємодії. Аналіз правозастосовної практики свідчить, що діти цієї категорії нерідко стають об'єктами булінгу (цькування), що детерміновано як їхнім специфічним психотравмуючим досвідом, так і латентною соціальною напругою всередині громад, що їх приймають. Загалом, за десять місяців 2025 року в українських школах та інших закладах освіти зафіксували 234 випадки булінгу – на 7 % більше, ніж 2024 року. Статистика свідчить про зростання кількості справ – 234 проти 219. Офіційної статистики булінгу дітей ВПО державними інституціями не здійснюється, незважаючи на складність соціального контуру їх інтеграції в нові громади.

Булінг дітей ВПО не є звичайним міжособистісним конфліктом, оскільки він часто має ознаки стигматизації за територіальною або мовною ознакою. Подібні явища підривають національну єдність, створюють внутрішні лінії розлому та використовуються в інформаційно-психологічних впливах для дестабілізації країни. Держава має забезпечити не просто «фізичне перебування» дитини в школі, а її повну безпеку та інклюзію. Відсутність дієвих юридико-психологічних засад протидії цьому явищу створює ризик формування «втраченого покоління», чия соціалізація буде викривлена агресією як зовнішньою (війна), так і внутрішньою (цькування в новому середовищі).

Зазначене обумовлює комплексний характер соціального та психологічного виміру проблеми забезпечення безпечного освітнього середовища дітей внутрішньо переміщених осіб.

Гарантованим обов'язком демократичної держави виступає створення нормативно-правових засад запобігання поширенню булінгу дітей. Нормативно-правова система охорони дитинства в Україні має багаторівневу структуру, фундаментом якої є Конституція України, що проголошує рівність дітей у своїх правах незалежно від походження (стаття 52), та Закон України «Про охорону дитинства», який визначає охорону дитинства як стратегічний загальнонаціональний пріоритет. Особливе місце в цій системі посідає Закон України «Про освіту», зокрема стаття 53-1 гарантує право на безпечне освітнє середовище, вільне від будь-яких форм насильства та дискримінації. Для дітей ВПО ці загальні гарантії підсилюються нормами Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який зобов'язує державу створювати умови для успішної інтеграції та соціальної адаптації таких дітей за новим місцем проживання. У контексті протидії деструктивним формам соціальної взаємодії ключове значення має Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», який вперше на законодавчому рівні закріпив поняття булінгу та встановив адміністративну відповідальність за його вчинення (стаття 173-4 КУпАП).

Водночас аналіз зазначених актів свідчить про наявність певного правового дуалізму: при наявності розвиненої декларативної бази бракує підзаконних механізмів, які б враховували особливу психологічну вразливість дітей ВПО як жертв або свідків булінгу. Це актуалізує потребу в імплементації міжнародних стандартів не лише в юридичну практику, а й у систему психологічного супроводу правових процедур, що дозволило б перейти від формального покарання за булінг до реального захисту інтересів дитини в умовах воєнного стану.

Юридична площина проблеми протидії булінгу дітей в Україні сфокусована на фіксації правопорушення та накладенні штрафів, що, як

доводить світова практика запобігання цькуванню, має обмежену ефективність. Чинна правова база не враховує специфічний статус дитини ВПО як суб'єкта, що вже перебуває в стані гострої адаптаційної кризи. Юридичні механізми протидії булінгу щодо дітей ВПО потребують диференціації та інтеграції з психологічними методами відновного правосуддя. Брак чітких юридичних засад, які б враховували особливий статус потерпілих ВПО, призводить до вибірковості та формалізму в роботі правоохоронних органів й адміністрацій закладів освіти.

Питання соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених дітей розглядалися в наукових працях М. Барабаш, С. Бабачанах, О. Ворошук, К. Вольської, К. Гордєєвої, Г. Даниленко, Т. Зубіашвілі, Є. Калініна, Л. Харченко, О. Лавренко, Л. Мельник, В. Пундева, О. Роговської, І. Сидоренко, Л. Страшок.

Окремі аспекти розгляду булінгу як соціального та психологічного явища були висвітлені в розвідках П. Бойчук, Ю. Бриндікова, О. Гаврищак, Т. Журавко, Л. Задорожної-Княгницької, М. Козігори, А. Романюк, Л. Місінькевич, С. Мащак, Ю. Клименко, О. Макарової, Т. Мельник, О. Мельникової, М. Наказного, М. Погомій, Г. Поліщук, С. Таратути, Н. Трофаїла.

Опрацювання нормативно-правових механізмів протидії булінгу як адміністративного правопорушення представлено в наукових дослідженнях А. Гутник, А. Запорожець, Т. Миронюк, Ю. Левченка, Т. Красюка, М. Легенького, М. Нетреби, І. Хаджинова, О. Петечела, М. Приходько, О. Проця, Р. Романків, Є. Соболь, Л. Сорочук, Р. Сербіна, Ю. Суденко.

Водночас більшість наявних наукових досліджень мають фрагментарний характер і не враховують тривалий характер війни та динаміку інтеграції ВПО. Зазначене обумовлює актуалізацію комплексного інтегративного дослідження протидії булінгу дітей ВПО в площині юридичної психології.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки; положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 року);

Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 року); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України № 501/2015 від 24 березня 2021 року); Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 року № 708-р); Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи (Указ Президента України від 12 січня 2011 року № 24/2011); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023); плану науково-дослідницьких робіт Національної академії внутрішніх справ.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз юридико-психологічних засад протидії булінгу дітей ВПО і розроблення на цій основі науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи превенції та профілактики цього явища.

Для виконання окресленої мети визначено розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати соціальну сутність та психологічну детермінацію феномена булінгу;
- дослідити історичні витоки та сучасний стан нормативно-правового забезпечення протидії булінгу в практиці суспільних відносин;
- розкрити соціально-психологічні детермінанти виникнення булінгу дітей ВПО;
- виокремити та обґрунтувати методологічний інструментарій дослідження феномена булінгу дітей в освітньому середовищі;
- означити особливості правового регулювання та актуальні тенденції поширення булінгу дітей ВПО;
- визначити організаційні та психолого-педагогічні напрями удосконалення протидії булінгу дітей ВПО;
- охарактеризувати зміст та реалізацію заходів авторського Всеукраїнського проєкту «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?».

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері запобігання та протидії булінгу дітей ВПО.

Предметом дослідження є юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей ВПО.

Методи дослідження. У дисертації використані загальнонаукові і спеціальні методи, які є засобами наукового пошуку. В основі їх застосовування є діалектичний метод, завдяки якому окремі елементи досліджуються у взаємодії та взаємозалежності.

Формально-логічні методи застосовувались під час аналізу матеріалів судової практики, наукових положень та концепцій, які відображають специфіку дослідження (розділи 1 – 3). Порівняльно-правовий метод використано під час аналізу правових питань у сфері протидії булінгу, під час аналізу норм кримінального та адміністративного законодавства (розділи 1 – 3). Системно-структурний метод – у процесі формування загальної характеристики історії розвитку застосування правового регулювання відповідальності за вчинення булінгу, визначенні міжнародних стандартів здійснення протидії цькуванню (розділ 1). Функціональний метод – для формулювання особливостей впливу правових явищ через аналіз їхніх функцій, ролі та практичного впливу на суспільні відносини у сфері запобігання та протидії булінгу дітей ВПО (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 3.1). Методи порівняльного правового прогнозування – під час формулювання конкретних пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правових та організаційних засад протидії булінгу дітей ВПО (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2). Статистичний метод та методи психодіагностики застосовувалися для аналізу результатів опитування з метою узагальнення статистичних відомостей за темою дослідження (підрозділи 2.1, 2.2). Метод синтезу – під час формулювання висновків та пропозицій за темою дисертації.

Емпіричну основу дослідження становлять результати аналізу даних офіційної статистики, здійснення судової практики розгляду справ за статтею 173-4 КУпАП відповідно до звітів судів першої інстанції. Одержання даних щодо актуальних тенденцій поширення булінгу дітей ВПО

реалізовувалося шляхом проведення анонімного опитування за допомогою інструментів Google. Виокремлення психологічних засад протидії булінгу здійснювалося за допомогою застосування психодіагностичної методики «Агресивна поведінка» (Е. Ільїн, П. Ковальов). Загальна вибірка складала 838 дітей (із них: 56,9 % осіб жіночої статі та 43,1 % осіб чоловічої статі), серед яких 231 внутрішньо переміщена дитина (із них: 62,7 % осіб жіночої статі та 37,3 % осіб чоловічої статі). У ході опитування були залучені респонденти з м. Києва, Київської, Хмельницької, Сумської, Дніпропетровської, Львівської, Закарпатської, Запорізької, Житомирської, Івано-Франківської, Миколаївської, Волинської, Донецької, Полтавської, Харківської, Вінницької, Кіровоградської, Херсонської та Одеської областей, Автономної Республіки Крим.

У роботі також було використано особистий досвід роботи здобувача на різних посадах Управління ювенальної превенції Національної поліції України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці комплексним монографічним дослідженням щодо виокремлення юридико-психологічних засад протидії булінгу дітей ВПО, в якому сформульовані вперше наукові положення і рекомендації, які мають важливе теоретичне та практичне значення.

Незважаючи на ґрунтовний внесок сучасних авторів щодо аналізу проблем захисту прав дітей, на сьогодні комплексного дослідження, присвяченого юридико-психологічним засадам протидії булінгу дітей ВПО, не проводилося.

Основні положення, що виносяться на захист:

вперше:

– виокремлені основні чинники запобігання булінгу дітей ВПО, а саме: нормативно-правову детермінацію; психологічний супровід; інклюзивне безпечне середовище; інституційну взаємодію; діджиталізацію та конфіденційність механізмів звітування;

– доведено невідповідність чинної моделі правосуддя потребам соціальної інклюзії дітей ВПО, зокрема: високий відсоток процесуально незавершених справ трансформує судовий процес із механізму захисту на інструмент вторинної

віктимізації; специфічні для війни чинники (повторна евакуація, зміна місця проживання або неможливість участі в засіданнях) створюють умови, за яких правосуддя стає недоступним саме для найбільш мобільних та вразливих груп населення (ВПО); ігнорування судами заходів виховного впливу (стаття 24-1 КУпАП) перетворює юридичну санкцію на додатковий стрес-фактор для малозабезпечених сімей ВПО, що не виправляє поведінку дитини, а лише посилює соціальну напругу;

– проведено емпіричне дослідження поширення булінгу дітей ВПО в нашій державі, що дозволяє стверджувати, що зазначене явище має виражену матеріально-фізичну спрямованість та колективний характер. Психологічний профіль такої дитини характеризується «адаптивною фізичною агресією», яка є не ознакою делінквентності, а виступає симптомом незавершеної соціальної адаптації та захисною реакцією на інституційну байдужість;

– запропоновано та реалізовано проєкт «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?», що базується на принципах комплексності, міжінституційної взаємодії, інклюзивності соціального середовища та включає інформаційні, просвітницькі, підтримувальні соціально-психологічні заходи запобігання булінгу;

удосконалено:

– розуміння основ нормативно-правого регулювання протидії булінгу дітей в Україні;

– напрями організаційних засад запобігання булінгу дітей в освітньому середовищі;

– положення про специфічність віктимного статусу дітей ВПО в новому освітньому середовищі;

– зміст та особливості психологічного профілю дітей ВПО у статусі «жертва» та «кривдник»;

– тлумачення принципів створення інклюзивного соціального середовища дітей ВПО;

набуло подальшого розвитку:

– розуміння соціальної сутності та психологічної детермінації феномена булінгу;

– застосування світового досвіду нормативно-правового та організаційного запобігання булінгу дітей;

– виокремлення історичних витоків та соціально-психологічних детермінант виникнення булінгу дітей ВПО;

– визначення психологічних особливостей поведінки дітей ВПО в процесі адаптації до нового місця проживання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені у дисертаційному дослідженні положення та рекомендації використовуються та можуть бути використані в:

– *науковій діяльності* – під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проектів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 10. 04. 2026 № 99-нд);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Юридична психологія», «Соціальна психологія», «Психологічне забезпечення юридичної діяльності», підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 10. 04. 2026 № 98-оп);

– *практичній діяльності* – у процесі професійного навчання поліцейських відділу ювенальної превенції управління превентивної діяльності (акт впровадження відділу ювенальної превенції управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції у м. Києві від 10. 04. 2026; акт впровадження відділу ювенальної превенції управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції у Київській області від 14. 04. 2026); у процесі організаційної та прикладної діяльності протидії булінгу серед дітей

(акт впровадження Центру позашкільної освіти Дарницького району м. Києва від 09. 04. 2026; акт впровадження Будинку дитячої та юнацької творчості «Дивоцвіт» від 13. 04. 2026; акт впровадження Дитячої телевізійної академії «33 канал KIDS» від 08. 04. 2026; акт впровадження ГО «Всеукраїнське об'єднання протидії булінгу! Мої безпечні друзі!» від 06. 04. 2026).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно, сформульовані положення та висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення ідей здобувача. Окремі положення дисертаційного дослідження викладено у співавторстві з науковим керівником О. Кудерміною. У науковій статті «Юридико-психологічні проблеми протидії булінгу дітей ВПО в Україні» особистий внесок здобувача становить 70 %. Зокрема, автором проаналізовані результати самостійно проведеного теоретичного дослідження, Кудерміною О. здійснено огляд наукових джерел щодо психологічних аспектів дослідження проблеми.

Апробація матеріалів дисертації. Ключові положення дисертації, висновки й рекомендації оприлюднено на 7 міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях та науково-практичних круглих столах, зокрема: «Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів» (м. Київ, 31 жовтня 2022 р.), «Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій» (м. Київ, 07 квітня 2023 р.), «Актуальні питання протидії булінгу у воєнний час. Хто мій безпечний друг у протидії булінгу?» (м. Київ, 04 травня 2023 р.), «Особистість, суспільство, війна» (м. Харків, 26 квітня 2024 р.), «Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки» (м. Львів, 21 лютого 2025 р.), «Формування особистості правоохоронця в сучасних умовах» (м. Київ, 31 жовтня 2025 р.), «Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану» (м. Київ, 23 грудня 2025 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані за результатами дисертаційної роботи, відображені у 12 наукових працях, зокрема в чотирьох наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, а також у 7 тезах наукових доповідей та 1 аналітичному огляді.

Структура та обсяг дисертації. Робота містить основну частину (вступ, три розділи, які логічно об'єднані у сім підрозділів, висновки), список використаних джерел і додатки. Загальний обсяг дисертації становить 324 сторінки, з яких основний текст – 281 сторінка. Список використаних джерел містить 214 найменувань на 24 сторінках. Додатки викладено на 43 сторінках.

РОЗДІЛ 1. БУЛІНГ ЯК ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНА ПРОБЛЕМА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

1.1 Соціальна сутність та психологічна детермінація феномена булінгу

У сучасних умовах трансформації вітчизняного освітнього простору, що об'єктивно зумовлюється воєнним станом у нашій державі, феномен булінгу перестав розглядатися як суто педагогічна проблема, набувши статусу складного системного конструкту. Його вивчення вимагає інтегрованого підходу, що поєднує аналіз об'єктивних суспільних процесів та суб'єктивних психологічних механізмів, які детермінують агресивну поведінку в середовищі дітей. Зазначене є основою в уточненні оцінки та кваліфікації булінгу як правопорушення із подальшим відображенням результату у відповідних нормативно-правових документах.

Соціальна сутність булінгу виявляється в його функціонуванні як механізму наявних дефектів соціальної комунікації та стратифікації дитячого середовища. В умовах воєнного стану та соціально-економічної турбулентності, характерної для сучасної України, такі макросоціальні чинники, як мова ворожнечі в медіапросторі та загальна суспільна напруга створюють специфічний фон, що легітимізує агресію як засіб подолання невизначеності.

У цьому підрозділі ми здійснили спробу виокремити теоретичну модель булінгу як динамічної системи, де соціальна нестабільність може виступати каталізатором психологічної деструктивності.

Етимологічно термін «булінг» походить від англійського *bully* (хуліган, агресор, задирака) і позначає людину, яка негативно використовує свою силу та владу щодо іншої особи. Як предмет наукового дослідження цей феномен займає вагоме місце в сучасних розвідках фахівців різних напрямів. Активно його сутність та детермінацію аналізували представники педагогічної, психологічної та юридичної наукових спільнот, фокусуючись на притаманних для фахових галузей ознаках та особливостях булінгу.

Первинно проблематика булінгу набула розвитку в межах соціально-педагогічних досліджень [41, 47, 65]. Вона виокремлюється як важлива соціальна проблема, що проявляється у формі довготривалої, систематичної агресії (фізичної або психологічної) в організованих дитячих колективах, насамперед у школі [97]. Булінг у сучасному освітньому середовищі необхідно розглядати як конфліктне й широко розповсюджене явище в дитячих колективах, яке впродовж останніх років в Україні набуло статусу гострої соціальної проблем. Це явище має негативний вплив не лише на жертву, а й на кривдників, спостерігачів, батьків та педагогів, руйнуючи здоровий психологічний клімат у колективі [86].

Відповідно до поглядів представників соціально-педагогічної наукової спільноти, булінг (цькування) – це складне соціальне явище, що виникає, насамперед, в учнівському колективі, та характеризується тривалим, систематичним насильством. Його соціальна сутність полягає у тому, що це не просто агресія, а перерозподіл влади, де кривдник використовує домінування та контроль для породження страху у жертви. Він є певним результатом суспільних процесів та виступає відображенням нестабільного стану освітньої системи та суспільства в цілому. Це явище впливає на всіх учасників освітнього процесу – дітей та дорослих, і часто вимагає втручання всієї громади для його вирішення. Ситуації булінгу ніколи не припиняються самі собою – вони потребують активного втручання дорослих та створення безпечного освітнього середовища [20].

Результати соціально-педагогічних досліджень дозволили розглядати булінг не просто як індивідуальну агресію, а як деструктивне соціальне явище, що виникає всередині шкільного колективу та вказує на соціальну нерівність учнів. Цей феномен трактується як зловживання владою, де сильніша сторона систематично пригнічує слабшу. При цьому, школа виступає першим офіційним соціальним середовищем дитини, де булінг стає формою негативної соціалізації. Також важливою ознакою виступає публічність – соціальна сутність підкреслюється наявністю свідків, а булінг використовується як інструмент встановлення ієрархії в групі [180].

У подальшому науковці розглядають булінг не лише як міжособистісний конфлікт, а як проблему соціального виховання дитини. Підкреслюється, що він є проявом девіантної поведінки, яка виникає через прогалини в соціальній освіті. Цькування трактується як порушення соціальних норм і цінностей, що існують у шкільній спільноті. При цьому, очікується, що школа має бути мікрокосмосом суспільства, в якому дитина вчиться гуманізму [180].

У реальних умовах освітнього процесу школа нерідко стає «полігоном» для розрядки дітьми негативних імпульсів, накопичених удома [97]. Водночас факти булінгу заклади освіти часто замовчують заради збереження репутації, що лише сприяє його поширенню.

Погляди на проблему булінгу крізь призму теорії соціальних мереж дозволяє визначити його як соціальний феномен, що за своєю суттю є порушенням процесу соціалізації особистості в умовах шкільної освіти. Іншими словами, це повторювана та деструктивна поведінка, де один або декілька учнів навмисно завдають фізичної або емоційної шкоди однокласникам у формі терору, приниження та погроз. Науковці, у межах зазначеної теорії, стверджують, що поведінку людини неможливо зрозуміти поза груповим контекстом: позитивні стосунки з однолітками сприяють психологічному благополуччю, тоді як негативні – мають довготривалі руйнівні наслідки для подальшого становлення особистості. Серед потенційних соціальних наслідків булінгу дослідники визначають: зниження рівня домагань у здобутті освіти, наявність вищого рівня безробіття та отримання менших доходів у дорослому віці [206].

Дж. Стрінберг досліджуючи соціальні процеси булінгу у шведських школах, розглянув це явище як глибоко вкорінений соціальний і реляційний процес. Відповідно, булінг тлумачиться науковцем не як індивідуальна поведінкова проблема, а як соціальний феномен, що виникає внаслідок мікрополітики групової взаємодії. Це процес, заснований на стосунках, де головну роль відіграють механізми соціального включення та виключення. Булінг є інструментом «соціального впорядкування» належності до групи, де

суб'єкти постійно ведуть переговори про те, хто є «своїм», а хто – «чужим». Це не просто конфлікт між двома учнями, а динамічний процес залучення більшості членів групи через різні соціальні ролі [191].

При цьому Д. Мертен стверджує, що булінг – це засіб конструювання соціальної ідентичності. У дитячому середовищі, особливо в періоди нестабільності, виникає гостра потреба в чітких межах між «ми» (свої) та «вони» (чужі). Булінг виступає інструментом визначення, хто має право на повагу та статус в учнівському середовищі, а хто такої поваги не заслуговує. Це «публічний перформанс», де агресор демонструє свою владу над встановленими соціальними нормами. Приниження жертви конвертується у підвищення статусу агресора в очах однолітків. Наведене пояснює, чому булінг часто стає колективним – група солідаризується навколо агресора, щоб не опинитися на місці жертви [171].

Аналіз соціальної динаміки, відповідно до поглядів Дж. Мертена, дозволяє припустити, що в ускладнених умовах воєнного стану булінг в освітньому середовищі може набувати рис інструментальної агресії. Структура явища зміщується від особистісних конфліктів до системної віктимізації учнів, які не відповідають критеріям групової ідентичності. В умовах зовнішньої загрози дитячий колектив жорсткіше структурує внутрішню ієрархію, де роль «свідків» стає ключовою у легітимізації насильства як способу зняття колективної тривоги. Таким чином, психологічна детермінація булінгу тісно переплітається з потребою учнівської групи у пошуку «внутрішнього ворога» для зміцнення внутрішньогрупової згуртованості. Відповідно, булінг стає інструментом відчуження людини, яка «не схожа на інших», що призводить до її тотальної самотності. Ключовими умовами є навмисний негативний умисел та помітна нерівність влади й сил учасників [91].

Важливим досягненням в руслі соціально-педагогічного підходу, на наш погляд, виступає наукове обґрунтування відмінностей між звичайною сваркою дітей та булінгом. Розуміння відмінностей між булінгом (цькуванням) і конфліктом або сваркою є критично важливим для своєчасного виявлення

насильства та надання допомоги постраждалим. На основі аналізу наукових джерел можна виокремити кілька ключових ознак, що розмежовують ці явища у площині соціально-педагогічного підходу, а саме:

– систематичність та повторюваність. На відміну від випадкової сварки учнів, булінг – це тривалий процес, що характеризується повторюваністю дій (вчинення фізичного, психологічного чи економічного насильства відбувається два або більше разів стосовно однієї і тієї ж дитини);

– умисне заподіяння шкоди. Метою булера є умисне заподіяння фізичної або психологічної шкоди, приниження, провокування страху чи тривоги в іншого учня. Агресор прагне, щоб потерпілий підкорявся, а у разі відмови – створює умови його соціальної ізоляції. Отже, булінг завжди має на меті негативні наміри і наслідки;

– дисбаланс сил. У ситуаціях булінгу помітна чітка нерівність між кривдником і потерпілим. Ця різниця може бути фізичною, стосуватися соціального статусу, стану здоров'я, ментального розвитку чи рівня психологічної адаптованості;

– відсутність каяття. Характерною рисою кривдника є те, що він не визнає своєї провини і не розкаюється у вчиненому. Зазначене не притаманне під час звичайних конфліктів учнів, де сторони можуть шукати шляхи примирення;

– потреба у сторонньому втручанні. На відміну від конфлікту, який учні переважно можуть розв'язати самотійно, булінг не може припинитися сам по собі. Для подолання ситуації цькування завжди необхідне втручання третіх осіб (педагогів, батьків, адміністрації) [10].

При цьому Г. Поліщук, деталізуючи розрізнення булінгу від конфлікту, зазначає, що ключовою рисою є нерівність сили та влади, через яку жертва не здатна ефективно захиститися. На відміну від конфлікту, де учасники рівні, булінг передбачає свідому поведінку, спрямовану на заподіяння фізичних або моральних страждань іншому учню [58].

Повномасштабне вторгнення на терени нашої держави невинувато та жорстоко змінило контур життєдіяльності та освітнього середовища маленьких

українців. З огляду на це, щоденна інформація про людські втрати та постраждалих від масованих обстрілів створює несприятливий та напружений фон для повсякденної взаємодії дітей у шкільній спільноті. За твердженнями Л. Гаврищак та С. Мащак, явище булінгу часто виникає через культ насильства у суспільстві, негативний вплив медіа, телебачення й соціальних мереж та призводить до зростання насильства, жорстокості, девіантної поведінки та адикцій серед молоді [18]. Зазначене вище дозволяє констатувати, що актуальна для сучасного українського соціуму нестабільність має вірогідність інфільтруватися в дитячі спільноти. При цьому, дефіцит безпеки та хронічний стрес потенційно стають каталізаторами систематичних переслідувань в освітньому середовищі. Булінг у такому контексті визначається не лише як педагогічна проблема, а як складний соціально-психологічний феномен, що вимагає комплексного підходу до протидії та превенції (від корекції змісту соціальної освіти до надання фахової психологічної допомоги постраждалим).

Важливою тезою виступає те, що шкільне середовище функціонує як мікромодель великого соціуму, ретранслюючи домінуючі суспільні настрої та конфлікти. У стані соціально-політичної напруги (військові дії, кризові явища, інформаційне протистояння) школа перетворюється на арену для вивільнення кумулятивного стресу, накопиченого в мезо- та макросистемах. Соціальна природа феномена підкріплюється інституційною детермінацією: булінг заповнює вакуум, що виникає внаслідок дидактичного дефіциту та неспроможності соціальних інститутів (родини, школи) забезпечити ефективні механізми ненасильницької комунікації. Соціальна сутність явища підтверджується довготривалістю його деструктивного впливу, що виходить далеко за межі періоду навчання. Досвід віктимізації стає причиною соціальної дезадаптації особистості в дорослому віці, впливаючи на професійну самореалізацію та здатність до продуктивної соціальної інтеграції особистості.

Поступово тлумачення феномена «булінг» та його впливу на соціальну взаємодію в наукових розвідках поширювався й набував нових суспільних значень. Сучасні міждисциплінарні підходи розглядають булінг не просто як

девіантну поведінку окремих осіб, а як комплексний соціальний феномен, сформований нормами, структурами влади та груповою динамікою в суспільстві.

Прикладом наведеного аналізу може бути дослідження булінгу як складної динаміки міського середовища, де соціальна дезорганізація, висока щільність населення та конкуренція стимулюють девіантну поведінку молодого дорослого населення у містах. Цькування розглядається як результат нерівності влади в спільноті та спроба підтримання або зміцнення позиції домінування в соціальній ієрархії. У багатьох міських групах молоді булінг часто сприймається як «норма», а вербальне цькування маскується під дружні жарти, що розмиває межі між гумором та агресією. Якщо агресивні дії залишаються без наслідків, це створює атмосферу вседозволеності, де булінг стає прийнятним для всього колективу (теорія «розбитих вікон») [125].

Т. Бондаренко пропонує визначати булінг як міжнародний соціально-психологічний та педагогічний термін, що охоплює комплекс проблем взаємодії в соціумі. Явище має колективний характер і ґрунтується на нерівності сил. Це поняття є інтернаціональним і проявляється як у дитячих, так і в дорослих трудових колективах (мобінг) [15].

Наведена вище думка знайшла своє відображення в дослідженнях А. Хане, С. Баша [156]. Указані автори визначають булінг як міжнародний соціальний феномен, що зачіпає емоції та соціальні відносини в різних контекстах: сім'я, освітні заклади, робочі місця, вулиця. Основною характеристикою є систематичне використання сили проти тих, хто не може себе захистити. Булінг розглядається як «соціальна зброя», що використовується для зміцнення групових кордонів, створення соціальних ієрархій та породження конфліктів.

У колективістських суспільствах Сходу (наприклад, Японія, Південна Корея) булінг частіше проявляється через соціальне відчуження, тоді як в індивідуалістських суспільствах країн Заходу він часто є більш персоніфікованим. Колективістські та індивідуалістичні суспільства по-різному розглядають соціальне відчуження, в основному через різну важливість для особистості приналежності до певної групи. У колективістських суспільствах

група, до якої належить особистість, посідає для неї центральне значення (соціальні зв'язки є фундаментальними векторами життєдіяльності). Соціальна ізоляція – особливо шкідлива, але ефективна тактика заподіяти болю іншим людям у цих культурах. Слід зазначити, що поняття «соціальне відчуження» значно впливає на визначення булінгу в цих культурах.

В Японії терміном «*ijime*» позначають колективні дії в груповій взаємодії, що спричиняють страждання окремим її членам. У Південній Кореї, діти в спілкуванні між собою використовують вислів «*Ванг-та*», який буквально перекладається як «тотальне виключення» або ізоляція. На відміну від них, індивідуалістичні суспільства (країни Північної Америки, Європи), зазвичай мають менш тісні зв'язки з спільнотами поза родиною. Проте в них усвідомлюється сутність поняття «соціальна ізоляція», їхні традиційні визначення та оцінка булінгу історично більше зосереджені на фізичній та вербальній формі агресії кривдника.

Зважаючи на викладене вище, вважаємо, що булінг повинен розглядатися як міждисциплінарна проблема (на стику соціології, педагогіки, психології, юриспруденції), як одне з найважливіших суспільних питань, що проявляється у формі насильства, жорстокості та ворожості. Це сукупність проблем, що охоплюють процес тривалого фізичного чи психологічного насилля з боку індивіда або групи стосовно особи, яка не може захистити себе в конкретній ситуації. Булінг – це передусім колективне явище, яке не обмежується лише парою «агресор – жертва», а залучає значну частину, насамперед дитячого середовища [17].

Зазначене, дозволяє констатувати, що у межах наукового дискурсу булінг постає не як сукупність поодиноких актів міжособистісної агресії, а як цілісний соціальний феномен, що відображає структурну дисфункцію соціального середовища. Його соціальна сутність виявляється через низку взаємопов'язаних рівнів детермінації: реляційний, груповий, інституційний та макросоціальний. Булінг є «хворобою стосунків», яка принципово неможлива поза соціальним контекстом. Основною характеристикою цькування є його групова природа:

явище функціонує як специфічний «соціальний перформанс», де агресор потребує аудиторії (свідків) для легітимізації своєї сили. У цьому аспекті булінг виступає інструментом соціальної стратифікації – деструктивним способом встановлення внутрішньогрупової ієрархії та розподілу влади. Через механізм «покарання» за невідповідність груповим нормам («несхожість») булінг стає формою викривленого соціального контролю, що забезпечує єдність групи за принципом негативної консолідації («ми проти них»). Таким чином, булінг слід класифікувати як специфічний соціальний конструкт, що має позаіндивідуальну природу. Він виникає як результат деформації групової динаміки, виконує функцію примусового регулювання статусів та підтримується через негласні соціальні санкції.

Наступним кроком теоретичного аналізу феномена булінгу в предметному полі нашого дослідження є розгляд чинників, що обумовлюють виникнення зазначеного соціального явища у безпосередній взаємодії дітей. Доцільно констатувати, що на сьогодні, у доступних нам наукових першоджерелах відсутній єдиний погляд науковців на детермінацію булінгу в дитячому середовищі.

Зокрема деякі науковці виділяють кілька рівнів причин виникнення цього явища, а саме:

– особистісні та групові (уявна зверхність, класова або статусна зарозумілість, а також групові упередження);

– технологічні чинники (стрімкий розвиток цифрових технологій (смартфони, соціальні мережі) створює середовище для кібербулінгу, де цькування може тривати 24 / 7, не залишаючи жертві місця для відпочинку);

– соціальні норми (те, що вважається прийнятним у конкретному культурному контексті (наприклад, норми щодо зовнішності, релігії або орієнтації) може стати приводом для цькування) [156].

Інші науковці визначають чинники, які обумовлюють виникнення булінгу, а саме:

- дисбаланс влади (теорія домінування) – булінг виникає через різницю у владних статусах, агресивна поведінка використовується для створення та підтримки соціальної ієрархії;

- соціальна ізоляція (теорія групової динаміки) – жертви піддаються цькуванню, бо їхня поведінка не сприяє згуртованості групи або вони ідентифікуються іншими членами як «чужі»;

- брак «соціального захисту» – відсутність міцних дружніх зв'язків робить дитину вразливою, оскільки друзі зазвичай виступають у ролі захисників від агресії інших;

- структурні чинники – високий рівень сегрегації в класі (поділ на закриті мікрогрупи) та жорстка ієрархія стимулюють віктимізацію дитини [206].

Д. Лісуалло серед причин цькування виокремлює такі:

- психологічні (низький самоконтроль, занижена самооцінка, фрустрація через неможливість досягти академічних чи соціальних цілей, а також жага помсти за минулі образи);

- сімейні (брак батьківської уваги, відсутність реакції на проступки дитини або, навпаки, авторитарний стиль виховання з постійними конфліктами);

- антропологічні (культурні) (вплив культурних норм, домінування старших над молодшими) та специфічних місцевих традицій спілкування, де грубість є частиною повсякденного стилю);

- технологічні (розвиток цифрових платформ породив кібербулінг, де анонімність та відсутність часових рамок дозволяють цькуванню тривати безперервно) [125].

Спроба Т. Журавко поєднати чинники від макросоціальних до індивідуальних дозволило виокремити:

- суспільно-політичні (загострення ситуації в країні, руйнування життєвого простору та соціальна напруженість);

- міжособистісні (боротьба за лідерство, заздрість, зіткнення різних субкультур чи цінностей та невміння толерантно ставитися до них);

- сімейні (негативні імпульси з дому, жорстоке поводження батьків, брак належного догляду та незабезпечення потреб дитини);

- фактори ризику пов'язані з особливостями жертви (високий рівень тривожності та низька самооцінка; особливості зовнішності (вага, одяг) або поведінки (неуважність, запальність); приналежність до етнічних чи релігійних меншостей; відсутність друзів у групі (заважає формуванню захисних відносин) [26].

П. Бойчук, М. Козігора, А. Романюк, розглядаючи булінг як соціально-психологічне явище у сучасному освітньому просторі, виділяють низку факторів, що спонукають до цькування, а саме:

- зовнішні ознаки дитини (невідповідність стандартам групи (занадто високий чи низький зріст, вага, національність, фізичні вади);

- соціально-економічні чинники (матеріальний стан сім'ї, соціальний статус дитини в колективі);

- особистісні риси (сором'язливість, вразливість, низька самооцінка, а також успішність або неуспішність у навчанні);

- організаційні чинники (булінг найчастіше відбувається в місцях, де відсутній контроль дорослих (коридори, вбиральні, шкільне подвір'я) [10].

Л. Сорочук запропонувала авторський підхід до визначення чинників, які спричиняють булінг, зокрема:

- боротьба за статус (підґрунтям є прагнення до влади, конкуренція та специфічне розуміння лідерства в групі);

- неприйняття «іншості» (об'єктом цькування стають діти, які не розділяють «обраної» у колективі дитячої субкультури (мода, зачіски, музика, хобі);

- індивідуальні відмінності (різниця у фізичному розвитку, стані здоров'я, ментальному розвитку або рівні культури особистості);

- сімейне виховання (неналежне виконання батьками обов'язків щодо виховання та демонстрація агресивних моделей поведінки) [86].

Л. Задорожна-Княгницька, М. Погомій, окрім індивідуальних відмінностей дитини («незвичайна» зовнішність (шрами, косоокість), інший колір шкіри, неохайний одяг, успішність або неуспішність у навчанні, а також обдарованість), ідеологічних і ситуативних чинників (погляди, що відрізняються від загальноприйнятих у колективі, статус «нового учня» або навіть участь родини дитини у протестних акціях), інституційних причин (ігнорування дорослими фактів насильства (лише третина дорослих стає на бік постраждалої дитини) та відсутність у закладі чіткого Кодексу безпечного освітнього середовища) виокремлюють додатково комунікативні причини (розрив зв'язку між поколіннями та відсутність довіри до дорослих (48 % дітей ніколи не розповідали дорослим про насильство) [27].

В. Вербова серед значущих причин виникнення цькування в сучасному освітньому середовищі визначає гендерні аспекти – своєрідні «наслідки соціалізації», що проявляються у прихованій слабкості хлопців та зайвій емансипації дівчат [14].

Ю. Суденко серед детермінантів булінгу, як різновиду насилля в закладах освіти, вказує на вікові особливості, зокрема, що у підлітковому віці неможливість виявити агресію стосовно дорослих часто призводить до її проєктування на фізично слабших однолітків [90].

Формуючи алгоритм вирішення проблеми булінгу, М. Наказний виокремлює кілька основних причин виникнення цькування серед дітей, а саме:

- бажання самоствердитися. Це визначено науковцем як найголовніша та найпоширеніша причина, де агресор намагається підняти свій статус за рахунок слабшої дитини;
- соціальна невідповідність. Жертвою часто стає той, хто відрізняється від групових норм або правил, прийнятих у колективі;
- відсутність безпечного середовища. Недостатня увага до «дрібних» проявів агресії (насмішки, негативні коментарі) дозволяє булінгу перерости у фізичне насильство [53].

Виокремлення причин булінгу на кількох рівнях соціальної екології дозволило Дж. Стрінбергу запропонувати таку класифікацію:

- прагнення «крутості» – булінг використовують як стратегію для підвищення статусу та популярності, що сприймається як захист від соціальної вразливості;

- інституційні обмеження школи – примусовість та утиски (обов'язковість відвідування та обмеженість простору змушують дітей бути в постійному контакті з тими, кого вони не обирали, що породжує напругу); контроль та конкуренція (шкільне середовище часто стимулює конкуренцію за соціальну владу в умовах обмеженого контролю учнів над власним життям); стигматизація та «іншість» (булінг виникає як реакція на будь-яку помітну відмінність від норми (одяг, поведінка, інтереси), яка соціально конструюється як «неправильна»);

- екологічні чинники – від дизайну шкільного подвір'я (наприклад, домінування футбольного поля) до макросоціальних норм гендеру, які визначають «належну» поведінку [191].

Д. Мертен виділяє специфічну детермінацію, яку він називає «необхідними умовами», для перетворення учня на жертву: порушення культурного коду (детермінантою стає не сама «слабкість» дитини, а її нездатність або небажання відповідати панівним орієнтирам групи (наприклад, надмірна старанність у навчанні або специфічні хобі); маргіналізація через «винятковість» (дитина означається як жертва, коли її індивідуальні риси інтерпретуються групою як загроза цілісності або «крутості» колективу); ситуативна легітимізація (соціальна напруга в суспільстві (війна, політичні конфлікти) виступає зовнішньою детермінантою, яка знижує рівень емпатії та робить агресію «виправданим» інструментом самоствердження [171].

С. Таратута, Т. Мельник виділяють кілька основних факторів, що породжують цькування: проблема «іншості» (неготовність середовища прийняти відмінність людини (расову, релігійну, зовнішню, поведінкову чи наявність вад розвитку); вікові особливості (найбільша кількість випадків

припадає на підлітковий вік, коли думка однолітків стає визначальною, а конфлікти часто вирішуються через фізичну чи психологічну агресію); помилки у вихованні (нав'язування батьками власних поглядів, що робить дитину не схожою на інших, або ж трансляція агресивних моделей поведінки з сім'ї в школу); соціальна ієрархія (прагнення підлітків підвищити свій статус через приниження слабшого) [91].

Деталізація чинників педагогічної зумовленості дозволяє визначити серед них такі: байдужість педагогів та адміністрації до побутових умов і розвитку школярів, несприятливий емоційний клімат у самому педагогічному колективі, велике навантаження вчителів, що заважає індивідуальному підходу до учнів, невідповідність педагогів до розв'язання проблеми або намагання приховати її заради «репутації» [97].

Водночас значна кількість наукових першоджерел [15, 20, 180] пропонують класифікацію причин булінгу, що складається з таких позицій:

– сімейні фактори (досвід жорстокого поводження у власній родині (стикається кожна четверта дитина), брак емоційного зв'язку з батьками, авторитарне виховання або спостереження за конфліктами між дорослими);

– освітнє середовище (ігнорування проблеми керівництвом закладу, відсутність уваги педагогів до поведінки дітей або навіть випадки пригнічення учнів вчителями, відсутність чітких правил протидії насильству, байдужість вчителів або конкурентне середовище, що заохочує агресивне лідерство);

– соціальні чинники (вплив масмедіа, соціальних мереж та прагнення до влади чи лідерства в групі однолітків, вплив медіа та відеоігор, які нормалізують насильство як спосіб досягнення мети);

– особистісні чинники (зздрість, ворожість, потреба пригнічувати суперників для самоствердження, особливості темпераменту, відсутність навичок саморегуляції та вирішення конфліктів).

Суттєвою детермінантою сучасного булінгу виступає психологія кіберпростору. Анонімність у мережі дозволяє «невидимим» агресорам діяти без страху негайної відплати, що посилює відчуття вразливості у жертви. Існує

також теорія «помсти аутсайдера» (помста ботаніка), коли слабша дитина використовує інтернет для відплати за знущання в реальному житті [156].

Узагальнюючи наведені наукові підходи, можемо констатувати, що булінг детермінується сукупністю багаторівневих чинників – від індивідуально-психологічних (особистісні риси, вікові особливості, потреба у самоствердженні, низький рівень самоконтролю), мікросоціальних (сімейне виховання, групова динаміка, боротьба за статус, неприйняття «іншості», відсутність підтримувальних дружніх зв'язків), інституційних (недостатній контроль із боку педагогів, дефіцит безпечного освітнього середовища, організаційні умови школи) до макросоціальних і культурних (суспільна напруженість, гендерні стереотипи, медіавплив, цифровізація та кіберпростір). Відсутність єдиного підходу до класифікації причин булінгу свідчить про його складну соціально-психологічну природу, що має принципове значення для юридико-психологічного аналізу протидії цьому явищу. Такий аналіз передбачає врахування не лише індивідуальної відповідальності суб'єктів булінгу, а й системних умов, які створюють передумови для віктимізації та агресії, що, у свою чергу, зумовлює необхідність комплексних превентивних і корекційних заходів на рівні особистості, освітньої інституції та суспільства загалом.

Дослідження булінгу в межах психологічної науки зосереджується, насамперед, на виокремленні особливостей його психологічної зумовленості (внутрішні чинники, що спонукають особистість до участі в інтерактивній булінг-структурі; психологічна напруга, що транслюється з мікросередовища сім'ї до школи тощо) та формулюванні науково обґрунтованих рекомендацій (превенції, протидії його виникнення, змісту психологічної допомоги тощо). Водночас питання психологічної детермінації цькування безпосереднє обумовлене структурою зазначеного феномена.

За класичною структурою Д. Ольвеуса, булінг – це складна система ролей, до якої входять:

1. Жертва.
2. Булери (агресори).

3. Послідовники та пасивні булери.
4. Потенційні булери.
5. Спостерігачі (найчисленніша група – 43 %), які часто залишаються байдужими, вважаючи, що це їх не стосується.
6. Захисники та потенційні захисники [174].

Аналізуючи дружні та ворожі мережі, М. Васко Руїс у структурі булінгу виокремлює такі рівні:

– позиція в мережі дружби. Жертви займають периферійні позиції, мають низьку «зв'язність» (менше друзів) та низьку «центральність», що позбавляє їх соціального захисту;

– позиція в мережі ворожнечі. Жертви є центральними фігурами в мережах ворожнечі. Їх частіше називають ворогами як на локальному, так і на глобальному рівнях мережі класу;

– груповий рівень. Булінг часто є результатом конфлікту між підгрупами (спільнотами) всередині класу, а не просто процесом всередині однієї групи. Булінг зміцнює кордони між «своїми» та «чужими», підсилюючи ідентичність групи, яка домінує [206].

Розрізнення у структурі булінгу активних учасників та системи реагування спричинює можливість їх розподілу на дві групи. До першої групи відносять булера (ініціатор, який прагне домінування), жертву (об'єкт агресії, часто соціально ізольована дитина без друзів серед однолітків). До другої групи – спостерігачів (діти, які або ігнорують дії, або обурюються ними), дорослих (педагоги й батьки, чия реакція (або її відсутність) визначає розвиток ситуації) та адміністративну складову (керівник закладу, комісія з розгляду випадків булінгу й органи поліції, які залучаються у разі виявлення фактів насильства) [27].

Структура явища, за думкою Г. Поліщук, охоплює ролі учасників та середовище, де воно відбувається. Відповідно науковець визначає: кривдників (особи, які прагнуть домінування, влади та авторитету серед однолітків через залякування інших), жертв (найчастіше це діти, закриті до спілкування, діти з

малозабезпечених сімей або внутрішньо переміщені особи, учні з фізичними чи психічними вадами) та локацію (булінг часто трапляється в неконтрольованих дорослими місцях на території школи, на шляху до неї або поза закладом освіти) [58].

Розгляд булінгу як динамічної структури, де кожен елемент виконує певну функцію, передбачає виділення:

- активного центру (агресор, що створює «сценарій» приниження). Його роль – маніпуляція смислами);

- об'єкта (жертва, що має бути позбавлена «соціального обличчя»). Процес булінгу спрямований на те, щоб зробити реакції жертви (плач, гнів) ознакою її «неповноцінності»);

- підсилювачів (свідки/аудиторія, як найважливіша частина структури). Свідки валідують (підтверджують) новий статус агресора. Без аудиторії булінг перетворюється на звичайну бійку; з аудиторією – на соціальну битву за статус;

- соціальний контекст (школа/суспільство). Виконує роль «рамки», яка або санкціонує, або забороняє таку структуру [171].

Джерела, що описують структуру булінгу через призму ролей учасників та інституцій, визначають:

- кривдника (булера) – часто копіює модель домашнього насильства. Наприклад, агресор може панічно боятися власного батька і реалізувати цей страх через залякування інших;

- жертву – підліток-ізгой, який відрізняється від оточення (зовнішністю, поведінкою, інтелектом, наявністю вад чи талантів);

- сім'ю – батьки часто занурені у власні проблеми (кар'єра, депресія, розлучення) і не помічають страждань дитини, створюючи емоційний вакуум;

- школу та вчителів – мали б забезпечувати безпеку, але часто виявляють повну байдужість або навіть провокують жорстокість учнів своїми цинічними жартами на адресу жертви;

- керівництво закладу – часто не знає про справжню сутність учнів або не хоче визнавати проблему, щоб уникнути складних виховних рішень [91].

Доречним у зазначеному контексті згадати окреслену типологію жертв цькування, що характеризує: пасивну жертву (реагує плачем, хвилюванням і відступом), жертву-провокатора (може дратувати булера або реагувати агресивно, намагаючись контролювати ситуацію), хронічну жертву (піддається знущанням систематично (кілька разів на тиждень) і часто не бачить виходу з ситуації) [10].

Узагальнення результатів наукових досліджень щодо проблем визначення структури булінгу, дозволяє визначити булінг як складну рольову та інституційно зумовлену систему, у якій взаємодіють активні учасники (булер, жертва, послідовники), пасивні елементи підтримки (спостерігачі, аудиторія) та контекстуальні регулятори (сім'я, школа, адміністрація, соціальне середовище). Класична модель Д. Ольвеуса акцентує увагу на багаторольовій природі явища, де найчисленнішу групу становлять спостерігачі, від позиції яких залежить легітимація агресії. Мережеві підходи підкреслюють структурну ізольованість жертви у системі дружніх зв'язків і водночас її «центральність» у мережі ворожнечі, що свідчить про дефіцит соціального захисту та посилення статусної асиметрії. Інші концепції доповнюють цю картину виокремленням функціональної ролі аудиторії як механізму соціального підтвердження домінування агресора, а також визначальною роллю дорослих та адміністративних інституцій, чия реакція або бездіяльність формує нормативні межі допустимості насильства. Для юридико-психологічного аналізу протидії булінгу таке структурне бачення є важливим, оскільки дозволяє ідентифікувати суб'єкти відповідальності, механізми групової підтримки агресії, умови віктимізації та системні прогалини в інституційному реагуванні, що в сукупності визначає необхідність комплексного, багаторівневого втручання – від індивідуально-психологічної корекції до нормативно-правового та організаційного забезпечення безпечного освітнього середовища.

В основі психології учасників булінгу лежить не стільки жага домінування, скільки соціальний страх та потреба в безпеці. Основним рушієм є страх опинитися поза групою або стати наступною жертвою. Психологія спостерігачів

часто визначається «страхом бути виділеним», що змушує їх мовчати або навіть приєднуватися до агресора, щоб захистити себе від стигматизації. Поведінка дітей диктується «жагою належності», яка може переважати над особистими моральними переконаннями щодо неправильності насильства [191].

Зазначені вище наукові дослідження структури булінгу та узагальнення досягнень психологічного підходу в його аналізі [8, 20, 51, 98, 99, 102] дозволяють деталізувати психологічні чинники, що притаманні окремим учасникам цькування:

- для агресора – потреба в домінуванні, низький рівень емпатії, імпульсивність та прихована низька самооцінка, яку вони намагаються компенсувати за рахунок інших. Кривдники відчують гостру потребу панувати й підпорядковувати інших, є імпульсивними, часто зухвало поведуться з дорослими та не відчують провини перед жертвами;

- для жертви – підвищена тривожність, соціальна вразливість, чутливість. Психологічна детермінація часто формується ще в сім'ї (наприклад, досвід насильства або, навпаки, гіперопіка). Типові жертви характеризуються полохливістю, чутливістю, низькою самооцінкою, схильністю до депресії та соціальною ізоляцією.

Психологічна готовність агресора до булінгу зумовлена індивідуальними рисами його особистості та специфічною мотивацією:

- агресивність як риса (схильність до насильства частково залежить від рівня агресивності – стійкої особистісної риси, що визначає готовність до агресивних дій);

- відсутність емпатії (сутність булінгу часто полягає не в гніві, а в глибокому презирстві та зневазі до жертви. Це дозволяє булерам завдавати шкоди, не відчуючи провини чи співчуття);

- роль страху (важливим фактором є страх бути самому скривдженим або атакованим, що часто пов'язане з минулим травматичним досвідом дитини);

– мотиваційна сфера (мотивами можуть бути бажання самоствердження, помста, відновлення «справедливості», підкорення лідеру або навіть задоволення садистських потреб).

Окремі автори пов'язують психологічні причини булінгу з недостатньою сформованістю соціального інтелекту та емпатії дітей:

– відсутність усвідомлення. Учні часто не розуміють психологічної шкоди, яку вони завдають, сприймаючи булінг як «жарт» або «гру»;

– емоційний вакуум. Психологічною основою агресії є брак ціннісних орієнтирів та невміння справлятися з власними негативними емоціями конструктивним шляхом;

– когнітивні викривлення. Учасники булінгу часто мають викривлене сприйняття соціальних сигналів (наприклад, нейтральні дії інших сприймаються як ворожі) [180].

Сучасний науковий дискурс розглядає булінг як гендерно-специфічний феномен, де агресія часто виступає інструментом конструювання гендерної ідентичності. Зокрема, низка дослідників інтерпретує цькування як один із деструктивних механізмів «набуття маскуліності», що актуалізує потребу в імплементації засад гендерного виховання в освітній процес. Гендерна специфіка булінгу виявляється у диференціації його психологічних детермінант, форм реалізації та особливостей віктимізації. Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити основні аспекти гендерних відмінностей у структурі шкільного цькування:

– типологія агресії та інструментарій впливу. Встановлено чітку кореляцію між гендерною належністю та преференціями у виборі форм булінгу. Для хлопців характерним є прямий булінг, що маніфестує через фізичну агресію, безпосередній тиск та напади. Натомість у жіночому середовищі домінує непрямий (реляційний) булінг, який реалізується через приховані механізми впливу: поширення обструктивних чуток, соціальну ізоляцію (бойкот) та маніпулювання міжособистісними стосунками;

– парадокс самоідентифікації та зовнішнього оцінювання віктимізації. Наявні емпіричні дані фіксують суттєву асиметрію між суб'єктивним сприйняттям власного статусу «жертви» та оцінкою з боку соціального оточення. Дівчата виявляють вищий рівень готовності до саморефлексії віктимного статусу: 3,5 % опитаних ідентифікують себе як жертва проти 2,6 % серед хлопців. Водночас щодо хлопців спостерігається зворотна тенденція: однокласники значно частіше номінують їх як об'єктів цькування (12,5 % проти 6,7 % у дівчат). Указана розбіжність свідчить про латентність віктимізації серед представників чоловічої статі, які схильні замовчувати факти деструктивного впливу задля збереження соціального статусу, тоді як для дівчат вербалізація проблеми є більш прийнятною стратегією;

– соціометрична структура та мережеві зв'язки. Соціальна архітектура дитячого колективу має виражене гендерне забарвлення, що визначає механізми захисту або вразливості. Хлопці характеризуються ширшим колом соціальних контактів та вищою кількістю позитивних номінацій на дружбу. Основним протекторним (захисним) фактором для них виступає популярність – високий показник центральності в мережі. Дівчата демонструють схильність до формування вузких, але інтенсивніших зв'язків, при цьому в їхньому оточенні фіксується вища кількість суб'єктивно визначених «ворогів». Для дівчат-жертв специфічною ознакою є наявність взаємних діадних зв'язків, які, проте, не завжди забезпечують надійний захист від реляційної агресії;

– етико-культурний та соціальний контекст. Соціологічний аналіз вказує на те, що цькування розгортається у специфічних гендерних сферах із різною динамікою. Дослідження релігійно-етичних текстів (зокрема, Корану) підтверджують історичне тяжіння усвідомлення гендерної специфіки агресії, оскільки в них містяться окремі приписи для чоловіків та жінок щодо неприпустимості насмішок та приниження, що підкреслює існування автономних контекстів вияву ворожості в межах кожної статі [97, 206].

Таким чином, ефективність превентивних стратегій безпосередньо залежить від врахування гендерної специфіки булінгу. Диференціація підходів

до ідентифікації жертв та надання психологічної допомоги має базуватися на розумінні того, що позиціонування хлопців та дівчат у структурі конфлікту суттєво різняться за формою вияву агресії та рівнем соціальної відкритості.

Психологічна основа явища базується на взаємозв'язку особистісних процесів, поведінки та оточення. Корінь проблеми криється в імітації агресивної поведінки, яку молода людина спостерігала у своєму оточенні: у сім'ї, серед однолітків або в масмедіа. Часто булерами стають колишні жертви, які використовують агресію як захисний механізм, щоб позбутися відчуття вразливості та продемонструвати силу в новому колективі. Через булінг особистість намагається утвердити свою ідентичність, отримати визнання та почуватися впевненіше за рахунок контролю над іншими [125].

Психологічний аспект явища пов'язаний із деструктивним впливом на особистість усіх учасників. В основі булінгу лежить образа почуттів людини, що призводить до її емоційного виснаження та виключення з групи. Булінг негативно позначається на психічному розвитку дитини, впливаючи на її емоційну сферу, соціальні контакти та успішність у діяльності. Порушення особистого спокою дитини через цькування призводить до тривалих стресових ситуацій та посттравматичних розладів [26]. Довготривале цькування призводить до депресії, апатії, почуття незахищеності та фрустрації. Фізично це проявляється через нічні жахіття, розлади шлунку, серцебиття, тремтіння тіла та загальну слабкість. У підлітків булінг викликає порушення розвитку ідентичності, зниження самооцінки та впевненості в собі. Тривалий стрес формує почуття безпорадності, що є ґрунтом для суїцидальних думок. Чим менша дитина, тим складніше вона переживає насильство через незрілість пристосувальних механізмів. Дитина часто є віддзеркаленням моделі поведінки, прийнятої в родині. Психологічною основою агресії може бути досвід насильства вдома, брак батьківської турботи або, навпаки, всюдозволеність без відчуття меж. Фрагментарні знання дітей про свої права заважають їм відчувати себе в безпеці та вчасно реагувати на порушення особистих кордонів [58]. Булінг також може провокувати поведінку самоушкодження в підлітковому віці [14].

Психологічне підґрунтя булінгу базується на агресії та глибокому впливі на формування особистості. В основі лежать жорстокість, агресивність та безкарність кривдників, а також мовчання жертви, яка часто вважає своє становище ганебним і тримає його в таємниці. Булінг стає важкою травмою, яка важко долається і може спричинити серйозні психологічні проблеми навіть у дорослому віці. Статус аутсайдера руйнівню впливає на самооцінку та психічний стан підлітка (наприклад, провокує заїкання на нервовому ґрунті). Попри тяжкість ситуації, фахівці зазначають можливість «посттравматичного зростання», коли герої виходять переможцями з обставин, які травмують, зміцнюючи свій характер [91].

Фундаментальні лонгітюдні дослідження переконливо доводять, що наслідки віктимізації в дитячому та підлітковому віці мають тенденцію до латентного перебігу та можуть маніфестувати у формі серйозних розладів навіть через кілька десятиліть [110, 193, 194].

Аналіз наслідків булінгу дозволяє диференціювати їх за категоріями учасників:

1. Наслідки для об'єктів віктимізації (жертв). Ця група учасників характеризується найвищим ступенем вразливості до психотравмуючого впливу. Психологічна деформація особистості внаслідок цькування проявляється за такими напрямками:

– емоційна сфера: домінування тривожних станів, розвиток депресивних розладів, відчуття соціальної фрустрації, самотності та екзистенційної безпорадності;

– когнітивно-особистісний компонент: стійка девальвація самооцінки, формування комплексу «вторинної провини», викривлене сприйняття власного «Я» як неповноцінного об'єкта соціальної взаємодії;

– психосоматичний рівень: розвиток соматичних розладів (цефалгія, гастроінтестинальні порушення), порушення циркадних ритмів (інсомнія, парасомнії), що є прямим наслідком хронічного стресового навантаження;

- соціальна дезадаптація: деформація здатності до встановлення довірливих інтерперсональних стосунків, униклива поведінка та страх перед новими соціальними групами;

- академічна сфера: когнітивна ригідність, зниження концентрації уваги та втрата навчальної мотивації через домінування потреби в безпеці над пізнавальною потребою;

- критичні стани: у найбільш деструктивних випадках спостерігається розвиток посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та виникнення суїцидальної предикції.

2. Психологічна трансформація агресора (булера). Наукові дані свідчать про те, що позиція домінування не нівелює ризиків для психічного розвитку агресора:

- моральна деформація: закріплення деструктивних поведінкових патернів, де насильство легітимізується як єдиний інструмент досягнення соціального статусу та цілей;

- антисоціальний вектор розвитку: кореляція між дитячою агресією та протиправною поведінкою в дорослому віці. Згідно з даними Д. Ольвеуса, особи, схильні до булінгу в шкільні роки, мають у чотири рази вищий ризик притягнення до кримінальної відповідальності у віці до 24 років;

- деструкція партнерської взаємодії: труднощі у формуванні емпатійних зв'язків, схильність до насильницьких методів у сімейних та професійних стосунках;

- адиктивна поведінка: підвищена преференція до вживання психоактивних речовин як механізму дефектної емоційної регуляції.

3. Вторинна травматизація свідків (спостерігачів). Психологічний стан пасивних учасників характеризується специфічними феноменами:

- когнітивний дисонанс: поєднання почуття провини через невтручання та паралітичний страх стати наступним об'єктом агресії;

– емоційна десенситизація: поступове зниження рівня емпатії внаслідок звикання до актів насильства («звикання до жорстокості»), що призводить до моральної глухоти;

– загальна дестабілізація середовища: формування атмосфери тривоги та незахищеності, що блокує нормальні процеси соціалізації в колективі.

Сучасні дослідження [110] розширюють розуміння проблеми до біосоціального рівня. Доведено, що:

– психологічні наслідки булінгу є стійкими та корелюють із психічним станом індивіда протягом 40 років після травматизації;

– системне цькування викликає стійкі зміни в нейроендокринній системі, зокрема порушення регуляції кортизолу (гормону стресу), що спричинює довготривалу імунну вразливість особистості та підвищує ризик розвитку соматичних захворювань у зрілому віці.

Таким чином, булінг постає як системна проблема, що викликає комплексну дезінтеграцію особистості. Його наслідки не нівелюються автоматично після припинення активної фази цькування, а трансформуються у стійкі психопатологічні та соціальні проблеми, що потребує розробки спеціалізованих стратегій психологічної реабілітації та превенції.

Узагальнення теоретичних засад дозволяє визначити булінг як системний соціальний феномен, що виходить за межі міжособистісного конфлікту та детермінується сукупністю багаторівневих чинників. Булінг функціонує як деструктивний механізм встановлення групової ієрархії та розподілу влади, де приниження жертви конвертується у підвищення статусу агресора. Соціальна напруженість у країні легітимізує агресію як засіб зняття колективної тривоги, що робить школу «ареною» для вивільнення кумулятивного стресу. Розуміння булінгу як «хвороби стосунків», а не індивідуальної провини, обґрунтовує необхідність переходу від каральних санкцій до комплексного безпекового підходу, що поєднує адміністративну невідворотність із глибокою психологічною корекцією середовища.

1.2 Історичні витоки та сучасний стан нормативно-правового забезпечення протидії булінгу в практиці суспільних відносин

Проблема булінгу в сучасному правовому полі не є ізольованим явищем. Вона виступає логічним (хоча й болісним) етапом тривалої трансформації ставлення суспільства та держави до особистості дитини. Щоб зрозуміти природу сучасної адміністративної відповідальності за цькування, необхідно простежити, як людство пройшло шлях від легалізованого вбивства дітей до визнання їхнього права на безпечне освітнє середовище.

У науковому доробку М. В. Приходько запропонована унікальна періодизація цього процесу, яка дозволяє побачити динаміку переходу дитини зі статусу «об'єкта власності» батьків до статусу «повноправного суб'єкта права». Зокрема, автор на основі аналізу історико-правових джерел виокремлює такі ключові етапи:

1. Інфантицидний (до IX ст.) – найбільш жорстокий період, де дитина не мала права на життя. Так масові вбивства (у Спарті чи Давній Греції) через релігійні переконання або економічну неспроможність громади були соціальною нормою.

2. Духовно-формаційний (X – XV стст.) – із поширенням християнства дитина починає сприйматися як носій душі. Ставлення дещо зміцнюється, проте фізичні покарання залишаються безальтернативним методом виховання.

3. Деспотично-експлуататорський (XVI ст. – початок XVII ст.) – епоха, коли дитяча праця та жорстоке поводження стали інструментом економічного виживання, а влада батьків над дитиною була фактично абсолютною.

4. Пом'якшувальний (XVII – VIII стст.) – поява перших паростків правової свідомості. Важливу роль відіграла Конституція Пилипа Орлика (1710 р.), яка для свого часу була революційною, зокрема у питаннях права на освіту та захисту сиріт.

5. Правовстановлювальний (XIX ст.) – держава починає активніше втручатися в сімейні справи. Розвивається шкільна освіта, з'являються перші

законодавчі акти щодо майнових прав дітей, хоча патерналізм залишається панівним.

6. Дитинолюбний (XX ст. – початок XXI ст.) – глобальний зсув парадигми. Ратифікація Конвенції ООН про права дитини закріпила охорону дитинства як пріоритет національних безпек багатьох держав.

7. Антибулінговий (з середини XXI ст. – дотепер) – сучасний етап, що характеризується виокремленням психологічного та кібернасильства у специфічний склад правопорушення. Саме на цьому етапі Україна запровадила адміністративну відповідальність за булінг (цькування), визнаючи його загрозою не лише для окремої особи, а й для демократичного устрою суспільства [63].

Така періодизація доводить, що антибулінгове законодавство – це не «данина моді», а результат тисячолітньої еволюції гуманізму.

Перші наукові згадки про булінг як специфічне явище шкільного середовища датуються початком XX століття, зокрема у працях К. Дьюкса (1905 р.), який звернув увагу на проблему дитячого цькування. Проте системний суспільний та науковий інтерес до цієї проблеми сформувався лише наприкінці 1960-х років у Швеції, згодом охопивши інші скандинавські країни [3].

Поворотним моментом в історії правового та соціального реагування на булінг став 1982 рік. Трагічне самогубство трьох школярів у Норвегії, спричинене постійним цькуванням, викликало безпрецедентний резонанс. Це змусило Міністерство освіти Норвегії у 1983 році ініціювати першу загальнонаціональну антибулінгову кампанію. Саме цей період став фундаментом для ґрунтовних досліджень таких вчених, як Д. Ольвеус, А. Пікассо, П. Хайнеманн.

Поняття «шкільний булінг» було вперше запропоноване шведським психологом Д. Ольвеусом у 1986 році. Булінг визначався як тривалий і повторюваний вплив на учня з боку одного або декількох інших учнів, що включає фізичне насильство, вербальні образи, психологічне виключення з групи та «холодне насильство». Д. Ольвеус для опису цькування використовував термін «мобінг» (від англ. «mob» – велика анонімна група). Згодом термін почав

охоплювати й дії окремих осіб. Проте на початку 90-х років ХХ століття термін «мобінг» втрачає свою актуальність, а більшого поширення набуває термін «булінг», запроваджений англійським журналістом Е. Адамсом [160].

Процес юридизації поняття булінг та розробки антибулінгових політик у різних країнах мали свої детермінанти. Так, у Великій Британії звертати увагу на це явища розпочали з публікації «Звіту Елтона» (1989 р.), який розкрив масштабність проблеми (близько 20 % постраждалих учнів). У подальших дослідженнях Т. Хелд акцентував увагу на усвідомленості завдання болю беззахисній особі [211]. У США каталізатором жорсткого нормативного регулювання стала трагедія у школі «Колумбайн» (1999 р.). Це призвело до трансформації шкільної безпеки та розробки суворих антибулінгових протоколів [151]. Американська модель (зокрема підхід Національної асоціації шкільних працівників) зосереджена на сталих моделях поведінки за умови дисбалансу сили [43].

У 1990-х роках Дослідницький центр П'ю (Pew Research Center) провів дослідження, які показали, що паралельно з розвитком інформаційних технологій відбувається перехід насильства в онлайн-площину – кібербулінг, а це вимагає нових підходів до кваліфікації правопорушень [160].

Слід зазначити, що упродовж останніх 20-ти років булінг перетворився на міжнародний термін, що охоплює комплекс соціальних, психологічних, кримінологічних та правових проблем, які дослідники порівнюють із «малою версією терористичного акту» через його вплив на свідків та радикалізацію. Інтерес до теми булінгу на рівні ЄС став постійним із 2006 року. Кількість політичних ініціатив та нормативних актів щодо булінгу значно зросла після пандемії COVID-19. Причина такої уваги до вирішення проблеми – швидке поширення соціальних мереж та цифровізація. Антибулінгові закони наразі прийняті в багатьох країнах, зокрема в Канаді, Філіппінах, Великій Британії та США (закони діють у всіх 50 штатах) [172, 189].

Сучасна парадигма дослідження булінгу демонструє перехід від міжособистісного підходу (конфлікт «кривдник-жертва») до структурно-

організаційного. Відповідно до концепції Н. Стоянової, для виникнення булінгу необхідна наявність специфічної тріади факторів: кривдник (схильний до агресії), наявна вразлива жертва, відсутність ефективного втручання або потурання з боку організації [189].

В українському просторі ставлення до булінгу можна поділити на два періоди: долегітимний та правовий. До законодавчого закріплення відповідальності явище булінгу досліджували вітчизняні науковці (Т. Алексеєнко, О. Барліт, А. Губко та інші), проте їхні праці мали переважно загальнотеоретичний характер і стосувалися понятійно-категоріального апарату. Правовий період характеризується закріпленням юридичної відповідальності за булінг. Водночас це є доволі новим явищем для сучасної української юриспруденції, що обумовлює складність у винесенні уніфікованих судових рішень [84].

Загальні питання булінгу, його ознаки та способи запобігання досліджували такі вчені, як Є. Воронцова, Ю. Гаруст, О. Погорілець (у контексті булінгу проти педагогів), С. Філоненко (булінг у закладах вищої освіти) та інші. Слід зауважити, що окрім терміна «булінг», у науковій літературі та словниках вживають поняття «цькування» та «третирування» [57].

Узагальнюючи наведену інформацію, можна стверджувати, що системне вивчення булінгу розпочалося в 1980-х роках. Необхідність дослідження цього явища була спровокована низкою самогубств серед учнів, які стали жертвами цькування. Ранні дослідження ідентифікували дисбаланс влади між кривдником і жертвою як ключовий фактор, що є підґрунтям цього явища. Розвиток технологій змінив фокус досліджень: змістився з фізичного та вербального насильства на кібербулінг, який стає все більш поширеним [120]. Таким чином, еволюція наукової думки підтверджує, що булінг трансформувався з «приватного випадку жорстокості» у складний об'єкт адміністративно-правової охорони, що потребує комплексного втручання держави.

У міжнародній практиці не існує єдиного підходу до визначення понять «булінг» та «мобінг», а регулювання відбувається за різними моделями. Джерела

виділяють значні відмінності в підходах до законодавчого регулювання булінгу в різних країнах.

Наприклад, американська модель протидії булінгу є однією з найбільш розвинених у світі, проте вона характеризується значною неоднорідністю та багаторівневістю. В основі цієї моделі лежить відсутність єдиного уніфікованого федерального закону, що делегує правотворчу ініціативу на рівень суб'єктів федерації.

На сьогодні всі 50 штатів США та Округ Колумбія прийняли спеціальні закони про протидію булінгу в школах. Попри це, правозастосовна практика базується на поєднанні регіональних норм та федерального антидискримінаційного законодавства. У судових спорах жертви часто апелюють до федеральних законів про громадянські права, якщо булінг містить ознаки дискримінації за расою, статтю чи інвалідністю [45].

Дослідження Д. Вайта та інших авторів дозволяють виділити два основні підходи до формування внутрішньої політики шкільних округів:

- деталізований підхід: штати жорстко регламентують обов'язкові компоненти антибулінгових програм для шкіл;
- децентралізований підхід: повна передача повноважень щодо змісту заходів на розсуд місцевих шкільних громад [209].

Правова система США виходить за межі суто адміністративних санкцій, застосовуючи доктрини, що є унікальними для світової практики, зокрема:

- криміналізація та доктрина «Felony-murder»: у 44 штатах передбачено кримінальну відповідальність за булінг та кібербулінг [183]. У проведених дослідженнях Дж. Се зазначає, що у випадках, коли є тяжкі наслідки, відповідно до зазначеної доктрини притягнути до відповідальності можуть навіть пасивні спостерігачі;
- цивільно-правова відповідальність батьків: судова система США розглядає булінг дитини як наслідок неналежного виховання. В окремих випадках це може призвести не лише до штрафів, а й до позбавлення або обмеження батьківських прав із передачею опіки над дитиною іншій родині;

– шкільні санкції: у 45 штатах діють спеціальні протоколи виключення або дисциплінарного впливу (policy of zero tolerance) [211].

Особлива увага в американському законодавстві надається створенню безпечного освітнього середовища. Законодавство таких штатів, як Нью-Джерсі та Вашингтон, упроваджує систему анонімних повідомлень і встановлює сувору заборону на будь-яку форму помсти щодо свідків або жертв, що звернулися за допомогою [211].

Незважаючи на повноту охоплення, американська модель стикається з серйозними викликами, зокрема:

– політика «нульової толерантності». Згідно з висновками А. Нойбауер та А. Гонсалес-Гарсія [172], надмірно жорсткі заходи часто призводять до дискримінації вразливих груп учнів, не вирішуючи конфлікт по суті;

– проблема впровадження. Наявність у всіх штатах законодавчих актів щодо протидії булінгу не гарантує їхньої ефективності – практична реалізація антибулінгових стратегій у багатьох регіонах залишається слабкою;

– захист учнів з особливими освітніми потребами. Як наголошують Г. НВ та інші [153], глобальною (і Сполучені Штати Америки (далі – США) не є винятком) залишається проблема незахищеності таких учнів, чий статус часто ігнорують у загальних антибулінгових політиках.

Досвід США демонструє перехід тлумачення булінгу від локального шкільного конфлікту до категорії правопорушень, що загрожують громадянським правам особи. Ключовою особливістю є інтеграція батьківської відповідальності та захисту свідків у єдину систему стримування агресії.

Правова система Канади у сфері протидії булінгу характеризується поєднанням федерального кримінального законодавства та розгалуженої системи актів окремих провінцій. Оскільки питання освіти в Канаді належать до компетенції провінцій та територій, кожна адміністративна одиниця розробила власну нормативну базу, що дозволяє враховувати регіональну специфіку [104, 108, 136, 141, 181].

На відміну від багатьох європейських країн, Канада не має єдиного федерального «Закону про булінг». Регулювання відбувається на двох рівнях: провінційному (адміністративне та освітнє право) та федеральному (кримінальне право в частині кібербулінгу).

Провінції Канади були одними з перших у світі, хто закріпив термін "булінг" у законодавстві про освіту:

– Квебек (Закон про запобігання та припинення булінгу та насильства в школах (Bill № 56). Цей Закон був ухвалений у штаті Квебек 2012 року. Він містить чітке юридичне визначення булінгу та зобов'язує кожна школу розробити план протидії насильству. Унікальною рисою є можливість накладення санкцій на осіб (дорослих та учнів), які стали свідками цькування, але не повідомили про це адміністрацію;

– Онтаріо (Закон про прийняття шкіл (Bill № 13). Додав суттєві зміни до Закону про освіту, наголошуючи на необхідності створення інклюзивного середовища. Цей Закон вимагає від шкіл надавати підтримку учням, які створюють групи захисту прав (наприклад, альянси сексуальних меншин), оскільки вони найчастіше стають жертвами цькування. Провінція Онтаріо одна із перших поширила юридичне поняття булінгу на цифрові мережі, незалежно від того, чи відбувалося це на території школи чи поза нею.

Хоча освіта є питанням окремої провінції, певні форми булінгу в Канаді підпадають під дію Кримінального кодексу (Criminal Code of Canada). Закон про захист канадців від онлайн-злочинців (Bill C-13) був ухвалений у відповідь на резонансні випадки кібербулінгу. Він криміналізує несанкціоноване розповсюдження інтимних зображень без згоди особи, що є частим інструментом цькування в підлітковому середовищі. Дії булерів можуть кваліфікуватися як «злочинне переслідування», «погрози» або «напад».

Канадська модель передбачає гнучку систему відповідальності:

1) дисциплінарна (прогресивна) модель. Замість негайного виключення (як у США), школи зобов'язані застосовувати методи виховання, що охоплюють

соціальну роботу, але за умови систематичності порушень адміністрація має право на тривале відсторонення;

2) адміністративні штрафи. У провінції Квебек штрафи можуть накладатися на батьків або адміністрацію закладу, якщо вони ігнорували задокументовані факти насильства;

3) цивільна відповідальність. Батьки жертви мають право подати позов до суду проти батьків агресора або школи за професійну недбалість.

Канадський досвід є цінним для України, зважаючи на такі аспекти: по-перше, запровадження юридичної відповідальності для свідків-очевидців (досвід Квебеку), що сприяє подоланню «культури мовчання»; по-друге, інтеграція антибулінгових норм безпосередньо в освітнє законодавство з акцентом на захист прав меншин та вразливих груп.

Аналіз нормативно-правової бази країн Латинської Америки та Карибського басейну свідчить про активну фазу формування антибулінгового законодавства упродовж останнього десятиліття. На відміну від країн англо-американської правової сім'ї, де цей процес розпочався значно раніше, регіон демонструє стрімке нарощування, зумовлене зростанням рівня соціального насильства та цифровізації суспільства.

Дослідження показують [210], що антибулінгове законодавство в регіоні є відносно новим явищем, що може бути охарактеризовано:

– темпами законотворення. На сьогодні лише 11 із 33 країн регіону (33%) прийняли національні антибулінгові закони. Показово, що всі ці акти були ухвалені після 2011 року, причому тенденція зберігається – щороку з'являється принаймні один новий спеціалізований законодавчий акт;

– форматами нормативного закріплення. Для кожної країни притаманний свій підхід до формування антибулінгового законодавства.

Держави регіону обрали два основні шляхи правового регулювання:

1. Прийняття спеціалізованих актів. Такі країни, як Бразилія, Коста-Рика, Гондурас та Парагвай, розробили та впровадили окремі закони, присвячені виключно боротьбі з цькуванням.

2. Інтегрований підхід. Чилі, Колумбія та Аргентина пішли шляхом внесення змін до вже чинних нормативних актів – законів про освіту або кодексів про захист прав дітей та підлітків, що дозволяє розглядати булінг як складову загальної системи захисту прав дитини.

Характерною рисою латиноамериканської моделі є універсальність її дії. Усі ідентифіковані закони мають імперативний характер і поширюються на освітні заклади незалежно від форми власності (державні та приватні школи), що забезпечує єдиний стандарт захисту для всіх учнів. Хоча 73 % законів фокусуються на початковій та середній освіті, деякі країни демонструють прогресивний підхід. Зокрема, законодавство Аргентини та Бразилії поширює свою дію і на заклади вищої освіти, визнаючи, що булінг не обмежується лише неповнолітніми суб'єктами.

Регіональне законодавство демонструє високий рівень деталізації видів протиправної поведінки: традиційні форми – фізичний та вербальний булінг чітко визначені у 82 % досліджених нормативних актів; цифрові загрози – близько 63 % законів окремо виділяють кібербулінг як специфічну форму насильства, що потребує особливих механізмів реагування, враховуючи транскордонність та швидкість поширення інформації в цифрових мережах.

Регіональна модель Латинської Америки та Карибського басейну характеризується високим рівнем солідарності в питаннях захисту дітей від насильства та поступовим переходом від загальних декларацій до конкретних юридичних дефініцій. Для української правової науки досвід цього регіону є цінним у контексті імплементації норм про кібербулінг та поширення антибулінгових практик на приватний сектор освіти та заклади вищої освіти.

Китайська модель протидії булінгу за останні два десятиліття пройшла шлях від повного ігнорування проблеми на законодавчому рівні до її глибокої кодифікації. Сучасна стратегія Китайської Народної Республіки (далі – КНР) є прикладом синтезу східноазійських традицій дисципліни та запозичення кращих західних правових практик [128, 150, 159, 170, 211].

Еволюція правового статусу закладу освіти як суб'єкта протидії цькуванню в КНР поділяється на три основні періоди:

– саморегулювання (до 2016 року). Спеціальної правової бази не було. Булінг не виокремлювався як специфічне правопорушення, а розцінювався як «нещасний випадок зі студентом» (згідно з актом 2002 року). Основна увага приділялася фізичним травмам, тоді як психологічний аспект насильства ігнорувалася;

– адміністративного керівництва (2016–2017 рр.). Цей період став поворотним моментом, коли уряд КНР визнав булінг системною загрозою управлінню. Видані «Керівні висновки» та «План комплексного управління» вперше визначили школу як основного відповідального суб'єкта, проте ці документи мали характер політичних директив, а не законів;

– формальної правової кодифікації (з 2020 року). У цей період відбувся перехід до жорсткого юридичного зобов'язання. Масштабний перегляд Закону про захист неповнолітніх підняв антибулінгові заходи на рівень загальнодержавного законодавчого стандарту.

Сучасна правова основа в КНР базується на поєднанні публічного та приватного права, що реалізується через три концептуальні площини:

1. Законодавчий обов'язок – стаття 39 Закону про захист неповнолітніх прямо зобов'язує адміністрацію шкіл створювати внутрішні системи запобігання булінгу, проводити обов'язкове навчання персоналу та впроваджувати протоколи швидкого реагування.

2. Теорія передачі опіки (приватне право). В основі цивільної відповідальності шкіл лежить доктрина часткової делегації батьківської опіки закладу. Оскільки школа приймає учня під свій нагляд, вона бере на себе обов'язок гарантувати його безпеку, що створює відносини особливої довіри.

3. Захист права на освіту. Булінг офіційно визнано перешкодою для реалізації фундаментального права на освіту. Насильство розглядається як чинник, що руйнує навчальний процес через формування страху перед школою.

Китайська модель є еkleктичною та орієнтується на досвід провідних країн: у Японії запозичено структуру національного закону; у США – принципи дискреційних повноважень територіальних громад; у Великій Британії – розширення прав вчителів щодо застосування фізичної сили для припинення гострих конфліктів.

Проте, попри прогресивну кодифікацію, існують суттєві юридичні бар'єри: кримінальний вакуум – відповідальність настає лише з 14 – 16 років за тяжкі злочини – це залишає підлітків віком 12 – 13 років у «сірій зоні» безкарності за неекстремальне насильство; проблема реституції – компенсаційні виплати зазвичай покривають лише медичні витрати (лікування фізичних травм). Витрати на тривалу психологічну реабілітацію жертви не перекладаються на кривдника, що робить механізм відшкодування шкоди не досконалим.

У правових системах країн Південно-Східної Азії спостерігається специфічна тенденція – булінг де-факто класифікують як злочин у сфері освіти. Це зумовлено тим, що правове регулювання цькування здійснюється переважно через призму кримінального законодавства, а не через закони про національну систему освіти. Такий підхід підкреслює високий ступінь суспільної небезпеки булінгу, прирівнюючи його до кримінальних посягань на життя, здоров'я та гідність особи.

Індонезійська модель є прикладом найбільш деталізованого регулювання, що базується на конституційних гарантіях [159, 198, 199, 200]. Стаття 28 В Конституції 1945 року встановлює імперативне право кожної дитини на захист від насильства та дискримінації. Закони про захист дітей (від 2002 р. № 23 та від 2014 р. № 35) містять статтю 54, яка прямо зобов'язує адміністрацію освітніх закладів гарантувати захист учнів від злочинів, вчинених не лише однолітками, а й персоналом чи освітянами. Дії булерів підпадають під статті про наклеп (стаття 310 / стаття 433 нового Кримінального кодексу), фізичне насильство (стаття 351 / стаття 466 нового Кримінального кодексу) та порушення моралі. Санкції за насильство щодо дітей є досить суворими – позбавлення волі на строк до 3 років і 6 місяців та/або значні грошові штрафи. Закон від 2012 р. № 11 чітко

визначає порядок притягнення до відповідальності осіб віком від 12 до 18 років, поєднуючи каральні заходи з принципами ресоціалізації.

Малайзійський підхід поєднує класичне кримінальне право з новітніми інструментами регулювання цифрового простору [133, 178]. Кримінальний кодекс (розділи 323 – 326) застосовують для покарання за умисне заподіяння фізичної шкоди або тяжких травм у межах шкільних конфліктів. Стаття 233 Закону про комунікації та мультимедіа (1998 р.) є одним із найефективніших інструментів боротьби з кібербулінгом у регіоні. Вона передбачає відповідальність за «непристойну, загрозливу або образливу комунікацію» у вигляді штрафу до 5 0000 рингітів або ув'язнення терміном до 1 року.

В'єтнамська модель тривалий час базувалася на загальних нормах кримінального права, проте зараз перебуває у стані трансформації [118, 166]. Кримінальний кодекс (№ 100/2015/QН13) не містить дефініції «булінг», розглядаючи його прояви через статті про фізичне насильство (стаття 134), образу гідності (стаття 155) та наклеп (стаття 156). Ухвалений 2024 року Закон про правосуддя для неповнолітніх (набув чинності з 01.01.2026) знаменує зміну парадигми. Нове законодавство орієнтоване на дитячу психологію та відновне правосуддя, відходячи від суто відплатної моделі на користь реабілітації підлітка.

Досвід країн Південно-Східної Азії демонструє, що трактування булінгу як «злочину у сфері освіти» дозволяє залучати потужний ресурс кримінальної юстиції для захисту прав дитини [111]. Для України цей досвід є цінним у контексті вдосконалення відповідальності за кібербулінг (за прикладом Малайзії) та впровадження спеціалізованих стандартів правосуддя для неповнолітніх, що враховують психологічний стан учасників конфлікту (за прикладом В'єтнаму).

Східноазійська модель протидії булінгу (Японія та Південна Корея) є найбільш жорсткою у світі щодо адміністративного контролю. У цих країнах цькування розглядають як національну кризу, що призвела до створення унікальних превентивних механізмів. Японія та Південна Корея демонструють

підхід, де держава бере на себе роль жорсткого регулятора освітнього середовища. Обидві країни пройшли шлях від замовчування проблеми до прийняття спеціальних національних законів після низки резонансних самогубств школярів.

Японський феномен «*ijime*» тривалий час вважався частиною соціалізації, проте трагедія в Оцу (2011 р.) змусила законодавця діяти радикально [113, 119]. Закон про заходи щодо запобігання булінгу (2013 р.) – це базовий акт, який вперше дав чітке юридичне визначення цькуванню. Основна особливість японської моделі – адміністрація школи юридично зобов'язана негайно повідомляти поліцію та муніципалітет про випадки, що призвели до травм або тривалих пропусків занять. Приховування фактів тягне за собою сувору дисциплінарну відповідальність директора. Закон вимагає залучення незалежних комісій (експертів, юристів, психологів) для розслідування випадків булінгу, щоб уникнути конфлікту інтересів усередині школи.

У Південній Кореї булінг називають «*hakguo rokgyeok*» – шкільне насильство. Корейська модель є найбільш «каральною» в адміністративному сенсі [144, 187].

Спеціальний закон про запобігання шкільному насильству (2004 р.) створює в кожній школі «Комітет з протидії шкільному насильству». Запис в особистій справі – це найбільш специфічний і дієвий інструмент. Інформація про вчинення булінгу заноситься до особистої справи учня і зберігається там протягом декількох років після випуску. Оскільки конкуренція при вступі до університетів у Південній Кореї є екстремальною, наявність такого запису фактично блокує можливість вступу до елітних закладів вищої освіти та престижне працевлаштування. Комітети мають право виносити рішення про негайне переведення агресора до іншої школи або примусове волонтерство разом із батьками.

Східноазійський досвід демонструє, що в суспільстві з високою ціною репутації адміністративні заходи (запис у справі, залучення поліції) працюють

ефективніше, ніж кримінальні терміни, оскільки вони б'ють по майбутньому соціальному статусу агресора.

Підхід Великої Британії до проблеми булінгу характеризується відсутністю єдиного кодифікованого Закону про булінг. Натомість правове регулювання базується на розгалуженій системі загальних законодавчих актів, які в сукупності створюють жорсткий механізм превенції та реагування.

Низка наукових розвідок дозволяє стверджувати [142, 183, 196, 211], що британська правова доктрина розглядає булінг не як окремий склад правопорушення, а тлумачить його через призму захисту прав людини та громадського порядку:

– Закон про рівність 2010 року (Equality Act 2010) виступає основним інструментом захисту, забороняючи будь-яку дискримінацію та домагання за низкою ознак. Усі заклади освіти зобов'язані впроваджувати власні механізми протидії таким явищам;

– Закон про захист від переслідувань 1997 року (Protection from Harassment Act 1997) створює правову підставу для втручання поліції. Важливим поняттям у ньому є «курс дій» (course of conduct). Згідно зі статтею 1 Закону, під «курсом дій» розуміється щонайменше два зафіксовані інциденти переслідування. Це дозволяє правоохоронним органам кваліфікувати дії агресора як протиправні вже після другого випадку конфлікту.

Особливістю британської моделі є надання широких дискреційних повноважень керівництву шкіл за умови жорсткої персональної відповідальності вчителів. Відповідно до Закону про освіту, керівники мають право застосовувати дисциплінарні заходи (відсторонення або повне виключення) за вчинення булінгу. Важливою юридичною деталлю є екстериторіальність повноважень: директор може карати за цькування, що сталося поза межами закладу освіти (у громадському транспорті, на вулиці чи в мережі Інтернет). Вчителі юридично зобов'язані повідомляти про випадки булінгу. Невиконання цього обов'язку може стати підставою для негайного звільнення. У разі виявлення серйозних

випадків насильства педагога зобов'язані залучати поліцію або соціальні служби захисту дітей.

Велика Британія сповідує принцип, згідно з яким будь-яка заборонена поведінка повинна бути суворо покарана, незалежно від тяжкості наслідків. Це забезпечує невідворотність відповідальності. Юридичний вплив поширюється і на родину агресора. Суд має право накласти на опікуна штраф (у розмірі 50 фунтів стерлінгів) та зобов'язати його пройти спеціалізовані тримісячні курси з виховання та підтримки, що підкреслює реабілітаційний вектор правосуддя.

Водночас науковці вказують на суттєву прогалину в моніторингу проблеми: на національному рівні у Великій Британії наразі не узагальнюється офіційна статистика щодо поширеності булінгу. Це створює певний розрив між жорсткими нормативними вимогами та можливістю об'єктивного оцінювання ефективності вжитих заходів на загальнодержавному рівні.

Британський підхід базується на принципі «відповідальності за кожен крок». Головними перевагами цієї моделі є: чітке визначення системності агресії («два інциденти»); можливість школи впливати на поведінку учня за межами її території; залучення батьків до корекційного процесу через судові приписи. Це робить модель Великої Британії однією з найефективніших у частині оперативного реагування на ранніх стадіях формування конфлікту.

Британська модель правового регулювання протидії булінгу демонструє ефективний синтез адміністративної автономії шкіл та чіткої юридичної відповідальності всіх учасників освітнього процесу. Для вітчизняного законодавства особливо актуальним є запозичення досвіду щодо розширення повноважень керівників навчальних закладів на регулювання поведінки учнів поза межами закладу та запровадження обов'язкових освітніх курсів для батьків правопорушників.

Європейський підхід до проблеми булінгу характеризується високим рівнем інтеграції в загальну систему захисту прав людини. На відміну від країн англо-американської правової сім'ї, де акцент зміщений на спеціальні антибулінгові закони, у країнах-членах Ради Європи та в межах політик ЄС

панує комплексний підхід, де булінг розглядають крізь призму боротьби з насильством, агресією та дискримінацією [127, 135, 138, 145, 182].

Сучасна стратегія ЄС у сфері охорони дитинства та протидії цькуванню базується на людиноцентристському підході, який спирається на три фундаментальні принципи (стовпи):

- забезпечення – створення належних умов для всебічного розвитку дитини та доступу до ресурсів (освітніх, соціальних, медичних);
- захист – гарантування безпеки дитини та її охорони від усіх форм фізичного і психологічного насильства, зокрема булінгу;
- участь – визнання дитини активним суб'єктом права, чия думка має бути врахована при розробці антибулінгових стратегій та в процесі медіації конфліктів.

Аналіз інструментарію ЄС дозволяє виокремити ієрархічну систему впливу на національні законодавства країн-членів, яка поділяється на «м'які» та «жорсткі» політики:

1. «М'які» політики становлять 60 % регуляторного поля. Це інструменти рекомендаційного характеру, які формують ціннісні орієнтири для держав: рекомендації Ради ЄС (40 %) – найбільш вживаний інструмент, що пропонує державам методичні вказівки щодо впровадження превентивних програм; висновки та резолюції (20 %) – слугують для політичного узгодження позицій щодо нових загроз (наприклад, ізоляції вразливих груп).

2. «Жорсткі» політики становлять 40 % нормативного масиву. Це юридично обов'язкові акти, що вимагають імплементації в національне право: регламенти (20 %) – акти прямої дії, що забезпечують уніфікацію стандартів безпеки та захисту даних; директиви (13,3 %) – встановлюють обов'язкові цілі, яких мають досягти країни, залишаючи вибір методів на розсуд національних урядів (зокрема у сфері антидискримінації); рішення (6,7 %) – акти, що мають цільовий характер для конкретних ситуацій чи суб'єктів.

Європейська правова думка демонструє перехід від вузького розуміння «шкільного булінгу» до широкого тематичного охоплення, де цькування

інтегровано в політики цифрової трансформації, гендерної рівності та інклюзії. Особлива увага приділяється онлайн-середовищу. Хоча термін «кібербулінг» представлений у політиках дещо менше, ніж традиційні форми насильства, ЄС активно розвиває механізми протидії через Digital Services Act (Акт про цифрові послуги). Цей документ є ключовим інструментом боротьби з мовою ворожнечі та дезінформацією, покладаючи на цифрові платформи відповідальність за модерацію шкідливого контенту, що безпосередньо впливає на рівень кібернасильства серед молоді.

Регіональна модель ЄС та Ради Європи є прикладом «гнучкого регулювання», де відсутність єдиної дефініції булінгу компенсується потужною системою антидискримінаційних норм та стратегічним плануванням. Для України цей досвід є важливим у контексті розробки «м'яких» інструментів впливу – національних рекомендацій та стратегій, що доповнюватимуть санкції КУпАП.

Франція представляє унікальний приклад трансформації правового підходу до булінгу – від педагогічної проблеми до тяжкого кримінального злочину [130, 131, 132, 164]. Визначальною подією стало ухвалення у 2022 році спеціального закону, який вивів Францію в лідери за рівнем суворості санкцій за цькування в освітньому середовищі.

Відповідно до Закону № 2022-299 від 02 березня 2022 року (Loi visant à combattre le harcèlement scolaire) уведено до Кримінального кодексу Франції окремий склад злочину – «шкільне цькування». Відповідальність поширюється на учнів, студентів, а також на працівників закладів освіти. Закон охоплює не лише державні школи, а й приватні заклади, коледжі та університети. Французький законодавець чітко інтегрував цифрову агресію (кібербулінг) у загальний склад злочину, визнаючи її обставиною, яка обтяжує.

Згідно з положеннями Закону № 2022-299 та доповненої ним статті 222-33-2-3 Кримінального кодексу Франції, система покарань за булінг побудована на принципі суворості пропорційності між вчиненим діянням та

вагомістю його наслідків для потерпілої особи. Законодавець виокремлює три рівні кримінальної відповідальності:

1. Базовий склад правопорушення. У випадках, коли факт системного цькування доведений, але він не призвів до тривалої втрати працездатності або неможливості продовжувати навчання (тривалістю понад вісім днів), до правопорушника застосовуються базові санкції. Вони передбачають позбавлення волі на строк до 3-х років та накладення грошового штрафу в розмірі до 45 000 євро.

2. Кваліфікований склад (із середньо тяжкими наслідками). Санкції суттєво посилюються, якщо булінг спричинив повну непрацездатність потерпілого або його вимушену відсутність у закладі освіти на термін, що перевищує вісім днів. У такому разі максимальний строк тюремного ув'язнення зростає до 5-ти років, а граничний розмір штрафу збільшується до 75 000 євро.

3. Особливо тяжкий склад (із фатальними наслідками). Найвищий рівень відповідальності встановлено для випадків, коли системне цькування стало безпосередньою причиною самогубства або спроби самогубства жертви. За таких обставин діяння кваліфікується як особливо тяжкий злочин проти особи, що тягне за собою позбавлення волі на строк до 10-ти років та безпрецедентний для європейської практики штраф у розмірі до 150 000 євро.

Така деталізація санкцій у французькому законодавстві свідчить про визнання булінгу не просто порушенням дисципліни, а прямою загрозою життю та здоров'ю нації. Установлення жорсткої межі у «8 днів непрацездатності» створює чіткий юридичний критерій для суддів при визначенні міри покарання, що мінімізує суб'єктивізм при винесенні вироків.

Водночас із кримінальним переслідуванням, французька модель покладає жорсткі зобов'язання на адміністрацію шкіл. Керівники закладів зобов'язані негайно інформувати прокурора про факти булінгу, які можуть бути кваліфіковані як злочин. У Франції запроваджено загальнонаціональний план протидії булінгу (Plan de prévention du harcèlement), який є обов'язковим для всіх

державних шкіл. Він включає створення команд швидкого реагування та навчання учнів-медіаторів.

Французький досвід демонструє найбільш радикальний шлях боротьби з цькуванням через повну юридизацію явища. Ключовою перевагою є чітка градація санкцій залежно від тяжкості наслідків, що дозволяє правоохоронним органам гнучко реагувати на кожен випадок. Для України цей досвід може бути корисним у частині вдосконалення диспозицій статей, що стосуються доведення до самогубства внаслідок системного цькування.

У німецькій правовій системі протидія булінгу (який у контексті трудових відносин частіше іменується «мобінгом») характеризується відсутністю єдиного спеціалізованого закону. Проте у Федеративній Республіці Німеччина (далі – ФРН) застосовується модель «фрагментарного» або «сукупного» регулювання, де захист особистості базується на нормах Конституції, Кримінального та Цивільного кодексів, а також на розгалуженому трудовому та освітньому законодавстві [106, 114, 121, 149, 190].

Німецький законодавець свідомо уникає введення єдиного терміна «булінг» у правове поле, оскільки чинне законодавство вже охоплює всі складові цього явища через суміжні правопорушення. Основним принципом німецького підходу є захист Загального права особистості (Allgemeines Persönlichkeitsrecht), що впливає зі статей 1 та 2 Основного закону ФРН.

Оскільки окремої статті за «булінг» у Кримінальному кодексі ФРН (StGB) немає, обвинувачення будується на сукупності декількох складів злочинів, зокрема:

- образа (§ 185 StGB) – найпоширеніша стаття за вербальне цькування;
- примус (§ 240 StGB) – застосовують, коли агресор силою або погрозами змушує жертву до певних дій чи бездіяльності;
- нанесення тілесних ушкоджень (§ 223 StGB) – важливо, що в німецькій судовій практиці системне психологічне цькування, яке призвело до депресії, безсоння або нервового виснаження, прирівнюється до нанесення тілесних ушкоджень;

– переслідування / сталкінг (§ 238 StGB) – застосовується у випадках нав'язливого кібербулінгу або фізичного переслідування, що суттєво порушує життєвий устрій особи.

Оскільки освіта в ФРН перебуває в компетенції федеральних земель, кожна з 16 земель має власні закони про освіту (*Schulgesetze*). Відповідно, замість кримінального покарання дітей, наголос робиться на педагогічних заходах. Школи мають право тимчасово відсторонити учня від занять (до 4 тижнів), перевести його в інший клас або іншу школу без згоди батьків. Педагог, який ігнорує булінг, може бути притягнутий до відповідальності за «порушення службового обов'язку».

StGB є прикладом «фрагментарної моделі» регулювання булінгу. На відміну від Франції, де створили спеціальну статтю, ФРН доводить, що класичний Кримінальний кодекс, розроблений десятиліття тому, може бути ефективно адаптований до сучасних викликів (наприклад, кібербулінг) через судову інтерпретацію чинних норм.

Польська модель протидії булінгу та мобінгу заслуговує на особливу увагу, оскільки Республіка Польща була однією з перших країн Центрально-Східної Європи, яка закріпила поняття «мобінг» на законодавчому рівні (у Трудовому кодексі ще у 2004 році). Польська правова система демонструє чіткий поділ регулювання: трудові відносини регулюються Кодексом законів про працю (дефініція «мобінг»), а освітнє середовище – законодавством про освіту та нормами про правопорушення неповнолітніх [201, 202, 203, 2044, 205].

У польському законодавстві про освіту термін «булінг» часто замінюють поняттям «насильство з боку однолітків». Зважаючи на викладене, основними нормативно-правовими засади протидії булінгу у Республіці Польща є:

– Закон про освіту (*Prawo oświatowe*) покладає на директора школи персональну відповідальність за безпеку учнів. Школа зобов'язана впроваджувати виховні та профілактичні програми.

– «Закон Камілька» (*Standardy Ochrony Młoletnich*). Новела 2023–2024 рр., яка зобов'язує кожну освітню установу мати чіткі «Стандарти захисту

неповнолітніх». Це включає алгоритми дій при виявленні насильства та обов'язкову перевірку персоналу на наявність судимостей за сексуальні та насильницькі злочини.

Якщо цькування виходить за межі дисциплінарних проступків, застосовують норми Кримінального кодексу Республіки Польща:

– сталкінг / переслідування – стаття 190 а Кримінального кодексу. Передбачає відповідальність за тривале переслідування, що викликає почуття загрози або суттєво порушує приватність (до 8-ми років позбавлення волі, якщо це призвело до спроби самогубства);

– знуцання – стаття 207 Кримінального кодексу застосовується у випадках психічного або фізичного знуцання над особою, яка перебуває у залежному стані.

Польський досвід є цінним для України передусім у частині трудового права (чітка дефініція мобінгу в кодексі) та новітніх стандартів захисту неповнолітніх (Закон Камілька). Останній запроваджує превентивну перевірку персоналу та обов'язкові протоколи реагування, що може стати основою для вдосконалення українських нормативних актів у сфері освіти.

Скандинавські країни є світовими піонерами у сфері протидії булінгу. Саме тут розпочалися перші системні дослідження, а згодом було сформовано соціально-інтегративну модель регулювання, де акцент зміщений з покарання на створення безпечного середовища та захист прав дитини.

Скандинавські країни демонструють підхід, у якому право дитини на освіту невіддільне від її права на психологічне благополуччя. Основною рисою цієї моделі є інтеграція антибулінгових норм у Закони про освіту та Закони про протидію дискримінації.

Королівство Швеція стало першою країною, яка законодавчо закріпила обов'язок шкіл протидіяти булінгу [139, 185]. У змісті Закону про освіту (Skollagen) замість вузького терміна «булінг» шведський законодавець використовує ширше поняття «принизливе поводження». Це дозволяє охопити будь-які дії, що порушують гідність дитини, навіть якщо вони не мають ознак

систематичності. У Швеції діє спеціальна посада – Уповноважений із прав дітей та учнів. Якщо школа не вжила достатніх заходів для припинення цькування, він має право через суд вимагати від муніципалітету або власника школи виплати грошової компенсації на користь дитини.

Норвезька модель базується на фундаментальному принципі повної нетерпимості до насильства. Зокрема, розділ 9А (Opplæringslova) Закону про освіту називають «Конституцією учня». Цей документ гарантує кожному учневі право на позитивне психосоціальне середовище. Важливим юридичним моментом є те, що саме суб'єктивне відчуття дитини (чи почувається вона в безпеці) є вирішальним для ініціювання розслідування. Школа зобов'язана діяти негайно, якщо дитина або батьки стверджують про наявність цькування [165, 167].

Фінляндія поєднує жорсткі норми Закону про основну освіту (Perusopetuslaki) із науково обґрунтованими програмами втручання [158, 179]. Програма KiVa розроблена в Університеті Турку та є обов'язковою для більшості шкіл. Юридично вона закріплена через обов'язок шкіл мати план превенції та чіткі протоколи реагування на випадки насильства. Фінське право робить акцент на колективній відповідальності – антибулінгові заходи є частиною системи забезпечення якості освіти.

Скандинавський досвід доводить, що ефективність протидії булінгу залежить не від суворості покарання (як у Франції), а від чіткості процедур та фінансової відповідальності закладу за безпеку дитини. Для України найціннішим є досвід Швеції щодо виплати компенсацій постраждалим дітям за кошти власників шкіл, що стимулює адміністрацію реально, а не формально виконувати антибулінгові програми.

У додатку А ми представили результати проведеного компаративістського аналізу правових засад протидії булінгу у зарубіжних країнах та Україні. Проте аналіз світової практики дозволяє стверджувати, що єдиного підходу до юридичної кваліфікації та превенції булінгу немає. Держави обирають стратегії регулювання залежно від особливостей правової системи, культурних традицій

та рівня розвитку інститутів громадянського суспільства. На основі проведеного дослідження можна виокремити такі основні моделі:

– *децентралізована (муніципально-регіональна) модель* (США та Канада).

Ця модель характеризується відсутністю єдиного федерального закону та делегуванням повноважень на рівень суб'єктів федерації (штатів чи провінцій);

– *модель криміналізації та суворої санкційної політики* (Франція та ФРН).

У країнах континентальної Європи спостерігається тенденція до посилення відповідальності через внесення змін до кримінального законодавства;

– *соціально-інтегративна модель* (Скандинавські країни та Японія).

Булінг розглядають не лише як порушення дисципліни, а як форму дискримінації. Регулювання здійснюють через закони про освіту, де основний обов'язок щодо гарантування безпечного середовища покладено на освітню установу.

Аналіз зарубіжного законодавства дозволяє класифікувати держави за віковим цензом настання відповідальності та ступенем суворості карального впливу. Найбільш радикальний підхід спостерігається в країнах із низьким порогом кримінальної та адміністративної відповідальності. Зокрема, в Індії, Ірландії та Сінгапурі законодавство передбачає можливість застосування санкцій (аж до ув'язнення) до осіб, які досягли 7-річного віку. Більш поширеною є модель, за якою відповідальність настає з 10-ти років. Такий стандарт діє у Великій Британії, Швейцарії, Австралії та окремих штатах США (наприклад, у Пенсильванії).

Сучасні світові тренди демонструють перехід від виключно персональної відповідальності агресора до комплексного впливу на його оточення. Франція наразі демонструє найсуворішу модель реагування. Відповідно до Закону 2022 року, шкільний булінг визнається злочином, за який передбачено покарання від 3 до 10 років позбавлення волі, а розмір штрафів може сягати 150 000 євро у випадках, коли цькування призвело до тяжких наслідків для здоров'я або життя жертви. У правовій системі США та Канади широко застосовується цивільна й адміністративна відповідальність законних представників. Батьки можуть бути

оштрафовані (до 500 доларів) або навіть піддані адміністративному арештові (до 15 діб, як у Нью-Йорку), якщо буде доведено, що вони знали про систематичне цькування з боку своєї дитини, але не вжили жодних виховних чи превентивних заходів. Японська модель правового регулювання покладає на адміністрацію освітніх закладів імперативний обов'язок повідомляти поліцію про серйозні випадки цькування. Це корелюється з підходом Скандинавських країн, де булінг розглядають як порушення права на безпечне середовище, що автоматично тягне за собою санкції для власників закладу або керівництва за професійну недбалість.

Унікальною рисою законодавства деяких провінцій Канади (зокрема Квебеку) є запровадження санкцій для «пасивних спостерігачів» – осіб, які стали свідками булінгу, мали змогу повідомити про нього, але не зробили цього, чим сприяли продовженню насильства [3, 160].

Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що зарубіжна практика розвивається шляхом поєднання суворих індивідуальних санкцій (Франція), посилення ролі батьківського нагляду (США, Канада) та встановлення жорстких процедурних рамок для адміністрації освітніх установ (Японія, Швеція). Це створює багатовекторну систему захисту дитини, де відповідальність розподіляється між усіма суб'єктами, здатними вплинути на припинення протиправного діяння.

Хоча юридичний статус дитини-мігранта та дитини-ВПО має суттєві відмінності, соціально-правова природа їхньої вразливості в освітньому середовищі є ідентичною. Використання зарубіжних практик, розроблених для дітей-мігрантів, базується на концепції «спільної вразливості»: в обох випадках дитина стикається з розривом соціальних зв'язків, зміною культурно-мовного ландшафту та ризиком стигматизації за ознакою походження. З позиції міжнародних стандартів (ООН та Ради Європи), ці групи належать до спільної категорії – «діти, що перебувають у складних життєвих обставинах через переміщення». Булінг проти дітей-ВПО в Україні часто має ті ж тригери, що й цькування дітей-мігрантів за кордоном: специфічний регіональний акцент,

відмінності в побутових звичках, соціально-економічна депривація та політичні упередження.

Захист переміщених дітей у світовій практиці виходить за межі загальних антибулінгових норм і базується на принципі «позитивного обов'язку держави» забезпечувати інклюзію. Основними орієнтирами є:

– *Конвенція ООН про права дитини* (статті 2, 22, 29) гарантує доступ до освіти в безпечному середовищі незалежно від статусу дитини [40];

– *Рекомендації Ради Європи CM/Rec (2012 р.) 13* акцентують увагу на створенні «міжкультурного освітнього середовища», де відмінності розцінюють як цінність, а не підставу для агресії;

– *Європейська соціальна хартія* зобов'язує держави вживати спеціальних заходів для інтеграції переміщених дітей без загрози насильства.

Вважаємо за необхідне проаналізувати успішні зарубіжні практики протидії булінгу мігрантів у предметному полі протидії булінгу дітей-ВПО в Україні, а саме:

Модель «Захист цивільних прав». У США булінг на основі походження розглядається через призму розділу VI Закону про громадянські права (1964 р.). Цькування кваліфікується як «створення ворожого середовища», що є порушенням федерального закону. Для нашої держави, відповідно, можлива кваліфікація булінгу проти дитини ВПО як дискримінаційного акту. Це переводить відповідальність із площини «дитячого конфлікту» у площину порушення конституційних гарантій рівності, що вимагає суворіших санкцій для адміністрації за бездіяльність.

Модель «Гуманістична інклюзія та мовна толерантність». Канада інтегрує антибулінгові заходи в політику мультикультуралізму. Законодавство розглядає відсутність мовної підтримки як фактор ризику. Трансформація для актуальної ситуації дітей ВПО в Україні – законодавство має покладати на школу обов'язок створювати умови для інтеграції (наприклад, обов'язкові заняття з психологом для всього класу). Важливим є використання досвіду «мовної

толерантності» для запобігання цькуванню дітей ВПО, які не говорять українською мовою.

Модель «Фінансова відповідальність та омбудсмен». Відповідно до Закону про дискримінацію у Королівстві Швеція, у випадку цькування за етнічною ознакою автоматично підвищується сума компенсацій. Для України це може мати реалізацію у встановленні прямої фінансової відповідальності закладу освіти перед сім'єю дитини ВПО. Можливість отримання без тривалих кримінальних процесів компенсації за моральну шкоду через спрощену процедуру (наприклад, через Уповноваженого Верховної Ради України) є критично важливою для сімей у скрутному становищі.

Найважливішою практикою для запозичення є заборона використання статусу ВПО як ідентифікатора в розслідуванні (досвід США та Іспанії). Статус переселенця не повинен використовуватися для «пом'якшення» вини агресора або дискредитації жертви. Фокусування на статусі ВПО без згоди дитини в межах конфлікту має розглядатися як обставина, яка обтяжує (втручання в приватне життя).

На основі зазначеного вище та в межах наукової дискусії, доречно запропонувати для обговорення такі заходи: доповнити статтю 173-4 КУпАП частиною, що передбачає посилену відповідальність за булінг, вчинений за ознакою внутрішнього переміщення, статусу біженця або регіонального походження; запровадити «позитивний обов'язок» директора школи щодо моніторингу інтеграції дітей ВПО та забезпечити культурну адаптацію сімей; створити механізм анонімного звітування, захищений від тиску місцевої громади (на прикладі штату Нью-Джерсі), щоб діти ВПО могли повідомляти про булінг без страху втратити соціальну підтримку в місті проживання.

Сучасна нормативна база, що регулює правовідносини щодо булінгу в Україні, поділяється на дві основні групи:

1. Загальні законодавчі акти:

– Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» / Відомості ВР України від 18.12.2018

№ 2657-VIII – базовий документ, який сформулював визначення булінгу та запровадив адміністративну відповідальність [66];

– Кодекс України про адміністративні правопорушення (стаття 173-4 – «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу»). Визначає булінг як діяння учасників освітнього процесу, що полягає у різних формах насильства (психологічне, фізичне, економічне, сексуальне), зокрема із застосуванням електронних комунікацій [39];

– Закон України «Про освіту» [72]. Слід зауважити, що відповідно до Закону від 06.06.2024 № 3793-IX, поняття «булінг» було вилучено зі статті 1 Закону України «Про освіту». Натомість цей термін включили до Закону «Про охорону дитинства». Наразі законодавче визначення міститься в КУпАП та у Законі «Про охорону дитинства» [73]. Воно охоплює дії (психологічне, фізичне, економічне, сексуальне насильство), які вчиняються стосовно дитини або дитиною стосовно іншого учасника колективу;

– Закон «Про Національну поліцію України», який визначає загальні засади взаємодії освітньої та правоохоронної систем [71];

– Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», де зазначається, що профілактика булінгу та домашнього насильства – це взаємопов'язані аспекти однієї проблеми [67].

2. Відомчі нормативно-правові акти:

– наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» [68]. Це внутрішня інструкція для поліції, яка визначає, як саме поліцейські цього підрозділу мають взаємодіяти з освітянами. Роль ювенальної превенції згідно з вказаним наказом – це профілактичний облік (визначає підстави для взяття дитини на облік (зокрема, за вчинення булінгу); взаємодія зі школами (встановлює обов'язок закріплення за кожним закладом освіти конкретного працівника ювенальної превенції); проведення лекцій (регулює порядок проведення просвітницьких заходів у школах); реагування на протоколи

(визначає процедуру збору доказів та складання адміністративних матеріалів за статтею 173-4 КУпАП);

– наказ МОН України від 28.12.2019 № 1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» [24]. Чітко регламентує порядок реагування працівників закладів освіти на випадки цькування. Саме цей наказ визначає «процесуальну» частину життя школи у контексті цькування та є головним робочим документом для адміністрації шкіл. Ключові процедури за вказаним наказом: створення комісії (визначає порядок формування та роботи постійної комісії з розгляду випадків булінгу); строки реагування (підтверджує обов'язок керівника закладу протягом одного робочого дня повідомити поліцію та службу у справах дітей); план заходів (зобов'язує кожну школу мати оприлюднений на сайті План заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу); заходи виховного впливу (деталізує, які саме заходи (крім штрафів) школа може застосовувати до агресора та його батьків (психологічні консультації, бесіди тощо)).

Суперечність між цими наказами часто виникає у питанні «хто перший». Зокрема, наказ МОН України від 28.12.2019 № 1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» визначає, що школа повинна створити комісію та провести внутрішнє розслідування, а наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» вимагає від поліції самостійного збору доказів. Необхідно зазначити, що наказ МОН України – це внутрішній педагогічно-адміністративний фільтр, спрямований на примирення та виховання. Водночас наказ МВС України – це зовнішній правоохоронний механізм, спрямований на фіксацію правопорушення та покарання.

Відповідно до статті 173-4 КУпАП булінг обов'язково має такі ознаки:

1. Систематичність (повторюваність) дії.
2. Наявність сторін: кривдник, потерпілий та (за наявності) спостерігачі.

3. Наслідки: заподіяння психічної / фізичної шкоди, приниження, страх, тривога або соціальна ізоляція потерпілого.

Суб'єкти відповідальності: відповідальність несуть не лише самі булери (або їхні батьки), а й керівники закладів освіти за неповідомлення поліції про випадки цькування (частина 5 статті 173-4 КУпАП). У випадках доведеного булінгу з боку неповнолітніх, суди накладають штрафи на батьків (наприклад, за статтею 184 КУпАП – невиконання батьківських обов'язків).

Важливо зазначити, що у серпні 2025 року Верховна Рада України внесла зміни до КУпАП, суттєво підвищивши санкції та зафіксувавши нові штрафи (розмір стягнення зріс до діапазону 1 700 – 8 500 грн (залежно від повторності та обставин, які обтяжують)).

Порівняльний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду дозволяє констатувати, що у країнах по-різному формулюють нормативно-правові «межі» булінгу:

– об'єктивний підхід (США) – фокус на діях (фізичне, психологічне насильство) та місці вчинення (школа); суб'єктивний підхід (Японія, Франція) – фокус на відчуттях жертви. Якщо об'єкт відчуває біль, це булінг. Наприклад, у Японії законодавчо закріплено, «якщо учень відчуває психічне страждання»;

– дискримінаційний підхід (США, Велика Британія) – булінг часто прирівнюється до переслідування, якщо він зачіпає захищені характеристики (раса, гендер, інвалідність).

Отже, зважаючи на викладене, можна констатувати, що для України характерний об'єктивний підхід до визначення нормативно-правових «меж» булінгу.

Судова практика в Україні за період 2025 р. – початок 2026 р. свідчить про значну активізацію правозастосування за статтею 173-4 КУпАП [2, 60, 61, 62, 75]. Якщо раніше більшість справ закривалася через процесуальні помилки, то станом на сьогодні суди виробили більш чіткі алгоритми оцінки доказів, хоча «системність» цькування залишається головною проблемою. За даними моніторингу, у 2025 році спостерігалось зростання кількості зареєстрованих

випадків булінгу на 7 – 15 % порівняно з попереднім роком. У середньому поліція складала близько 32 – 35 протоколів щомісяця. Понад 58 % справ стосуються булінгу, вчиненого малолітніми (до 14 років) або неповнолітнім (14 – 16 років), де відповідальність несуть батьки. Суд не перевіряє, чи дійсно був булінг, а лише констатує факт – чи було подано повідомлення до поліції протягом доби. Основною причиною закриття справ (близько 20 – 30 % випадків) залишається відсутність доказів систематичності. Одиначний конфлікт, навіть із застосуванням сили, кваліфікується як «дрібне хуліганство» (стаття 173 КУпАП), а не булінг. Для статті 173-4 КУпАП суди вимагають підтвердження щонайменше двох або більше епізодів тиску. Окрім свідчень однокласників (які часто є суперечливими), суди у 2025 – 2026 рр. почали активно приймати до уваги: висновки шкільного психолога про зміну емоційного стану дитини; скріншоти з месенджерів «Вайбер», «Телеграм» як докази кібербулінгу; протоколи засідань шкільної комісії з розгляду випадків цькування.

Деякі науковці підкреслюють, що незважаючи на розроблену нормативну базу, через відсутність чітких критеріїв систематичності та механізмів доведення вини, її практичне застосування перебуває на етапі становлення та потребує вдосконалення [84, 85]. Зокрема, у тексті статті 173-4 КУпАП термін «систематичність» прямо не вживається і не деталізується. Це одна з найбільших проблем правозастосування, яка викликає жваві дискусії в юридичній науці та судах [22, 100]. Однак ознака «повторюваності» або «типовості» впливає з логіки закону та роз'яснень Верховного Суду України [59, 60]. У диспозиції статті 173-4 КУпАП вжито слово «діяння» (дії або бездіяльність). З точки зору лінгвістичного тлумачення, «діяння» може бути й одноразовим. Проте стаття 173-4 КУпАП є відсилною до Закону України «Про охорону дитинства», де у визначенні булінгу вказано на його типовий (повторюваний) характер. Судова практика 2025 – 2026 рр. замість терміна «систематичність» частіше використовує термін «типовість». Типовість означає – це наявність певної моделі

поведінки (повторюваність агресивних дій щодо однієї і тієї ж жертви, тривалість цькування у часі).

Враховуючи проведений компаративістський аналіз, можна констатувати, що чинна стаття 173-4 КУпАП обмежує булінг лише «учасниками освітнього процесу», що залишає поза увагою кіберпростір та конфлікти, які відбуваються за межами закладів освіти. Зазначене потребує розширення сфери дії закону, а саме: включити до визначення булінгу дії, що вчиняються поза межами закладу освіти, якщо вони мають наслідком порушення права на безпечне навчання (за моделлю США). Доречним, на наш погляд, є диференціація відповідальності. Доцільно впровадити градацію: *адміністративна* (для легких випадків); *кримінальна* (для випадків, що призвели до тяжких психологічних наслідків, самокалічення або суїциду (за моделлю Франції)). Поширення кібербулінгу вимагає розглянути світовий досвід (наприклад, Малайзії) та створити спеціальну норму щодо кібербулінгу. Замість моделі «виклику за фактом», Україні потрібна модель «інтегрованої присутності», особливо в умовах війни, коли рівень агресії серед підлітків зростає. Розглянути можливість (за моделлю Південної Кореї) фіксації фактів систематичного булінгу в електронному реєстрі. Це не має бути тавром на все життя, але повинно враховуватися при вступі до закладів вищої освіти сектору безпеки та оборони як характеристика етичного профілю абітурієнта.

За результатами опрацьованих у наукових джерелах [31, 43, 46, 57, 63, 84, 103, 183] пропозицій щодо нормативно-правового вдосконалення протидії булінгу в Україні, пропонуємо диференціювати їх на такі блоки:

1) усунення термінологічних колізій та «розмитості» норм:

– повернення дефініції – необхідно повернути чітке визначення «булінгу» до Закону України «Про освіту». Заміна його на «жорстоке поводження з дітьми» (Закон України № 3792-IX) нівелює специфіку явища як системного та повторюваного психоемоційного тиску;

– конкретизація ознак – у статті 173-4 КУпАП та Законі України «Про освіту» слід зафіксувати три обов'язкові ознаки: довготривалість, систематичність та наявність особистої мети у кривдника;

– деталізація кібербулінгу – потрібно чітко розмежувати звичайну активність у соціальних мережах від цькування. Окремі дії (наприклад, дизлайки) не повинні автоматично вважатися булінгом, якщо вони не є частиною спланованої систематичної атаки;

– уніфікація в професійній (професійно-технічній) освіті – термін «булінг» має бути імплементований у спеціальні закони про професійну (професійно-технічну) освіту для усунення правового вакууму в цьому секторі;

2) розширення суб'єктного складу та сфери дії («вікова прогалина»):

– студентське середовище – необхідно змінити редакцію статті 173-4 КУпАП, включивши до суб'єктного складу повнолітніх здобувачів освіти (студентів 18 – 23 років, аспірантів). У чинній редакції вони фактично виключені з-під дії антибулінгових норм, хоча цькування у закладах вищої освіти має більш жорсткий та прихований характер;

– позашкільний простір – слід поширити поняття булінгу на середовище поза закладами освіти (спортивні секції, табори відпочинку та гуртки), де дитина є такою ж вразливою, як і в закладі освіти;

3) інституційна реформа та діджиталізація:

– національний антибулінговий комітет – створення консультативно-дорадчого органу при Президентові України для координації політики та моніторингу ефективності стратегій;

– єдина база даних – діджиталізація статистики правопорушень для об'єктивної оцінки масштабів явища та виявлення «гарячих точок» у регіонах;

– автономія та процедури – надання закладам освіти більшої автономії у внутрішніх розслідуваннях (за німецьким зразком), але з чіткою координацією між поліцією та освітянами;

4) реформа системи відповідальності та примирення:

– криміналізація – доповнення КК України статтею 261-2, яка передбачатиме відповідальність за умисне систематичне насильство, що призвело до тяжких психічних чи фізичних наслідків;

– розширення переліку відповідальних осіб – доповнити частину 5 статті 173-4 КУпАП щодо відповідальності за неповідомлення поліції про булінг для усіх працівників закладу, а не лише для директора;

– медіація – запровадження інституту примирення (відновного правосуддя) для випадків, учинених вперше, де конфлікт можна розв'язати без накладення штрафу, який сплачують батьки;

– заходи захисту – запровадження механізму обов'язкового тимчасового відсторонення (усунення) кривдника від навчального процесу у разі загрози життю чи здоров'ю потерпілого.

На підставі викладеного, нами сформульовані пропозиції для вдосконалення законодавства України щодо протидії булінгу, у тому числі цькування дітей ВПО:

1) розширення об'єкта та сфери дії (зміни до статті 173-4 КУпАП)

Чинна редакція обмежує булінг лише закладами освіти. Це створює «юридичний вакуум» для випадків, що відбуваються в гуртках, спортивних секціях або виключно в мережі «Інтернет». Пропозиція: у диспозиції статті замінити формулювання «учасників освітнього процесу» на «учасників освітнього, виховного, оздоровчого або спортивного процесу».

Булінг ВПО часто відбувається у місцях компактного проживання, гуманітарних штабах або просто в громадах, де закон про «освітній процес» не діє. Пропозиція: внести зміни до законодавства, ввівши поняття «суспільний булінг». Визначити, що відповідальність за цькування дітей ВПО несе не лише кривдник, а й адміністрація місць проживання / надання послуг, якщо вона ігнорує факти систематичного приниження гідності.

Поширення кібербулінгу серед дітей та підлітків зумовлює необхідність змін у нормативно-правових засадах його протидії. Пропозиція: доповнити статтю приміткою, що булінг вважається вчиненим, незалежно від місця

перебування кривдника, якщо наслідки (психологічна травма) проявляються під час перебування потерпілого в освітньому середовищі;

2) *криміналізація тяжких форм булінгу (Зміни до КК України)*

За результатами проведених досліджень вважаємо, що адміністративної відповідальності (штрафу) недостатньо, якщо дії призвели до непоправних наслідків. Пропозиція: доповнити КК України статтею 150-2 «Доведення до самогубства або тяжких психічних розладів шляхом систематичного цькування (булінгу)». Ознаки, що кваліфікують, – вчинення дій групою осіб із використанням засобів електронної комунікації або особливим цинізмом.

Булінг дітей ВПО в Україні – це специфічний і болісний феномен, який часто ґрунтується на стереотипах, мовних питаннях або конкуренції за ресурси в громадах. Наразі закон не виділяє булінг за ознакою походження. Для захисту дітей ВПО необхідно впровадити обставини, які обтяжують. Пропозиція: доповнити статтю 173-4 КУпАП частиною, що передбачає підвищену відповідальність за булінг, вчинений за ознакою регіонального походження, статусу ВПО або мовних особливостей. Це переводить конфлікт із виду «дитячої сварки» у площину дискримінації та порушення прав людини, що вимагає від поліції більшої деталізації під час протоколювання.

Якщо булінг ВПО має системний характер і ґрунтується на ненависті до мешканців певного регіону, це має межувати з кримінальним злочином. Пропозиція: ініціювати підготовку роз'яснення Пленуму Верховного Суду щодо розмежування адміністративного булінгу ВПО та кримінального злочину за статтею 161 КК України (порушення рівноправності громадян залежно від їх походження).

Якщо булінг ВПО переростає у відкриту ворожнечу за ознакою регіонального походження, це вже не просто адміністративний проступок та потребує розгляду можливості змін до статті 161 КК України («Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та інших ознак»). Пропозиція: додати до переліку ознак «регіональне походження» та «статус внутрішньо переміщеної

особи». Чітка фіксація статусу ВПО в КК України дозволить поліції відкривати кримінальні провадження за системне приниження гідності переселенців;

3) зміни у профільному для ВПО законодавстві

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [28] – цей профільний закон має стати фундаментом для захисту від дискримінації. Доцільним є доповнення статті 9 («Права ВПО»). Пропозиція: додати пункт про право на захист від будь-яких форм цькування (булінгу) та дискримінації за ознакою внутрішнього переміщення в усіх сферах суспільного життя.

Узагальнення історичного розвитку, зарубіжного досвіду та вітчизняної практики свідчить, що протидія булінгу є результатом еволюції гуманістичних цінностей і трансформації правового статусу дитини. У світовій практиці сформувалися різні моделі реагування – від криміналізаційної до соціально-інтегративної, однак їх об'єднує орієнтація на превенцію та відповідальність усіх суб'єктів освітнього середовища.

В Україні створено базову нормативну основу протидії булінгу, проте зберігаються проблеми узгодженості правозастосування та недостатнього врахування потреб вразливих груп, зокрема дітей ВПО. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення законодавства, зокрема у частині криміналізації тяжких форм булінгу, регулювання кіберпростору та розширення суб'єктного складу відповідальності.

Отже, ефективна протидія булінгу потребує переходу від карального підходу до комплексної системи безпекового управління, спрямованої на формування інклюзивного та безпечного соціального середовища.

1.3 Соціально-психологічні детермінанти виникнення булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб

Починаючи з 2014 року, наша держава зіткнулася з новим для суспільства явищем – велика кількість громадян набула статусу внутрішньо переміщені особи. З початком повномасштабного вторгнення зазначений факт набув раніше

непрогнозованого масштабу. Держава вжила заходів для підтримки постраждалих громадян, зокрема через соціальні виплати, компенсації та житлові гарантії, проте виникають нові виклики. Нажаль, за понад 12 років російської агресії наше суспільство не змогло ґрунтовно опрацювати весь спектр проблем, які постали перед людьми, що безпосередньо потерпають від воєнних дій та вимушено покинули власні домівки, звичне коло спілкування, втратили майно і кардинально змінили власне життя.

Внутрішньо переміщені особи – це люди, які змушені були залишити місце свого постійного проживання в межах своєї країни через збройні конфлікти, насильство, порушення прав людини, природні чи техногенні катастрофи, але не перетнули міжнародно визнані кордони держави. Нормативно-правове закріплення поняття відображено у змісті статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року – «внутрішньо переміщеною особою є громадян України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [28].

Суттєві проблеми, з якими стикаються ВПО мають об'єктивні правові та організаційні витоки. Військове вторгнення Російської Федерації завдає масштабних збитків мільйонам українців. Ця шкода має як матеріальний вимір (знищення нерухомості, промислових об'єктів та інфраструктури, замінування територій), так і нематеріальний (загибель та травмування громадян, вимушена міграція всередині країни, втрата доступу до життєво необхідних благ). Хоча державні інституції поступово розробляють механізми допомоги жертвам війни (надаючи соціальні виплати, гарантії на житло та відшкодування), ескалація конфлікту у 2022 році зумовила появу безпрецедентних викликів у сфері їхнього захисту. Сучасна вітчизняна система правової та соціальної підтримки потребує

негайної модернізації через різке зростання кількості осіб, які зазнали серйозних фізичних травм або втратили свої домівки. Водночас світова спільнота активно підтримує прагнення України забезпечити справедливі репарації, що підтверджується створенням Реєстру збитків – першого кроку до формування міжнародного компенсаційного механізму. Проте захист прав громадян уповільнюється через необхідність постійного оновлення нормативно-правової бази. Особливою проблемою залишається становище внутрішньо переміщених осіб, які потерпають від нестабільності соціального забезпечення та проявів дискримінації, що є прямим порушенням їхніх прав.

Починаючи з січня 2025 року, обов'язки щодо управління компенсаціями за комунальні послуги при розміщенні внутрішньо переміщених осіб, координації гуманітарних ініціатив та розробки державних політик соціального захисту офіційно перейшли до компетенції Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України. Проте де-факто реалізація цих завдань суттєво загальмувала. Головною правовою перешкодою стало те, що значний масив підзаконних актів досі визначає відповідальним органом попереднє відомство – Міністерство реінтеграції. Отже, можна констатувати, що урядова реорганізація мала деструктивний вплив: вона знизила інституційну здатність держави оперативно реагувати на потреби постраждалих та створила передумови для утисків прав переселенців. Практичні наслідки цієї кризи у 2025 році виявилися гострими: держава не має зведеної бази актуальних місць для тимчасового поселення ВПО, а також зупинився процес оновлення переліку територій активних бойових дій та тимчасової окупації. Останній фактор є критичним, оскільки саме від цього переліку залежить призначення базових виплат для ВПО та відшкодування за зруйновану нерухомість.

Сучасний механізм захисту прав дітей-переселенців в Україні характеризується суттєвими недоліками у сфері міжвідомчої координації, як по горизонталі (на макрорівні), так і по вертикалі (між центром та регіонами). На загальнонаціональному рівні ці повноваження розділені між трьома ключовими інституціями: Міністерством соціальної політики, сім'ї та єдності України,

Національною соціальною сервісною службою та Державною службою України у справах дітей. Замість синергії задля забезпечення інтересів дитини, їхня робота часто супроводжується перехресним дублюванням обов'язків та браком злагодженості, що суттєво знижує результативність системи. Ще глибша управлінська проблема криється у площині взаємодії центральних відомств із місцевою владою. Наприклад, хоча Державна служба у справах дітей формує профільну державну політику, територіальні (обласні та базові) служби юридично й адміністративно підпорядковуються виключно головам місцевих військових адміністрацій або керівництву органів місцевого самоврядування. Через таку розірвану адміністративну вертикаль профільний центральний орган де-факто позбавлений дієвих важелів впливу на регіональні підрозділи. Це критично ускладнює імплементацію єдиних державних стратегій та програм із захисту дітей на місцях.

Згідно з офіційними даними наприкінці 2024 року (станом на 30 грудня), демографічний масштаб внутрішнього переміщення в Україні охоплював 4 644 494 зареєстрованих громадян. Структура цієї групи населення вказує на значну частку вразливих категорій: зокрема, серед переселенців налічувалося 1 299 497 осіб пенсійного віку, 893 519 неповнолітніх дітей, а також 219 103 особи, які мають статус інвалідності. Наведене дозволяє стверджувати, що на час дослідження в нашій державі значна частка населення перебуває в складних життєвих обставинах і потребує комплексної й системної правової та соціальної підтримки. Водночас для ВПО актуального значення набувають проблеми психологічної детермінації.

Теоретико-практичний фундамент для розуміння та подолання психологічних викликів, з якими стикаються ВПО, закладено в наукових доробках багатьох фахівців. Зокрема, ця проблематика ґрунтовно розкривається у працях О. Блінової, А. Голотенко, І. Григоренко, Д. Ісаєва, В. Панка, О. Риндзак, Н. Савельєвої, З. Спринської, І. Трубавіної, А. Ярового та інших.

Вимушене переміщення з рідного та комфортного середовища людини викликає обґрунтовану переорієнтацію звичного перебігу життя та соціального

контуру його здійснення. На І. Трубавіної, переважна більшість ВПО мають такі психологічні проблеми: відчуття невизначеності щодо майбутнього і теперішнього стану; психологічні проблеми, пов'язані з тим, що люди стали свідками руйнувань, насильства, війни; почуття провини, що їм довелося покинути свої домівки і просити допомоги; наявність страху втрати своєї ідентичності; почуття жертвовності та віктимності внаслідок компактного проживання переселенців; відчуття того, що від них нічого не залежить; безпорадність, низька самооцінка або агресія; тривога за своє майбутнє і майбутнє своїх рідних; невиплакані горе і біль, постійне очікування чогось поганого; страх перед змінами в житті; відчуття безпорадності і незахищеності або гнів та агресія («ми все втратили, нам потрібно допомагати»); психологічні труднощі в адаптації до нових умов проживання; сум через розлучення з домашніми тваринами, особистими речами тощо; зміна життєвих цінностей в родинях; відсутність критичного мислення, проблеми з виявом емоцій, замкнутість, глибокі емоційні переживання; особисті життєві кризи та кризи родини, які накладаються одна на одну, погіршуючи життєдіяльність сім'ї [93].

Наведене підтверджується дослідженням В. Педоренка, в якому він підкреслив наявні психоемоційні стани ВПО, а саме: вони часто відмічають симптоми стресового стану, стану фрустрації, відчувають почуття сорому та провини, вказують на наявність агресивних реакцій, проявів невпевненості та ригідності [56].

Також у багатьох ВПО можуть спостерігатися зниження рівня самооцінки та рівня домагань, а також тривожність, пасивність, сумнів щодо ефективності власних здібностей [44].

На думку В. Кердивар та В. Христенко, у ВПО спостерігаються такі емоційні стани, як: страх, тривога та відчуття безвиході. Відчуття тривоги, що супроводжує переселенців від моменту переміщення, може тривати протягом довгого часового періоду і зумовлене дезорієнтацією та невизначеністю. Для осіб із підвищеним рівнем тривоги характерні когнітивні викривлення, що проявляються у наданні песимістичної оцінки власних перспектив та життєвих

подій, почутті власної неповноцінності й очікуванні негативної оцінки з боку оточення [37].

Психологічні наслідки вимушеного переміщення осіб також вивчали зарубіжні фахівці [152, 161]. Відповідно до одержаних ними результатів можна констатувати, що у ВПО частіше спостерігаються тривожні розлади, невпевненість у собі, фобії, зловживання психоактивними речовинами, депресія та суїцидальні думки. Поширеність психічних розладів серед переміщених осіб вища, ніж серед місцевого населення. Майже 60 % ВПО мають ознаки посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР). Найпоширенішими проявами ПТСР є: нав'язливі спогади (інтрузії), страшні сни, емоційне заціпеніння або, навпаки, вибухова агресія та дратівливість [78].

У дослідженні психологічних особливостей ВПО із зони локального воєнного конфлікту В. Кердивар уводить у предметне поле психології поняття «синдром жертви ВПО». Синдром жертви розглядається науковцем як тип поведінки та мислення, що формується під впливом деструктивних чинників зовнішнього середовища та особистісних факторів. У соціальному сенсі віктимність ВПО – це здатність або схильність особи ставати жертвою соціально-небезпечних проявів у ситуації вимушеного переїзду. Соціальна незахищеність, труднощі з працевлаштуванням та облаштуванням житла змушують переселенців формувати новий соціальний статус, що часто супроводжується розгубленістю та втратою впевненості. Синдром жертви ВПО – це симптомокомплекс, який включає такі обов'язкові компоненти: підвищена агресивність (часто спрямована на владні та державні структури); навчена беспорядність (переконаність у тому, що від власних дій нічого не залежить); негативізм (стійке негативне ставлення до всього, що відбувається в житті); часовий поріг (синдром починає чітко проявлятися після 6 місяців проживання в нових умовах, якщо базові потреби особи залишаються невирішеними).

Фактори формування синдрому поділяються на зовнішні (екзистенційні) та внутрішні (суб'єктивні). Зовнішні детермінанти – це екзистенційна загроза (загроза життю та перебування в зоні бойових дій); невирішеність базових

потреб (брак житла, їжі, води та фінансових ресурсів); невизначеність (відсутність можливості будувати плани на майбутнє). Внутрішні детермінанти – це особистісні риси (темперамент, моральні якості та індивідуальні особливості психічних процесів); минулий досвід (індивідуально набуті знання та навички (або їх брак), що впливають на здатність адаптуватися); віктимна поведінка (схильність діяти таким чином, що провокує або полегшує завдання шкоди) [36]. За наведеними фактами прихована не тільки констатація соціально-економічних проблем та проблем із ментальним здоров'ям ВПО – це, насамперед, характеризує психологічну складову внутрішнього соціального контуру життєдіяльності і дітей ВПО.

Необхідно зазначити, що особливого звучання трансформації та труднощі життєвого шляху ВПО набувають стосовно найбільш незахищених верств населення – маленьких громадян нашої держави – дітей. Ми повністю погоджуємося з думкою, що становище дітей вимушених переселенців – глобальна проблема сучасності, характерна для багатьох країн та народів. Нині ця проблема набула особливо гострого характеру в нашій країні. У періоди посилення соціальної напруженості, особливо в період війни, вимушеним переселенцям доводиться переносити дуже тяжкі випробування, включаючи геноцид, масове винищення людей, руйнування звичного життя, розпад громади, розмивання сімейних зв'язків тощо [32].

Як зазначалося вище, серед ВПО на кінець 2024 року зареєстровано 893 519 дітей, більшість із яких перебувають у Дніпропетровській області (90 317 осіб), Харківській області (90 432 осіб) та місті Києві (68 765 осіб). На кінець березня 2025 року дітей ВПО було вже зафіксовано 873 107 осіб. Відповідно, на початок 2026 року – 837 040 осіб. Це свідчить про природній, водночас не бажаний, виток маленьких громадян за межі нашої держави.

Вимушене переміщення є не лише фізичним випробуванням, а й серйозним психологічним викликом, що спричиняє глибокі порушення психоемоційного стану. Психологічний стан дітей ВПО характеризується як надзвичайно вразливий через пережитий травматичний досвід. Він обумовлений

епізодами небезпеки для життя, досвідом побачених бойових дій, втратою звичного соціально-побутового середовища та «руйнацією передбачуваної повсякденності». Основними реакціями є постійна тривожність, пригніченість та стресові розлади. Емпіричні дослідження виявили, що 70 % дітей мають середній (50 %) або високий (20 %) рівень тривожності, що виявляється у невпевненості та постійному занепокоєнні. 50 % опитаних відчувають середній рівень фрустрації, а 25 % високий, що свідчить про глибоку незадоволеність через невідповідність очікувань і реальності. 20 % дітей демонструють високу агресивність як результат травматичних переживань, і стільки ж (20 %) мають високу ригідність мислення, що ускладнює зміну звичок [101]. Результати інших розвідок констатують, що майже третина опитаних дітей ВПО (31 %) відчувають постійну тривогу, безпорадність і відчай. У кожного п'ятого (21,3 %) спостерігаються панічні атаки, відчуття небезпеки та незахищеності. 64,9 % дітей мають постійні думки про події війни, яких не могли позбутися, а 13 % бачать кошмарні сни. У 22,7 % дітей виникали запаморочення, головний біль та біль у животі без медичних причин, що є підґрунтям для формування психосоматичних захворювань. Серед дітей ВПО поширені відчуття злості на людей (44,1 %) та події (49,1 %). Відчуття люті та агресії зафіксовано у 27,3 % опитаних, що може трансформуватися у конфліктну поведінку. 16,9 % дітей відчувають потребу в ізоляції, що може сприйматися однолітками як відстороненість і провокувати соціальне виключення або булінг [23]. Травматичний досвід призводить до погіршення пам'яті, труднощів концентрації уваги та розладів мислення. У дитини формується розірване сприйняття часу: безтурботне «вчора», трагічне «сьогодні» та невизначене, тривожне «завтра». Можливий регрес поведінки (повернення до дитячих звичок), підвищена плаксивість, капризність та часті зміни настрою. У підлітків часто виникає почуття провини через необхідність покинути дім або просити про допомогу. Через постійний стан загрози процеси збудження переважають над гальмуванням, що веде до гіперактивності та неконтрольованості дій. Також

виникає ризик девіантної поведінки через втрату колишніх життєвих орієнтирів та ідеалів [50].

Стан дитини обумовлений безпосереднім зіткненням із загрозою життю, досвідом побачених руйнувань, смерті близьких та перебуванням у зоні бойових дій. Більшість переселенців переживають глибоке відчуття втрати не лише майна, а й звичного ритму життя, друзів та професійної або соціальної ідентичності. У багатьох дітей ВПО формується суб'єктивне відчуття самотності та браку значущих соціальних контактів, що призводить до замкненості та недовіри до тих, хто оточує. Травматичні події війни руйнують механізми психологічної стабілізації дитини, викликаючи почуття безпорадності та розгубленості. Через розрив із близькими можуть формуватися деструктивні типи прив'язаності: негативна (провокування покарань для привернення уваги), уникаюча (недовіра до всіх) або дезорганізована (дитина хоче, щоб її боялися) [87].

Пережитий стрес призводить до того, що дітям стає складно описувати та виражати свої емоції (труднощі з емоційним діалогом), що є прямим наслідком отриманого травматичного досвіду. Психологічний тиск травми значно ускладнює процес навчання, вимагаючи від педагогів не лише викладання предметів, а й застосування терапевтичних підходів. Найбільш суттєвим відчуттям для дітей ВПО є страх за життя рідних (70,7 %) та страх за домівку й майно. Третина дітей на початку евакуації відчували постійну тривогу, безпорадність та відчай. Дівчата з групи ВПО є найбільш емоційно напруженими – вони частіше відчують тривогу та страх порівняно з хлопцями [88].

Найбільш вразливою категорією є діти віком від 3 до 15 років, оскільки саме в цей період різка зміна середовища найчастіше призводить до психічних травм та розладів емоційно-вольової сфери. Можна виокремити особливості вікових реакцій на травму: до 6 років – це почуття провини («магічне мислення»), страх самотності; 7 – 11 років – регресивна поведінка (лепет, смоктання пальця), шкільна тривожність; підлітки – депресивні стани, приховування почуттів, ризик

втягнення у воєнізовані угруповання через потребу керувати своїми страхами [87].

Як стверджують І. Хотенюк та Н. Корпач, до основних проблем, які спостерігаються у дітей ВПО, належать:

1) порушення когнітивних процесів (погіршення пам'яті, труднощі концентрації уваги, розлади мислення);

2) невротичні реакції (стресове виснаження, фобічні реакції, порушення сну й апетиту);

3) функціональні розлади (регрес поведінки та психосоматичні розлади);

4) емоційні та поведінкові порушення (реакції протесту, підвищена плаксивість та капризність (діти молодшого шкільного віку), часті зміни настрою);

5) проблеми пов'язані із спілкуванням (несформованість адекватних соціально-комунікативних навичок, страх і недовіра або агресія і дратівливість стосовно оточення, можлива надмірна залежність від думок тих, хто оточує);

б) порушення взаємовідносин у сім'ї, коли зміна соціальної ситуації та обов'язків у сім'ї часто змушує дітей і підлітків «включатися» в дорослі проблеми, до яких вони можуть бути не готові [42, 96].

Батьки часто недооцінюють глибину переживань дітей (наприклад, помічають психосоматичні скарги вдвічі рідше, ніж самі діти), що створює ситуацію, коли дитина залишається наодинці зі своїми проблемами без належного захисту дорослих. Водночас рівень адаптованості напряму залежить від психологічної підтримки, яка допомагає знизити рівень негативних емоційних станів [101]. Наприклад, при належній соціально-психологічній підтримці протягом року перебування у безпечному середовищі (на прикладі Львівщини) рівень тривоги та безпорадності у дітей ВПО знизився до показників місцевих мешканців, що свідчить про високий адаптаційний ресурс маленьких громадян [88].

Однією з головних психологічно обумовлених проблем внутрішньо переміщених дітей є проблема адаптації до нових умов проживання та навчання.

Адаптація розглядається як багатогранний процес входження дитини в нове соціальне, освітнє та культурне середовище, що вимагає не лише зміни фізичного простору, а й пристосування до нових суспільних відносин. Адаптація визначається як здатність особи відновити втрачені через міграцію ресурси (житло, соціальні зв'язки, освіту) та здобути нові у місці перебування. Соціальна інтеграція полягає у залученні дитини до спільноти, забезпеченні її участі у громадському житті та встановленні дружніх стосунків з однолітками. На відміну від добровільної міграції, переміщення ВПО, зазвичай, призводить до погіршення соціального статусу та втрати доходів, що потребує посиленого захисту з боку держави [101].

Адаптація дітей ВПО відбувається одночасно на двох взаємопов'язаних рівнях:

1. Рівень «особистість – середовище» (психологічна / побутова адаптація). Це пристосування до нового побуту, організації навчання та задоволення базових потреб. Успішність тут залежить від внутрішніх ресурсів дитини – її «життєстійкості» та здатності до психічної регуляції.

2. Рівень «особистість – соціум» (соціальна адаптація). Полягає у формуванні нових комунікативних зв'язків та інтеграції в нову спільноту. Доведено, що взаємодія з групою, яка вже має досвід адаптації, значно пришвидшує цей процес [78].

У той же час деякі науковці адаптацію дітей ВПО пропонують розглядати на таких рівнях:

- психологічний рівень. Потребує відновлення почуття базової безпеки, де головну роль відіграють батьки як «психологічний гарант» стабільності. Важливим ресурсом є розвиток резильєнтності та життєстійкості, що дозволяє зберігати позитивний вектор розвитку попри стрес;

- соціальний рівень. Полягає у входженні до нового соціального середовища, засвоєнні його норм та формуванні нових комунікативних зв'язків. Перешкодами на цьому шляху можуть бути «культурний шок», мовний бар'єр та втрата соціальної підтримки з попереднього місця проживання;

- освітня адаптація. Діти ВПО часто стикаються із труднощами у закладах освіти через зміну свого соціального статусу та стресу від війни, що потребує створення педагогами атмосфери психологічного комфорту [19].

У структурі успішного включення дитини в нову громаду виділяють такі головні ланки: діти ВПО (уразлива група, що потребує спеціального захисту та реалізації права на психологічну допомогу й реабілітацію); школа (виступає визначальною платформою інтеграції та «містком» до більш широкого соціального середовища, де діти відновлюють відчуття стабільності); психологічна служба (відповідальна за подолання травматичних наслідків, проте часто стикається з браком фахівців та ресурсів); громада, яка приймає (суб'єкт, що має забезпечувати доступ до ресурсів та формувати етичне середовище для двосторонньої адаптації) [80].

Натомість такі науковці, як О. Карпенко, О. Ворощук, К. Ковальська пропонують розглядати структуру процесу адаптації за допомогою таких взаємопов'язаних рівнів та учасників:

– компоненти адаптації: фізіологічне пристосування (зміни в режимі та навантаженні), психологічна адаптація (інтелектуальний розвиток, мотивація, емоційно-вольова сфера) та соціально-психологічна (встановлення контактів);

– суб'єкти процесу: дитина ВПО, батьки, педагоги, які також адаптуються до нових учнів;

– рівні успішності: високий (позитивне ставлення, легке засвоєння матеріалу), середній (нормальне навчання без стресу) та низький (негативне ставлення до школи, порушення дисципліни, відсутність друзів) [34].

Процес адаптації має суперечливий характер: високий рівень внутрішньої стійкості поєднується з відсутністю фахової підтримки. Попри травми, 84,9 % дітей виявляють високу життєстійкість, зберігаючи віру в те, що «все буде добре». Більшість підлітків (63 %) вважають нове місце перебування безпечним, проте кожна третя дитина оцінювала його лише як «частково безпечно». Хоча у 31 % дітей стан психічного здоров'я погіршився, за психологічною підтримкою

до фахівців майже ніхто з них не звертався. Важливим фактором адаптації є підтримка друзів і родичів, яку позитивно оцінили 42,8 % дітей [23].

Аналіз детермінант труднощів та виникнення конфліктів дозволяє виокремити комплекс факторів, що перешкоджають гармонійній адаптації дітей ВПО: наслідки воєнного конфлікту (вимушене переміщення, втрата житла та стабільності є першопричинами вразливості дитини); невідповідність закладів освіти (школи не завжди готові приймати дітей із травматичним досвідом, що створює підґрунтя для конфліктів та недостатньої підтримки); комунікативні розриви (брак ефективної комунікації між учителями, учнями та батьками ускладнює адаптацію); ресурсний дефіцит (недостатнє фінансування психологічних служб та брак кваліфікованих спеціалістів, здатних працювати зі складними випадками ПТСР); соціальна ізоляція (діти часто відчують відчуженість у громаді, яка приймає, через втрату звичного способу життя та друзів); ризик конфліктів (існує висока ймовірність виникнення напруженості та конфліктів на ґрунті стереотипів та упереджень із боку місцевого населення); роль спільноти (громада, яка приймає, має виступати як соціокультурне утворення, що встановлює баланс між толерантністю та інтолерантністю, долаючи соціальні відмінності незалежно від статусу особи) [80].

Водночас в інших наукових джерелах виокремлюють фактори, що перешкоджають успішній адаптації та можуть спровокувати конфлікти, а саме: воєнна травма (безпосередній вплив бойових дій (вибухи, втрата майна, перебування під завалами), що відображається на психіці та мовленні (логоневрози); помилки педагогів (неправильна поведінка вчителя, наприклад, виділення «улюблених учнів» або акцентування уваги на недоліках, часто призводить до роз'єднання колективу та виникнення булінгу); страх помилки (діти відчують страх перед учителем та колективом через побоювання бути осміяними, що посилює соціальну ізоляцію); соціальний вакуум (втрата попередніх зв'язків та неготовність нового середовища (недоліки в обладнанні класів, відсутність індивідуального підходу) ускладнюють входження в групу).

У взаємодії з дітьми ВПО виділяють три основні зони конфлікту («піки труднощів»):

- 1-й пік (2 – 3-й день) – внутрішнє роздратування через новизну ситуації, що змушує дітей скаржитися батькам;
- 2-й пік (7 – й день) – «пік звикання», де виникають міжособистісні та міжгрупові конфлікти на основі неофіційних відносин;
- 3-й пік (12 – 13-й день) – «пік втоми» від великого колективу та тривалого перебування поза домом. Загальною причиною труднощів є також брак досвіду вербалізації своїх почуттів та неузгодженість світоглядів усередині колективу [87].

Процес соціально-психологічної адаптації до нових умов проживання та навчання часто супроводжується деструктивними проявами: психологічною інкапсуляцією (дитина повністю замикається в собі, уникаючи зовнішніх контактів); сімейною та груповою ізоляцією (замикання виключно в колі сім'ї або у вузькій групі таких самих переселенців однолітків); соціальною дезорієнтацією (дитина намагається включитися в життя суспільства, але через неадекватне сприймання нових соціальних норм не може цього зробити); деформацією соціалізації (відбувається порушення шкільної дисципліни, з'являються проблеми у навчанні, що негативно впливає на формування особистості. Часто діти змушені «включатися» у дорослі проблеми, до яких вони не готові, що руйнує нормальний хід їхнього розвитку) [77].

Психологічні суперечності часто виникають через різні погляди на політичну, економічну ситуацію чи життєві пріоритети між переселенцями та місцевою громадою. Труднощі у входженні в нову спільноту та «зміна всього життєвого шляху» роблять дитину ВПО помітною на фоні інших, що може спровокувати агресію з боку стабільних груп. Утрата попередніх соціальних зв'язків та статусу («бізнес батьків», «нерухомість», «попередні заклади освіти») створює відчуження, яке за відсутності підтримки вчителів може перерости у статус аутсайдера. Наявність стереотипів та негативного досвіду спілкування з обох сторін (місцевих та ВПО) створює бар'єри для нормальної комунікації [78].

Адаптація ускладнюється через випадки цькування з боку місцевих дітей, які не завжди готові прийняти однолітків, що пережили жахи війни. У деяких середовищах виправдовують агресію щодо «чужих» та прищеплюють звичку до насильства як засобу досягнення цілей. Взаємини, які до війни були дружніми, часто стають ворожими, що створює підґрунтя для конфліктів у нових колективах. Недостатній розвиток культури міжособистісних відносин у громаді, яка приймає, призводить до дискримінації та нетерпимості [50].

Найбільш сприятливим середовищем для виникнення булінгу є система освіти. Статистика 2024 року вказує на суттєве погіршення ситуації: кількість заяв від батьків про порушення прав дітей на гідне ставлення у школах збільшилася майже втричі у порівнянні з 2023 роком. Протягом звітнього періоду освітній омбудсмен України отримав 146 таких скарг, а Уповноважений Верховної Ради України з прав людини опрацював 123 звернення відповідної тематики.

Булінг та соціальна ізоляція розглядають як провідні соціальні виклики, що суттєво ускладнюють процес соціалізації та адаптації дітей ВПО до нового середовища. Соціальна сутність проблеми виявляється у створенні бар'єрів для повної інтеграції дитини в колектив через негативні стереотипи та соціальну відстороненість. Для дітей переселенців соціальний контекст змінюється різко, що призводить до втрати звичного кола спілкування та відчуття страху в новій громаді. Успішна соціалізація залежить від здатності закладу освіти подолати ізоляцію та забезпечити дитині соціальний комфорт і розуміння можливості реалізації власних цілей у майбутньому [33].

Разом із тим, будь-яка зміна соціального становища та невідповідність дитини груповим нормам нового колективу створює ризик конфліктів. Через пережите насильство діти можуть виявляти або надмірну агресію, або повну байдужість та усамітнення, що провокує негативну реакцію однолітків. Відсутність друзів у новому місті та відчуття «покинутості сам на сам із проблемою» роблять дитину легкою жертвою для агресорів, які прагнуть самоствердження. Проблемою є недостатня толерантність суспільства та закладу

освіти до «чужих», а також брак кваліфікованої підготовки педагогів для роботи з дітьми, які мають воєнну травму [6].

Будь-які відмінності у поведінці, мові, родинних традиціях або культурологічних атрибутах стають маркером для виокремлення дитини однолітками. Схильність до булінгу виявляють заздрісні, агресивні та фрустровані діти, які часто мають проблеми в родині. Жертвами частіше стають діти з меланхолійним темпераментом, низькою самооцінкою, але водночас гуманістичними поглядами. Існує ризик, що жертви булінгу серед ВПО самі стають булерами внаслідок «навчання» такій моделі поведінки та бажання помститися. Найпоширенішими формами цькування дітей ВПО є вербальні образи, обзивання та погрози. Статистика свідчить, що понад 20 % батьків дітей ВПО повідомляли про скарги на булінг у школах, а 29 % зазначали про відкриті конфлікти [50].

У науковому просторі є спроби проаналізувати причини труднощів та виникнення булінгу як форми соціальної взаємодії, що базується на дисбалансі сили та влади [29]. Підґрунтям цькування є боротьба за статус, конкуренція, зіткнення різних субкультур та невміння толерантно ставитися до «інакшості» інших. Через свою соціальну відмінність, тривожність та відсутність близьких друзів у новому колективі вони стають легкою ціллю для агресорів. Навіть обдарованість новоприбулої дитини може спровокувати заздрість та роздратування однолітків, що веде до її ізоляції. Травматичний досвід війни може трансформуватися в агресивну поведінку як спосіб виходу гніву або намагання здобути контроль над ситуацією у невідомому середовищі. Також участь у булінгу може бути деструктивною спробою отримати прийняття в новій групі через демонстрацію сили. Об'єктом знущань стають діти, які мають відмінності у зовнішності, фізичні вади, особливості поведінки (замкнутість або високий інтелект) чи інший соціальний статус. Зазначають наявність нерівності сил, де сильніша особа або група осіб систематично нападає на слабшу. Натомість відсутність контролю, толерування агресії адміністрацією або

вчителями, що провокує агресивні реакції учнів. Тиск і жорстоке поводження з боку батьків змушують дитину шукати компенсацію через агресію в школі.

У попередньому підрозділі ми зазначали, що юридичний статус дитини-мігранта та дитини ВПО має суттєві відмінності, але соціально-правова природа їхньої вразливості в освітньому середовищі є ідентичною. Відповідно, ми звернулися до зарубіжних розвідок, присвячених соціально-психологічним витокам булінгу дітей, що опинилися в складних життєвих обставинах.

Дані, зібрані в країнах Європи, свідчать, що молодь із міграційним походженням піддається значно вищому ризику булінгу, ніж її місцеві однолітки [123]. Звіти щодо дітей біженців із Сирії підтверджують, що вони значно частіше піддаються віктимізації порівняно з представниками громад, які приймають [126]. Водночас дані батьківського дослідження NordChild (серійного порівняльного дослідження), проведеного в скандинавських країнах, у якому прийняли участь 7 107 дітей у віці 7 – 13 років, дозволяють стверджувати, що різниця в поширеності віктимізації знущань була виявлена як між рідними та іммігрантськими дітьми, так і між країнами. Найбільша різниця в поширеності віктимізації знущань була встановлена в Швеції, де 8,6 % місцевих дітей зазнали знущань, порівняно з 27,8 % дітей іммігрантів. Діти-іммігранти мали більш високі шанси на знущання, ніж діти-корінні жителі в Норвегії, Швеції та загалом у скандинавських країнах [117].

Дослідження демонструють, що шкільне цькування мігрантів зумовлене насамперед релігійною ідентичністю, етнічною приналежністю, расовими ознаками та соціокультурними відмінностями. Найбільш вразливими точками, що стають об'єктом агресії однолітків, є: мовний бар'єр – недостатній рівень володіння мовою країни; академічна сфера – труднощі в навчанні та низька успішність; фізичні відмінності – візуальна «інакшість», що стає тригером для дискримінації [148]. Дискримінація виявляється не лише у формі вербальної агресії, а й нерідко трансформується у фізичне насильство. Діти, які мігрували в пошуках безпеки, часто потрапляють у середовище, що не відповідає їхнім очікуванням, що змушує їх самостійно шукати способи захисту від нових загроз.

Це призводить до депресивних станів, негативного прогнозування майбутнього або пошуку хибної безпеки в деструктивних соціальних зв'язках, зокрема через приєднання до молодіжних банд [168, 195]. Для українського контексту важлива екстраполяція цих даних: мовний бар'єр (діалекти) та «інакшість» досвіду так само стають тригерами булінгу, які вчителі схильні ігнорувати, трактуючи їх як «труднощі адаптації», а не як цілеспрямоване цькування [112, 177].

Незважаючи на етнічне забарвлення, булінг щодо мігрантів зберігає всі класичні характеристики традиційного цькування: навмисність (цілеспрямований характер атак); повторюваність (систематичність агресії протягом певного часу); дисбаланс сили (суттєва перевага агресора над жертвою) [124].

Підлітки-мігранти часто стають об'єктами цькування через сукупність факторів: відмінності у зовнішності, одязі та мовленні, що часто поєднується з нижчим соціально-економічним статусом. Як зазначають дослідники [188], такі діти часто стикаються з маргіналізацією, дискримінацією та соціальним неприйняттям з боку місцевих однолітків. Зовнішні ознаки незахищеності (відсутність модних гаджетів, специфічний одяг) стають формальним приводом для знущань.

У випадку мігрантів дисбаланс влади значно посилюється через приналежність жертви до етнічної меншини, що часто означає менший рівень соціальної підтримки та правової захищеності. Булінг дітей мігрантів може бути пов'язаним з більш загальними факторами ризику традиційного булінгами та факторами ризику, специфічними для цього типу цькування [112, 124, 177]. Як підтип загального булінгу, цькування мігрантів є екосистемним явищем, де індивідуальна агресія підживлюється макросоціальними та контекстуальними факторами [122].

Аналіз факторів ризику, спільних для булінгу в цілому та цькування дітей мігрантів зокрема, свідчить про домінуючий вплив контекстуальних змінних [122]. Одним із найбільш значущих контекстуальних чинників, пов'язаних із високим рівнем загальної агресії, є статус «високої видимості» серед однолітків,

що визначається як сприймана популярність. Дослідження показують, що високий рівень прийняття однолітками та прагнення до домінування часто корелюють із залученням дитини до процесів віктимізації інших [140].

Сучасна наукова література підтверджує, що серед учнів середньої школи статус популярності також є значущим предиктором етнічно мотивованого булінгу. Агресори часто використовують цькування однолітків із міграційним бекграундом як інструмент зміцнення власного соціального статусу та підтвердження приналежності до домінуючої групи [177].

Окрім статусу в групі однолітків, критичне значення має «шкільний клімат» та його суб'єктивне сприйняття учнями. Саме дискримінаційні установки є первинною детермінантою агресії в міжетнічному контексті. Якщо загальний булінг часто слугує інструментом досягнення соціального домінування, то цькування мігрантів є переважно наслідком глибоко вкорінених стереотипів та ворожого ставлення до «чужих». Негативне ставлення до мігрантів, що є консенсусним для певного учнівського колективу, безпосередньо корелює з інтенсифікацією етнічних переслідувань. Індивідуальні негативні установки частіше трансформуються в активне цькування саме в мультикультурних класах [175].

Із позицій еволюційної та соціальної психології, ця ситуація є проявом міжгрупового конфлікту. В основі явища лежить природна когнітивна тенденція людини до автоматичної класифікації тих, хто оточує, за принципом «свій – чужий» та надання переваги членам власної групи (інгруповий фаворитизм). Концепція «внутрішньогрупового трибалізму» передбачає, що діти, які демонструють відмінні культурні патерни поведінки або зовнішні ознаки, можуть викликати інтенсивну негативну реакцію з боку групи, яка домінує. Це суттєво підвищує їхню вразливість до знущань порівняно з місцевими однолітками [169].

Важливо зауважити, що фактором ризику є не лише етнічна приналежність. Навіть у межах однієї етнічної групи діти можуть зазнавати

цькування суто через свій міграційний статус, що підкреслює складність соціальної ієрархії в учнівському колективі [207].

Особливо травматичним є досвід дискримінації з боку вчителів, що руйнує базову довіру до освітнього закладу як до безпечного простору [163]. З огляду на це, важливим аспектом є взаємодія між сприйняттям міжетнічного клімату та позицією вчителів. Дослідження С. Оздемір та М. Оздемір [176] розкривають такі закономірності: індивідуальний рівень толерантності учня виступає модератором між сприйманим кліматом та схильністю до віктимізації (учні з низьким рівнем толерантності більш чутливі до негативних контекстуальних сигналів); сприйняття вчителів як таких, що не реагують на випадки етнічного булінгу, є потужним стимулом для агресорів (відсутність чіткої антидискримінаційної позиції педагога легітимізує етнічну віктимізацію в очах дітей).

Дискримінація базується на «видимій інакшості»: кольорі шкіри, релігії, акценті, мові, одязі чи академічному бекграунді. Чим більшою є культурна відстань, тим інтенсивнішим є досвід дискримінації. Ефективними стратегіями дитячого опору дискримінації є звернення за допомогою до значущих дорослих (вчителів, батьків), підтримка однолітків та релігійні переконання. Процес акультурації дитини-мігранта – це балансування між накопиченою травмою та наявними ресурсами підтримки. Успіх цього процесу залежить не лише від індивідуальної стійкості дитини, а передусім від здатності нової громади забезпечити інклюзивне та безпечне середовище, де відмінності не стають підставою для віктимізації [109].

Для більшості мігрантів дискримінація є домінантним досвідом. У шкільному контексті булінг стає нездоланною перешкодою для інтеграції. Відчуття виключеності зі шкільної спільноти корелює з суїцидальною та антисоціальною поведінкою. Досвід булінгу є критично поширеним серед дітей мігрантів, виступаючи найбільш агресивною формою соціального відторгнення [208]. Тривале відчуття неприйняття зумовлює деструктивний вплив на психіку дитини, тоді як розвиток дружніх стосунків, наявність соціальної підтримки та

почуття групової приналежності стають ключовими захисними факторами [115, 162].

Зазначене вище демонструє, що дискримінація діє як потужний дистресор, який запускає ланцюгову реакцію: від зниження самооцінки до серйозних емоційних порушень та соціальної дезадаптації. Успішна акультурація неможлива без нейтралізації дискримінаційних практик як з боку однолітків, так і з боку педагогічного складу. Сприйняття шкільного клімату є вирішальним модератором агресії. Діти ВПО часто сприймаються учнівським колективом як «чужі» через відмінності в соціокультурному бекграунді, мові або поведінкових патернах. Брак спільних спогадів та тривалого досвіду взаємодії з класом створює бар'єри для інтеграції. Наявність упереджень у громаді, яка приймає, щодо причин переміщення може транслюватися дітьми в освітньому середовищі, провокуючи вербальну агресію та соціальну ізоляцію. У закладах освіти з низьким рівнем інклюзивної культури ризик віктимізації мігрантів значно вищий. Відсутність програм підтримки та ігнорування вчителями прихованих конфліктів сприяють нормалізації цькування. У розрізненних колективах діти мігрантів найчастіше стають «цапами-відбувайлами» для розрядки внутрішньої напруги групи [122]. З огляду на це виникає потреба в системній трансформації освітнього простору, де навчається дитина-мігрант [155].

Сім'я, як первинне джерело підтримки, неминуче дестабілізується після міграції. Основними деструктивними факторами є: батьківська травма (психологічний стан батьків, спричинений втратою статусу, безробіттям або загибеллю родичів, безпосередньо проєктується на дітей); конфліктність (дослідження вказують на те, що діти-мігранти частіше повідомляють про негативні, конфліктні стосунки з батьками порівняно з місцевими однолітками); захисні фактори (батьківське тепло, збереження сімейних ритуалів (рутин) та відкрита комунікація є критичними захисними механізмами, що сприяють успішній акультурації) [134].

Традиційно вважається, що сімейний економічний статус визначає якість соціальної адаптації дітей-мігрантів [184]. Згідно з моделлю сімейного стресу,

економічні труднощі провокують напруження в родині, яке ретранслюється на дітей, причому батьківське тепло та відкрита комунікація зазвичай виступають модераторами цього зв'язку. Діти-мігранти та біженці в країнах із низьким і середнім рівнем доходу є надзвичайно вразливими до знущань з боку однолітків. Це негативно позначається на їхньому психічному здоров'ї та загальному добробуті [129]. Результати досліджень вказують на чіткий зв'язок між віктимізацією та низьким соціально-економічним статусом родини – низький соціально-економічний статус сім'ї дітей мігрантів (втрата майна, потреба в гуманітарній допомозі) корелює з вищим рівнем віктимізації [197]. Зі зменшенням рівня доходу на душу населення негативний вплив цькування посилюється: у регіонах з низьким рівнем доходу явища булінгу спостерігаються частіше, ніж у заможних країнах [143]. Проте поширеність та форми знущань у зазначених країнах можуть варіюватися залежно від унікальних культурних і контекстуальних чинників, що визначають динаміку стосунків усередині спільнот [134].

Результати моделювання структурних рівнянь показали, що діти-мігранти частіше, ніж немігранти, брали участь у знущаннях [137]. Діти біженців реагують як непасивні жертви [147]. У той же час, окрім девіантних поведінкових реакцій, значущим наслідком сприйманої дискримінації є інтенсивна посттравматична симптоматика [186]. Вимушений виїзд із дому посилюється відсутністю стабільності, безпеки та соціального прийняття. У критичному для розвитку віці дефіцит тепла та зв'язку з новою громадою стає джерелом глибинних емоційних травм, що призводять до депресивних станів, тривожних розладів та інших патологій психічного здоров'я. Згідно з дослідженнями, віктимізація з боку однолітків має пряму кореляцію з розвитком депресивних симптомів та суттєво знижує психологічну стійкість дитини [213]. Серед клінічних проявів найбільш поширеними є: симптоматика ПТСР, obsesивно-компульсивних розладів (ОКР), дисоціативні стани та емоційний стрес; суб'єктивні переживання (почуття безсилля, деструктивна самооцінка, відчуття постійної небезпеки та глибока самотність); кореляція з культурною

дистанцією (ступень відмінності між рідною та новою культурами). Чим складнішим є процес «культурної адаптації», тим сильніше він виснажує емоційний ресурс дитини через стресові події та щоденні труднощі (мовний бар'єр, адаптація до нових академічних стандартів).

У науковому дискурсі Китаю термін «діти-мігранти» охоплює дітей шкільного віку, які офіційно зареєстровані в інших провінціях, містах або округах, проте фактично проживають та здобувають освіту за межами місця своєї первинної реєстрації. З огляду на специфіку системи реєстрації домоволодінь (*хукоу*), ці діти стикаються з бар'єрами в доступі до соціальних послуг та освіти, що робить їхній статус подібним до статусу ВПО в Україні. Саме тому результати досліджень китайських фахівців щодо соціальної ізоляції та віктимізації цієї категорії дітей є надзвичайно цінними для екстраполяції та аналізу проблеми булінгу дітей ВПО в українських реаліях.

В. Ні, Л. Гао, К. Куї провели кілька досліджень щодо знущань над дітьми-мігрантами в міському Китаї. Дані були зібрані шляхом опитування 1 087 дітей мігрантів шкільного віку в Шанхаї та Нанкіні. Результати цього дослідження показали, що 50,7 % дітей-мігрантів у Китаї зазнали принаймні одного типу шкільних знущань, що на 18,7 % вище, ніж глобальний рівень (32 %) для дітей. Також 26,6 % дітей мігрантів у Китаї часто (принаймні кілька разів на місяць) зазнавали принаймні одного типу шкільних знущань. Відповідно, було підтверджено, що діти-мігранти частіше відчувають знущання та віктимізацію. Крім того, результати цього дослідження також показали, що 23,8 % дітей-мігрантів у Китаї найчастіше або завжди відчували такі емоційні труднощі, як депресивні та тривожні розлади. Це значно вище світового рівня (10 – 20 %) для дітей і підлітків. Тому підтверджено, що діти-мігранти, швидше за все, піддаються більшому ризику виникнення проблем із психічним здоров'ям [173].

Окремої уваги заслуговує той факт, що діти-мігранти частіше залучені до всіх чотирьох основних форм булінгу: фізичного, вербального, реляційного (соціального) та кібербулінгу. Це стосується обох ролей у конфлікті – як агресора (булера), так і об'єкта цькування (віктимізації).

На основі аналізу наукових джерел можна виокремити три основні блоки причин такої диспропорції:

1. Системна нерівність та інституційні бар'єри. Сучасна система реєстрації домогосподарств у Китаї створює суттєві перешкоди для мігрантів у доступі до державних закладів освіти, охорони здоров'я, житла та соціального страхування. Інституційна нерівність та стрес від переселення створюють високий рівень психоемоційної напруги. У такому контексті булінг може виступати для дитини-мігранта або як деструктивний механізм копінгу (подолання стресу), або як радикальний спосіб привернення соціальної уваги.

2. Соціально-економічна депривація. Відносно низький соціально-економічний статус сімей мігрантів поєднується з недостатньою обізнаністю батьків щодо механізмів захисту прав дитини. Це позбавляє дітей ефективної «сімейної парасольки» захисту, роблячи їх легкою мішенню для агресорів.

3. Криза приналежності та загроза девіації. Діти-мігранти є надзвичайно вразливою категорією, яка в умовах мегаполіса часто стикається з ізоляцією та може легко потрапляти під вплив правопорушників. Зважаючи на те, що гостра потреба у прийнятті однолітками та соціальній ідентифікації є потужним предиктором агресивної поведінки, діти-мігранти самі нерідко стають ініціаторами знущань, намагаючись у такий спосіб «вибороти» статус у групі [214].

Аналіз наукових публікацій дозволяє констатувати, що міграція спричиняє радикальні та перманентні зміни в усіх сферах життя дитини: від нуклеарної родини до релігійних громад та призводить до втрати емоційних орієнтирів. Зазвичай мігранти прибувають до нових громад із високими прагненнями та позитивним прогнозом щодо майбутнього. Однак із часом, стикаючись з ізоляцією, дискримінацією та відсутністю прийняття, позитивний настрій змінюється на негативний, що в поєднанні з преміграційною травмою провокує депресію. Навпаки, діти, які отримують підтримку у формі сімейної єдності, позитивних стосунків з однолітками та вчителями, демонструють вищий рівень задоволеності життям, амбітність та успішність у навчанні, що сприяє їх швидкій

асиміляції та здатності адаптуватися порівняно з дорослими [123]. Наведене повністю узгоджується з результатами одержаними українськими дослідниками.

На основі проведеного аналізу зарубіжного досвіду, можна сформулювати такі висновки щодо проблеми булінгу дітей ВПО в Україні:

1. Процес внутрішнього переміщення сприймається не лише як фізичний переїзд, а як радикальна деструкція соціального та емоційного простору дитини. Початкові високі прагнення дітей ВПО при зіткненні з ізоляцією та дискримінацією швидко трансформуються в депресивні стани. Міжнародний досвід (зокрема скандинавський та китайський) доводить, що ризик віктимізації дітей мігрантів у 2 – 3 рази вищий, ніж у місцевих однолітків. В українському контексті діти ВПО потрапляють в аналогічну зону ризику.

2. Булінг дітей ВПО в Україні часто маскується під «труднощі адаптації», проте має чіткі дискримінаційні тригери. Регіональні діалекти та особливості мовлення стають об'єктом вербальної агресії. Відсутність звичних для певної групи гаджетів чи специфічний одяг стають формальним приводом для знущань, підкреслюючи дисбаланс влади. Тимчасове зниження успішності через стрес сприймається агресорами як ознака «інтелектуальної меншовартості».

3. Одним із найнебезпечніших факторів є позиція вчителя. Трактування прихованого цькування як «притирання» у колективі фактично дає агресорам «зелене світло». Упереджене ставлення педагогів до дітей ВПО руйнує базову довіру до школи як до безпечного простору, провокуючи у дітей почуття безсилля та суїцидальні думки.

4. Булінг запускає небезпечну ланцюгову реакцію в психіці дитини ВПО: розвиток ПТСР, ОКР та депресії; втрата надії на позитивне майбутнє; ризик приєднання до асоціальних груп чи банд як спосіб отримати захист, якого не надає школа чи громада.

5. Стан дитини безпосередньо залежить від стійкості нуклеарної сім'ї. Батьківська травма через втрату майна чи статусу проєктується на дитину, знижуючи її здатність до опору булінгу. Лише «сімейна парасолька» (тепло,

збереження родин) у поєднанні з підтримкою вчителів може забезпечити успішну акультурацію та посттравматичне зростання.

Узагальнюючи дослідження, можна констатувати, що соціально-психологічні витоки булінгу дітей ВПО коріняться в глибинних механізмах групової динаміки, де переміщена особа автоматично сприймається як «чужа». Дитина ВПО приходить у вже сформований колектив зі своєю ієрархією. Будь-яка відмінність (акцент, стиль одягу, звички) стає тригером для маркування дитини як «аутсайдера». Старожили класу можуть сприймати новачка як загрозу стабільності своєї групи, тому булінг стає інструментом «виштовхування» або примусової асиміляції. Це один із найбільш болючих психологічних витоків булінгу в українському контексті. Регіональні особливості мовлення (наприклад, специфічний східний чи південний акцент) часто стають об'єктом висміювання, що підриває впевненість дитини у собі.

Діти часто транслують упередження дорослих (наприклад, про «винність» мешканців певних регіонів у війні або про те, що «ВПО отримують забагато допомоги»). Це створює підґрунтя для економічного булінгу та вербальної агресії. У громадах, що перебувають у стані стресу через війну, обмеженість ресурсів (увага вчителів, місця в гуртках, благодійна допомога) посилює напругу. Місцеві діти, які відчувають тривогу через війну, можуть несвідомо переносити свою агресію не на причину (агресора-державу), а на найбільш доступний та беззахисний об'єкт – дитину ВПО. Соціально-економічна депривація (коли дитина ВПО не має таких самих гаджетів чи одягу, як місцеві) робить її «легкою мішенню» для булерів.

Витоком булінгу може бути не лише агресія тих, хто оточує, а й специфічний психологічний стан самої дитини ВПО. Дитина, яка пережила обстріли чи окупацію, може мати загострену реакцію на шум чи жарти. Булери сприймають таку реактивність як «слабкість» або «дивність», що стимулює подальший тиск. Через травму дитина ВПО може уникати контактів. У груповій психології мовчання часто інтерпретується як зарозумілість або ворожість, що провокує відповідну агресію класу. Коли місцева дитина бачить, що дитина ВПО

отримує «привілеї» (наприклад, безкоштовні обіди в школі, подарунки від волонтерів), виникає почуття відносної депривації. Відчуття несправедливості трансформується в агресію, спрямовану на відновлення «балансу», що проявляється у формі цькування.

Соціально-психологічні витоки булінгу дітей ВПО – це складний конгломерат групових інстинктів («Ми проти Них»), неопрацьованих колективних травм та економічної заздрості. Протидія булінгу ВПО не може обмежуватися лише юридичними санкціями. Вона потребує впровадження програм комплексної інклюзії, спрямованих на деконструкцію регіональних стереотипів та формування спільної ідентичності «громадянина у війні».

Висновки до розділу 1

1. В умовах воєнного стану булінг трансформується з локальної педагогічної проблеми у складний соціальний феномен. Його детермінація зумовлюється не лише індивідуально-психологічними характеристиками учасників, а й загальною макросоціальною напругою, в межах якої підвищений рівень суспільної агресії та поширення «культу насильства» в медіапросторі виступають каталізаторами деструктивних поведінкових практик у дитячому середовищі. Булінг доцільно розглядати як специфічний механізм соціального впорядкування та перерозподілу влади в межах дитячої групи. Психологічна детермінація булінгу тісно пов'язана з потребою групи у конструюванні «внутрішнього ворога» як засобу підтримання внутрішньої згуртованості в умовах зовнішньої нестабільності. У цьому контексті заклад освіти постає як мікромодель суспільства, у якій булінг виступає формою негативної соціалізації та деформованого соціального контролю. Зазначене зумовлює необхідність трансформації державної політики від переважно карального підходу до впровадження комплексного безпекового менеджменту, орієнтованого на врахування системних чинників виникнення агресії та забезпечення багаторівневої психосоціальної реабілітації всіх учасників освітнього процесу.

2. Узагальнення історичного розвитку, зарубіжного досвіду та сучасного стану нормативно-правового регулювання протидії булінгу дає підстави стверджувати, що антибулінгове законодавство має еволюційний характер та є результатом тривалого розвитку гуманістичних ідей і трансформації правового статусу дитини – від об'єкта опіки до повноправного суб'єкта права. Це зумовило необхідність виокремлення психологічного та кібербулінгу як специфічних форм правопорушень, що потребують окремого правового регулювання. Аналіз зарубіжної практики свідчить про наявність різних моделей протидії булінгу, серед яких домінують децентралізований, криміналізаційний, соціально-інтегративний та адміністративно-контрольний підходи. Кожен із них відображає специфіку правових систем та соціальних пріоритетів держав, однак спільною тенденцією є посилення відповідальності та орієнтація на превенцію. В Україні сформовано базову нормативну основу протидії булінгу, зокрема через удосконалення адміністративної відповідальності, розширення інституційного механізму реагування та законодавче закріплення поняття булінгу. Водночас зберігаються проблеми узгодженості процедур фіксації правопорушень та взаємодії між уповноваженими органами. Особливої уваги потребує захист уразливих категорій, зокрема дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, які піддаються підвищеному ризику віктимізації. Це актуалізує необхідність розширення підходів до розуміння булінгу як форми дискримінаційної практики та врахування зарубіжного досвіду у сфері колективної відповідальності за безпечне середовище. Подальший розвиток національного законодавства має бути спрямований на усунення термінологічних неузгодженостей, розширення сфери правового регулювання, у тому числі щодо кіберпростору, а також на посилення відповідальності за тяжкі форми булінгу.

3. Соціально-психологічні витоки феномена булінгу формуються на перетині індивідуальної травматизації переміщених дітей та реактивних механізмів середовища, яке приймає. Вимушене переміщення призводить до руйнування звичної життєвої стабільності дитини, формуючи підвищену вразливість, що проявляється у тривожності, відчутті безпорадності та

порушенні емоційно-вольової регуляції. Набутий травматичний досвід послаблює механізми психологічної адаптації, внаслідок чого дитина може демонструвати як замкнутість і соціальну ізоляцію, так і захисну агресивність, що підвищує ризик її віктимізації. З іншого боку, булінг зумовлюється груповими механізмами соціальної диференціації за принципом «свій – чужий». Дитина ВПО інтегрується у вже сформовану соціальну структуру, де будь-які відмінності – мовні, культурні чи матеріальні – можуть ставати підставою для її маргіналізації. У цьому контексті булінг виконує функцію підтримання уявної стабільності групи через витіснення «іншого». Додатковим чинником виступає феномен відносної депривації, коли упередження дорослого середовища щодо «переваг» ВПО транслиуються дітям і трансформуються в агресивні поведінкові реакції. В умовах хронічного соціального стресу дитина ВПО може виступати об'єктом колективного перенесення напруження, пов'язаного з воєнними подіями. Суттєвою проблемою є також недостатня інституційна готовність освітнього середовища до роботи з наслідками травматичного досвіду. Інтерпретація випадків цькування як «адаптаційного процесу» фактично легітимізує насильство, тоді як брак професійної психологічної підтримки сприяє ізоляції дитини та ускладнює подолання наслідків травми, особливо за умов ослаблення сімейних ресурсів підтримки.

РОЗДІЛ 2. ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БУЛІНГУ ДІТЕЙ ВПО

2.1. Методологічний інструментарій дослідження феномену булінгу дітей в освітньому середовищі

Інтегративний характер нашого теоретико-емпіричного дослідження феномена булінгу обумовлює необхідність звернення до методологічних засад наукових розвідок двох галузей знань – права та психології. Саме поєднання останніх дозволяє виокремити юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей ВПО. Спеціально-юридичний рівень методологічного аналізу репрезентує систему інструментарію та дослідницьких технік, розроблених безпосередньо для розв'язання завдань у галузі юриспруденції. На відміну від абстрактних філософських категорій чи універсальних загальнонаукових підходів, цей рівень означається високим прикладним характером та очевидністю механізмів своєї реалізації в правовому дослідженні.

Серед методів спеціально-юридичного рівня ключове місце посідає метод конкретно-соціологічних досліджень, сутність якого полягає в цілеспрямованому відборі, системній обробці та інтерпретації емпіричних даних, що стосуються певного аспекту правової реальності. Практичне застосування цього методу передбачає використання широкого спектру прикладних технік: аналіз документальних джерел (вивчення нормативних актів, офіційних пресрелізів та звітів правозастосовних органів); соціометричні процедури (проведення опитувань у письмовій (анкетування) або усній (інтерв'ю, глибинні співбесіди) формах); емпіричний моніторинг практики (ретельне дослідження матеріалів судочинства та арбітражної практики для виявлення реальних тенденцій у правовій сфері); діагностика суспільної думки (оцінка ставлення громадян до функціонування правоохоронної системи, рівня довіри до юстиції та ефективності чинного законодавства) [7, 55].

Першим нашим кроком у реалізації юридико-психологічного дослідження булінгу дітей ВПО було проведення аналізу оприлюдненої офіційної статистики

щодо фактів булінгу та презентованих у публічному полі результатів опитувань за означеною проблематикою.

Відповідно, за даними Організації Об'єднаних Націй із питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО, 2017), щороку в школі знущання зазнають 246 мільйонів дітей. Крім того, Дитячий фонд ООН (United Nations Children's Fund, ЮНІСЕФ, 2019) повідомив, що більше третини молодих людей є жертвами інтернет-булінгу в 30 країнах. Останні дані Центрів із контролю та профілактики захворювань (CDC, 2021) показують, що коледжі повідомляють про найвищі показники знущань (28 %), за ними йдуть середні школи (16 %) та початкові школи (9 %). Інше дослідження показало, що 30,5 % дітей у віці 12-17 років відчували знущання один або кілька разів за останні 30 днів. У регіональному масштабі найбільша поширеність спостерігалася у Східному Середземноморському регіоні (45,1 %) та Африці (43,5 %), тоді як найнижча поширеність була виявлена в Європі (8,4 %) [116].

Опитування серед дітей шкільного віку в Америці показало, що рівень фізичного, вербального та реляційного знущань були відповідно 10,7 %, 25,2 % та 17,5 %; рівень фізичної віктимізації, віктимізації словесних знущань та віктимізації реляційних знущань становив відповідно 13,3 %, 36,8 %, 34,9 % [192]. В материковому Китаї кілька національних вибірових досліджень показали, що поширеність віктимізації та вчинення знущань, про які діти самостійно повідомляють, коливалася відповідно від 26,1 % до 52,1 % та 9 % – 34,6 % [212].

Аналіз даних ЮНЕСКО та ЮНІСЕФ свідчить про масштабність шкільного булінгу, який щороку вражає мільйони дітей, набуваючи характеру системної соціальної деструкції. Географічний розподіл демонструє критичні показники у Східному Середземномор'ї та Африці, тоді як у Європі цей рівень є значно нижчим, що підтверджує пряму кореляцію між соціально-економічною стабільністю регіону та рівнем безпеки освітнього середовища. Сучасний булінг еволюціонує в бік менш «видимих», але психологічно виснажливих форм: вербальної та реляційної агресії, а також кібербулінгу, жертвами якого є понад

третина дітей. Особливу групу ризику становлять діти-мігранти та біженці, чия віктимізація в країнах із низьким рівнем доходу зумовлена інституційною незахищеністю та дисбалансом влади, що нерідко супроводжує дитину від початкової школи до рівня коледжу, де показники агресії можуть сягати 28 %.

Під патронатом Міністерства освіти і науки України в листопаді 2023 р. – січні 2024 року було проведено загальнонаціональне репрезентативне дослідження «Булінг та толерантність у закладах освіти після 24 лютого 2022 року» [64]. Дослідження охопило 5 576 учнів 5 – 9 класів (віком 10 – 14 років) з усіх регіонів України, крім тимчасово окупованих територій. Метою було виявити рівень поширеності булінгу серед школярів, його видів і причин, а також змін після початку повномасштабного вторгнення осії.

Результати опитування свідчать, що більше половини учнів (51,3 %) мали досвід зіткнення з булінгом у тій чи іншій ролі. При цьому спостерігається чіткий гендерний розрив: серед дівчат цей показник є вищим і становить 55,9 %; серед хлопців про подібний досвід повідомили 46,2 % респондентів. Період повномасштабної агресії став додатковим чинником ризику: майже кожен четвертий учень (24,7 %) став об'єктом знущань саме після початку повномасштабного вторгнення. Це підтверджує тезу, що кризові обставини та вимушене переміщення загострюють конфліктність у дитячих колективах. Рівень агресії в школах суттєво варіюється залежно від типу населеного пункту та регіону. Найбільш гостро проблема стоїть у великих містах та обласних центрах, де рівень поширеності сягає 34,4 %, зокрема, у м. Києві про випадки булінгу повідомили 33,7 % школярів. У селах показник віктимізації становить 25,3 %, що майже співпадає з даними по містах районного значення (25,8 %) та інших містечках (24,1 %). Слід констатувати, що найменшу кількість випадків цькування фіксують у східних (18 %) та південних (22 %) областях України. Це може бути пов'язано як із меншою кількістю у цих регіонах закладів освіти, які працюють, так і з іншими пріоритетами безпеки серед учнів. Наведені цифри дозволяють стверджувати, що булінг в Україні має виражений міський характер та ознаку загострення внаслідок війни. Високий відсоток постраждалих дівчат

може свідчити про превалювання психологічного та реляційного булінгу (плітки, ізоляція), що часто залишається поза увагою дорослих.

Аналіз емпіричних даних проведеного опитування дозволяє класифікувати найбільш поширені форми цькування, що переважають у сучасних закладах освіти. Однією з особливостей є домінування латентних (прихованих) форм агресії, які націлені на руйнування соціальних зв'язків та психологічного благополуччя дитини. Ця категорія спрямована на маніпуляцію статусом дитини в колективі та її ізоляцію. Насамперед, це: маніпулювання колом спілкування 25,9 % (найпоширеніший вид тиску, що виявляється у формі нав'язливих «рекомендацій» або вимог товаришувати лише з певними особами, що обмежує соціальну автономію учня); деструктивне поширення чуток 24,0 % (систематична дифузія неправдивої інформації з метою дискредитації особистості в очах однолітків); стигматизація зовнішності 21,8 % (використання зверхніх, принизливих або дискримінаційних коментарів щодо фізичного вигляду дитини); завуальоване висміювання 18,3 % (використання анекдотів, жартів або натяків, які формально не містять прямої образи, але контекстуально спрямовані на приниження конкретної жертви); цифрова агресія 21,4 % (отримання образливого контенту або погроз через онлайн-платформи (соціальні мережі, месенджери). Остання форма робить булінг цілодобовим, позбавляючи дитину відчуття безпеки навіть поза школою. Наведені цифри свідчать, що реляційний булінг є навіть більш поширеним, ніж пряма вербальна агресія. Для дітей ВПО це становить особливу небезпеку, оскільки вони вже перебувають у стані соціальної вразливості, а маніпулювання їхніми новими дружніми зв'язками заважає успішній інтеграції в громаду.

Вивчення мотиваційних чинників агресії дозволяє виокремити ключові причини, що стають підґрунтям для цькування. Прояви агресії у закладах освіти мають виражений вибірковий характер і базуються на сприйнятті «інакшості» жертви за низкою ознак. Фізичний вигляд залишається найпоширенішим тригером для булінгу, становлячи 28,7 % від усіх зафіксованих випадків. Дослідження демонструє значущу гендерну специфіку: дівчата значно гостріше

відчувають тиск через зовнішні ознаки – 35,2 %, хлопці стають об'єктами цькування на цій підставі у 26,9 % випадків. Поведінкові патерни, що виходять за межі групової норми, спричиняють агресію у 22,6 % ситуацій. Це стосується як проявів гіперактивності, так і протилежних рис: надмірної сором'язливості, нерішучості чи будь-якої іншої індивідуальної «несхожості» на більшість. Невідповідність індивідуальних переконань та поглядів думці більшості провокує конфлікти у 21,5 % випадків. Нетипові захоплення або хобі стають приводом для маргіналізації у 18,7 % респондентів. Мова спілкування, хоч і не є домінуючим фактором порівняно із зовнішністю, все ж відіграє помітну роль у конфліктній динаміці. Показники розподілилися таким чином: випадки агресії на ґрунті використання російської мови зафіксовані у 8,3 % учнів; через використання української мови з упередженим ставленням стикалися 6,9 % опитаних.

Аналіз результатів зазначеного опитування свідчить, що в основі віктимізації лежить соціальна стигматизація будь-яких відхилень від «стандарту» групи. Для дітей ВПО ці дані мають критичне значення, оскільки вони часто поєднують у собі кілька ризиків одночасно: відмінність у мовленні (діалект), несхожість поведінки (як реакція на пережиту травму) та специфічні світоглядні установки, сформовані досвідом війни.

Важливим аспектом проведеного дослідження є аналіз готовності постраждалих підлітків до розкриття ситуації віктимізації та пошуку зовнішньої підтримки. Аналіз результатів опитування засвідчив, що вибір стратегії подолання суттєво залежить від статево-вікових характеристик та рівня довіри до соціальних інституцій. Згідно з отриманими даними: 59,4 % респондентів, які зазнали цькування, використовували стратегію звернення за підтримкою. Основними суб'єктами, що сприймаються дітьми як джерело захисту, залишаються батьки та педагогічний склад закладу освіти. Це підкреслює ключову роль «значущих дорослих» у системі протидії насильству в школі. Спостерігається виражена відмінність у готовності до відкритої комунікації щодо проблеми між хлопцями та дівчатами: дівчата частіше демонструють

проактивну позицію щодо пошуку захисту – 62,4 %, хлопці звертаються за допомогою рідше – 55,8 %, що може бути зумовлено гендерними стереотипами про «самостійне розв'язання конфліктів» та вищим рівнем інтерналізації переживань. Дослідження виявило тривожну тенденцію: зі збільшенням віку та переходом до старшої ланки школи готовність підлітків до залучення дорослих стрімко падає. У 5-х класах показник звернень є найвищим і становить 68,1 %. До 9-го класу цей показник скорочується до 47,9 %. Ця негативна динаміка може свідчити про розвиток почуття відчуженості, зневіру в ефективності шкільної адміністрації або страх погіршення ситуації через «втручання дорослих». Для дітей ВПО зазначені тенденції мають важливе значення. З огляду на те, що майже 40 % дітей взагалі не повідомляють про булінг, а в старшому підлітковому віці цей показник перевищує половину, виникає потреба у створенні анонімних та цифрових інструментів підтримки. Особливу увагу слід приділити хлопцям-підліткам та учням 8 – 9 класів, оскільки саме вони є найбільш ізольованою та вразливою групою, яка схильна приховувати досвід віктимізації, що значно підвищує ризик розвитку депресивних станів та девіантної поведінки.

Аналіз практичної діяльності шкіл щодо подолання конфліктних ситуацій дозволяє виокремити основні стратегії втручання та оцінити їх дієвість у контексті припинення віктимізації. Традиційно заклади освіти використовують методи адміністративного тиску через залучення законних представників учнів. Проте статистика свідчить про вибірковість такого підходу: лише у 12,4 % випадків адміністрація організувала спільні зустрічі за участю батьків як агресора, так і постраждалої сторони, у 14,7 % ситуацій до вирішення конфлікту залучалися батьки лише однієї зі сторін (або кривдника, або постраждалого). Найвищу результативність у розв'язанні конфліктів продемонстрував фаховий підхід. Залучення практичного психолога призвело до позитивних зрушень (повного припинення або суттєвого послаблення агресії) у 68,4 % випадків. Це підтверджує думку, що булінг потребує насамперед корекції міжособистісних стосунків та емоційного клімату, а не лише дисциплінарних стягнень. Оскільки психологічна підтримка демонструє ефективність у майже 70 % випадків, саме

на залученні психолога має базуватися «позитивний обов'язок» школи. Низький відсоток залучення батьків обох сторін (12,4 %) вказує на дефіцит практик шкільної медіації. Успішна інтеграція переміщених дітей потребує переходу від «виклику батьків на килим» до моделі фахового психологічного супроводу та спільних відновних практик. Дослідження зафіксувало високий рівень бездіяльності з боку персоналу закладу освіти. Майже кожен п'ятий опитаний (19,6 %) зазначив, що педагоги або інші представники шкільної адміністрації, будучи безпосередніми очевидцями випадків булінгу, не вчинили жодних дій для його припинення. Ця форма професійної пасивності є особливо руйнівною, оскільки легітимізує насильство в очах агресорів, руйнує базову довіру постраждалої дитини до інституту школи, створює атмосферу безкарності.

Тривожним фактом є пряме залучення батьків інших учнів до процесів віктимізації дітей. У 14,7 % випадків респонденти стикалися з ситуаціями, де дорослі (батьки однокласників) виступали суб'єктами агресії. Така поведінка дорослих переводить шкільний конфлікт у площину міжгрупового протистояння, де дитина опиняється абсолютно беззахисною перед авторитетом та ресурсами дорослої людини. Позитивний обов'язок держави та школи полягає у розробці протоколів невідкладного реагування не лише на учнівську агресію, а й на професійну недбалість вчителів та деструктивне втручання батьків у шкільне життя.

Протилежні результати представлені в межах проекту HBSC (Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді), що існує вже понад 41 рік [4]. Україна є учасником цього дослідження з 2001 року, що дозволяє відстежувати динаміку булінгу впродовж останніх 20 років (здійснено шість хвиль опитування). Якщо моніторинг традиційного булінгу в школах ведеться з початку 2000-х, то системне вивчення кібербулінгу (цькування онлайн) в Україні було започатковано у 2018 році. На основі «Аналітичного звіту за результатами опитування українських підлітків у 2022/2023 роках», опублікованого ЮНІСЕФ у 2024 році можна констатувати, що спостерігається стійка позитивна тенденція до зменшення кількості жертв булінгу серед українських дітей. Якщо у 2006 році

55 % підлітків ставали жертвами цькування, то у 2023 році цей показник впав до 29 %. Кількість активних учасників булінгу (кривдників) також зменшилася з 49 % до 19 % за цей же період. На відміну від шкільного цькування, ситуація в онлайні є стабільно напруженою. У 2023 році 22 % респондентів повідомили, що ставали жертвами онлайн-агресії (у 2018 р. – 21 %). При цьому зросла частка тих, хто зазнає кібербулінгу регулярно (з 7 % до 10 %). Майже половина підлітків (49 %) були свідками булінгу за останні пів року. Проте близько третини свідків (31 – 36 %) ніяк не реагували на побачене. Лише 25 % свідків булінгу та 19 % свідків кібербулінгу розповіли про ці випадки дорослим (батькам чи вчителям). Дівчата частіше допомагають жертвам та повідомляють про інциденти, тоді як хлопці частіше проявляють пасивність. Так, 66 % учнів відчувають, що вчителі приймають їх такими, якими вони є, проте довіру до педагогів відчувають лише близько 47% опитаних. Підлітки, які змушені були змінити місце проживання, відчувають меншу підтримку однолітків у нових колективах та частіше стають свідками регулярного цькування (27 – 28%). Кількість свідків та учасників знущань стрімко зростає з 11 – 12 років і досягає піку в 14-річному віці.

Відповідно до результатів емпіричних досліджень, такі науковці, як А. Запорожець, Т. Миронюк, Ю. Левченко зазначають, що найчастіше булери – це діти 10 – 16 років, які прагнуть самоствердитися через владу та домінування. Близько 60 % булерів мають проблеми із законом до досягнення 24-річного віку. Жертви – діти з «булінговою» віктимністю (невпевнені, чутливі) або ті, хто має будь-які візуальні чи соціальні відмінності. У 55 % випадків причиною булінгу є відсутність контролю з боку батьків. Найчастіше до відповідальності за дії дітей булерів (до 16 років) притягують матерів (58 % справ). Після зниження кількості справ у 2022 році (через війну), показники поступово зростають, наближаючись до «довоєнного» 2021 року. Понад 50 % протоколів складають на підлітків віком 14-16 років (частина 3 статті 173-4 КУпАП). Найчастіше застосовуються штрафи (від 850 до 3 400 грн), рідше – громадські роботи (20 – 60 годин). Зростає кількість протоколів на директорів закладів за приховування фактів цькування

(частина 5 статті 173-4 КУпАП). Найбільше заяв про булінг надходить у м. Києві та області, також у лідерах Одещина та Львівщина [31].

Відповідно до офіційних документів та оприлюдненої інформації на сайтах МОН України, Служби освітнього омбудсмена України, регіонів України, Національної поліції України встановлено, що випадки цькування в закладах освіти стрімко зростають порівняно з 2023 роком. Протягом 2024 року за даними Національної поліції України виявлено 264 адміністративних правопорушення, передбачені статтею 173-4 КУпАП. Водночас збір та узагальнення інформації про випадки цькування в закладах освіти Національною поліцією України не здійснюється. Крім того, за інформацією від обласної військової адміністрації та Київської міської військової адміністрації встановлено, що найменша кількість випадків булінгу виявлена в Запорізькій області – 1 випадок, найбільша кількість — у Рівненській області (36 випадків) та у місті Києві (35 випадків). Слід зауважити, що на рівні областей існує різниця між даними щодо кількості випадків цькування, які фіксують керівники закладів освіти та даними Національної поліції України. Наприклад, керівниками закладів освіти Кіровоградської області зафіксовано 15 випадків булінгу, при цьому підрозділам поліції повідомлено про 40. Керівниками закладів освіти Закарпатської області зафіксовано 13 випадків вчинення булінгу, однак повідомлено тільки про 1. Також у Полтавській області – 10 випадків, про які не повідомлено підрозділам поліції. Така різниця кількісних показників щодо випадків вчинення булінгу вказує на ймовірну відсутність співпраці між суб'єктами реагування на випадки булінгу, що є порушенням вимог Порядку реагування на випадки булінгу (цькування), затвердженого наказом МОН України від 28.12.2019 № 1646. За інформацією Київської обласної військової адміністрації та Київської міської військової адміністрації, станом на 31 грудня 2024 року найбільше випадків цькування зафіксовано у 5 – 9 класах (236 випадків); найчастіше булінг вчиняють здобувачі освіти (251 випадок). У 139 випадках особи, які вчиняли цькування, були притягнуті до адміністративної відповідальності, і в одному випадку – до кримінальної [16].

За десять місяців 2025 року в українських школах та інших закладах освіти зафіксували 234 випадки булінгу – на 7 % більше, ніж 2024 р. У середньому правоохоронці склали 33 протоколи щомісяця. Понад половина зафіксованих порушень – булінг, учинений малолітніми або неповнолітніми (132 випадки, або 56 %). Статистика свідчить про зростання кількості справ – 234 проти 219 у 2024 р. Зокрема, 33 протоколи стосуються групового або повторного булінгу – ця частка стабільна останні роки і становить близько 14 – 15 %. Наприклад, 56 справ відкрито за звичайне цькування (частина 1 відповідної статті) – це кожна п'ята справа. Щодо керівників шкіл, які не повідомили про факт булінгу, складено 13 протоколів. Суди вже розглянули 76 % проваджень, а найкраща динаміка – саме щодо відповідальності директорів (85 % завершених проваджень). Попри те, що показники не рекордні, експерти відзначають тенденцію: частка булінгу серед дітей суттєво зросла порівняно з довоєнними роками, а самі випадки фіксують стабільно щомісяця [81].

За даними, що оприлюднені на сайті Опендатабот [82] можна стверджувати, що 2021 рік демонстрував найвищу активність правоохоронної та судової систем у розв'язанні проблеми булінгу. За цей період було складено 336 протоколів, що призвело до винесення 186 судових рішень. Зазначене свідчить про налагоджений механізм фіксації правопорушень у мирний час. З початком повномасштабного вторгнення зафіксовано різке падіння виявлених фактів булінгу в межах офіційної статистики – у 2,9 раза порівняно з попереднім роком. Кількість протоколів скоротилася до 116 (приблизно 10 випадків на місяць), а судових рішень – до 73. Таке зниження пояснюють масовим переходом шкіл на дистанційне навчання, міграцією учнів та зміною пріоритетів поліції. Починаючи з 2023 року, спостерігається поступова ревіталізація процесів моніторингу безпеки в закладах освіти: у 2023 році кількість протоколів зросла до 248, а судових рішень – до 153. У 2024 році позитивна динаміка продовжилася: було зафіксовано 264 протоколи та 177 рішень. Середньомісячна інтенсивність складання протоколів у 2024 році становила 22 випадки на місяць. За неповний 2025 рік (станом на жовтень) було складено 130 протоколів та

винесено 63 судових рішення. Попри те, що абсолютні цифри виглядають меншими за попередній рік, інтенсивність виявлення нових випадків залишається значущою у контексті адаптації освітньої системи до умов тривалої війни. Аналіз поточної структури адміністративних правопорушень за статтею 173-4 КУпАП свідчить про суттєве «омолодження» булінгу. Якщо у 2021 році частка цькування, вчиненого підлітками, становила 44 %, то у 2025 році цей показник сягнув 58 %, що вказує на зміну суб'єктного складу правопорушення в бік неповнолітніх. Найбільша питома вага припадає на частину 3 статті 173-4 КУпАП – булінг, вчинений малолітніми або неповнолітніми особами віком від 14 до 16 років – 75 справ (57,7 % від загальної кількості). Додатково зафіксовано 5 випадків (3,8 %) групового або повторного булінгу, вчиненого підлітками. Сумарно понад 61 % усіх протоколів стосуються дій осіб, які ще не досягли повноліття, що підкреслює нагальну потребу в превентивній роботі саме з учнівською молоддю, а не лише з адміністрацією закладів освіти. Традиційні випадки булінгу складають близько чверті всіх справ – 32 протоколи (24,6 %). Булінг, вчинений групою осіб або повторно протягом року дорослими суб'єктами, зустрічається рідко – лише 7 проваджень (5,4 %). Це свідчить про те, що «дорослий» булінг або групові напади повнолітніх суб'єктів в освітньому середовищі є винятком, тоді як основна напруга зосереджена всередині учнівських колективів. Окрему увагу варто приділити частині 5 статті 173-4 КУпАП – неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам поліції про випадки булінгу – 11 справ (8,5 %). Хоча цей відсоток здається невеликим, він є індикатором «культури приховування». Майже в кожному десятому зафіксованому випадку адміністрація намагалася замовчати конфлікт, що прямо корелює з попередніми даними про низьку довіру підлітків до педагогів. До порівняння, за весь 2024 рік таких протоколів було 14 (5 %), а у 2021 – лише 13 (4 %).

Аналіз емпіричних даних за період 2021 – 2025 рр. дозволяє виявити специфічні трансформації в структурі підліткової агресії та оцінити рівень правової реалізації адміністративних матеріалів. У 2025 році зафіксовано суттєву

позитивну динаміку щодо зменшення кількості правопорушень, передбачених частиною 4 статті 173-4 КУпАП (булінг, вчинений групою осіб або повторно неповнолітніми). Таке різке скорочення (більш ніж у два рази у відсотковому еквіваленті порівняно з 2024 роком) може свідчити про зміну характеру конфліктів: від колективного тиску до індивідуалізованих форм агресії або про ефективність превентивних заходів, спрямованих на розформування деструктивних учнівських угруповань. Попри активність правоохоронних органів у фіксації правопорушень, етап судового розгляду залишається критичною ланкою в системі протидії булінгу. За підсумками 10 місяців 2025 року із загальної кількості складених адміністративних матеріалів (130 протоколів) логічне завершення у вигляді судового рішення отримали лише 48 % справ.

Аналіз причин низької процесуальної результативності (52 % нереалізованих проваджень) дозволяє виокремити низку характерних чинників: повернення матеріалів на доопрацювання через помилки при складанні протоколів поліцією; звільнення від відповідальності з обмеженням усним зауваженням; затягування розгляду, що призводить до закриття справ за закінченням строків притягнення до відповідальності. Тенденція до зменшення групового булінгу (з 11 % до 4 %) є позитивним показником, проте низький рівень судового підтвердження протоколів (менше половини) нівелює превентивну функцію закону. Для захисту прав дітей ВПО це означає, що навіть за умови фіксації факту цькування поліцією, ймовірність реального покарання агресора в судовому порядку складає менше 50 %. Це створює почуття безкарності у кривдників та може призводити до повторної віктимізації постраждалих через зневіру у правових механізмах захисту.

Здійснений нами аналіз засвідчив, що на державному рівні офіційна статистика булінгу дітей ВПО не ведеться. У доступних джерелах інформації можна знайти фрагментарні дослідження, що характеризують ситуацію на окремому локальному рівні. До зазначених досліджень можна віднести проведене опитування в одному з регіонів нашої держави (м. Рівне) у 2025 році

[83]. Відповідно до одержаних в ньому результатів доцільно окреслити низку особливостей, а саме:

- понад 20 % батьків дітей ВПО повідомили, що їхні діти скаржилися на булінг у школах;
- 29 % респондентів зазначили про наявність конфліктів, а 20 % – про агресію, спрямовану проти дітей ВПО;
- водночас 54 % опитаних батьків наголосили, що подібних випадків не траплялося;
- жодному зі 199 педагогів, які брали участь в опитуванні, не доводилося бути свідком булінгу;
- 46 % батьків вказали, що їхні діти зазнавали агресії у школі;
- найчастіше булінг походив від однокласників (39 випадків);
- менше повідомлень стосувалися інших учнів закладу (15 випадків), вчителі (7 випадків) та батьків інших дітей (6 випадків);
- 39 % дітей зіштовхувалися зі словесними образами;
- 19 % – із фізичним насильством;
- 2 % – із кібербулінгом;
- 2 % – з економічним насильством.

Аналіз представлених емпіричних даних свідчить про високий рівень уразливості дітей ВПО в освітньому середовищі: майже 46 % опитаних батьків підтвердили факти проявів агресії щодо їхніх дітей у школі. Попри те, що 54 % респондентів не стикалися з подібними проблемами, структура зафіксованих інцидентів вказує на системний характер віктимізації, де домінує форма словесних образ (39 %) та фізичного насильства (19 %). Основним джерелом конфліктів виступають однокласники (39 випадків), проте залученість до актів агресії вчителів та батьків інших учнів свідчить про поширення деструктивних стереотипів за межі суто дитячого колективу, що значно ускладнює процес психосоціальної адаптації переміщених осіб.

Критичною проблемою є виявлений когнітивний розрив у сприйнятті ситуації: тоді як понад 20 % батьків повідомляють про скарги дітей на

систематичне цькування, жоден із 199 опитаних педагогів не визнав себе свідком булінгу. Така «інституційна сліпота» може бути наслідком апперцептивного перекручування, коли вчителі схильні трактувати відкриту агресію як «звичайні конфлікти» (29 %) або «труднощі комунікації», ігноруючи латентні форми насильства. Відсутність визнання проблеми з боку педагогічного складу створює вакуум безпеки, у якому навіть низькі показники кібербулінгу (2 %) та економічного тиску (2 %) можуть перерости у глибоку травматизацію дитини через відсутність фахової підтримки та захисту.

Наведені вище дані офіційної статистики та оприлюднених опитувань характеризуються внутрішньою неузгодженістю та іноді протиріччями отриманих результатів. У той же час, відсутність масштабних досліджень булінгу дітей ВПО не дозволяє обґрунтувати ефективні заходи протидії та профілактики цькуванню цієї вразливої категорії наших громадян.

У предметному полі психології для дослідження феномена булінгу застосовується широкий спектр психодіагностичного інструментарію. Усі психологічні методи, що рекомендуються для дослідження булінгу умовно можна поділити на дві групи: перша група – це загальновідомі методи та опитувальники для дослідження психологічних особливостей особистості; друга – це спеціально розроблені методи для аналізу булінгу дітей різного віку. Відповідно, в межах загальновідомих методик виокремлюють:

- анкетування для визначення рівня поінформованості школярів щодо булінгу та виявлення тих учнів, які є учасниками або свідками цього явища;
- діагностики прийняття інших (шкала В. Фейя) для вивчення рівня прийняття інших та рівня ворожості, особливо до незнайомих та нових людей в оточенні дитини;
- експрес-діагностика рівня самооцінки (Н. Фетискин) для визначення рівня самооцінки досліджуваних як можливої причини булінгу;
- діагностики показників і форм агресії А. Басса й А. Дарки (адаптація А. Осницького) та тест А. Асингера для виявлення рівня поширеності агресії серед дітей, форм агресивних і ворожих реакцій, що домінують у підлітків;

– методики оцінки емоційних станів дітей (САН), рівня їхнього загального психологічного благополуччя (К. Ріфф) та більш специфічні шкали оцінки тривоги, депресії, інших наслідків булінгу – для надання індивідуальної допомоги;

– оцінювання соціометричної структури групи дітей, їхніх соціометричних статусів, референтометрії, аналіз особливостей комунікації, які можуть доповнити картину і підтвердити склад груп ризику, розробити індивідуальні корекційні програми і підібрати методи роботи з групою / класом [12, 95].

До додаткових психологічних методів, які можуть бути використані, належать: опитувальники емоційного інтелекту (МЕІ, Н. Холл), емпатії (В. Бойко, В. Юсупова), саморегуляції (шкали ДІАСАМ, А. Зверькова–Е. Едмана, У. Ульяновка, В. Моросанової), визначення типів реагування в конфлікті (К. Томаса, С. Розенцвейга), копінг-стратегій і механізмів (Д. Норман, Е. Хайм та інші), опитувальник «Міні – мульт» (СМОЛ), тест-опитувальник рівня агресивності та конфліктності (Є. Ільїна – П. Ковальова), методика діагностики акцентуацій характеру і темпераменту особистості (Г. Шмішека, К. Леонгарда); методика «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенка), тест-опитувальник самооцінки особистості (Т. Дембо – С. Рубінштейн); проєктивний тест «Я і мої друзі» [25, 79].

До другої групи психодіагностичного інструментарію фахівці відносять:

– ігри для діагностики булінгу (цькування) на різних етапах його формування;

– проєктивні та напівпроєктивні методики для детального дослідження цькування (наприклад, методика «Ситуація»), опитувальник Д. Ольвеуса для оцінки рівня булінгу і ресурсів протистояння цькуванню в закладі освіти (адаптація Л. Найдьонової, Н. Дятел), опитувальник для оцінки вітальності (Л. Найдьонової) [52, 146].

Прикладом застосування першої групи методик є дослідження, проведене С. Хоружиєм та О. Піонтківською [95]. Результати аналізу психологічних чинників булінгу серед дітей підліткового віку дозволили їм констатувати

високий рівень поінформованості сучасних підлітків щодо деструктивних міжособистісних взаємодій. Зокрема, 85,9 % респондентів чітко ідентифікують поняття «булінг» та знайомі з його основними характеристиками. Суб'єктивне оцінювання масштабів проблеми підлітками свідчить про усвідомлення ними гостроти ситуації. 78,9 % опитаних переконані, що підліткове середовище характеризується високою частотою випадків цькування. Лише незначна частка учнів (6,4 %) дотримується протилежної думки, тоді як 14,7 % не змогли дати однозначної оцінки поширеності цього явища. Дослідження виявило тривожну динаміку реального досвіду віктимізації серед учнів. Майже кожен другий підліток (42 %) особисто перебував у ролі об'єкта знущань, що підтверджує системність проблеми. Близько 79 % підлітків стикаються з проявами агресії як безпосередньо в межах закладу освіти, так і в позашкільному соціальному просторі. Значна частина учнів (37,6 %) має досвід зіткнення з кібербулінгом, виступаючи в ролі постраждалих або очевидців агресивних дій в інтернет-мережі. Високий рівень обізнаності учнів (майже 86 %) у поєднанні з високим показником реальної віктимізації (42 %) вказує на те, що лише інформованості недостатньо для превенції. Значна частка кібербулінгу (понад 37 %) свідчить про те, що агресія легко мігрує з фізичного простору у віртуальний, створюючи умови для безперервного психологічного тиску на дитину.

Проведене науковцями емпіричне дослідження дозволило виявити специфічне поєднання особистісних рис, що створюють сприятливе підґрунтя для виникнення та підтримки ситуацій булінгу. Встановлено критичний дефіцит позитивного самоприйняття серед учнівської молоді. Низький рівень самооцінки зафіксовано у переважній більшості респондентів – 79,6 %. Середні показники притаманні лише 17,2 % вибірки. Високий рівень самоцінності виявлено у 3,2 % підлітків. Така негативна концепція власного «Я» часто стає причиною як віктимної поведінки (через невпевненість), так і компенсаторної агресії, спрямованої на самоствердження за рахунок інших.

Діагностика за «Шкалою прийняття інших» виявила виражену тенденцію до соціального відчуження та низького рівня комунікативної толерантності.

Низький рівень прийняття тих, хто оточує, демонструють 53,5 % підлітків; 45,2 % опитаних мають середній показник із вираженим вектором до зниження. Жоден із учасників дослідження не продемонстрував високого рівня прийняття інших. Такі результати вказують на значну складність у налагодженні контактів із «новими» суб'єктами (наприклад, учнями ВПО або новими педагогами). Низька довіра до соціуму зумовлює ригідність сприйняття та ворожість до будь-яких змін у звичній структурі групи. Це робить «інших» потенційними мішенями для агресії через страх перед невідомим.

Аналіз показників агресії підтвердив високу готовність підлітків до деструктивних форм реагування. Лише 1,3 % школярів мають низький рівень агресивності, що є критично малим показником для здорової соціальної екосистеми класу. Виокремлений такий розподіл рівнів агресивності: підвищений рівень притаманний 46,5 %; середній рівень – 38,2 %; високий та дуже високий рівні – сумарно 14 %. Синтез отриманих даних дозволяє сформулювати «тріаду ризику» сучасного підлітка: занижена самооцінка + соціальна інтолерантність + стабільно висока агресивність. У контексті інтеграції дітей ВПО це поєднання є особливо небезпечним. Низьке прийняття «чужих» на тлі загальної агресивності автоматично перетворює кожну нову дитину на об'єкт потенційного цькування. Потреба у компенсації власної низької самооцінки через приниження іншого стає провідним мотивом булінгу.

На відміну від агресії, яка є поведінковим актом, ворожість відображає внутрішню позицію підлітка – його схильність до негативного оцінювання тих, хто оточує, підозрілості та образи. Емпіричні дані свідчать, що стан ворожості є стабільним емоційним фоном для переважної більшості підлітків. Характерною особливістю вибірки є повна відсутність осіб із низьким рівнем ворожості, що вказує на загальну напруженість соціального клімату. Статистичні показники розподілилися так: середній рівень притаманний лише 21 % школярів; підвищений рівень зафіксовано у 39,5 % опитаних (є домінантним показником у дослідженні); високий рівень виявлено у кожній четвертій дитині (25,5 %); дуже високий рівень демонструють 14 % підлітків.

Сумарний показник підвищеного, високого та дуже високого рівнів ворожості охоплює майже 79 % вибірки. Це дозволяє зробити висновок, що агресивні прояви (цькування) не є випадковими спалахами гніву, а базуються на стійкому когнітивному викривленні – апперцептивному перекручуванні сприйняття іншого як загрози. Висока ворожість свідчить про глибоку внутрішню незадоволеність та підозрілість. Підліток із таким профілем схильний інтерпретувати нейтральні дії однокласників (особливо «чужих», як-от дітей ВПО) як ворожі або принизливі. Ворожість виступає «паливом» для агресії. Якщо агресія – це постріл, то ворожість – це заряджений механізм, який чекає на привід. Такий рівень ворожості унеможлиблює формування емпатійних зв'язків, що пояснює раніше виявлені низькі показники прийняття інших. Враховуючи, що майже 40 % підлітків мають підвищений рівень ворожості, будь-яка антибулінгова програма повинна фокусуватися не лише на забороні фізичної агресії, а на зниженні когнітивної ворожості. Без роботи з внутрішніми установками («світ – небезпечне місце», «всі проти мене»), зовнішні методи припинення цькування матимуть лише тимчасовий ефект.

Проведений фахівцями порівняльний аналіз виявив специфічні гендерні вектори у проявах агресивності та особливостях самосприйняття підлітків, хоча статистична значущість деяких відмінностей потребує обережної інтерпретації. Попри відсутність виражених вікових відмінностей у проявах булінгу, виявлено певні тенденції у розподілі показників між дівчатами та хлопцями. У дівчат зафіксовано тенденцію до вищого рівня самооцінки та агресивності порівняно з хлопцями. Показник прийняття інших у дівчат є нижчим, що вказує на їхню більшу схильність до вибірковості та потенційного відторгнення «нових об'єктів» спілкування. Спостерігається чіткий розподіл за формою прояву – дівчата віддають перевагу вербальному інструментарію (образи, плітки), тоді як для хлопців більш характерною залишається фізична агресія.

Результати множинного регресійного аналізу доводять, що ворожість підлітка не є ізольованою рисою, а прямо зумовлена його соціальною інтолерантністю. Дівчата, через нижчий рівень прийняття «інших» та схильність

до вербальної агресії, потребують особливої уваги в контексті профілактики реляційного булінгу. Відсутність значущих відмінностей за шкалою ворожості між статями свідчить, що внутрішня готовність до негативного сприйняття світу є універсальним чинником ризику для всієї підліткової популяції.

Прикладом застосування другої групи методик є дослідження, що ґрунтуються на всеукраїнському аналізі 2018 року, проведеному лабораторією масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України [25]. Вибірка охопила 1 113 підлітків віком 13 – 16 років. За результатами проведеного дослідження підлітки зазначили, що особисто стикалися з такими проблемами протягом місяця, а саме: нав'язування непотрібної інформації (спам) 59,7 %; втручання в роботу пристрою (віруси) 57,1 %; розповсюдження неправдивої інформації 21,4 %; викрадання персональних даних 19,8 %; шахрайство 15,6 %; залякування та погрози 14,3 %; кібербулінг (знущання, образи, приниження) 14 %; підштовхування до завдання собі шкоди 5,8 %.

Дослідження дозволило виокремити конкретні форми агресії в інтернеті, з якими стикаються старшокласники, а саме: наклепи 21,3 %; самозванство (використання чужого імені / акаунту) 19,6 %; шахрайство 15,6 %; знущання 14,0 %; погрози 13,9 %; переслідування 6,7 %; підбурення 6,1 %; заклики до самоушкодження 5,5 %.

Результати демонструють суттєву різницю між досвідом хлопців та дівчат. Хлопці частіше стикаються з кібербулінгом (56,8 % проти 42,4 % у дівчат), шахрайством (66 % проти 34 %) та закликами до самоушкодження (60,7 % проти 38,6 %). Дівчата частіше стають жертвами наклепів (56,6 % проти 42,5 %), викрадання даних (57,7 % проти 42,1 %) та переслідування (60 % проти 40 %). Дівчата значно частіше зазначали, що не стикалися з небезпеками (66,4 % проти 33,6 % у хлопців). Загалом, дані свідчать, що 83 % старшокласників мали справу з тими чи іншими формами кібербулінгу (від 1 до 4 і більше видів), і лише 17 % повідомили про повну відсутність такого досвіду.

Проведений нами аналіз доступних джерел, зокрема офіційної статистики, результатів опитування, досвіду застосування психодіагностичного інструментарію дослідження булінгу, дозволяє стверджувати про наявність «білої плями» в аналізі булінгу в Україні. З однієї сторони діти ВПО визнаються державою вразливою категорією громадян, а з іншої – окрема статистика булінгу дітей ВПО не ведеться, як і не проводяться наукові розвідки особливостей цькування зазначеної категорії в предметному полі психології. Наведене дозволило нам визначити напрями подальшого емпіричного аналізу. Для здійснення конкретного прикладного дослідження, що обумовлює інтегративний юридико-психологічний розгляд проблематики булінгу дітей ВПО, нами розроблена власна стратегія емпіричного аналізу визначеного предметного поля:

- з метою здійснення аналізу судової практики розгляду проваджень за статтею 173-4 КУпАП, ми звернулися з офіційними запитами до Верховного суду України, Державної судової адміністрації України для отримання звітів судів першої інстанції. Це дозволило нам розглянути особливості правового регулювання проблеми булінгу (цькування) учасників освітнього процесу;

- маючи на меті отримання інформації щодо актуальних тенденцій поширення булінгу дітей ВПО, за допомогою інструментів Google, створили анонімну анкету для опитування респондентів (Додаток Б). Наведене дозволило нам охарактеризувати особливості феномена булінгу дітей ВПО та зробити порівняльний аналіз виявлених тенденцій у загальній вибірці;

- виокремлення психологічних засад протидії булінгу обумовило включення в зміст згаданого вище опитування блок питань психодіагностичної методики «Агресивна поведінка» (Е. Ільїн, П. Ковальов) [5]. Це виявило потенційні особистісні особливості дітей ВПО виступати у ролі «жертви» чи «кривдника» в освітньому середовищі.

Зазначена стратегія емпіричного дослідження була реалізована протягом 2024 – 2026 рр. та складалася з таких етапів:

- 1-й етап – підготовка запитів та формулювання питань для проведення анонімного опитування (червень 2023 року – грудень 2024 року);

2-й етап – здійснення опитування в межах проведення заходів протидії булінгу «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?» (I зріз даних січень – лютий 2024 року, II зріз – грудень 2024 року – лютий 2025 року);

3-й етап – обробка одержаних результатів опитування та інтерпретація отриманих відповідей на запити у державні інституції (березень 2025 – листопад 2025 року).

Зміст запропонованої для проходження опитування анкети представлений в Додатку В. Серед сформульованих питань можна виокремити декілька блоків, а саме: соціально-демографічний (питання стосувалися соціального статусу (дитина ВПО, місцевий учень, стать, вік); змістовний (питання щодо поширеності булінгу, суб'єктності цькування, частоти та форм прояву тощо); психологічний (питання психодіагностичної методики «Агресивна поведінка»). Питання в анкеті передбачали як один можливий варіант відповіді так і декілька.

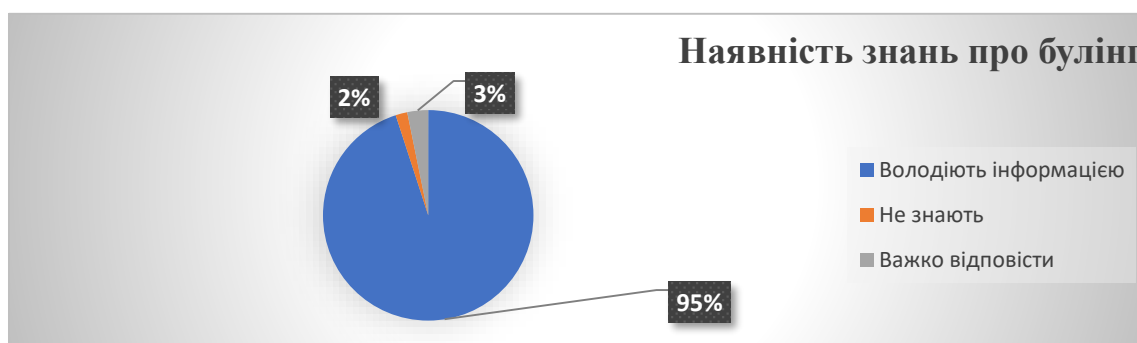
У дослідженні взяли участь 838 учнів, серед них – 231 внутрішньо переміщена дитина. За віком загальну вибірку можна диференціювати так: 8 років – 1,3 %; 9 років – 1,8 %; 10 років – 7,2 %; 11 років – 13,2 %; 12 років – 12 %; 13 років – 10,7 %; 14 років – 15,8 %; 15 років – 19,7 %; 16 років – 11,6 %; 17 років – 4,3 %; 18 років – 2,4 %. Розподіл 231 респондента зі статусом ВПО за віковими категоріями виглядає так: молодша підліткова група (8 – 10 років) близько 10,4 % підгрупи; середня підліткова група (11 – 13 років) охоплює понад третину підгрупи – 36,3 %; старша підліткова група (14 – 16 років) є найчисленнішою і становить 46,8 %. Ядром вибірки дітей ВПО є підлітки 15 років, які складають 19,5 % підгрупи; юнацький вік (17 – 18 років) представлена 6,5 % респондентів, що відображає природне зменшення кількості учнів у випускних класах.

У загальній вибірці 477 (56,9 %) осіб жіночої статі та 361 (43,1 %) особа чоловічої, серед них дітей ВПО 145 (62,7 %) осіб жіночої статі та 86 (37,3 %) осіб чоловічої.

Місце проживання респондентів диференціювалося так: м. Київ – 723 (86,3 %), Київська обл. – 33 (3,9 %), Хмельницька обл. – 19 (2,2 %), Сумська обл. – 11 (1,3 %), Дніпропетровська обл. – 9 (1,1 %), Львівська обл. –

7 (0,8 %), Закарпатська та Запорізька області – по 5 (по 0,6 %), Житомирська, Івано-Франківська та Миколаївська області – по 4 (по 0,5 %), Волинська обл. – 3 (0,4 %), Донецька, Полтавська та Харківська області – по 2 (по 0,2 %), Вінницька, Кіровоградська, Херсонська, Одеська області та АР Крим – по 1 (по 0,1 %). Концентрація проживання серед опитаних дітей ВПО у м. Києві – 196 осіб: 84,8 % підкреслює статус столиці як найбільшого безпекового та ресурсного хабу. Домінування столиці відображає реальний стан речей, де м. Київ є основним пунктом призначення для переміщених сімей через наявність ресурсів та ринку праці. Це дозволило нам дослідити булінг у контексті урбаністичного середовища, де соціальний контроль є слабшим, а анонімність – вищою, ніж у малих громадах. Незважаючи на концентрацію в центрі, залучення респондентів із 20 адміністративних одиниць (включно з АР Крим та тимчасово окупованими територіями, представленими через переселенців) надало дослідженню всеукраїнського масштабу. Це посилило доказову базу щодо універсальності проблем, із якими стикаються діти ВПО. Географічна нерівномірність є навмисною, оскільки фокус дослідження спрямований на великі міські агломерації, де процеси інтеграції дітей ВПО проходять найбільш динамічно і часто супроводжуються конфліктами.

Суттєвим для інтерпретації та прикладного використання результатів проведеного опитування був зріз відповідей на одне з питань (п. 2.1), а саме: «Чи знаєш ти, що таке булінг (цькування) людини?». Результати відповідей на зазначене питання представлені на діаграмі 2.1.1.

Діаграма 2.1.1 Відповіді на питання «Чи знаєш ти що таке булінг (цькування) людини?»

Одержаний нами показник відповідей «володію інформацією» у 95 % свідчить про ефективність інформаційних кампаній та превентивних заходів, що проводяться в закладах освіти. Це означає, що термін «булінг», уведений у правове поле України у 2018 році (стаття 173-4 КУпАП), успішно інтегрований у свідомість підлітків. Учні володіють термінологічним апаратом, що теоретично полегшує процес документування правопорушень. Лише 1,8 % респондентів відкрито заявили про незнання терміна. Це вказує на те, що латентність булінгу в сучасних умовах навряд чи зумовлена відсутністю знань про саме явище. Скоріше, вона може бути пов'язана з соціально-психологічними чинниками (страх, зневіра в системі), а не з термінологічною неосвіченістю. Сумарно 5 % респондентів (3,2 % – важко відповісти та 1,8 % – не знають) складають групу «інформаційного ризику». Такий рівень обізнаності дозволяє стверджувати, що вибірка є валідною для подальшого вивчення актуальних тенденцій поширення булінгу дітей ВПО.

2.2 Особливості правового регулювання та актуальних тенденцій поширення булінгу дітей ВПО

У попередньому підрозділі ми вже зазначали, що на рівні держави офіційна статистика судового розгляду проваджень щодо булінгу дітей ВПО не проводилася. Відповідно, на основі отриманих офіційних відповідей на наші запити є можливість охарактеризувати загальні тенденції притаманні для судової системи нашої держави в правовій оцінці булінгу в освітньому середовищі, екстраполюючи їх на дітей ВПО.

Аналіз динаміки судових проваджень щодо булінгу (стаття 173-4 КУпАП) за період 2021 – 2024 років демонструє чітку залежність між безпековою ситуацією в країні та активністю правового регулювання освітнього середовища. Загальна динаміка судового розгляду (2021 – 2024 рр.) представлена в Таблиці 2.2.1 та дозволяє стверджувати про наявність таких тенденцій:

– довоєнний пік (2021 рік). Цей період характеризується найвищою інтенсивністю: на розгляді перебувала 371 справа, з яких більшість (339)

надійшла безпосередньо у звітному році. Це свідчить про активну фазу імплементації антибулінгового законодавства та високий рівень реагування Національної поліції України на конфлікти в закладах освіти до початку повномасштабної агресії;

– ефект «завмирання» (2022 рік). З початком повномасштабного вторгнення спостерігається різкий спад судової активності – загальна кількість проваджень зменшилася на 52 % (до 178), кількість нових надходжень впала до 141. Поясненням наведеного може бути – масовий перехід на дистанційне навчання, міграція учнів та вчителів, а також зміщення пріоритетів правоохоронних органів у бік воєнних викликів;

– етап поступового відновлення (2023 рік). Показники почали демонструвати зростання: загальна кількість проваджень на розгляді збільшилася до 285, а нових надходжень – до 268. Це свідчить про адаптацію освітньої та правової систем до умов воєнного стану, повернення дітей до офлайн-навчання та відновлення контролю за безпекою в закладах освіти;

– стабілізація на високому рівні (2024 рік). У 2024 році тенденція до зростання зберіглася: на розгляді перебували 311 справ, з яких 283 надійшли протягом року. Статистика 2024 року вже наближається до довоєнних показників 2021 року, що вказує на актуалізацію проблеми булінгу в сучасних реаліях.

Наведений показник кількості справ, розгляд яких не було завершено на кінець року, відображає здатність судів вчасно опрацьовувати надходження та дотримуватися строків адміністративного провадження. 2021 рік (44 справи) – зафіксовано найвищий рівень залишків, що корелює з піковим навантаженням того року (371 справа на розгляді). Така кількість нерозглянутих справ свідчить про значну інтенсивність надходжень, яка дещо випереджала темпи винесення рішень. 2022 рік (18 справ) – спостерігається різке зниження залишків (у 2,4 рази). Це пояснюється загальним спадом кількості нових протоколів у перший рік повномасштабного вторгнення.

**Динаміка судових справ щодо булінгу (ст. 173-4 КУпАП) за період
2021–2024 років**

	2021	2022	2023	2024
Кількість справ, що перебували на розгляді (усього)	371	178	285	311
У тому числі надійшли у звітному періоді	339	141	268	283
Кількість повернутих справ	37	35	36	29
Кількість розглянутих справ	290	125	219	255
Кількість нерозглянутих справ на кінець періоду	44	18	30	27
Кількість осіб, щодо яких розглянуто справи	290	125	219	259
Кількість осіб, щодо яких розглянуто справи про накладання адміністративного стягнення	118	40	108	120
Кількість осіб, щодо яких розглянуто справи про застосування заходів впливу, передбачених статтею 24-1 КУпАП	8	1	1	7
Кількість осіб, щодо яких розглянуто справи про закриття справи	164	84	110	132
Кількість осіб, щодо яких розглянуто справи звільненням від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення	42	9	28	25
Кількість осіб, щодо яких розглянуто справи відсутністю події і складу адміністративного правопорушення	87	34	60	74
Кількість осіб, щодо яких розглянуто справи закінченням строків накладення адміністративного стягнення	33	41	21	27
Штраф	110	39	108	120
Попередження		1		
Громадські роботи	8			
Сума накладеного штрафу	111 925	38 590	10 8171	13 5150
Сума сплаченого штрафу	5 4720	3 4650	6 7201	8 9930
Установлена сума заподіяної матеріальної школи				4 250

Зменшення обсягу нових справ дозволило судам швидше завершити розгляд наявних матеріалів. Так, у 2023 році (30 справ) – з відновленням

освітнього процесу та зростанням кількості зафіксованих випадків цькування, показник нерозглянутих справ знову почав зростати. Це вказує на повернення до активної фази правозастосування. 2024 рік (27 справ) – попри зростання загальної кількості справ на розгляді у 2024 році (до 311 одиниць), кількість нерозглянутих справ наприкінці року дещо скоротилася.

Зниження залишку у 2024 році (27 справ) порівняно з 2021 роком (44 справи) на тлі аналогічної кількості нових надходжень може бути індикатором кількох тенденцій: стабілізація роботи судів (оптимізація розгляду справ про адміністративні правопорушення в умовах воєнного стану); дотримання строків (прагнення уникнути закриття справ за статтею 38 КУпАП), закінчення строків накладення адміністративного стягнення, що є особливо важливим у резонансних справах про булінг); якість матеріалів (можливе покращення якості складання протоколів НП України, що зменшує кількість повернень на доопрацювання та прискорює винесення фінального рішення). Зазначені дані свідчать, що судова система наразі працює ефективніше, ніж у 2021 році, швидше опрацьовуючи справи. Проте наявність стабільного залишку (27–30 справ) підтверджує, що проблема булінгу потребує безперервного правового моніторингу, а кожна десята справа «переходить» на наступний рік, що може відтермінувати момент правосуддя для постраждалих дітей, зокрема дітей ВПО.

Важливим є порівняння «ефективності» правосуддя до війни та зараз. Попри те, що у 2024 році суди розглянули справи щодо меншої кількості осіб, ніж у 2021 році, реальну відповідальність понесло більше людей (120 проти 118). Це вказує на посилення правового тиску, якісніше доведення вини правоохоронцями та менш толерантне ставлення суддів до фактів цькування в освітньому середовищі.

Статистика підтверджує, що судова система України не лише відновила довоєнний темп розгляду справ про булінг, а й стала більш результативною у питаннях накладення стягнень. Правовий механізм захисту став «жорсткішим»,

що є важливим фактором превенції, проте водночас вимагає особливої уваги до якості доказів, щоб уникнути несправедливого покарання.

Стаття 24-1 КУпАП передбачає альтернативні штрафам заходи, а саме: зауваження, публічне вибачення або передача дитини під нагляд батьків чи педагогічного колективу. Дані свідчать про те, що цей інструмент залишається «екзотичним» для української судової системи. Попри те, що булінг у більшості випадків вчиняється підлітками, суди вкрай рідко обирають заходи виховного впливу. Питома вага таких рішень ніколи не перевищувала 2,3 %. Це вказує на те, що правова система України у справах про булінг налаштована на фіскальне покарання (штрафи), а не на психолого-педагогічну корекцію поведінки дитини. Після «провалу» 2022 – 2023 років, коли на всю країну було зафіксовано лише по одному випадку застосування статті 24-1 КУпАП України, то у 2024 році спостерігається повернення до довоєнної практики (7 випадків). Це може бути сигналом поступового усвідомлення суддями того, що штраф для батьків не завжди є ефективним методом зміни поведінки агресора. Зниження кількості справ у 2022 році (178) призвело до фактичного зникнення практики застосування заходів впливу. Проте у 2024 році, коли кількість справ зросла до 311, суди знову почали частіше використовувати альтернативні методи, що свідчить про запит на гуманізацію підходів в умовах соціальної напруги.

Наведені дані підтверджують нашу думку про «каральний» характер реагування державної системи протидії булінгу. Для дитини ВПО, чия агресія часто є реактивною (захистом від стресу або цькування місцевими), штраф є додатковим фінансовим тягарем для сім'ї, що лише посилює рівень напруги.

Низький показник (менше 3 %) застосування статті 24-1 КУпАП підкреслює розрив між педагогічною метою антибулінгового законодавства та судовою реальністю. Суди діють як «штрафні органи», тоді як соціально-педагогічна складова локалізації конфліктів залишається за межами судових залів.

Упродовж досліджуваного періоду стабільно 40 – 47 % справ закриваються без накладення стягнення. Це означає, що майже у кожному

другому випадку звернення до суду не завершується правовим покаранням. Окрім малозначності, причинами можуть бути процедурні помилки поліції при складанні протоколів, відсутність доказів системності дій (що є обов'язковим для булінгу) або закінчення строків розгляду. Звільнення від відповідальності через малозначність (обмеження усним зауваженням) залишається популярною практикою для суддів. У 2021 та 2023 роках кожна четверта закрита справа (~25 %) припадала саме на цю категорію. У 2024 році цей показник дещо знизився (18,9 % від усіх закритих справ), що може свідчити про більш суворе ставлення суддів до наслідків булінгу.

На наш погляд, високий відсоток закритих справ є фактором вторинної віктимізації. Якщо дитина ВПО наважилася заявити про цькування, але суд закриття справу через «малозначність» – це легітимізує дії агресора в очах колективу; руйнує довіру постраждалої дитини до правових інститутів; посилює відчуття незахищеності в новому соціальному середовищі.

Дані свідчать про те, що правовий механізм протидії булінгу часто буксує на етапі судового розгляду. Це підтверджує наші погляди на те, що фокус лише на правовому переслідуванні є недостатнім.

Відсутність події і складу правопорушення (пункт 1 статті 247 КУпАП) є найбільш поширеною причиною закриття справ, що може свідчить про недостатню якість підготовки матеріалів на етапі документування інциденту. У 2021 році таких рішень було 87, у 2024 році – 74. Стабільно близько 21 – 24 % усіх справ, що перебували на розгляді, закриваються саме через неможливість довести провину або відсутність у діях ознак булінгу (наприклад, відсутність системності). Майже кожна четверта справа «розсипається» в суді, бо школа чи поліція не змогли юридично правильно зафіксувати факт цькування. Показник «закінчення строків накладення стягнення» (стаття 38 КУпАП) відображає випадки, коли суди не встигають винести рішення у встановлений законом термін (зазвичай 3 місяці з моменту виявлення порушення). Попри найменшу загальну кількість справ у 2022 році (178), зафіксовано пікову кількість закриття через строки – 41 справа (23 %). Це прямий наслідок початку повномасштабного

вторгнення: евакуація учасників, призупинення роботи судів та неможливість вчасно провести засідання. У 2023 – 2024 рр. показник повернувся до довоєнного рівня (7 – 8 %), що свідчить про відновлення оперативності судочинства.

Узагальнюючи наведену інформацію, можна констатувати декілька припущень:

– якщо дитина ВПО стала жертвою булінгу, ймовірність того, що справу закрийють через «недостатність доказів» або «пропущене засідання» (наприклад, через черговий переїзд сім'ї чи неможливість прийти до суду), становить понад 30 %;

– дані 2022 року показують, що війна «списала» відповідальність майже у чверті випадків. Це могло сформувати у дітей-агресорів відчуття, що в хаотичних умовах війни правила не діють;

– оскільки третина справ завершується нічим через юридичні нюанси – це підтверджує тезу про необхідність альтернативних (психологічних) методів вирішення конфліктів у закладах освіти, які діють швидше і ефективніше за суд;

– сумарно у 2024 році 101 особа (74 + 27) уникла відповідальності за булінг виключно з процесуальних причин. Це створює умови для рецидивів та підриває довіру до системи захисту прав дитини.

Аналіз даних свідчить, що українська судова система у справах про булінг розмовляє майже виключно «мовою штрафів». Інші види покарань, передбачені законом, практично не застосовуються. Кількість накладених штрафів у 2024 році (120) перевищила показник довоєнного 2021 року (110), попри те, що загальна кількість справ на розгляді була меншою. Це вказує на посилення фіскального тиску на правопорушників (або їхніх батьків). Якщо у 2021 році ще практикувалися громадські роботи (8 випадків), то у 2022 – 2024 роках цей вид покарання повністю зник із практики. Попередження за 4 роки було застосовано лише один раз (у 2022 році). Важливим показником є «коефіцієнт реального виконання» – співвідношення між сумою накладених та фактично сплачених штрафів. Сума накладених штрафів у 2024 році сягнула максимуму – 135 150 грн, що на 20 % більше, ніж у 2021 році. Це зумовлено як зростанням

кількості обвинувальних рішень, так і, ймовірно, застосуванням суворіших частин статті (наприклад, за повторний булінг або групове цькування). Рівень добровільної або примусової сплати штрафів зріс із 49 % у 2021 році до 66,5 % у 2024 році. Це може свідчити про ефективнішу роботу державної виконавчої служби. У 2024 році вперше зафіксований показник «Установлена сума заподіяної матеріальної шкоди» у розмірі 4 250 грн. Поява цього показника в офіційній статистиці свідчить, що потерпіла сторона почала частіше заявляти вимоги про відшкодування прямих збитків (наприклад, пошкодженого майна, гаджетів або витрат на лікування) безпосередньо в межах адміністративного провадження або як підґрунтя для цивільних позовів.

Сучасна судова практика протидії булінгу в Україні має виражений монетарний характер. Зростання сум сплачених штрафів може слугувати стримувальним фактором для батьків, чії діти ініціюють цькування. Відсутність практики громадських робіт позбавляє систему виховного аспекту для самих дітей. Покарання «гривнею» лягає на плечі батьків, що не завжди веде до зміни поведінки дитини-агресора, а в деяких випадках (особливо у вразливих сім'ях, зокрема ВПО) може лише посилити домашню напругу та агресію.

Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення (стаття 173-4 КУпАП), стосовно кількості осіб, притягнутих до відповідальності, представлений у Таблиці 2.2.2.

Таблиця 2.2.2

Кількість осіб притягнутих до адміністративної відповідальності

	2021	2022	2023	2024
Всього	118	40	108	120
Громадян іншої держави		1		
Жінок	83	31	85	90
Робітники	25	3	19	18
Інші службовці	10	3	3	1
Військовослужбовці			1	1
Пенсіонери	1		3	
Безробітні	3	1	7	8
Працездатні, які не працювали і не навчалися	34	14	31	47

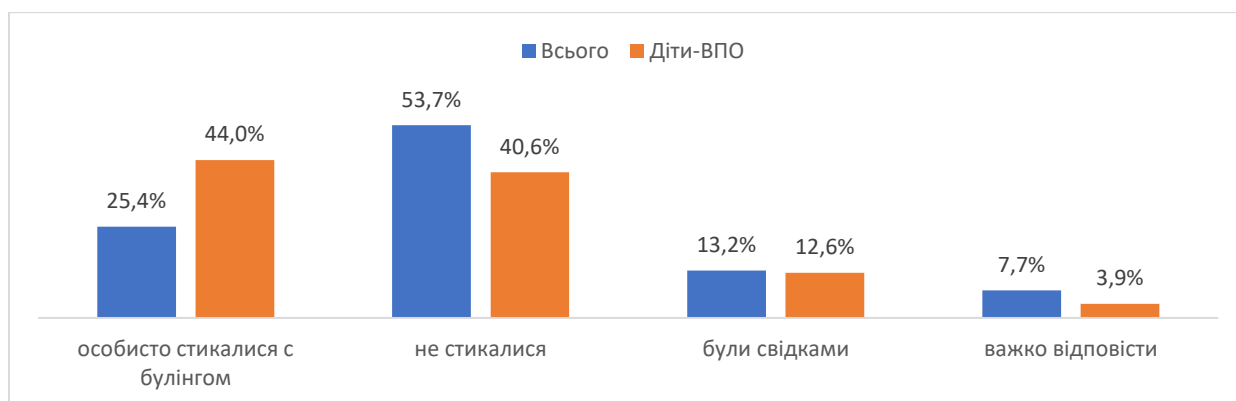
Найбільш вражаючою виявленою тенденцією є домінування жінок серед осіб, притягнутих до відповідальності. У 2024 році жінки становлять 75 % від загальної кількості покараних (90 осіб із 120). Протягом усіх чотирьох років цей показник стабільно тримається на рівні 70 – 78 %.

Оскільки булінг часто вчиняють неповнолітні, за статтею 173-4 КУпАП до відповідальності зазвичай притягують батьків. Статистика свідчить про виражену «фемінізацію відповідальності»: саме матері найчастіше виступають законними представниками дітей у суді та сплачують штрафи за їхні дії. Це вказує на те, що тягар виховних «помилочок» та юридичних наслідків у сучасному українському суспільстві переважно лягає на плечі жінок. Розподіл за показником «рід занять» ілюструє соціальне походження сімей, що потрапляють у поле зору правосуддя. Кількість «працевдатних, які не працювали і не навчалися» досягла максимуму у 2024 році – 47 осіб (майже 40 % від усіх покараних). Це на 38 % більше, ніж у довоєнному 2021 році. Ця категорія залишається стабільною (близько 15 – 20 %), проте спостерігається певне зниження порівняно з 2021 роком. Відбулося різке скорочення притягнутих до відповідальності службовців – з 10 осіб у 2021 році до лише 1 особи у 2024 році. Кількість офіційно безробітних, на яких накладено стягнення, зростає з 3 у 2021 році до 8 осіб у 2024 році. У 2023 – 2024 роках у статистиці з'явилися поодинокі випадки притягнення до відповідальності військовослужбовців (по 1 особі), що відображає загальну мілітаризацію суспільства та залученість батьків до захисту країни. Випадок притягнення громадянина іншої держави у 2022 році залишається поодиноким, що підкреслює переважно внутрішній характер конфліктів.

Дані за 2024 рік демонструють чітку тенденцію – відповідальність за булінг зміщується у бік соціально вразливих верств населення (непрацюючі, безробітні) та матерів-одиначок (або матерів, які одноосібно займаються юридичними справами дітей). Це може означати, що ризик накладення штрафу є найвищим саме для тих сімей, які вже перебувають у скрутному матеріальному становищі. Оскільки 40 % покараних – це працевдатні особи, які не працюють

(що часто є наслідком вимушеного переселення), адміністративне стягнення може не лише не виправити дитину, а й поглибити кризу в родині, провокуючи нові хвилі агресії.

Шляхом аналізу результатів проведеного нами опитування були визначені особливості актуального стану поширення булінгу дітей ВПО. На діаграмі 2.2.1 відображена характеристика віктимізації опитаних нами респондентів.

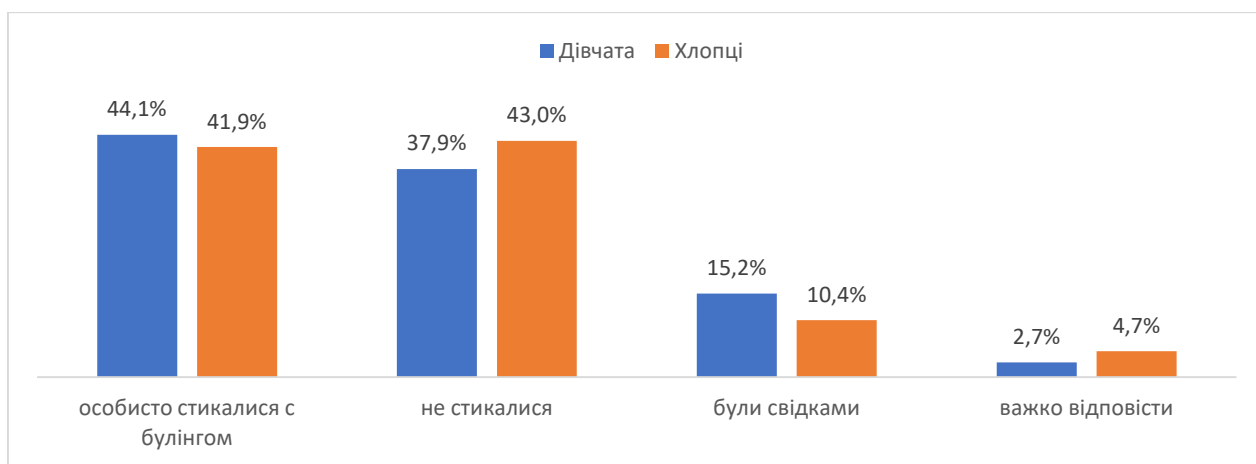

Діаграма 2.2.1 Характеристика віктимізації респондентів.

Представлені на діаграмі результати характеризують найбільш значущий показник – показник особистого досвіду цькування. У той час як у загальній вибірці жертвою є кожен четвертий (25,4 %), серед дітей ВПО це майже кожен другий (44,0 %). Це доводить, що статус ВПО є потужною детермінантою віктимізації. Наведене обумовлює нагальність посиленого захисту цієї категорії осіб, оскільки ризик стати об'єктом правопорушення за статтею 173-4 КУпАП для них є майже вдвічі вищим. Показник тих, хто «не стикався» з булінгом, серед дітей ВПО на 13,1 % нижчий, ніж у загальній вибірці. Зазначене свідчить, що освітнє середовище для переселенців є більш ворожим, ніж для місцевих учнів. Для дитини ВПО ймовірність перебувати в «безпечному вакуумі» значно менша, що негативно впливає на реалізацію її права на безпечну освіту. Результати за показником «був свідком» майже ідентичний (13,2 % та 12,6 %). Наведене констатує, що діти ВПО бачать стільки ж булінгу навколо, скільки й інші, але частіше стають його безпосередніми мішенями. Вони не просто спостерігають за конфліктами, вони стають їхніми учасниками в ролі жертви. Серед ВПО лише

3,9 % обрали варіант «важко відповісти» (проти 7,7 % у загальній вибірці). Діти-переселенці чіткіше ідентифікують агресію. Для них питання булінгу не є теоретичним – це щоденна реальність, тому вони мають менше сумнівів щодо кваліфікації дій тих, хто оточує.

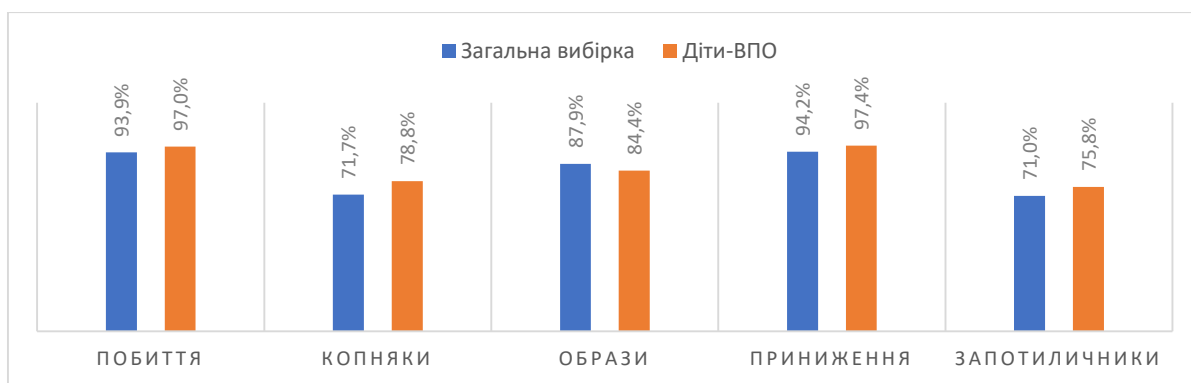
На діаграмі 2.2.2 візуалізована порівняльна характеристика гендерних

Діаграма 2.2.2 Гендерна характеристика віктимізація респондентів

Відповідно до наведених вище результатів можна стверджувати, що дівчата ВПО частіше ідентифікують себе як жертва. Це може бути пов'язано з поширенням непрямих форм булінгу (плітки, соціальна ізоляція, бойкот) до яких дівчата є більш чутливими. Це ще один із аргументів на користь того, що правовий захист має враховувати не лише фізичну агресію, а й психологічний тиск, який дівчата відчувають гостріше. Дівчата на 4,8 % частіше визнають, що ставали свідками булінгу. Це свідчить про вищий рівень розвитку у них емпатії та соціальної спостережливості. У процесі розслідування випадків булінгу в закладах освіти дівчата ВПО можуть бути більш надійним джерелом інформації (свідками), тоді як хлопці схильні до замовчування конфліктів («не стикалися» – 43,0 %), що може бути формою психологічного захисту або слідування «кодексу маскулінності».

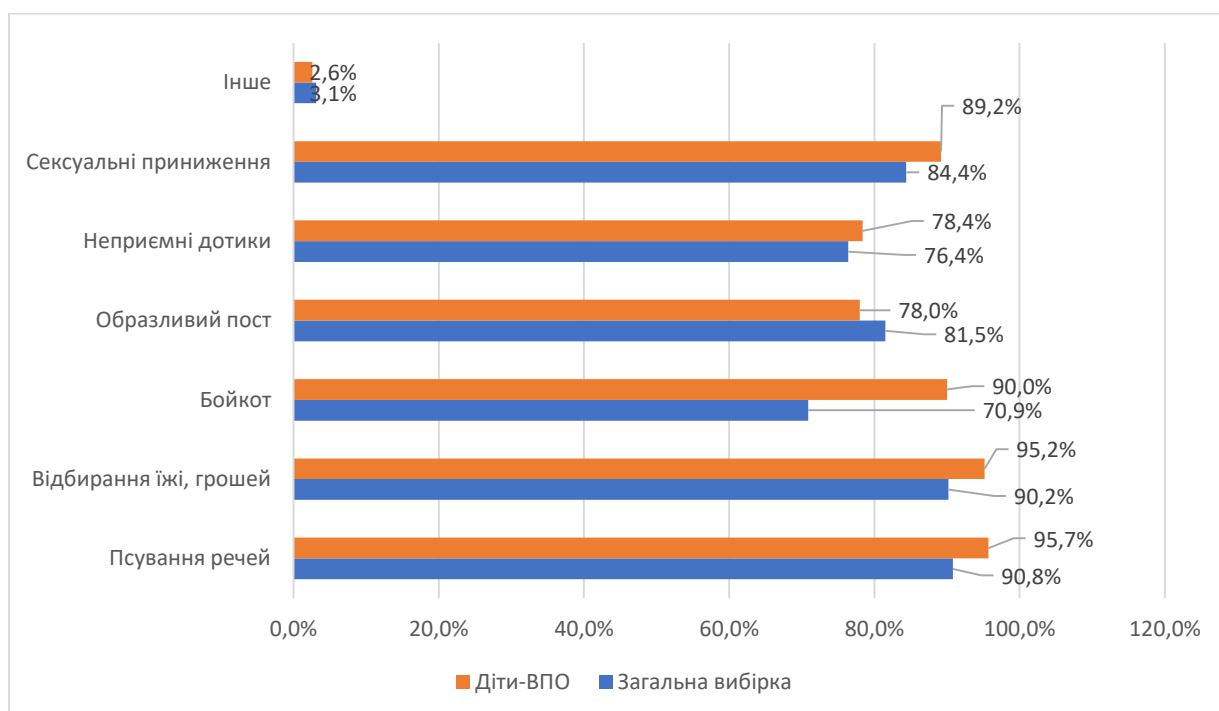
Порівняльна характеристика тлумачення окремих дій як прояву булінгу в загальній вибірці та вибірці групі дітей ВПО представлена на діаграмах 2.2.3 та 2.2.4.

Діаграма 2.2.3 Тракткування дій як прояву булінгу ч.1

Відповідно до наведеної діаграми, рівень ідентифікації побиття як булінгу серед дітей ВПО наближається до абсолютного (97 %). Це свідчить, що для дітей переселенців фізична агресія є безальтернативним маркером небезпеки. Вищий відсоток ідентифікації побиття у дітей ВПО порівняно з загальною вибіркою (+3,1 %) вказує на відсутність у них «імунітету» до насильства та вищу потребу в правовому захисті. Діти ВПО значно частіше маркують копняки як булінг (78,8 %), а не як елемент «шкільної субкультури», жарт або неважливий інцидент. Для дитини ВПО будь-який несанкціонований фізичний контакт є тригером. Це означає, що при кваліфікації дій за статтею 173-4 КУпАП правоохоронцям слід враховувати не лише об'єктивну силу удару, а й суб'єктивне сприйняття факту потерпілим, для якого «дрібний» копняк може бути актом глибокого приниження та системного цькування. Діти ВПО часто виявляють вищу толерантність до «слів», зосереджуючись на захисті фізичних та матеріальних кордонів. Прізвиська можуть сприйматися ними як менша загроза порівняно з ризиком втрати речей або фізичного нападу. Це може свідчити про латентність вербального булінгу серед дітей ВПО. Дитина може не скаржитися на прізвиська («мене так називають, бо я новенький»), що не знімає відповідальності з агресора, але вимагає від педагогів більшої уваги до «тихих» конфліктів. Для дитини-переселенця поняття приниження є комплексним – воно включає не лише слова, а й нагадування про статус «чужого», бідність або втрату дому. Оскільки приниження честі та гідності є ключовою ознакою булінгу за статтею 173-4 КУпАП, такий високий рівень ідентифікації дає право стверджувати про підвищену моральну вразливість внутрішньо переміщених

дітей. Розрив в оцінці «запотиличника» дітьми ВПО як форми булінгу (4,8 %) підкреслює їхню чутливість до фізичного контакту. У шкільній субкультурі запотиличник часто вважається «дружнім жестом» або «невинним підколом». Проте для дитини ВПО, яка перебуває у стресовому стані, цей акт ідентифікується як посягання на фізичну недоторканність (75,8 %). При кваліфікації дій слід наголошувати, що для вразливої категорії дітей ВПО фізичний контакт, який здається «дрібним», має значно вищу ступінь травматизації та суспільної небезпеки.

Діаграма 2.2.4 Тракткування дій як прояву булінгу Ч.2

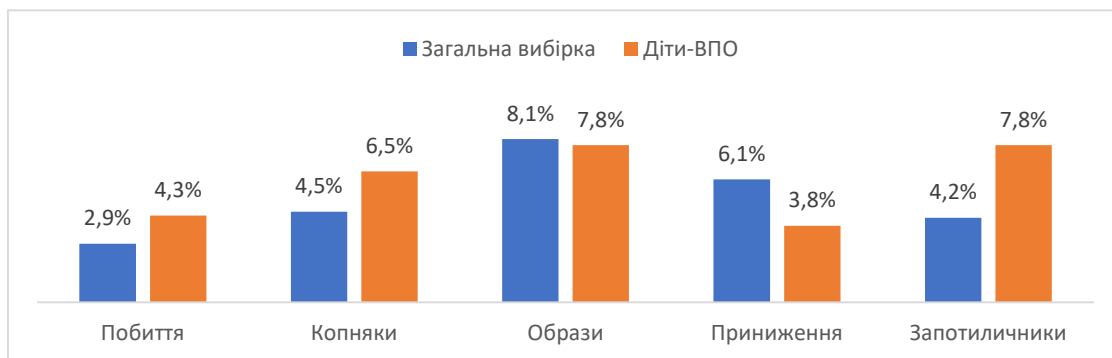
Для дитини, яка пережила вимушене переміщення, матеріальні об'єкти (телефон, рюкзак, кишенькові гроші) стають «якірними» елементами стабільності. Будь-яка шкода цим речам (псування речей + 4,9 %, відбирання їжі + 5%) сприймається не як дрібна прикрість, а як глибока психологічна травма дитиною ВПО. У справах про булінг проти дітей ВПО «об'єктивна сторона» правопорушення у вигляді майнової шкоди має оцінюватися суворіше, оскільки вона завдає значно більшої моральної шкоди потерпілому, ніж у звичайних випадках. Для дитини ВПО ігнорування є найбільш травматичним, оскільки вони вже пережили вимушений розрив усіх попередніх зв'язків. Цікаво, що у загальній вибірці учні ідентифікують кібербулінг частіше (+ 3,5 %). Це може

пояснюватися тим, що для більшості дітей соціальні мережі є основною ареною боротьби за статус, тоді як для дітей ВПО пріоритетом залишається фізичне та матеріальне виживання в офлайн. Проте показник 78 % серед дітей ВПО є високим, що вказує на значну цифрову віктимність. Діти ВПО ідентифікують булінг там, де місцеві учні бачать «звичайні труднощі комунікації» (бойкоти, копняки, прізвиська). Вони на 4,8 % частіше вважають сексуальні приниження булінгом. Перебування в статусі ВПО часто супроводжується відчуттям незахищеності. Будь-яке посягання на сексуальну чи тілесну гідність сприймається як загроза, яку неможливо нейтралізувати власними силами.

Тривожним показником за результатами опитування були відповіді дітей ВПО на питання «На твій погляд, якою буває твоя роль у конфлікті, а саме розрив у категорії «не маю конфліктів» (– 19,2 %). Лише 39,8 % дітей ВПО відчують себе у повній соціальній безпеці в закладах освіти, тоді як загальної вибірки цей показник сягає 59 %. Це доводить, що статус переселенця сам по собі є чинником, який «виштовхує» дитину в зону потенційної конфліктності. Частка дітей ВПО, які вказали, що «конфліктують з ними» (35,1 %), значно перевищує рівень у загальній вибірці (22,6 %). У юридичній площині це означає, що кожна третя дитина-переселенець перебуває у зоні ризику, що вимагає від закладу освіти посиленних заходів моніторингу за статтею 173-4 КУпАП.

Зростання частки ініціаторів серед дітей ВПО до 13 % (проти 7,1 % у загальній вибірці) корелює з нашими попередніми припущеннями про реактивну агресію цих учнів. Часто «початок конфлікту» з боку дитини ВПО є превентивним самозахистом або реакцією на тривале приховане цькування у формі бойкоту. Це створює небезпечну юридичну колізію, де дитина ВПО, намагаючись захистити свою гідність, може бути помилково ідентифікована як булер. Дані доводять, що правова превенція булінгу щодо дітей ВПО не може бути спрямована лише на «захист жертви». Вона має враховувати високу конфліктну напруженість усієї підгрупи.

Характеристика використання респондентами дій, що мають ознаки цькування, представлені в діаграмі 2.2.5.

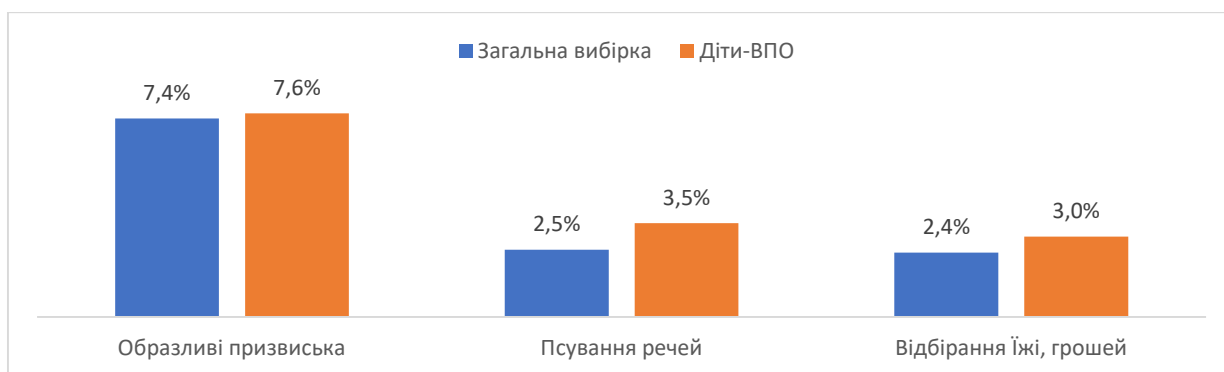

Діаграма 2.2.5 Характеристика використання проявів булінгу респондентами ч. 1

Частка дітей ВПО, які визнають вчинення побиття (4,3 %) та копняків (6,5 %) перевищують показники загальної вибірки. Це не обов'язково свідчить про їхню природню схильність до насильства. У юридичній психології це трактується як «адаптивна агресія». Дитина, яка опинилася в ізоляції або під тиском (як «чужа»), використовує фізичну силу як єдиний доступний інструмент припинення цькування. Вищий відсоток вчинення фізичних дій серед дітей ВПО вказує на те, що правова світа для них має бути зосереджена на межах необхідної оборони та правових наслідках фізичного реагування на вербальні провокації. Дані підтверджують, що діти ВПО частіше переходять від слів до дій (фізичної агресії). Високий рівень самоідентифікації дітей ВПО як осіб, що вчиняли фізичний тиск, зумовлений стресовим станом адаптації. Це вимагає від правоохоронних органів при розслідуванні таких випадків обов'язкового з'ясування передісторії конфлікту, щоб відрізнити ініціативний булінг від реактивного самозахисту. Рівень вчинення принижень серед дітей ВПО нижчий на 2,4 %. Показник вчинення запотиличників серед дітей переселенців (7,8 %) майже вдвічі перевищує рівень у загальній вибірці (4,2 %). Запотиличник часто є спонтанною реакцією на вербальну провокацію. Оскільки діти ВПО перебувають у стані підвищеної емоційної напруги, їхній «порог стримування» фізичної реакції є нижчим. Практично рівне співвідношення у використанні прізвиськ (7,8 %) вказує на те, що ця форма агресії є універсальною «мовою» дитячого середовища. Це доводить, що прізвиська не є специфічним

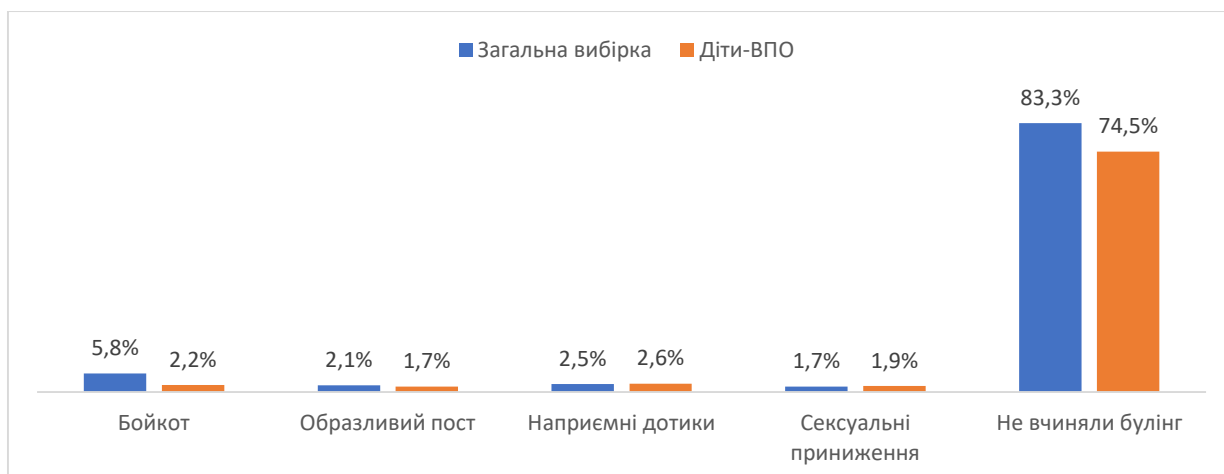
інструментом булінгу саме проти дітей ВПО, а є загальноосвітньою проблемою культури спілкування.

Вищий рівень визнання вчинених актів приниження та фізичного тиску (запотиличники) серед дітей ВПО свідчить про наявність компенсаторної агресії. Це вимагає від правоохоронців та педагогів відмови від суто репресивних заходів на користь психологічної реабілітації, оскільки агресія в цьому випадку є симптомом незавершеної соціальної адаптації.

Діаграма 2.2.6 Характеристика використання проявів булінгу респондентами ч. 2

Частка дітей ВПО, які вчиняли псування речей (3,5 %) та відбирання ресурсів (3,0 %), є дещо вищою за рівень місцевих. Для дитини ВПО, яка часто почувається безправною в новому класі, псування майна опонента може виступати як «акт помсти» за вербальні образи чи ігнорування. Це спосіб нанесення відчутної шкоди у відповідь на психологічний біль. Оскільки майнове посягання легко зафіксувати (пошкоджений рюкзак, розбитий екран), саме діти ВПО частіше отримують офіційні звинувачення в агресії, хоча їхні дії можуть бути лише верхівкою айсберга тривалого прихованого цькування.

Діаграма 2.2.7 Характеристика використання проявів булінгу респондентами ч. 3

Представлені на діаграмі 2.2.7 показники вчинення бойкоту свідчать, що серед загальної вибірки (5,8 %) він майже вдвічі перевищує відповідний рівень серед дітей ВПО. Бойкот – це зброя більшості проти меншості. Місцеві групи використовують ігнорування як метод «охорони території» від новачків ВПО. Це підтверджує тезу про те, що діти-переселенці частіше стають об'єктами соціальної ізоляції, ніж її ініціаторами. Місцеві учні частіше використовують організаційні форми булінгу (бойкот), тоді як діти ВПО схильні до предметних форм агресії (речі, ресурси). Показник вчинення кібербулінгу серед ВПО є нижчим за середній (1,7 %). Для створення «успішного» образливого посту в соціальних мережах потрібен високий рівень соціального капіталу в конкретному класі та знання внутрішніх «мемів» групи. У дітей ВПО на етапі адаптації цього капіталу менше, тому вони рідше використовують цифрові інструменти для агресії. Кібербулінг частіше виступає зброєю місцевих учнів проти «чужинців», що потребує особливої уваги до моніторингу шкільних чатів.

Показник «не вчиняли булінг» серед дітей ВПО на 8,6 % нижчий, порівняльно з загальною вибіркою. Значна частина дітей ВПО визнають свою участь у тих чи інших актах агресії. Це підтверджує тезу: процес вимушеної адаптації провокує конфліктну поведінку. Агресія дітей ВПО – це часто «симптом» середовища, а не ознака стійкої делінквентності. Висока частка тих, хто не вчиняв булінг (83,3 %), свідчить, що основна маса учнів зберігає правослухняну поведінку. Проте 17 %, які визнали агресію, – це критична маса, що формує атмосферу в закладі освіти.

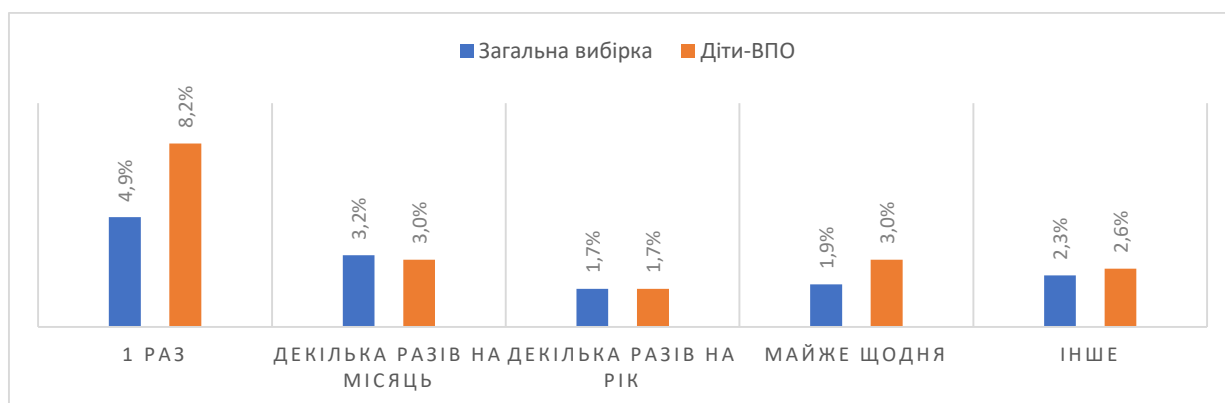
Аналіз загальної вибірки щодо частоти фізичних зіткнень (бійок) в учнівських колективах дає змогу оцінити рівень фізичної безпеки в освітньому середовищі. Більшість опитаних не фіксують відкритого фізичного насильства у своїх класах. Це свідчить про наявність певного «буфера безпеки» та дотримання правил внутрішнього розпорядку в більшій частині учнівських колективів. Проте цей показник не виключає наявності психологічного тиску, який часто передуює фізичним зіткненням. Кожен четвертий учень (26,3 %) підтверджує факт бійок у класі. Це високий показник конфліктогенності, який вказує на системні

прогалини в реалізації Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)». Бійки є найбільш очевидною формою порушення фізичної недоторканності, що за певних умов може кваліфікуватися за статтею 173-4 КУпАП або статтею 125 КК України. Значна частина респондентів, яким «важко відповісти», вказує на наявність прихованих конфліктів або розмитість критеріїв оцінки поведінки. Учні можуть не ідентифікувати «штовханину» чи «ігрову агресію» як бійку, що з погляду юридичної психології свідчить про нормалізацію мікронасильства. Ця категорія є найбільш небезпечною для правозастосовної практики, оскільки саме тут зароджуються системні випадки булінгу, які тривалий час лишаються поза увагою дорослих. Дані загальної вибірки демонструють, що майже 40 % учнівського середовища перебуває в стані потенційної або реальної фізичної конфліктності (сума категорій «трапляються», «важко відповісти» та «інше»). Високий рівень ідентифікації бійок (26,3 %) на фоні значної частки непевних відповідей (11,9 %) обґрунтовує необхідність перегляду критеріїв моніторингу безпеки закладу освіти. Для правоохоронних органів це сигнал про те, що превентивні заходи мають бути спрямовані не лише на фіксацію фактів насильства, а й на роз'яснення юридичних меж «допустимої» поведінки в межах освітнього процесу.

Понад чверть опитаних (27,6 %) відкрито підтверджують наявність у своїх класах дітей аутсайдерів. Це свідчить про те, що соціальна ексклюзія є масовим явищем. Такий стан учнівського колективу є передумовою для виникнення системного цькування, оскільки дитина, позбавлена соціальної підтримки («ніхто не спілкується»), стає найбільш легкою ціллю для агресії. Хоча відсоток тих, хто відверто відповів «я і є цією дитиною», здається невеликим (2,3 %), у кількісному вимірі – це 19 дітей, які перебувають у стані граничної психологічної травматизації. Ці 19 респондентів є потенційними потерпілими у провадженнях щодо булінгу. Їхня відповідь – це пряме визнання перебування у стані соціального бойкоту, що згідно з законодавством є формою психологічного насильства. Більшість учнів (65,8 %) вважають, що ізольованих дітей немає. Цей

показник ілюструє «соціальну сліпоту» більшості. Оскільки основна частина колективу почувається комфортно, вона схильна ігнорувати страждання одиниць. Це головна причина того, чому бойкоти тривають роками – група просто «нормалізує» ігнорування одного учня, не вважаючи це порушенням права. Дані доводять, що соціальна ізоляція в школах має виражений груповий характер. Наявність 27,6 % свідчень про ізоляцію окремих учнів на фоні 2,3 % прямих зізнань у перебуванні в стані «соціального вакууму» вказує на те, що психологічний булінг у формі ігнорування є найбільш латентним і небезпечним правопорушенням.

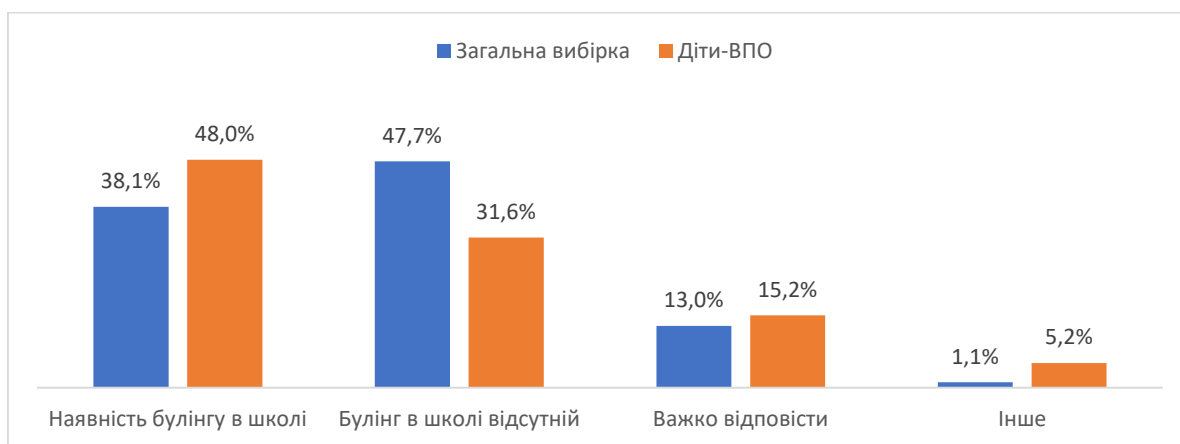
На діаграмі 2.2.8 представлена характеристика частоти вчинення булінгу за оцінкою респондентів.

Діаграма 2.2.8 Частота вчинення булінгу

Частка дітей ВПО, які вчинили агресивну дію «один раз», у два рази вища за показник місцевих (8,2 % проти 4,9 %). Одноразовий конфлікт за законом не є булінгом. Проте для дитини ВПО цей «один раз» часто є точкою вибуху через накопичений стрес адаптації. Працівники ювенальної превенції часто помилково кваліфікують ці поодинокі спалахи як булінг, що призводить до необґрунтованого адміністративного тиску на сім'ї ВПО. Хоча показник щоденного булінгу низький (1,9 % загалом), серед дітей ВПО він у два рази вищий (3,0 %). Це підтверджує феномен «агресивної компенсації». Дитина, яка відчуває себе аутсайдером, може обрати модель щоденної агресії як спосіб превентивного захисту – «нападай першим, щоб не напали на тебе».

Важливими результатами дослідження, на наш погляд, є аналіз відповідей, що характеризують поширеність булінгу в освітньому середовищі дітей. Характеристика його наявності представлена в діаграмі 2.2.9.

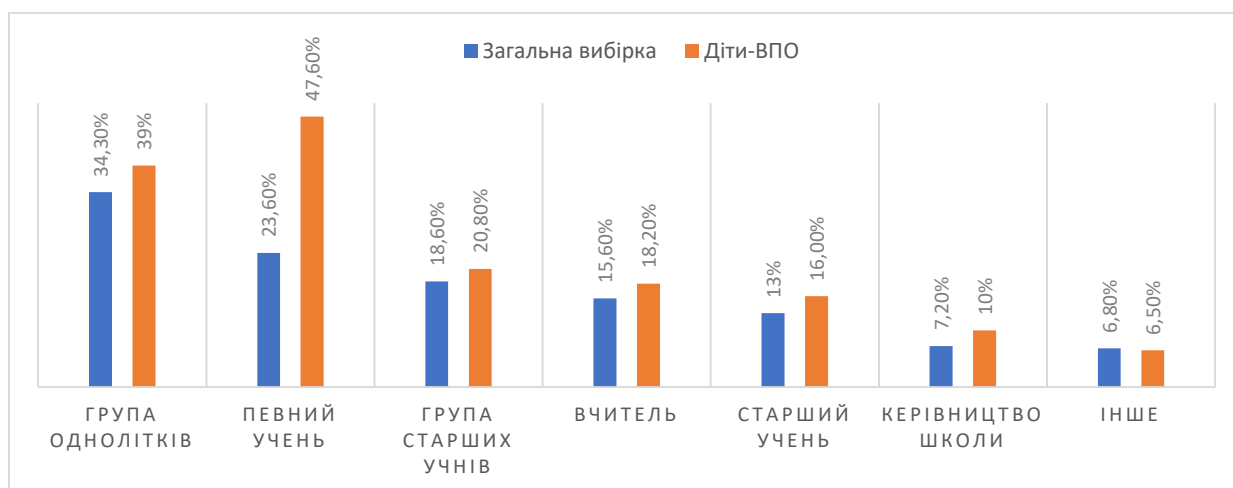

Діаграма 2.2.9 Характеристика наявності булінгу в освітньому середовищі

Відповідно до наведених результатів опитування майже кожен другий респондент дитина ВПО (48 %) підтверджує наявність булінгу, що на 9,9 % вище за показник місцевих учнів. Діти ВПО мають «свіжий погляд» на ситуацію. Місцеві учні часто нормалізують агресію (сприймають її як традиційні шкільні дії), тоді як для переселенця, який щойно потрапив у нове освітнє середовище, ці деструктивні процеси є очевидними. Високий рівень ідентифікації булінгу з боку дітей ВПО свідчить, що реальний рівень правопорушень є значно вищим, ніж показує офіційна статистика (показник «латентності булінгу»). Значна кількість учнів із загальної вибірки (47,7 %) стверджують, що булінгу немає. Це може вказувати на ігнорування проблем меншості більшістю. Якщо булінг спрямований лише на «новеньких» (ВПО), основна маса учнів може щиро вважати, що в школі все спокійно. Така розбіжність посилює відчуття ізоляції у дітей ВПО: «мене цькують, але всі кажуть, що булінгу не існує». Результати відповідей за категоріями «Важко відповісти» та «Інше» свідчать про наявність стану соціальної дезорієнтації. Дитина ще не розуміє правил гри в новому колективі: «чи це вже булінг, чи просто такий стиль спілкування у цій школі?». Це критичний період, коли правова просвіта може запобігти переростанню конфлікту в системне цькування. Суб'єктивне заперечення наявності булінгу більшістю учнів є чинником латентності правопорушення. Для об'єктивного

моніторингу безпеки закладу освіти за методикою МОН України та МВС України пріоритетною має бути саме думка вразливих груп (дітей ВПО), оскільки їхні показники ідентифікації насильства (48 %) є більш наближеними до реального стану мікроклімату в закладі.

Особливості суб'єктної оцінки джерел булінгу в освітньому середовищі дозволяє проілюструвати діаграма 2.2.10.

Діаграма 2.2.10 Характеристика суб'єктів булінгу.

Відповідно до представлених на діаграмі результатів опитування частка дітей ВПО, які повідомляють про групове цькування (39%), є вищою за показник індивідуальної агресії. Це класичний прояв механізму «ми проти них». Місцеві учні об'єднуються для зміцнення власних зв'язків через протиставлення себе дитині ВПО, яка ще не має достатньої підтримки в класі. Високий рівень групового булінгу (майже 40 % за оцінкою дітей ВПО) означає, що більшість правопорушень щодо переселенців мають кваліфікуватися саме за частиною 2 статті 173-4 КУпАП, що вимагає від поліції виявлення не одного, а всіх учасників групи.

Розрив у 4,7 % у категорії групового булінгу свідчить, що переселенці рідше стають жертвами «одинаків» і частіше – жертвами «системи» (класу). У груповому булінгу агресори відчують розпорошену відповідальність, що робить їхні дії більш жорстокими. Для дитини ВПО це створює ситуацію тотальної небезпеки, оскільки вороже середовище сприймається як моноліт. Указані вище дані доводять, що булінг до дітей ВПО – це переважно груповий

делікт. Колективний характер цькування дітей ВПО вимагає від правоохоронних органів приділяти особливу увагу доказуванню попередньої змови або спільного умислу групи учнів.

Частка дітей ВПО, які потерпають від старших учнів (20,8 %), вища за частку загальної вибірки. Місцеві учні часто мають «старших знайомих» або братів / сестер у цій же школі, що створює негласну систему захисту. Діти ВПО позбавлені цих родинно-територіальних зв'язків, що робить їх легкою ціллю для старших груп, які шукають об'єкт для демонстрації сили. Це підтверджує необхідність посилення чергування на перервах та в «сліпих зонах» закладів освіти саме в контексті захисту новачків. Результати відповідей на питання «Хто вчиняє булінг?» у вигляді 18,2 % – «вчитель» серед дітей ВПО є важливим сигналом. Вчителі можуть ставати ненавмисними (або навмисними) ініціаторами цькування, виділяючи дитину ВПО через «низьку успішність», «не таку вимову» або потребу в додатковій увазі. Те, що вчитель сприймає як зауваження, клас ідентифікує як сигнал до цькування. Оскільки вчитель є суб'єктом владних повноважень у класі, булінг з його боку має кваліфікуватися як зловживання службовим становищем. Вищий показник серед дітей ВПО свідчить про наявність упередженості (можливо, прихованої) педагогічного складу до переселенців. Для дитини ВПО вчитель – це людина, яка має гарантувати безпеку в незнайомому місці. Коли саме вчитель стає джерелом дискомфорту, у дитини руйнується довіра до всієї системи освіти та правосуддя. Дані про участь вчителів та старшокласників у булінгу щодо дітей ВПО доводять, що проблема не обмежується лише конфліктами «рівний-рівному». Для дітей ВПО вчитель має виступати гарантом інклюзії, а не джерелом стигматизації, що потребує впровадження обов'язкових курсів антидискримінаційної підготовки для вчителів у хабах, де навчається багато переселенців.

Індивідуальна агресія старших учнів (16,0 %) для дітей ВПО показник на 3 % вищий, ніж для місцевих. Якщо місцевий учень може знайти захист у своїй компанії або через «старших знайомих» у районі, то дитина ВПО в новій школі

сприймається як «зручна мішень» для старшокласників, які демонструють свою домінуючу позицію. Це вказує на порушення безпечного освітнього середовища, де вікова ієрархія стає інструментом дискримінації за ознакою переміщення.

Показник булінгу з боку керівництва у 10% серед дітей ВПО є тривожним маркером. Булінг від керівництва часто має форму «бюрократичної агресії» або свідомого ігнорування скарг дитини ВПО. Коли директор чи завуч кажуть: «Ти ж тут новенькій, не провокуй конфліктів», дитина ідентифікує це як акт цькування. Керівник закладу освіти є гарантом дотримання антибулінгового законодавства. Те, що кожна десята дитина ВПО бачить у керівництві агресора, свідчить про глибоку недовіру до внутрішніх механізмів захисту прав дитини в закладі освіти.

Високий рівень залученості керівництва шкіл до конфліктних ситуацій за участю дітей ВПО вимагає посилення дисциплінарної відповідальності за неповідомлення поліції про випадки булінгу (частина 5 статті 173-4 КУпАП). Для дітей ВПО адміністрація має бути «арбітром», а не «стороною конфлікту», що потребує впровадження незалежних зовнішніх аудитів безпеки в школах із високою концентрацією переселенців.

Повна картина того, хто саме тисне на дитину ВПО, має такий вигляд:

- група однолітків (39 %) – основна загроза;
- вчителі (18,2 %) – найбільша моральна травма;
- старші учні (20,8 % група / 16 % один) – фізична загроза;
- керівництво (10 %) – інституційний бар'єр.

Аналіз результатів свідчить про високу інтенсивність превентивної роботи в закладах освіти, оскільки переважна більшість опитаних – 723 особи (86,3 %) – чітко ідентифікують отримання інструкцій щодо алгоритмів уникнення булінгу та каналів отримання допомоги. Така масштабна поінформованість формує необхідну теоретичну базу для захисту прав дитини, де знання про суб'єктів допомоги є ключовим інструментом подолання латентності правопорушень. Водночас сукупний показник у 13,7 % респондентів, які не отримали відповідної

інформації (6,1 %), вагаються з відповіддю (5,3 %) або надали інший варіант (2,4 %), вказує на наявність зон інформаційного ризику. Ця «сіра зона» є особливо вагомою, адже саме в ній часто опиняються діти, які перебувають у процесі адаптації (зокрема ВПО), котрі могли пропустити заходи через зміну місця проживання. Відсутність чіткого розуміння механізмів правового та психологічного захисту навіть у десятої частини вибірки створює передумови для їхньої віктимізації, оскільки брак знань про те, «хто може допомогти», блокує можливість своєчасного припинення цькування на ранніх стадіях.

Одержаний показник у 75,2 % щодо штрафів як варіанту покарання свідчить, що фінансові санкції проти батьків сприймаються учнями як найбільш реальний та зрозумілий наслідок. Це підтверджує, що каральна функція норми статті 173-4 КУпАП є чітко артикульованою в освітньому просторі.

Майже половина опитаних (46,1 %) вважає, що за булінг загрожує в'язниця. В українському законодавстві безпосередньо за «булінг» кримінальна відповідальність не передбачена, проте вона може настати за супутні дії. Такий високий відсоток свідчить про сприйняття булінгу як тяжкого правопорушення, але водночас вказує на брак знань про розмежування видів відповідальності. Фізична відповідальність виокремлюються 8,6 % респондентами. Існування уявлень про «побиття» як засіб покарання свідчить про збереження толерантності до насильства як методу «правосуддя» у підліткових субкультурах. Кожна шоста дитина (17,7 %) не володіє інформацією про наслідки своїх дій. Попри загальну обізнаність (95 % знають термін), глибинні правові наслідки залишаються невідомими для суттєвої частки учнів. Це створює умови для делінквентної поведінки через нерозуміння невідворотності покарання.

Дані демонструють спрямованість правосвідомості в бік страху (облік у поліції, в'язниця, штрафи) при меншій увазі до відновлюваних практик (лише 33,4 % згадали про вибачення).

Учні розуміють, що без доказів їхні скарги не мають юридичної сили. Вони хочуть знати, як користуватися смартфонами, робити скріншоти та залучати

свідків так, щоб це було прийнятним доказом у суді чи для адміністрації (42 %). На жаль, діти повноцінно не довіряють офіційним механізмам захисту і покладаються на власну силу (37,2 %). У той же час, можна констатувати дефіцит алгоритмічного знання (алгоритм дій) у дітей (32,9 % – 34,5 %) Попри те, що в кожній школі висить наказ «Про порядок реагування», третина учнів відчуває потребу в його детальному роз'ясненні. Це вказує на формалізм чинних протоколів – вони написані для перевірок МОН України, а не для дитини, яка перебуває у стресі. Сумарний показник потенційних користувачів (61,4 % – поєднання категорій «Так» та «Тільки анонімно») свідчить про глибоку кризу довіри до традиційних «офлайн» методів захисту.

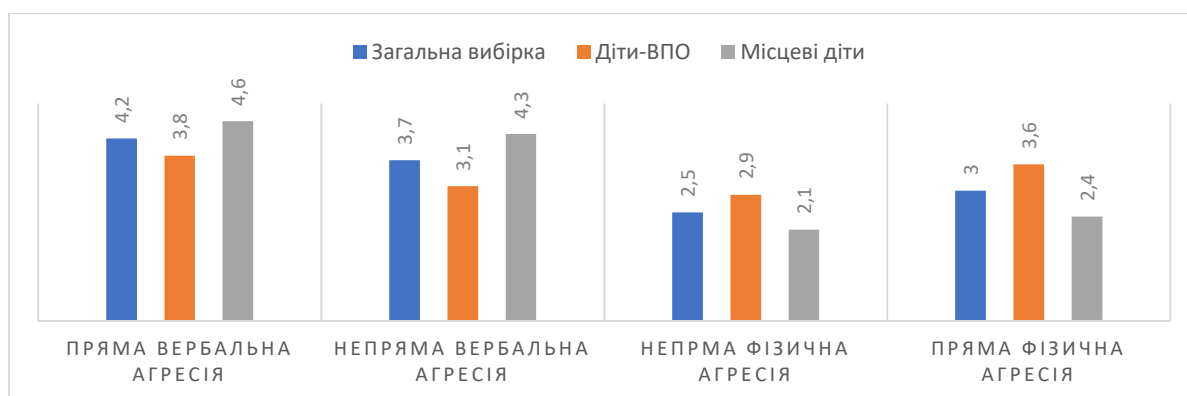
Для дітей ВПО сумарний запит на мобільний чат сягає 70,1 %. При цьому частка тих, хто акцентує саме на анонімності, серед дітей ВПО на 7,3 % вища, ніж серед місцевих. Діти переселенці гостріше відчувають ризик «вторинної віктимізації». Вони бояться, що звернення за допомогою до вчителя чи поліції зробить їхнє становище в класі ще гіршим. Анонімність для дітей ВПО – це єдиний «безпечний вхід» у правове поле. Поєднання в одному чаті юриста та психолога відповідає запиту дітей на комплексну безпеку. Цифрова платформа дозволить зняти перший емоційний шок (психолог) і одразу перевести ситуацію в юридичну площину (юрист), що значно скорочує час реакції на правопорушення. Лише 26,1 % учнів відмовилися б від такого застосунку. Більшість із них – місцеві учні, які мають кращі соціальні зв'язки та «своїх» дорослих для допомоги. Для дітей ВПО, які часто перебувають у соціальному вакуумі, смартфон стає єдиним гарантом доступу до правосуддя.

Найвищий рівень довіри до батьків (77,8 %) та класного керівника (74,1 %) свідчить, що первинна реакція на булінг завжди лежить у площині особистих стосунків, а не офіційних процедур. Лише 49,2 % дітей звернулися б до директора. З точки зору закону, директор – це єдина особа в закладі освіти, яка несе персональну відповідальність за неповідомлення поліції про булінг. Те, що приблизно половина дітей не розглядає його як суб'єкта допомоги, вказує на дистанцію між адміністрацією та учнями. Зазначене створює ризики

приховування («латентності») випадків булінгу на рівні керівництва. Показник довіри до поліції (39,3 %) майже вдвічі нижчий, ніж до батьків. Діти сприймають поліцію як «крайній варіант» або джерело загрози, а не захисту. Третина учнів готова довіряти анонімним чатам та ботам. Для ВПО цей канал може бути навіть важливішим, оскільки вони ще не встигли сформувати коло друзів (61,7 % у загальній вибірці) у новій школі.

Одержані дані демонструють, що правовий алгоритм захисту від булінгу в уявленні дитини є «людиноцентрованим», а не «процедуроцентрованим». Розрив між довірою до класного керівника (74,1 %) та директора (49,2 %) обґрунтовує необхідність законодавчого розширення обов'язків щодо повідомлення про булінг на всіх педагогічних працівників, а не лише на керівника закладу, оскільки саме вчителі є первинною ланкою отримання інформації від дитини.

Результати опитування третього блоку нашого анкетування дозволяють охарактеризувати одержані дані за методикою діагностики «Агресивна поведінка». Порівняльна характеристика особливостей вияву агресивної поведінки у загальній вибірці та у вибірці дітей ВПО представлена у діаграмі 2.2.11.

Діаграма 2.2.11 Порівняльна характеристика особливостей прояву агресії респондентів

Аналіз результатів за методикою Е. Ільїна та П. Ковальова дозволив виявити специфіку комунікативної агресії підлітків, зокрема її активної форми – прямої вербальної агресії (схильності до сварок, образ та крику у конфліктних ситуаціях). Загальний рівень прямої вербальної агресії у всій вибірці становить 4,2 бала, що відповідає середньому (помірному) рівню вираженості. Узагальнено діти (4,6 бала) демонструють вищу схильність до відкритої словесної агресії. Цей

показник перевищує як загальний середній рівень, так і показник дітей переселенців. Діти ВПО (3,8 бала) мають нижчий рівень прямої вербальної агресії порівняно із узагальненою вибіркою. Натомість діти ВПО, перебуваючи у стані адаптації, можуть демонструвати поведінкову загальмованість. Вони схильні стримувати відкриті вербальні реакції, щоб уникнути додаткових конфліктів у новому колективі. Нижчий показник у дітей ВПО (3,8 бала) може бути проявом захисного механізму – прагненням бути «непомітним» або «соціально схвалюваним», що є характерним для початкових етапів інтеграції в нову громаду.

Аналіз результатів за шкалою «Непряма вербальна агресія» методики дозволив оцінити схильність респондентів до завуальованих форм конфліктної взаємодії, таких як поширення чуток, пліток, використання іронії чи сарказму за спиною об'єкта агресії. Загальний рівень непрямой вербальної агресії у вибірці зафіксовано на позначці 3,7 бала. Показник місцевих дітей (4,3 бала) перевищує загально групове середнє значення. Місцеві школярі частіше використовують непрямі способи вираження невдоволення чи соціальної маніпуляції. Діти ВПО (3,1 бала) демонструють найнижчий рівень схильності до непрямих вербальних випадів, що суттєво нижче за показник однолітків у загальній вибірці. Для здійснення непрямой агресії (пліток, обговорення за спиною) необхідна наявність «стабільної аудиторії» або групи підтримки. Місцеві учні мають усталені соціальні зв'язки та коаліції, що дозволяє їм використовувати непряму агресію як інструмент соціального контролю або витіснення «новачків». Дитина переселенець, яка щойно інтегрувалася в колектив, часто не має достатньої довіри чи підтримки однокласників для ведення «підкилимних» ігор. Низький показник непрямой невербальної агресії (3,1 бала) відображає ізолюваність або вимушену обережність у висловлюваннях. Непряма агресія з боку дитини ВПО могла б бути сприйнята колективом значно гостріше, ніж аналогічна поведінка «свого». Тому діти ВПО свідомо чи підсвідомо уникають будь-яких форм вербальних провокацій, щоб мінімізувати ризик агресії у відповідь.

Аналіз результатів за шкалою «Непряма фізична агресія» виявив поведінкові стратегії у формі вираження гніву не безпосередньо на опонента, а через дії з об'єктами матеріального світу (гупання дверима, розкидання речей, ламання предметів або різкі, агресивні жести). Загальний рівень непрямой фізичної агресії у всій вибірці зафіксовано на позначці 2,5 бала. На відміну від результатів за вербальними шкалами, тут спостерігається чітке домінування показників у групі дітей переселенців. Діти ВПО (2,9 бала) демонструють рівень, що перевищує середнє значення по всій вибірці. Це свідчить, що фізичне середовище стає для них основним каналом виходу накопиченої напруги. Зміна вектору агресивності (де діти ВПО випереджають місцевих однолітків) є значущим показником їхнього стану у ситуації тривалого стресу. Втрата дому та звичного життєвого простору часто породжує підсвідоме бажання «впливати» на оточення. Непряма фізична агресія (наприклад, різке закриття підручника чи грюкання стільцем) може бути символічним намаганням дитини ВПО встановити власні кордони в чужому для неї просторі.

Аналіз результатів за шкалою «Пряма фізична агресія» демонструє найбільш гостру розбіжність між групами досліджуваних. Цей показник фіксує готовність дитини до безпосереднього фізичного впливу на опонента (бійки, штовхання, застосування фізичної сили) як способу розв'язання конфлікту.

Середній показник притаманний всій вибірці становить 3,0 бала. У цій категорії спостерігається значна перевага рівня середнього показника у групі дітей переселенців, що є ключовим для розуміння їхнього адаптаційного стану. Діти ВПО демонструють більш високий рівень фізичної агресивності (3,6 бала). Показник суттєво перевищує як середнє значення, так і результати у вибірці загалом. Опитані діти загальної вибірки (2,4 бала) мають низький показник прямої фізичної агресії, що вказує на перевагу вербальних методів впливу. Така висока готовність до фізичної дії у дітей ВПО (3,6 бала) на фоні їхньої низької вербальної агресії свідчить про специфічний психологічний стан. У ситуації високої невизначеності та втрати базової безпеки дитина ВПО підсвідомо «відкочується» до найбільш простих та зрозумілих методів захисту – фізичних.

Коли дитина не відчуває впевненості у силі свого «слова» у новому колективі, вона покладається на силу «кулака» як на останній аргумент самозбереження.

Отримані дані формують «агресивний парадокс»: діти в освітньому середовищі домінують у вербальному просторі (словесний булінг), тоді як діти ВПО демонструють готовність до фізичної відповіді. Це робить дітей ВПО «зручними винуватцями» у шкільних конфліктах. Таким чином, їхня пряма агресія є очевидною і легко фіксується вчителями, тоді як тонка вербальна провокація інших дітей залишається непоміченою.

Проведене емпіричне дослідження дозволяє констатувати, що статус ВПО є критичною детермінантою віктимності дітей. Рівень особистого досвіду цькування серед дітей переселенців майже вдвічі перевищує показники у загальній вибірці. Це свідчить, що освітнє середовище для дітей ВПО є апіорі ворожим («безпечний вакуум» для них практично відсутній). На відміну від місцевих учнів, діти ВПО чіткіше ідентифікують агресію. Для них булінг – це не теоретична категорія, а щоденна реальність. Дівчата ВПО частіше ідентифікують себе як жертву через високу чутливість до психологічного тиску та бойкоту, тоді як хлопці ВПО схильні до замовчування конфліктів, керуючись «кодексом маскулінності». Для дітей ВПО фізична агресія є безальтернативним сигналом загрози. Будь-який несанкціонований контакт («запотиличник») сприймається не як жарт, а як посягання на фізичну недоторканність. Посягання на особисті речі (телефон, рюкзак) сприймається дитиною ВПО як глибока травма. Це пояснюється тим, що в умовах вимушеного переміщення матеріальні об'єкти стають «останніми елементами стабільності», а шкода їм – актом деструкції особистого простору. Спостерігається вища толерантність до образливих прізвиськ порівняно з фізичними діями. Діти ВПО часто нормалізують вербальний булінг як неминучий наслідок статусу «новенького», що потребує особливої уваги педагогів до «тихих» конфліктів. Булінг щодо ВПО – це переважно групове цькування. Місцеві групи об'єднуються для «охорони території» від «чужинців», що вимагає кваліфікації дій за частиною 2 статті 173-4 КУпАП. Украй тривожним є показник булінгу з боку вчителів та

керівництва закладів освіти. Вчителі часто стають ініціаторами стигматизації, виділяючи дитину ВПО через рівень успішності чи вимову, що руйнує довіру дитини до всієї системи правосуддя. У той час як 48 % дітей ВПО підтверджують наявність булінгу, майже половина місцевих учнів (47,7 %) його не помічають, що посилює ізоляцію постраждалих («мене цькують, але всі кажуть, що проблеми немає»).

Аналіз за методикою «Агресивна поведінка» дозволив виявити специфічну структуру агресивності. Діти ВПО демонструють нижчий рівень вербальної агресії порівняно з місцевими учнями. Це прояв захисного механізму – прагнення бути «непомітним» та уникати провокацій у новому середовищі. У ситуації втрати безпеки дитина ВПО «відкочується» до найбільш простих методів захисту. Коли вербальний захист не працює, дитина ВПО вдається до фізичної сили як «останнього аргументу». Це часто робить її «зручним винуватцем» в очах адміністрації, оскільки фізичний спалах (реакція) очевидний, а тонка вербальна провокація (причина) – ні. Лише 49,2 % дітей довіряють директору як суб'єкту допомоги. Діти сприймають адміністрацію як формальний орган, а поліцію – як джерело загрози, а не захисту (рівень довіри 39,3 %). Для дітей ВПО сумарний запит на анонімний цифровий канал допомоги сягає 70,1 %. Смартфон розглядається як єдиний «безпечний вхід» у правове поле, що дозволяє уникнути стигматизації («зрадництва») всередині класу. Слід констатувати, що учні найбільше орієнтовані на «страх», тоді як відновні практики (вибачення) згадуються рідше.

Висновки до розділу 2:

1. Узагальнення методологічних підходів до вивчення булінгу дітей в освітньому середовищі дозволяє констатувати, що ефективне розв'язання цієї проблеми можливе лише на основі інтегративного юридико-психологічного підходу. Це обумовлює поєднання інструментарію юриспруденції та методів емпіричної психології для виявлення як об'єктивних дефектів правового регулювання, так і суб'єктивних чинників агресії. Методологічну основу роботи

складає поєднання спеціально-юридичних методів (конкретно-соціологічний аналіз, моніторинг судової практики за статтею 173-4 КУпАП) та психодіагностичних технік. Такий синтез дозволяє вийти за межі абстрактного правового аналізу і дослідити реальний стан правосвідомості та поведінкових патернів учасників освітнього процесу. Аналіз даних міжнародних (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ) та національних (НВСР, МОН України) досліджень підтверджує, що булінг трансформувався у системну соціальну деструкцію. Встановлено, що в Україні період повномасштабного вторгнення став каталізатором конфліктності: майже 25 % учнів стали об'єктами знущань саме після лютого 2022 року. Виявлено тенденцію до переходу агресії у латентні (реляційні) форми та стрімке поширення кібербулінгу, жертвами якого стає кожна п'ята дитина. Для подолання «інформаційного вакууму» щодо віктимізації дітей ВПО була реалізована триетапна дослідницька стратегія: правовий моніторинг (аналіз звітів ДСА України, судових рішень), комплексне опитування (анонімне анкетування 838 респондентів (з яких 231 – діти ВПО), психодіагностичний зріз (використання методики дослідження агресивності). Одержаний показник у 95 % обізнаності учнів із терміном «булінг» свідчить про успішну інтеграцію правових норм у свідомість підлітків. Проте високий рівень знань контрастує з високою віктимізацією (46 % серед дітей ВПО) та недовірою до дорослих (майже половина не повідомляють про факти агресії). Це доводить, що латентність проблеми зумовлена не термінологічною неосвіченістю, а соціально-психологічними бар'єрами та неефективністю чинних механізмів судової констатації правопорушень. Обраний методологічний інструментарій забезпечує репрезентативність даних та дозволяє перейти до розробки конкретних юридико-психологічних рекомендацій протидії булінгу дітей ВПО.

2. Аналіз судової статистики свідчить про високу адаптивність національної юстиції: після суттєвої депресії показників у 2022 році, стан судочинства у 2024 році фактично досяг довоєнного рівня. Проте правозастосовна діяльність зберігає виражений рестриктивно-фіскальний характер. Системне ігнорування заходів виховного впливу (стаття 24-1 КУпАП)

та домінування штрафних санкцій вказує на деформацію превентивної функції норми. Виявлена «фемінізація відповідальності» та високий рівень припинення справ через процесуальні недоліки девальвують інститут адміністративної відповідальності, провокуючи вторинну віктимізацію потерпілих. Емпірично підтверджено гіпотезу про екстремальну вразливість дітей ВПО, чий рівень віктимізації майже вдвічі перевищує показники загальної вибірки. Об'єктивною стороною конфліктів щодо цієї категорії часто виступає посягання на фізичну недоторканність та матеріальні речі, які в посттравматичній свідомості дитини ідентифікуються як базисні елементи стабільності. Колективний характер цькування обґрунтовує необхідність кваліфікації за частиною 2 статті 173-4 КУпАП та впровадження спеціалізованих протоколів групової профілактики. Застосування психодіагностичного інструментарію (методика «Агресивна поведінка») дозволило ідентифікувати специфічний профіль агресивності дітей ВПО. На відміну від місцевих учнів, схильних до реляційної агресії, переміщені діти демонструють вищу готовність до фізичних актів реагування. Така «адаптивна агресія» є реактивним механізмом самозахисту у відповідь на відчуття ізоляції та «інституційну сліпоту» суб'єктів реагування, які часто ігнорують латентні фази конфлікту. Виявлений когнітивний розрив між сприйняттям безпеки батьками та педагогами актуалізує запит на впровадження анонімних цифрових каналів повідомлення. Смартфон розглядається потерпілими як єдиний верифікований спосіб комунікації з правом, що мінімізує ризики соціальної стигматизації («зрадництва») всередині колективу.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

3.1. Організаційні та психолого-педагогічні напрями удосконалення протидії булінгу дітей вимушених переселенців.

Проблематика протидії та профілактики булінгу дітей набула активного наукового осмислення у правовій науці відносно нещодавно, це пов'язано з її нормативним закріпленням у законодавстві низки країн та зростанням суспільної уваги до захисту прав дітей і молоді. Як ми вже зазначали раніше, у межах правової науки у вітчизняному науковому просторі дослідження булінгу переважно зосереджують на питаннях правової кваліфікації цього явища, адміністративної відповідальності, а також визначенні суб'єктів і механізмів правового захисту учасників освітнього процесу. Водночас у більшості праць увага зосереджується на питаннях відповідальності та реагування на вже вчинені правопорушення, тоді як превентивний потенціал міжінституційної взаємодії (освіта – соціальна робота – органи публічної влади) залишається недостатньо розкритим. У попередньому розділі ми обґрунтовували потенціал комплексного та інтегративного характеру протидії булінгу як соціального феномена. У цьому підрозділі на меті ми маємо проаналізувати сучасні зарубіжні та вітчизняні практики протидії булінгу дітей на основі організаційних та психолого-педагогічних засадах, що дозволить нам обґрунтовано презентувати в подальшому викладі власні напрацювання у зазначеному напрямі.

Проблему протидії булінгу досліджували вітчизняні і зарубіжні науковці у межах кримінології, кримінального та адміністративного права. Зокрема, предметом дослідження була у наукових роботах таких вчених, як: В. Андрєєнкової, А. Джуської, В. Джуського, Г. Журок О. Іванія, О. Калашника, Д. Курбатової, В. Мельничука, Ю. Суденко, О. Таволжанського та інші. Більш деталізовано проблема протидії та профілактики булінгу в педагогічній та психологічній площині досліджена у роботах В. Бондар, І. Карпич, Т. Лях,

І. Нохріної, О. Макарової, Н. Трофаїлої, П. Червоного, Ю. Клименка, Н. Сайко, В. Шевчука та інших.

Переважає більшість фахівців наполягає на необхідності комплексного підходу в організації протидії булінгу дітей. Наприклад, О. Проць, Р. Романків, розглядаючи правові аспекти захисту дітей від насильства зауважують, що протидія булінгу потребує інтеграції управлінських дій та системної освіти. Відповідно, ефективний результат можливий за умови реалізації обов'язку керівника освітнього закладу щодо створення безпечного освітнього середовища, вільного від насильства й активного виконання освітнім омбудсменом повноважень щодо перевірки заяв про булінг та аналізу якості надання послуг постраждалим. На думку науковців, Україна має зміщувати акцент із каральних заходів на превентивні (профілактично-корекційні програми), оскільки вони мають більш тривалий ефект [76, 85]. Ефективна система протидії булінгу повинна бути комплексною: поєднувати законодавчі норми, інноваційні педагогічні методи (медіацію) та активну участь усіх сторін – учнів, вчителів та батьків [54, 84].

Ефективна протидія булінгу у світовій практиці базується на принципі мультидисциплінарності. Це означає, що функція захисту дитини розподілена між декількома рівнями: від комітетів закладів освіти до правоохоронних органів та спеціалізованих інституцій. Нижче наведено аналіз інституційної архітектури протидії булінгу в різних країнах.

1. *Освітні інституції (центральний рівень)*. У більшості розвинених країн міністерство освіти не просто видає накази, а створює методичну базу та контролює її виконання через незалежні органи, зокрема:

– Велика Британія – Управління стандартами в освіті є головним інспектором. Якщо школа не демонструє ефективної стратегії боротьби з булінгом, її рейтинг знижується, що може призвести до зміни керівництва або скорочення фінансування;

– США – кожен штат має свій Департамент освіти, який зобов'язує школи впроваджувати програми соціально-емоційного навчання. За дотриманням

цивільних прав (щоб булінг не перетворився на дискримінацію) стежить Федеральне управління з цивільних прав при Міністерстві освіти США;

– Україна – МОН України розробляє антибулінгову політику, а Державна служба якості освіти (ДСЯО) під час інституційного аудиту шкіл перевіряє наявність плану заходів із протидії цькуванню;

2. *Спеціалізовані уповноважені (омбудсмени)*. Ці інституції виступають незалежними арбітрами між дитиною, батьками та школою, наприклад:

– Норвегія та Швеція – омбудсмен із прав дитини має право ініціювати розслідування проти муніципалітету, якщо той не забезпечив безпечне середовище у закладі освіти;

– Україна (освітній омбудсмен) – приймає скарги від батьків та вчителів щодо випадків булінгу та неналежного реагування адміністрації шкіл.

3. *Правоохоронні органи*. Роль поліції варіюється від превенції до кримінального переслідування, зокрема:

– США (SRO) – офіцери безпеки, які є частиною структури місцевої поліції, але постійно працюють у штаті закладів освіти. Вони виконують функції медіаторів та наставників;

– Франція (*gendarmerie & police nationale*) – спеціалізовані підрозділи з боротьби з цифровими злочинами (наприклад, PHAROS) займаються моніторингом кібербулінгу. Поліція має право втручатися негайно, якщо дії загрожують життю підлітка;

– Південна Корея (*school police officers - SPO*) – спеціальні офіцери поліції, які працюють виключно зі шкільним насильством. Вони входять до комітетів, що приймають рішення про покарання кривдника;

– Україна – працівники ювенальної поліції та офіцери служби освітньої безпеки. До їхніх функціональних обов'язків та повноважень ми звернемося в подальшому викладі детально.

4. *Квазісудові та міжвідомчі органи*. У деяких країнах діють спеціальні комісії, що мають повноваження подібні до судових:

– Японія – Ради з питань запобігання булінгу створюються при муніципалітетах. До їхнього складу входять юристи, психологи та поліцейські у відставці. Вони проводять незалежне розслідування «критичних випадків» (спроби суїциду тощо);

– Південна Корея – комітет у кожній школі, до якого входять вчителі, батьки та юристи. Їхні рішення (наприклад, запис про булінг у справу учня) мають обов'язкову юридичну силу.

5. *Науково-аналітичні інститути та центри.* Вони забезпечують інституції «інтелектуальними засадами протидії»: проводять дослідження та створюють моделі:

– Фінляндія (Університет Турку) – тут була розроблена програма KiVa, яка стала національним стандартом. Університет виступає як інституція, що сертифікує школи та проводить моніторинг;

– Німеччина (Bündnis gegen Cybermobbing) – Альянс проти кібербулінгу — потужна експертна організація, яка консультує уряд та розробляє превентивні стратегії.

Найбільш успішною, на наш погляд, є та модель, де поліція та школа інтегровані (моделі США та Південної Кореї), а контроль здійснюється незалежною інспекцією (Велика Британія). В Україні спостерігається перехід до цієї моделі через створення служби Освітнього омбудсмена, служби освітньої безпеки та розширення повноважень ювенальної превенції.

У вересні 2024 року Міністерство освіти та науки України на своєму сайті презентувало алгоритм взаємодії щодо превенції та протидії булінгу в закладах освіти [1]. Відповідно до нього та інших розроблених рекомендацій, превенція булінгу тлумачиться як право та обов'язок. Це дозволяє виокремити чіткі функції та ролі ключових суб'єктів у реалізації превентивної політики, а саме:

– Міністерство освіти і науки України забезпечує розроблення і внесення змін до нормативно-правових актів, планів заходів та процедур реагування на випадки булінгу, що має правове значення для формування державної політики у цій сфері;

– заклади освіти та їхні керівники зобов'язані створювати безпечне освітнє середовище, розробляти плани заходів із запобігання булінгу, розглядати заяви про випадки булінгу та вживати заходів реагування відповідно до законодавства, повідомляти поліцію, служби у справах дітей і центри соціальних служб;

– соціальні педагоги та практичні психологи відіграють важливу роль у реалізації соціально-педагогічної підтримки, профілактики конфліктів, інформуванні учасників освітнього процесу про правові і соціальні інструменти захисту.

Наведене узгоджується з концепцією превентивного права, яке розглядає попередження порушення прав як первинну функцію правової системи демократичної держави. Алгоритм визначає міжвідомчу взаємодію як юридично регламентований механізм протидії булінгу:

– підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України, офіцери СОБ здійснюють профілактичні заходи, інформують про адміністративну і кримінальну відповідальність, беруть участь у спільних заходах з іншими інституціями;

– служба освітнього омбудсмена має право перевіряти дотримання законодавства щодо випадків булінгу, аналізувати та оцінювати ефективність реагування закладів освіти;

– центри соціальних служб та служби у справах дітей забезпечують соціальну підтримку, оцінювання потреб і психологічну допомогу учасникам булінгу, що вписується в правові гарантії соціального захисту.

Зазначене відображає міжсекторальний правовий механізм протидії булінгу, при якому повноваження та відповідальність розподілені між державними органами, що є характерним для комплексних моделей правового регулювання суспільно небезпечних явищ.

Міністерство освіти і науки України, Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти», ГО «Ла Страда-Україна», Представництво Дитячого фонду ООН (UNICEF) [74] у взаємодії розробили посібник, що містить практичні алгоритми протидії булінгу, зокрема:

- діагностики та ідентифікації проявів булінгу у закладі;
- розгляду звернень і повідомлень про випадки булінгу;
- реагування адміністрації (проведення службових розслідувань, медіація, заходи виховного впливу);
- взаємодії із соціальними службами, педагогами, батьками та правоохоронними органами.

Ці алгоритми мають правове підґрунтя в національному законодавстві (зокрема, у законах України «Про освіту» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії булінгу»), а також імплементуються через локальні нормативні акти закладів освіти (положення про етичні стандарти, правила внутрішнього розпорядку тощо).

Напрацьовані документи та рекомендації МОН України мають важливе значення для правового забезпечення протидії булінгу в Україні, оскільки вони конкретизують юридичні механізми взаємодії органів публічної влади та суб'єктів освітньої діяльності для превенції й реагування; встановлюють обов'язки закладів освіти та відповідних посадових осіб, що має імперативний характер правового регулювання; інтегрують поліцейські, соціальні та освітні інструменти в єдину модель захисту прав дітей і учасників освітнього процесу; сприяють реалізації прав на захист від насильства, недоторканність гідності та безпечне освітнє середовище, що закріплено у національних правових актах. Водночас із появою такого суб'єкта превентивної діяльності, як офіцер служби освітньої безпеки, актуалізується низка важливих питань щодо його інтеграції до міжсекторальної взаємодії у сфері протидії та профілактики булінгу.

У зарубіжному просторі організаційний підхід протидії булінгу серед дітей має вагомий доробок та характеризується значними відмінностями у реалізації. Доступні для аналізу моделі [3, 45, 111, 153, 172, 189, 210] ми диференціювали таким чином:

1. Системний підхід (скандинавські моделі).

Ці моделі вважаються доведеним стандартом, оскільки вони зосереджені на зміні соціально-психологічного клімату всієї установи, а не лише на роботі з

окремим агресором. Модель Д. Олвеус (ОВРР — Olweus Bullying Prevention Program, Норвегія). Це перша в світі системна програма протидії булінгу. Вона передбачає багаторівневий підхід (заклад освіти – клас – учень). В основі моделі лежить принцип: булінг припиняється за умови, коли дорослі (педагоги, батьки, офіцери безпеки) виявляють нульову толерантність до будь-яких його проявів. Вона дозволяє трансформувати психологічні концепції в чіткі організаційно-правові алгоритми роботи закладу освіти. ОВРР базується на створенні шкільного середовища, де панують: тепло та позитивний інтерес дорослих; чіткі межі щодо неприпустимої поведінки (нормотворчість школи); послідовне застосування неворожих санкцій (невідворотність покарання без насильства); дорослі як авторитети та моделі для наслідування. Програма працює одночасно на всіх рівнях, що мінімізує латентність, про яку ми зазначали раніше. «Коло булінгу» – це ключовий елемент для аналізу ролей в процесі цькування. Нагадаємо, що Д. Олвеус виділяє не просто «агресора» та «жертву», а цілий спектр учасників: агресор (булер, ініціатор, займає активну позицію), помічники (беруть активну участь у цькуванні, але не ініціюють), прихильники (підбадьорюють булера, сміються, створюють «публіку»), пасивні прихильники (схвалюють булінг, але не демонструють цього відкрито), байдужі спостерігачі («це мене не стосується»), потенційні захисники (вважають, що це погано, але бояться втрутитися), захисники жертви (активно намагаються допомогти). Підкреслюється, що булінг припиняється тоді, коли «мовчазна більшість» (спостерігачі та пасивні прихильники) переходить у статус захисників. Відповідно до одержаних нами результатів емпіричного дослідження, діти ВПО часто опиняються в ситуації, де весь клас – це «байдужі спостерігачі», що й створює ефект ексклюзії. Досвід упровадження моделі ОВРР доводить, що ефективна протидія булінгу щодо найбільш вразливих груп (зокрема, дітей ВПО) можлива лише за умови перетворення «байдужих спостерігачів» на «захисників» через системну зміну шкільних правил та посилення ролі вчителів як гарантів безпеки.

Програма KiVa (Фінляндія) – сучасна модель, яка диференціює заходи на універсальні (для всіх учнів) та акцентовані (робота з конкретним випадком). KiVa використовує цифрові ігри та віртуальне середовище для розвитку емпатії. Велика увага приділяється «мовчазним спостерігачам». Програма вчить клас не підтримувати агресора, що позбавляє його соціального стимулу. Головна інновація KiVa полягає в тому, що булінг розглядається як боротьба за соціальний статус. Агресор хоче визнання та влади. Якщо клас (свідки) сміється або мовчить – агресор отримує «нагороду». Мета KiVa змінити поведінку свідків так, щоб агресія стала «соціально не вигідною». Уроки KiVa – це 10 занять на рік, де діти вчаться емпатії, розпізнаванню емоцій та стратегіям підтримки, використання комп'ютерних ігор та віртуальних симуляторів, де учні в ігровій формі відпрацьовують навички захисту жертви. У програмі застосовується символіка, а саме: жилети для чергових учителів з логотипом KiVa, плакати – створення видимого «поля безпеки». Коли відбувається інцидент, долучається команда KiVa (спеціально навчені вчителі). Вони проводять серію індивідуальних зустрічей з агресором та жертвою. Замість простого покарання, агресора спонукають запропонувати конкретні кроки, як виправити ситуацію. Організують зустрічі з учнями, які підтримують, (авторитетними дітьми в класі), їх просять взяти жертву під захист. Проводиться щорічне анонімне онлайн-опитування, яке дозволяє закладу освіти бачити реальну динаміку латентності. На відміну від традиційних каральних моделей, фінська програма KiVa пропонує технологічний алгоритм зміни групової динаміки. Це є особливо актуальним для інтеграції дітей ВПО, оскільки дозволяє трансформувати соціальне середовище класу з пасивно-ворожого (схильного до ексклюзії) у проактивно-захисне.

Окрім згаданих вище «гігантів» – скандинавський регіон подарував світу ще кілька унікальних підходів. Вони особливо цінні для нашого дослідження, оскільки фокусуються на правах дитини, «соціальному мапуванні» та «відновному правосудді». Модель «Friends» (Швеція) – це одна з найпопулярніших програм у Швеції, яка базується не лише на вчителях, а й на

активній участі самих учнів у створенні безпечного середовища. Зокрема, учні регулярно позначають на мапі школи місця, де вони почуваються в небезпеці (коридори, роздягальні, туалети). Ця модель допомагає виявити специфічні зони ризику для новачків, які можуть уникати певних локацій через страх перед місцевими групами.

Ще один підхід – метод «Спільної турботи» (The Shared Concern Method). Цей підхід часто називають елементом відновного правосуддя. Замість прямого звинувачення булера, модератор реалізує відновний підхід через серію індивідуальних консультацій. Мета таких зустрічей – викликати в агресора почуття емпатії («Я бачу, що (жертві) важко, що ми можемо зробити?»).

Модель «Free from Bullying» (Данія) – програма, розроблена фондом Mary Foundation та Save the Children Denmark. Вона унікальна тим, що починається ще з дитячого садка (діти 3 – 8 років). Програма базується на 4 принципах: терпимість, повага, турбота та сміливість. Символом програми виступає ведмедик Бадді. Діти вчаться піклуватися про іграшку та один про одного, що закладає фундамент неприйняття ексклюзії з раннього віку. Ця програма ідеальний приклад первинної профілактики.

Програма «Zero» (розроблена в Центрі вивчення навчального середовища Університету Ставангера, Норвегія) є однією з найбільш радикальних та ефективних систем протидії булінгу. Її назва походить від концепції «Нульової толерантності до насильства». На відміну від багатьох сучасних програм, що ґрунтуються на «м'якому» психологічному підході, «Zero» базується на теорії соціального домінування. Основна теза програми стверджує, що булінг набуває поширення за умови недостатньої уваги чи пасивності з боку дорослих. Учитель має бути незаперечним авторитетом, який встановлює правила. Це не просто гасло, а юридичний принцип. Будь-який прояв агресії (навіть дрібний) має викликати негайну та невідворотну реакцію персоналу. Для дитини переселенця, яка перебуває у стресі та новому середовищі, «Zero» пропонує максимальну прогнозованість. Дитина ВПО точно знає, що за образу на її адресу кривдник отримає санкцію негайно. Це знижує тривожність. Вчитель у цій моделі – це

«сильний покровитель», що критично важливо для дітей ВПО, які часто почуваються беззахисними. Програма вимагає нагляду в коридорах та на подвір'ї, де найчастіше відбувається булінг новачків.

2. *Англо-саксонська модель Restorative Justice* (відновне правосуддя). Популярна у Великій Британії, Канаді та Новій Зеландії.

Англо-саксонська модель суттєво відрізняється від скандинавської своїм прагматизмом та жорсткою юридичною регламентацією. Якщо скандинави фокусуються на «кліматі» та «емпатії», то англо-саксонський підхід базується на концептах «обов'язку піклування», цивільної відповідальності та захисту прав людини. Рівень булінгу в закладі освіти безпосередньо впливає на її рейтинг. Якщо інспекція виявляє приховування фактів, то фінансування закладу освіти скорочується. Важливу роль відіграє Anti-Bullying Alliance (ABA) – велика мережа організацій, яка базується на «залученні свідків» та захисті маргіналізованих груп. Основними формами роботи з дітьми є медіація та «кола відновлення». Замість покарання кривдника, його залучають до діалогу з жертвою за участю посередника (часто – офіцера поліції з навичками психолога). Метою таких зустрічей є усвідомлення кривдником завданої шкоди та спільний пошук шляхів її компенсації. Наприклад, у Канаді, на сьогодні, набирає обертів рух переходу від жорстких санкцій до відновлення стосунків між кривдником і жертвою та усунення завданої шкоди. Школи переходять від принципу «нульової толерантності» (жорстких відрахувань) до відновної справедливості, що передбачає відновлення стосунків між кривдником та жертвою. У Великій Британії та Австралії важливим кроком стало створення мережі «інтернет-офіцерів» у школах для боротьби з кібербулінгом та мережі «гарячих ліній» та громадських організацій для захисту жертв.

3. *Американська модель* (найбільш специфічне та радикальне відгалуження англо-саксонської моделі).

Американська модель протидії булінгу базується на засадах жорсткої цивільно-правової відповідальності та доктрині «обов'язку піклування», згідно з якою заклад освіти розглядається як гарант безпеки дитини. На рівні

законодавства усіх 50 штатів закріплено обов'язковість антибулінгових політик, а недотримання закладом освіти встановлених стандартів захисту стає підставою для високовартісних судових позовів про відшкодування моральної та фізичної шкоди. Ключовою юридичною особливістю є розгляд булінгу крізь призму антидискримінаційного законодавства: якщо агресія спрямована на дитину через її походження чи статус (що критично важливо для захисту прав ВПО), такий інцидент кваліфікується як «переслідування», що запускає механізми федерального нагляду з боку Офісу з громадянських прав (OCR). Організаційна структура превенції в США характеризується переходом від каральної стратегії «нульової толерантності» до системної підтримки позитивної поведінки, відомої як PBIS (positive behavioral interventions and supports). Ця модель передбачає трирівневу систему втручання: від загальної профілактики для всього закладу до інтенсивної індивідуальної корекції для хронічних агресорів. Центральним елементом є жорстка протоколізація: кожен інцидент підлягає обов'язковому документуванню в електронних реєстрах безпеки, що забезпечує прозорість доказової бази для можливих судових розглядів. Для вітчизняної правової системи американський досвід є релевантним у частині впровадження інституту матеріальної відповідальності закладів освіти за бездіяльність та розробки чітких критеріїв оцінки безпеки освітнього середовища. У США діє загальнонаціональна онлайн-платформа stopbullying.gov. Процедури включають можливість анонімних повідомлень та обов'язкове оперативне розслідування інциденту персоналом школи протягом визначеного часу.

4. Романо-германська модель.

Програма rHARe (*Programme de lutte contre le Harcèlement à l'École*) – це комплексна державна ініціатива Франції, яка з 2021 року стала обов'язковою для всіх державних початкових та середніх шкіл. Зазначена програма є взірцем інституціоналізації протидії булінгу. Національна спеціальна програма rHARe включає навчання лікарів, соціальних працівників та поліцейських виявляти ознаки цькування. Якщо інші програми (як KiVa чи Olweus) часто впроваджуються як пілотні проекти, то rHARe – це частина державного

адміністративного регламенту Франції. Модель рНАRe пропонує рішення для головних проблем дітей внутрішніх переселенців, які ми виявили у емпіричному дослідженні: подолання «соціальної сліпоти» (завдяки учням амбасадорам, дитина ВПО, яка перебуває в ізоляції, швидше стає об'єктом уваги системи захисту); професіоналізація захисту (оскільки справою займається навчена «ресурсна команда», а не просто втомлений класний керівник, знижується ризик упередженого ставлення до «чужака»); стандартизація (незалежно від того, в якому місті Франції опинилася дитина-біженець / переселенець, вона потрапляє в однакове правове та організаційне середовище рНАRe). Програма демонструє перехід від концепції «педагогічної профілактики» до «державного управлінського стандарту безпеки». Для України імплементація елементів подібної моделі дозволить створити в кожному закладі освіти професійне ядро (ресурсну команду), відповідальне за безпеку дітей ВПО, що мінімізує вплив суб'єктивного фактору та забезпечить реалізацію права дитини на захист.

В Іспанії реалізується проєкт «SAVE», орієнтований на демократизацію шкільного управління, розвиток емпатії та комунікативних навичок. Проєкт «SAVE» (*Sevilla Anti-Violence in School*) – це одна з найбільш ґрунтовних європейських програм, що розроблена в Університеті Севільї. Цей проєкт є цікавим як еколого-системна модель, яка розглядає булінг не як ізольований інцидент, а як наслідок збою в усій системі соціальних відносин школи. Проєкт SAVE базується на ідеї, що насильство в школі – це результат «кризи співіснування». На відміну від скандинавських моделей, які часто фокусуються на нагляді, SAVE робить ставку на демократизацію шкільного життя. Досвід іспанського проєкту SAVE демонструє, що організаційні засади протидії булінгу мають зміщуватися від суто наглядових функцій до створення демократичного освітнього простору. Для інтеграції дітей ВПО це означає перехід від стратегії «захисту вразливого» до стратегії «включення в кооперативну діяльність», що є найбільш ефективним способом нівелювання соціальної ексклюзії на правовому та соціальному рівнях.

5. Азійська модель (жорсткий адміністративний контроль).

Азіатська організаційно-правова модель (Японія, Південна Корея та Сінгапур) характеризується жорсткою адміністративною вертикаллю та глибокою інституціоналізацією правоохоронних органів безпосередньо в освітній процес. Зокрема, у Південній Кореї функціонує інститут шкільних офіцерів поліції (SPO), які мають постійні представництва в закладах освіти, а факти участі в булінгу фіксуються у «життєвому рекорді» учня, що стає вагомим правовим бар'єром при подальшому вступі до університетів. Японія запровадила обов'язкові шкільні комітети із залученням зовнішніх незалежних експертів – юристів та колишніх правоохоронців, що дозволяє кваліфікувати інциденти поза межами суб'єктивного впливу адміністрації закладу освіти та забезпечує невідворотність санкцій за порушення соціального порядку. Соціально-правовий аспект азіатських стратегій базується на пріоритеті «колективної гармонії» над індивідуальними інтересами, де цькування розглядається як деструктивний виклик суспільній стабільності. В Японії та Сінгапурі акцент перенесено з персональної корекції агресора на етичну реформацію групи через обов'язкові предмети «Мораль» та «Громадянська освіта», які мають статус законодавчо закріплених освітніх стандартів. Організаційні засади, що поєднують тотальний технологічний моніторинг із культурою соціальної відповідальності, дозволяють нівелювати явище «байдужого спостерігача», трансформуючи учнівський колектив в активного суб'єкта превенції. Для України цей досвід є релевантним у частині розбудови дієвого механізму ювенальної превенції та впровадження жорстких стандартів адміністративної звітності за приховування фактів насильства.

11 червня 2025 року в Україні була затверджена «Типова програма для дітей та інших осіб, які вчинили булінг (цькування)» (далі – програма) [70]. Цей документ заповнює прогалину між «карою» (штрафом за статтею 173-4 КУпАП) та «виправленням» (реальною зміною поведінки) і може бути розглянутим як інструмент відновлюваного та корекційного впливу, який спрямований на подолання рецидивів. Програма є нормативно-методичним документом, який регламентує порядок роботи соціальних служб та психологів із

правопорушниками (булерами) і спрямована не на покарання, а на ресоціалізацію. Зазначений документ спрямований на формування навичок неагресивної взаємодії, розвиток емпатії та розуміння юридичної відповідальності в особи, яка вчинила булінг. Суб'єкти виконання – Центри соціальних служб, психологи закладів освіти, органи пробації (якщо застосовується захід виховного характеру).

Структура програми представлена тематичними модулями, кожен з яких базується на юридико-психологічному підґрунті:

- модуль «Усвідомлення» – робота з запереченням провини. Учень має зрозуміти, що його дії – це не «жарт», а правопорушення;
- модуль «Емпатія» – спроба «поставити себе на місце жертви» (що корелює з досвідом дітей ВПО, які часто стають об'єктами цькування);
- модуль «Керування гнівом» – практичні техніки саморегуляції;
- модуль «Відповідальність» – детальне роз'яснення змісту статті 173-4 КУпАП та можливої кримінальної відповідальності.

Програма передбачає інтерактивність, що підвищує її ефективність порівняно зі звичайними бесідами: групові тренінги (метод «рівний-рівному»); індивідуальні консультації (особливо для дорослих – вчителів чи батьків, які вчинили булінг); рольове моделювання ситуацій конфлікту.

Зазначена програма, на наш погляд, є підтвердженням переходу України до комплексної моделі протидії, що включає: індивідуалізацію покарання (наприклад, для дітей ВПО, які постраждали від булінгу, виконання агресором цієї програми є формою моральної сатисфакції), запобігання вторинній віктимізації (робота з агресором так, щоб він не «мстився» жертві після сплати батьками штрафу); утілення процесуального аспекту (виконання або ухилення від цієї програми може розглядатися судом як доказ щирого каяття або, навпаки, системності протиправної поведінки).

Затвердження «Типової програми для осіб, які вчинили булінг», свідчить про імплементацію в українську правову систему елементів відновного правосуддя. Це дозволяє трансформувати правове реагування на булінг із суто

фіскального (штрафного) у корекційно-виховне, що є критично важливим для стабілізації мікроклімату в класах з дітьми ВПО, де агресія часто має прихований соціальний підтекст.

У тексті програми категорія дітей ВПО не виділяється окремим терміном, але вона охоплюється більш широким юридичним поняттям – «діти, які перебувають у складних життєвих обставинах». Цей документ зобов'язує спеціалістів враховувати соціальний контекст: чи не є агресія булера реакцією на його власну незахищеність або чи не була жертва обрана саме через її «інакшість» (соціальний чи майновий статус). Програма містить спеціальні вправи та бесіди, спрямовані на: роз'яснення недопустимості цькування за ознакою походження, місця проживання чи соціального стану, роботу з упередженнями щодо «чужинців» (що стосується дітей ВПО), формування розуміння того, що діти з вразливих верств (малозабезпечені, діти з інвалідністю, ВПО) потребують підтримки, а не агресії. Під час реалізації зазначеного документа фахівець повинен ідентифікувати мотиви булінгу. Якщо встановлено, що причиною агресії стала приналежність дитини до вразливої групи (зокрема ВПО), програма передбачає посилений блок щодо: юридичної відповідальності за дискримінацію, роз'яснення наслідків порушення прав людини.

Незважаючи на прогресивність запровадження корекційної роботи з кривдниками, чинна програма має ознаки «надмірного універсалізму», що знижує її ефективність у роботі з латентними формами дискримінаційного булінгу. Зокрема, у ній немає окремого Протоколу роботи у випадках булінгу щодо дітей ВПО. Програма використовує узагальнену категорію «осіб у складних життєвих обставинах». Такий підхід де-юре нівелює специфіку дискримінаційного мотиву, що перешкоджає правильній кваліфікації діяння. Булінг щодо дитини ВПО часто базується на ксенофобії або регіональних упередженнях («чужий», «приїжджий»), що потребує окремих методів деконструкції стереотипів у агресора, які наразі в програмі відсутні. Також не враховано, що для дитини ВПО булінг є вторинною травмою, яка накладається на первинну травму війни та переміщення. Уважаємо, що організаційні засади

програми для кривдника повинні включати блок про «усвідомлення особливої вразливості дітей ВПО», щоб агресор зробив не просто висновок про «погану поведінку», а зробив крок до емпатії через розуміння життєвого шляху жертви. Крім того, програма фокусується на індивідуальній корекції булера, але не пропонує алгоритм відновлення стосунків у громаді, де дитина ВПО вже є стигматизованою. Таким чином, без інтеграційного компонента корекція агресора може залишитися формальною.

На наш погляд, зазначений документ потребує доповнення спеціалізованим модулем «Подолання соціальних стереотипів та ксенофобії». Наведене дозволить трансформувати загальний підхід до перевиховання у цілеспрямований механізм захисту дітей ВПО, забезпечуючи не лише припинення агресії, а й нейтралізацію дискримінаційних мотивів правопорушника. Орієнтовний зміст зазначеного компонента нами представлено у Додатку В.

Важливою новелою у протидії булінгу в Україні було введення інституту служби освітньої безпеки (далі – СОБ). Станом на 2026 рік проєкт «Офіцер служби освітньої безпеки» (СОБ) в Україні остаточно трансформувався з пілотного в повномасштабний правовий інститут. Це вже не просто «поліцейський у школі», а ключова фігура, що забезпечує фізичну, психологічну та цифрову безпеку. Діяльність СОБ у 2026 році – це приклад успішної конвергенції освітнього та безпекового законодавства, що дозволило перейти від «пасивної охорони» до «активної превенції». Діяльність офіцерів безпеки в закладах освіти ґрунтується на «трьох китах» українського законодавства: Закон України «Про освіту» (статті 21, 26) – покладає на заклади освіти обов’язок створити безпечне освітнє середовище (у 2024–2025 роках норми були деталізовані щодо обов’язкової наявності фахівця з безпеки в закладах з певною кількістю учнів); Закон України «Про Національну поліцію» – визначає повноваження офіцерів, зокрема щодо превенції, перевірки документів та затримання правопорушників на території закладу освіти; Закон України «Про охорону дитинства» – встановлює пріоритет безпеки дитини над іншими

інтересами в межах освітнього процесу. Ключовим документом є Розпорядження КМУ від 07.04.2023 № 301-р «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти». У 2025 році Концепція була оновлена з урахуванням нових протоколів реагування на загрози (від сигналу «Повітряна тривога» до кібербулінгу).

Згідно з нормативними засадами [69], СОБ виконує такі функції:

- надання пропозиції до щорічного плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) у ЗЗСО, та участі в його виконанні в межах компетенції;

- участь у засіданнях комісій щодо розгляду випадків булінгу (цькування) та вжиття спільних заходів відповідно до чинного законодавства (у разі залучення);

- інформування учасників освітнього процесу щодо правових наслідків учинення булінгу (цькування), надання роз'яснень стосовно дій у разі виявлення ознак його вчинення, інформування потерпілих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;

- виявлення фактів учинення булінгу (цькування) та забезпечення своєчасного реагування на них у встановленому законодавством порядку;

- взаємодії з іншими суб'єктами реагування в разі випадку булінгу (цькування) відповідно до Порядку реагування на випадки булінгу (цькування);

- здійснення заходів із запобігання вживанню дітьми наркотичних засобів та психотропних речовин, алкогольних напоїв (у тому числі, слабоалкогольних напоїв, пива), а також тютюнових виробів (у тому числі рідин, що використовують в електронних сигаретах, використанню пристроїв для споживання тютюнових виробів без їх згоряння);

- проведення заходів, спрямованих на профілактику суїцидальної поведінки серед дітей та запобігання спробам самогубства, навмисних самоушкоджень, ризикованої поведінки і вчинків, які призводять до травматизму та загибелі;

- організація інформаційних заходів серед батьків або інших законних представників учнів щодо основних причин самогубств дітей, механізму виявлення суїцидальних настроїв серед дітей;
- інформування учасників освітнього процесу про безпеку в кіберпросторі;
- участь у межах компетенції поліції в реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання;
- реагування на надзвичайні події в ЗЗСО.

Водночас необхідно звернути увагу на подвійне підпорядкування СОБ: адміністративно підпорядковується Національній поліції України, функціонально – інтегрований у внутрішній розпорядок закладу освіти. Варто вказати на необхідність більш чіткої кодифікації повноважень СОБ і в Кодексі про освіту (який зараз активно обговорюється), щоб уникнути конфліктів компетенції між директором закладу освіти та офіцером поліції.

Роль офіцерів СОБ, на наш погляд, є ключовою у створенні безпечного освітнього середовища. Їхня діяльність у контексті протидії булінгу виходить далеко за межі простого патрулювання коридорів – це поєднання функцій правоохоронця, ментора та медіатора. Використання сучасних досягнень психології та педагогіки у профілактиці булінгу є фундаментом для трансформації діяльності офіцера СОБ із суто силової функції у фасилітуючу та правозахисну. Предметні наукові знання дозволяють поліцейському діяти не симптомно (за фактом бійки), а системно (розуміючи витоки проблеми), перетворюють офіцера СОБ на «соціального інженера безпеки». Він отримує не просто «значок і протокол», а розуміння того, як поводить себе дитина та група. Це дозволяє будувати діяльність не на основі страху перед поліцією, а на повазі до закону та прав іншої людини. Зазначене обумовлює шлях інтеграції наявних соціально-педагогічних та соціально-психологічних знань щодо проявів булінгу в освітньому середовищі як дієвий рух у напрямі підвищення ефективності реалізації концепції «Тріади»: безпека, виховання та консультування.

Важливо зазначити, що у «Типовій програмі для осіб, які вчинили булінг (цькування)», термін «СОБ» безпосередньо як виконавець корекційних заходів,

як правило, не згадується. Це ілюструє наявний розрив між «соціально-психологічною» та «безпековою» вертикалями в українській системі освіти. Типова програма розроблялася Міністерством соціальної політики. Проєкт «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі» (вихователь безпеки) є міжвідомчою ініціативою (МВС України, МОН України, громади). Попри відсутність прямої згадки в тексті Програми, інститут СОБ виступає де-факто «невидимим» учасником процесу на суміжних етапах превенції та моніторингу. Саме СОБ часто є тією особою, яка виявляє латентні випадки булінгу (через камери спостереження або патрулювання території). Юридично він має бути тим, хто рекомендує Комісії з розгляду випадків булінгу направити дитину агресора на проходження заходів програми. Після того, як психолог завершує роботу з булером за Програмою, СОБ має здійснювати «безпековий нагляд» у шкільному просторі, щоб перевірити, чи не стався рецидив. Наведене вказує на прогалину в законодавстві (відсутність нормативної синергії) – «Типова Програма для осіб, які вчинили булінг (цькування)» не «бачить» очима Міністерства соціальної політики СОБ, а СОБ у своїх посадових інструкціях очима МВС України та МОН України не має обов'язку контролювати виконання корекційних програм. З огляду на це, доречним було б нормативно закріпити роль СОБ як координатора, який здійснює первинний відбір осіб для проходження корекційної програми та проводить фінальний моніторинг безпеки після її завершення. Це дозволить поєднати психологічний вплив із правоохоронним наглядом, що є особливо критичним у випадках булінгу щодо дітей ВПО, де ризик повторних конфліктів на ґрунті ксенофобії є підвищеним.

У світовій практиці більшість системних кроків щодо нормативного врегулювання ролі поліції були рефлексією на трагічні наслідки булінгу. Разом із тим зазначене є важливим у виокремленні ролі поліції у протидії булінгу.

Як зазначалося, до 2022 року булінг у Франції розглядався як дисциплінарне порушення. Після самогубств підлітків (зокрема резонансних справ Ліндсі та Лукаса), роль поліції кардинально змінилася. У 2023 році після трагедії з 13-річною Ліндсі, поліція отримала повноваження на негайне

вилучення цифрових носіїв (телефонів, комп'ютерів) у підозрюваних без тривалого очікування санкцій у випадках високого ризику. Поліція виступила як «цифровий детектив». Швидкий аналіз метаданих соцмереж дозволив ідентифікувати групу організаторів цькування, що стало основою для перших судових вироків за новою статтею Кримінального кодексу. Це приклад того, як поліція виконує роль «стабілізатора» через технічну експертизу та швидке реагування.

У Великій Британії таким прикладом були справа *Majrowski v. Guy's & St. Thomas's NHS Trust* (2006). Хоча це цивільний прецедент, він ґрунтується на *Protection from Harassment Act 1997*, де поліцейські звіти є головним доказом. Суд встановив, що роботодавець несе відповідальність за булінг з боку менеджера. У Великій Британії за такими справами поліція часто видає *Harassment Warning* (Попередження про переслідування). Це офіційний документ, який не є судимістю, але має величезну юридичну вагу, якщо після нього правопорушення тривають, поліція має право на арешт. Це модель «попереджувального лідерства», оскільки поліція втручається на ранньому етапі, ставлячи чітку межу, що часто зупиняє конфлікт без суду.

Прикладом Канади є справа Аманди Тодд та міжнародне розслідування (2012 – 2022 рр.). Ця справа призвела до ухвалення закону *Protecting Canadians from Online Crime Act*. Після самогубства дівчини через кібербулінг та шантаж, канадська поліція (RCMP) провела безпрецедентне міжнародне розслідування разом із поліцією Нідерландів. Поліція діяла як медіатор між країнами та техгігантами. У 2022 році підозрюваний Айдін Кобан був засуджений до 13 років ув'язнення. Наведений приклад показує роль поліції у захисті «цифрового кордону» особистості, що критично важливо для емоційного стану жертв.

У США прикладом стали справи щодо «Шкільних офіцерів» (SROs) та факт конфлікту в Арканзасі (2024). Суди США (зокрема, *Federal Court of Appeals*) все частіше розглядають справи, де поліція помилково арештовувала дітей за булінг, який насправді був свободою слова або дрібним конфліктом. Суд обмежив «кваліфікований імунітет» офіцерів, підкресливши, що поліція має

виступати ментором та психологом, а не просто охоронцем. Якщо офіцер діє за вказівкою директора без власного розслідування – він несе відповідальність. Наведений приклад ілюструє необхідність «психологізувати» діяльність поліцейських у протидії булінгу в освітньому середовищі. Поліцейський у школі – це більше психолог, ніж детектив.

Після ухвалення наказу МВС України від 01.10.2024 № 663 наша держава фактично імплементувала американську модель, адаптувавши її до континентального права. Відповідно до неї, організаційно-правовим фундаментом стратегії діяльності SRO є Меморандум про взаєморозуміння, який чітко розмежовує сфери шкільної дисципліни та юридичного реагування, запобігаючи необґрунтованій криміналізації дрібних конфліктів. Основна перевага моделі полягає у забезпеченні миттєвої реакції на факти фізичного насильства та системного булінгу, що дозволяє закладу освіти повноцінно реалізувати доктрину «обов'язку піклування» через постійну присутність гаранта безпеки безпосередньо на території закладу освіти. У розрізі захисту вразливих категорій учнів, зокрема дітей ВПО, модель SRO виступає дієвим інструментом нейтралізації соціальної ексклюзії та ксенофобії завдяки ранньому виявленню деструктивної групової динаміки. Проте в юридичній науці США та Канади ведеться дискусія щодо ризику «шляху зі школи до в'язниці», де надмірний поліцейський контроль може призвести до передчасної віктимізації підлітків із проблемною поведінкою. Для української правової системи досвід SRO є релевантним як зразок трансформації ювенальної превенції у напрямку «вихователя безпеки», де правоохоронна функція поєднується з активною підтримкою соціальної інклюзії та захистом прав людини в інклюзивному освітньому просторі.

У той же час, СОБ є «першим контактом» для ювенальної превенції НПУ. Він фіксує порушення до приїзду оперативної групи. Підрозділи ювенальної превенції НПУ мають право збирати матеріали та складати адміністративні протоколи на булерів або їхніх батьків (якщо кривдники не досягли віку відповідальності) [183].

Порівняльна характеристика ролі поліції в різних країнах дозволяє виокремити:

– модель «Зовнішнього реагування» (Німеччина). Поліція залучається як «останній аргумент». Вона не є частиною шкільного життя. Офіцер приходить, коли конфлікт уже став правопорушенням. Поліцейський сприймається як загроза або каральний орган;

– модель «Інтегрованого офіцера» (Україна, США, Канада, Китай). Офіцер постійно перебуває в закладі освіти. Його інструментарій медіація, лекції, індивідуальна робота. Офіцер – це ментор. Це вимагає від поліцейського надвисокого рівня розвитку емоційного інтелекту та навичок вирішення конфліктів;

– модель «Цифрового контролю» (Франція, Сінгапур). Поліція має розширені повноваження у кіберпросторі. Інструментарій – блокування контенту без рішення суду (тимчасове), ідентифікація анонімів, видача «термінових заборонних приписів» онлайн.

Для забезпечення реалізації права дитини на безпечне освітнє середовище, що є особливо критичним у контексті соціальної інтеграції дітей ВПО, важливим питанням є виокремлення ефективних заходів превенції. Узагальнення наявних результатів досліджень у просторі правової науки [13, 31, 38, 79, 92] дозволяє кваліфікувати профілактичні заходи за трьома ключовими векторами впливу: інституційний та інформаційно-комунікативний вектор (спрямований на розбудову безпечної архітектури зв'язку та формування загальношкільної культури «нульової толерантності» до насильства), соціально-інтегративний та емпатичний вектор (фокусується на розвитку емоційного інтелекту та «м'яких навичок» (soft skills) учасників освітнього процесу через зміну моделі взаємодії), професійно-корекційний та груповий вектор (забезпечує професійну роботу з наслідками конфліктів і трансформацію внутрішньої динаміки колективів).

Відповідно, елементами першого вектору виступають:

– упровадження анонімних цифрових інструментів (спеціалізованих мобільних додатків, електронних «скриньок довіри»), що дозволяє суттєво

знизити психологічний бар'єр при зверненні за допомогою. Це має вирішальне значення для вразливих груп, зокрема дітей ВПО, які часто почуваються менш захищеними в новому колективі;

– організація масштабних просвітницьких кампаній із залученням лідерів думок, правозахисників та вузькопрофільних фахівців (юристів, психологів). Такий підхід сприяє дестигматизації статусу потерпілого та закріпленню в учнівському середовищі соціальної норми активного захисту прав людини.

Водночас другий вектор містить:

– реалізацію спеціалізованих програм (наприклад, «Спорт проти булінгу»), де командна робота та спільне досягнення цілей стають інструментами для виховання навичок мирного врегулювання конфліктів;

– використання інтерактивних методів (рольові ігри, творчі есе на тему почуттів іншого), що дозволяють потенційним агресорам та свідкам усвідомити психологічну шкоду від цькування. Таке глибоке занурення в контекст жертви є фундаментом для запобігання рецидивам протиправної поведінки.

Третій вектор базується на:

– проведенні регулярної індивідуальної та групової корекційної роботи соціальними педагогами та фахівцями центрів соціальних служб. Робота спрямовується на розвиток комунікативної компетентності та стресостійкості як дітей, так і їхніх батьків;

– стимулюванні позиції «активного спостерігача». Оскільки позиція більшості в класі часто є вирішальною, залучення свідків до втручання руйнує сценарій цькування та перекладає відповідальність за клімат у групі на всю учнівську громаду;

– обговоренні проблемних ситуацій безпосередньо в класних колективах, що дозволяє спільно виробляти «договори співіснування» та правила безпеки, які сприймаються учнями як власні зобов'язання, а не нав'язані ззовні обмеження.

Узагальнення зазначених векторів дозволяє стверджувати, що ефективна превенція булінгу в Україні має еволюціонувати від формального інформування до комплексної моделі соціальної інклюзії. Це передбачає поєднання адміністративно-правових інструментів із психосоціальними методами, що в сукупності забезпечує належну реалізацію права дитини на безпечне освітнє середовище та гарантує захист прав осіб, що опинилися у вразливому стані внаслідок вимушеного переміщення.

Як зазначалося вище, значний внесок у розроблення проблеми профілактики булінгу зроблено представниками соціально-педагогічної та соціально-психологічної наук. Зокрема, у розвідці І. Корпич акцентується увага на ранньому виявленні ризиків, роботі з молоддю, сім'єю та освітніми закладами. Соціально-профілактичний підхід корелює із сучасними концепціями превентивного права, де пріоритетом є не стільки покарання, скільки усунення передумов для вчинення правопорушення. Він має важливе значення для правової науки, оскільки доповнює традиційні карально-юридичні механізми інструментами соціальної превенції [42].

В. Бондар, Т. Лях, І. Нохріна надають огляд профілактичних практик, що застосовуються в Україні: чинних програм та методичних підходів, які мають соціально-правове підґрунтя для забезпечення прав дітей. Це дозволило висвітлити такі форми активної роботи з учасниками освітнього процесу – урочні заняття, тренінги, просвітницькі кампанії, які сприяють попередженню агресивної поведінки та формуванню поваги до прав і свобод окремої особистості. Водночас автори дійшли висновку, що для ефективного функціонування правового й організаційного забезпечення протидії булінгу необхідно впроваджувати комплексні заходи, що включають системні зміни в підходах до профілактики та реагування в закладах освіти. Суттєве значення для юридико-психологічного аналізу проблеми профілактики булінгу дітей ВПО, відповідно до сформульованих науковцями узагальнень, мають такі тези:

– аргументується необхідність інтервенцій, що можуть бути використані у правовому регулюванні стандартів безпеки, зокрема при формуванні політик закладів загальної середньої освіти щодо запобігання булінгу;

– наголошується на думці, що традиційні репресивні механізми правового впливу є недостатньо ефективними без упровадження системи превентивних заходів, спрямованих на формування правосвідомості, психологічної безпеки та культури ненасильницької поведінки [11].

Ефективна протидія булінгу неможлива без урахування психологічних чинників агресії та віктимної поведінки, що має важливе значення у контексті превенції правопорушень. У межах соціально-психологічного підходу О. Макарова та П. Червоний [48] здійснили систематизацію видів і підходів до профілактичної діяльності та обґрунтовують основні аспекти ефективності його реалізації, а саме:

- забезпечення раннього виявлення ризиків агресивної поведінки;
- сприяння формуванню психологічної стійкості, емпатії та соціальних навичок у дітей та підлітків;
- інтеграція дії педагогів, психологів, адміністрації закладу, батьків і правоохоронних служб.

З правової точки зору зазначений підхід корелює із концепцією раннього втручання та спрямований на попередження деліктної поведінки ще до виникнення підстав для юридичної відповідальності. Ключовими заходами при цьому вбачаються:

- включення превентивної тематики у державну освітню політику як основи для системної профілактики;
- підготовка педагогів і психологів до профілактичної роботи з булінгом;
- залучення зацікавлених сторін: батьків, представників управління освіти, громадськості та правоохоронних органів до спільної профілактичної діяльності.

У межах класичної структури профілактичної діяльності наголошується на необхідності впровадження системних і практико-орієнтованих кроків, а саме:

- первинна профілактика – формування навичок соціальної взаємодії, виховання культури ненасильницької поведінки та правової обізнаності дітей;
- вторинна профілактика – своєчасне виявлення ознак булінгу та застосування превентивних заходів до потенційних кривдників і постраждалих;
- третинна профілактика – підтримка жертв булінгу та відновлення порушених прав через комплекс соціально-психологічних і правових механізмів [38, 49].

Проведення превентивної роботи актуалізується через упровадження виховних програм, тренінгів, медіації, психологічного супроводу та формування етичних норм поведінки. Особлива увага при цьому повинна приділятися взаємодії освітніх установ із батьками і соціальними службами, що забезпечує комплексний захист прав дітей [9].

Так, І. Грищенко в процесі аналізу методів профілактики булінгу та стратегій його подолання в освітньому середовищі наголошує на важливості превентивних заходів, а саме: виховні програми та тренінги з розвитку емпатії; інтерактивні заняття для учнів, педагогів і батьків; медіація та психологічний супровід у закладі освіти [21].

У своїх розвідках В. Андрєєнковою, В. Мельничук і О. Калашник [74] наголошують на необхідності комплексного підходу, що поєднує правові, організаційні та педагогічні механізми для забезпечення безпечного освітнього середовища. Основні завдання ефективного запобігання булінгу та реагування на його прояви у закладах освіти науковці вбачають у наданні практичних алгоритмів реагування на випадки булінгу для освітян і адміністрації закладів освіти. Обґрунтовується, що ефективна протидія булінгу потребує системного підходу, який поєднує педагогічні, психологічні та правові механізми. Цей підхід повинен включати: превентивні програми та виховні стратегії; навчальні тренінги для педагогів, студентів та батьків; внутрішні політики та локальні нормативні акти закладу; психологічний супровід і медіацію конфліктів. Автори надають покрокові алгоритми дій адміністрації та педагогів у разі виявлення булінгу, що дозволяє оперативно реагувати та мінімізувати шкоду для жертв.

Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що протидія булінгу еволюціонувала від вузько педагогічного завдання до комплексної мультидисциплінарної системи, яка ґрунтується на взаємодії правових, організаційних і психолого-педагогічних інструментів. Світова практика демонструє різноманіття ефективних моделей: від орієнтації на формування безпечного освітнього середовища (скандинавські країни) та підходів відновного правосуддя (англо-саксонська традиція) до жорсткої регламентації процедур (США) і адміністративно-контрольних механізмів (країни Азії). В Україні сформовано нормативне підґрунтя у сфері превенції булінгу, зокрема через функціонування інституту офіцерів СОБ, освітнього омбудсмена та впровадження корекційних програм. Водночас правозастосовна практика потребує подальшого вдосконалення, зокрема подолання надмірної уніфікованості підходів, що не враховує специфіку окремих категорій постраждалих. Булінг щодо дітей вимушених переселенців має ознаки специфічної форми вторинної віктимізації, зумовленої поєднанням ксенофобних установок і наслідків пережитої травми вимушеного переміщення. Це актуалізує потребу модернізації чинних корекційних механізмів, зокрема «Типової програми для осіб, які вчинили булінг», шляхом інтеграції чітко визначених антидискримінаційних компонентів. Ефективна система захисту дітей ВПО має будуватися за трьома взаємопов'язаними стратегічними напрямками: інституційним, що передбачає узгодження діяльності суб'єктів реагування; соціально-інтегративним, спрямованим на подолання стереотипів і формування інклюзивного середовища; та професійно-корекційним, орієнтованим на індивідуалізовану роботу з учасниками конфлікту. Реалізація такого підходу забезпечує перехід від переважно карального реагування до системної моделі безпекового управління, що гарантує дотримання права дитини на безпечну та інклюзивну освіту.

3.2. Зміст та реалізація заходів авторського Проєкту «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?».

Наша робота щодо виокремлення напрямів удосконалення нормативно-правових, організаційних та психологічних засад запобіганню булінгу дітей ВПО не почалася з моменту обрання предметної області представленою дослідження. Навпаки, здійснений аналіз проблеми, представлений у попередньому викладі, виступає логічним узагальненням широкого кола реалізованих здобувачем заходів

Активна участь здобувача у процесі формування державної політики щодо запобігання та протидії булінгу розпочалась у 2018 році. У зазначений період відбувалося обговорення правового визначення поняття булінг та встановлення адміністративної відповідальності за його вчинення. Участь від Національної поліції України в робочій групі щодо підготовки Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» дозволила нам реалізувати в його проєкті сформовані на той час певні положення, які відображені в попередніх підрозділах дисертації. Водночас безпосередня практична діяльність та подальше професійне обговорення механізмів реагування на випадки булінгу засвідчують, що впроваджені нормативно-правові інновації не вирішили в повному обсязі всього кола проблем, пов'язаних із цим латентним явищем. Значна кількість випадків цькування у дитячому середовищі не фіксувалася належним чином, а інформація про такі факти не завжди своєчасно надходила до відповідних органів та служб. У той же час, практичний досвід реагування на випадки булінгу показував наявність таких ключових проблем:

- низький рівень повідомлень про факти булінгу з боку дітей та батьків;
- відсутність швидкого та доступного механізму інформування відповідних органів;
- недостатній рівень комунікації між закладами освіти, правоохоронними органами та громадськістю;

– обмежені можливості отримання оперативної правової та психологічної допомоги.

Ураховуючи викладене, у 2018 році було ініційовано розроблення концепції спеціалізованого мобільного застосунку, що виступив як інноваційний цифровий інструментарій для забезпечення ефективної комунікації, правової просвіти та оперативного реагування на випадки булінгу.

Проект «My safety friends» розроблявся як всеукраїнська програмна платформа для побудови додаткового сучасного засобу комунікації між поліцією, закладами освіти, громадою, державними та недержавними організаціями щодо роботи з дітьми, а також дитиною та її батьками (опікунами) для обміну необхідною інформацією і наданням допомоги.

Функціональні можливості проекту полягають у такому:

- повідомлення громадян (у тому числі анонімне) про факти булінгу (цькування), насильства, тілесних ушкоджень та інші правопорушення і події, пов'язані з дітьми (включаючи фотозображення);
- надання психологічної підтримки особам, які постраждали від булінгу (цькування) та насильства;
- інформування громадян про порядок реагування на випадки булінгу (цькування) та насильства в закладах освіти та поза ними;
- інформування громадян про заплановані в конкретному місті України заходи для дітей, а також наявні гуртки, секції навчально-пізнавального та спортивного характеру тощо.

Інтернет-ресурс «My safety friends» надає дітям інструменти для оперативного реагування на випадки булінгу, забезпечує доступ до консультацій психолога (зокрема анонімних) та слугує платформою для формування безпечного середовища через поширення актуальних правових знань у молодіжному середовищі. Дитина або її батьки (опікуни) за допомогою запропонованого проектом мобільного додатку «My safety friends» має можливість повідомити про вчинення булінгу. Чат надає можливість заявнику

обрати спілкування з чатботом або реальне спілкування з фахівцем (психологом).

Основна мета чату «My safety friends» полягає в мотивуванні заявника наважився звернутися з питаннями, пов'язаними з фактами цькування. Послідовність дій чатботу або фахівця (психолога), що забезпечує роботу з чатом, такі:

1) стабілізує, заспокоює заявника (дитина або дорослий) та дає зрозуміти, що проблема може бути вирішеною;

2) у разі якщо заявником є дитина – спільно з нею визначається відносно дорослої особи, якій вона більше довіряє та яка зможе представляти її інтереси;

3) надає інформацію про алгоритм подачі заяви або повідомлення про випадок булінгу до закладу освіти та Національної поліції України;

4) надає інформацію про повноваження закладу освіти та Національної поліції України при вирішенні питання щодо реагування на випадки булінгу, терміни розгляду таких звернень та відповідальність зазначених органів у разі відсутності відповідного реагування;

5) за потреби надає зразки (бланки) відповідних звернень та копії нормативно-правових документів, що регламентують порядок реагування на випадки булінгу;

6) надає психологічну підтримку та консультативну інформацію щодо вирішення питання заявника у межах, визначених законодавством;

7) систематично, в автоматичному режимі, у подальшому надсилає заявникові (до настання повноліття) психологічний опитувальник про можливі вчинені відносно нього факти булінгу та, у разі виявлення таких, здійснює відповідне реагування;

8) встановлює контакт (номер телефону, ID-номер) заявника, присвоює індивідуальний номер та картку (дані про звернення), що забезпечує збереження інформації про подію звернення та дії фахівця (психолога), які були проведені (інформація, яка була надана).

У мобільному додатку запропоновано виділити зручний пошуковий сервіс, який за введеними елементами надає інформацію про заплановані в містах України заходи для дітей, а також наявні гуртки, секції навчально-пізнавального та спортивного характеру тощо.

Елементами пошуку можуть бути: вік (від 1 до 18 років); місце проведення; вид дозвілля; карта з геолокацією розташованих поблизу місць проведення заходів, інформацією про подію, дату та час проведення. Користувач може активізувати функцію «інформування» про заплановані заходи, що його цікавлять, виставити власні пошукові атрибути. Ця функція забезпечить його інформування у вигляді повідомлення про запланований захід, за категоріями, що його цікавлять.

Одержані нами результати теоретико-емпіричного дослідження обумовили необхідність імплементації у мобільний додаток інструментів, що враховують інклюзивність соціального становища дітей ВПО в новому для них середовищі, зокрема:

- модуль «Інтеграційний навігатор» – додавання функціонала, що допомагає дитині ВПО знайти «безпечних друзів» серед місцевих учнів-волонтерів (менторство «рівний-рівному»);

- травма-інформований чатбот – розробка алгоритмів, що спеціалізуються на обробці природної мови. Відстеження маркерів втрати та дезорієнтації, гіперпильності, «адаптивної агресії» тощо (використання лексем «дім», «залишили», «там було», «нема свого», «усі проти мене», «вони дивляться», «чекаю нападу», «я мусив вдарити, щоб вони відчепилися» тощо);

- кнопка «Юридичний супровід ВПО» прямий доступ до зразків заяв, що враховують особливості зміни місця проживання (як подати скаргу, якщо школа знаходиться в іншому місті або дитина навчається дистанційно).

Реалізація зазначеної ініціативи в межах відповідальності Національної поліції України на інституційному рівні виявилася складною через організаційні та технічні обмеження, зокрема питання фінансування, розробки програмного

забезпечення та визначення балансоутримувача відповідного цифрового продукту.

У 2021 році була здійснена спроба реалізувати зазначену ідею шляхом подання відповідного проєкту в межах Громадського бюджету міста Києва. Проєкт отримав підтримку мешканців столиці та необхідну кількість голосів, однак його реалізація також не була здійснена через складність технічної розробки, значного обсягу необхідного фінансування та відсутності визначеної установи, яка могла б забезпечити подальшу експлуатацію і підтримку мобільного застосунка.

На сьогодні реалізація зазначеного мобільного застосунку ускладнена дією правового режиму воєнного стану та відповідним перерозподілом фінансових ресурсів. Водночас, відповідно до одержаних нами результатів опитування, саме анонімна платформа виступає найбільш ефективним засобом повідомлення про факти булінгу, особливо внутрішньо переміщених дітей.

За ініціативою здобувача 20 травня 2021 року у місті Києві вперше відбувся Всеукраїнський форум із протидії булінгу «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?». Захід був приурочений до Міжнародного дня протидії булінгу та відбувся за підтримки Київської міської ради та Департаменту освіти і науки Київської міської державної адміністрації (протокол засідання постійної комісії Київської міської ради з питань освіти, науки, сім'ї, молоді та спорту від 17.03.2021 № 06/07). Форум став першою масштабною публічною подією присвяченою протидії булінгу і мав на меті об'єднати представників державних інституцій, освітньої сфери, правоохоронних органів, громадських організацій та експертного середовища для комплексного обговорення проблеми булінгу в українському суспільстві. Місцем проведення заходу став освітній простір «Освіторія Хаб» у місті Києві. Формат форуму передбачав проведення панельних дискусій, тематичних виступів експертів та відкритих обговорень.

У заході взяли участь високопосадовці, уповноважені представники державних органів, серед яких: Уповноважений Президента України з прав дитини, Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з

дотримання прав дитини та сім'ї, народні депутати України, заступниця Міністра внутрішніх справ України, заступниця Міністра цифрової трансформації України з питань євроінтеграції, освітній омбудсмен України, представники Міністерства освіти і науки України, Міністерства молоді та спорту України, Міністерства соціальної політики України, Офісу Генерального прокурора України, Верховного Суду, Національної поліції України, Київської міської державної адміністрації, а також депутати Київської міської ради; представники навчальних закладів та установ, громадських організацій («Ла Страда – Україна», «БАТЬКИ SOS», «Студена», «Жіночі крила», «Безпечний світ» тощо), міжнародних організацій (Офіс Ради Європи в Україні). Загалом участь у роботі форуму взяли близько 250 осіб, що забезпечило широке міжсекторальне представництво суб'єктів протидії булінгу в Україні.

Значну увагу під час форуму було приділено: правовим аспектам протидії цькуванню; статистиці поширення агресії в цифровому та фізичному середовищах; алгоритмам виявлення інцидентів у закладах освіти; наданню психологічної допомоги постраждалим та корекційній роботі з кривдниками; імплементації зарубіжного досвіду та впровадженню інноваційних превентивних підходів.

Проведення заходу викликало значний суспільний інтерес і привернуло увагу представників медіа. Подію висвітлювали журналісти та інформаційні ресурси, здійснювалася фото- та відеофіксація заходу, а також підготовка інформаційних матеріалів і сюжетів, присвячених проблематиці булінгу та обговореним під час форуму ініціативам. Це сприяло поширенню інформації про проблему булінгу в українському суспільстві та підвищенню рівня обізнаності громадян щодо необхідності її системного вирішення.

Проведення Всеукраїнського форуму «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?» стало важливим етапом у формуванні національного діалогу щодо протидії булінгу. Захід продемонстрував ефективність співпраці між державними органами, громадськими організаціями та експертним середовищем

і заклав основу для подальших просвітницьких, освітніх та соціальних ініціатив у сфері захисту прав дітей.

Назва заходу – має концептуальне та символічне значення, що відображає основну ідею об'єднання суб'єктів, які здійснюють діяльність у сфері запобігання та протидії булінгу. Під поняттям «безпечний друг» у контексті форуму розуміють представників органів державної влади, правоохоронних органів, освітніх установ, громадських та міжнародних організацій, психологи, правозахисники, освітяни та громадські активісти, які об'єднують свої зусилля задля захисту прав дітей та формування безпечного освітнього середовища. Саме ці суб'єкти виступають своєрідними «безпечними друзями» для дітей, батьків та інших осіб, які можуть зіткнутися з проявами булінгу, забезпечуючи підтримку, консультації, правову допомогу та сприяючи належному реагуванню на такі випадки.

Ідея, закладена у назві форуму «Хто мій безпечний друг?», у подальшому стала основою для формування громадської ініціативи та створення організаційної платформи протидії булінгу в Україні. Офіційно громадська організація «Всеукраїнське об'єднання протидії булінгу! Мої безпечні друзі» (код ЄДРПОУ 44187978) була зареєстрована 22 липня 2021 року у місті Києві.

Станом на 2026 рік, за п'ять років діяльності, ГО «Мої безпечні друзі» сформувала широку спільноту однодумців та фахівців із різних сфер діяльності. Загалом організація об'єднала понад 350 учасників, серед яких представники громадського сектору, освітяни, психологи, юристи, артисти, блогери, волонтери та інші активісти, які активно долучаються до реалізації просвітницьких, соціальних і правозахисних ініціатив.

Важливим результатом проведення Всеукраїнського форуму стало формування та узагальнення пропозицій суб'єктів, залучених до протидії булінгу. Також у ході заходу були представлені ініціативи та практичні напрацювання щодо вдосконалення механізмів запобігання і протидії цькуванню. Вони стосувалися удосконалення нормативно-правового регулювання, підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії, впровадження

сучасних цифрових інструментів, розвитку системи психологічної та правової допомоги дітям, а також запровадження новітніх підходів до захисту прав дітей. За результатами форуму зібрані пропозиції були систематизовані, узагальнені та опрацьовані, після чого оформлені у відповідні аналітичні матеріали, які були надані учасникам заходу та поширені серед зацікавлених суб'єктів.

Проведення I Всеукраїнського форуму з протидії булінгу «Хто мій безпечний друг?» стало важливим етапом інституціоналізації ініціативи протидії булінгу в Україні. Зокрема, створення та правовий захист офіційної символіки проєкту – логотип «My safety friends» (MSF), який у подальшому став офіційним логотипом однойменної громадської організації. Зазначений логотип є запатентованим торговельним знаком і зареєстрованою торговельною маркою, що підтверджується свідоцтвами № 317920 та № 317919 (реєстрація у 2021 році), а також свідоцтвом № 351331 (реєстрація у 2024 році), виданими Державним підприємством «Український інститут інтелектуальної власності».

Зображення торговельної марки «My safety friends» являє собою стилізовану композицію у темно-синій кольоровій гамі, що відображає дитячу долоньку, розміщену у долонях дорослих (батьків), на фоні щита. Така візуальна концепція символізує комплексний підхід до захисту прав дитини, який реалізується через взаємодію сім'ї, суспільства та держави, а також підкреслює ідею безпеки, підтримки та відповідальності дорослих за благополуччя дітей. Використання логотипу у межах публічних заходів, зокрема під час проведення Всеукраїнських форумів, у поєднанні з символікою органів державної влади, засвідчує інституційне визнання ініціативи та її інтеграцію у загальнонаціональну систему суб'єктів, що здійснюють діяльність із захисту прав дітей в Україні.

II Всеукраїнський форум із протидії булінгу «Проти#дій булінгу у воєнний час! Хто мій безпечний друг?» відбувся 04 травня 2023 року у місті Києві. Підготовка до проведення форуму здійснювалася у взаємодії з органами місцевого самоврядування, а саме Київської міської ради (рішення комісії, протокол від 01.03.2023 № 01/38). Особливості організації форуму були

обумовлені умовами воєнного стану в Україні, а також обмеженнями, пов'язаними із забезпеченням безпеки під час проведення масових заходів.

Згідно з програмою заходу, форум мав комплексний характер та поєднував у собі публічну, комунікаційну, освітню та експертну складові. Участь у заході взяли представники органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів, закладів освіти, міжнародних та громадських організацій, а також публічні особи, блогери та артисти.

Форум складався з двох частин. Перша частина включала офіційну та церемоніальну складову – відкриття заходу, виступи запрошених гостей, панельні обговорення, а також урочисту церемонію нагородження суб'єктів, які здійснюють вагомий внесок у протидію булінгу. Важливою особливістю форуму стало запровадження механізму відзначення суб'єктів протидії булінгу, що відбулося вперше в Україні. До цього моменту ні органи державної влади, ні інститути громадського суспільства не виявляли ініціативи щодо системного заохочення фахівців за їхні здобутки у цій сфері. Був організований збір пропозицій від органів державної влади, громадських організацій та експертного середовища щодо кандидатів. Розроблена спеціальна нагородна відзнака «My safety friends», яка поєднувала символіку громадської організації та Київської міської ради. Відзнака виконана у вигляді статуетки із зазначенням імені нагородженого, назви форуму та формулювання «За вагомий внесок у протидію булінгу». За результатами відбору були нагороджені 45 суб'єктів із протидії булінгу «всеукраїнського рівня». Сформований перелік нагороджених відобразив міжсекторальний характер протидії булінгу в Україні та засвідчив об'єднання державних, громадських, освітніх і медійних суб'єктів навколо спільної мети – захисту прав дітей та формування безпечного середовища для їхнього розвитку.

Значна увага першої частини форуму була приділена медійному компоненту заходу, зокрема залученню українських артистів та блогерів для підвищення обізнаності молоді щодо проблеми булінгу. Друга частина форуму

була присвячена практичній роботі та проходила у форматі навчального тренінгу для представників освітньої сфери. Участь у тренінгу взяли керівники закладів освіти, їхні заступники, психологи та соціальні педагоги. У межах цієї частини розглядалися питання ефективного реагування на випадки булінгу, взаємодії між суб'єктами протидії цьому явищу, а також сучасні методи профілактики правопорушень у дитячому середовищі.

Окремим пріоритетом реалізованих заходів стала адресна протидія булінгу дітей ВПО. Було впроваджено спеціалізований тренінговий модуль, спрямований на трансформацію «адаптивної агресії» переміщених дітей у конструктивні навички самопрезентації. Це передбачає зміну статусу дитини ВПО з «потенційної жертви» на активного учасника шкільного самоврядування.

Форум отримав широке медійне висвітлення. Серед представників засобів масової інформації були телеканали: «Рада», «5 канал», «33 канал», «Оперативна Україна інфо» та інші. Також було забезпечено онлайн-трансляцію заходу в соціальній мережі «My Safety Friends» та на платформі YouTube, що значно розширило аудиторію учасників.

Важливим досягненням заходу стало встановлення національного рекорду, який було включено до Національного реєстру рекордів України 04 травня 2023 року як «наймасовіший форум із протидії булінгу». Такий результат був досягнутий завдяки значній кількості учасників (452 особи), а також поєднанню офлайн- та онлайн-форматів участі.

Просвітницький тур «Відверта зустріч зірок із протидії булінгу: хто мій безпечний друг?» став наступним етапом розвитку системної діяльності у сфері протидії булінгу та був реалізований упродовж січня – лютого 2024 року в закладах загальної середньої освіти міста Києва.

Організація туру відбувалася за підтримки Київської міської державної адміністрації та до його реалізації долучилися всі районні в місті Києві державні адміністрації, а також відповідні управління (відділи) освіти зазначених районів. У межах співпраці зазначені органи забезпечували організаційну координацію проведення заходів на місцях, комунікацію із закладами загальної середньої

освіти та безпосередню участь учнів у заходах, що дозволило охопити значну кількість дітей та забезпечити системне проведення просвітницького туру. Така взаємодія сприяла ефективному впровадженню ініціативи на рівні територіальних громад, забезпечила належну організацію заходів та підтвердила високий рівень інституційної підтримки діяльності у сфері протидії булінгу.

Концептуальною основою туру стало використання сучасних комунікаційних підходів до профілактики булінгу шляхом залучення артистів, блогерів та медійних осіб, як лідерів думок. Основною метою заходів було формування у дітей усвідомлення неприпустимості булінгу, підвищення рівня правової обізнаності та формування навичок реагування на відповідні прояви.

Формат заходів мав інтегрований характер та поєднував кілька складових: просвітницький тренінг, театралізовану постановку, виступи артистів і блогерів, а також інтерактивний діалог із аудиторією на тему протидії булінгу. У межах тренінгової частини розглядалися питання сутності булінгу, його види, відмінності від конфлікту, алгоритми реагування, відповідальність та можливості звернення за допомогою.

Значущою подією туру стало застосування кейсу «Мій шлях – твоя сила» – залучення успішних артистів та блогерів, які самі мають досвід переселення, для подолання стигми «бідності або вразливості» дитини ВПО.

Особливістю просвітницького формату заходів стала інтеграція до комунікаційного процесу представників ювенальної превенції Національної поліції України, що сприяло підвищенню довіри учнів до правоохоронних органів та формуванню чіткого розуміння алгоритмів звернення за допомогою, серйозності відповідальності за вчинення зькування.

Культурно-комунікаційна складова заходів була представлена виступами відомих українських артистів та медійних осіб, військового оркестру Почесної варті Окремої президентської бригади імені гетьмана Богдана Хмельницького. Важливим елементом просвітницької програми туру стала інтерактивна театралізована постановка, підготовлена учнями школи акторської майстерності

«Creator KIDS», яка була спрямована на емоційне осмислення проблеми булінгу дітей, у тому числі ВПО.

За результатами реалізації просвітницького туру було встановлено другий національний рекорд України – «найбільша кількість навчальних закладів, де проведено просвітницький тур протидії булінгу» (22 заклади). Рекорд було офіційно зафіксовано 22 лютого 2024 року.

Просвітницький тур «Відверті зустрічі зірок із протидії булінгу: хто мій безпечний друг?» продемонстрував ефективність інтегрованого підходу до профілактики булінгу, що поєднує правову освіту, культурний вплив, медійну комунікацію та науковий супровід, забезпечуючи формування безпечного освітнього середовища та підвищення рівня захисту прав дітей.

Логічним продовженням реалізації ініціативи протидії булінгу, започаткованої у межах проєкту «Хто мій безпечний друг?», стало проведення III Всеукраїнського форуму доброти та протидії булінгу «Хто мій безпечний друг?», який відбувся 02 травня 2024 року в місті Києві. III Всеукраїнський форум виступив не лише як комунікаційна та організаційна платформа взаємодії суб'єктів протидії булінгу, але й як елемент емпіричної апробації напрацьованих підходів, спрямованих на формування ефективної моделі забезпечення безпечного освітнього середовища дітей ВПО. Отримані у процесі підготовки та проведення форуму результати, зокрема взаємодія між суб'єктами освітнього середовища, були використані для подальшого узагальнення та аналізу у межах дисертаційного дослідження.

Цей етап розвитку ініціативи характеризується переходом від формування міжсекторального діалогу (I форум) та загальнонаціонального визнання суб'єктів (II форум) до практичної імплементації напрацьованих механізмів на рівні конкретної територіальної громади – міста Києва (III форум). Змістовно форум був спрямований на визнання, підтримку та популяризацію діяльності суб'єктів протидії булінгу саме у межах міста Києва, що дозволило конкретизувати та локалізувати загальнонаціональні підходи до формування безпечного освітнього середовища. Участь у заході взяли представники органів

виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів, освітнього середовища, наукових установ, громадських організацій, а також медійні особи, блогери та представники творчих професій.

Змістовно форум мав комплексний характер та поєднував у собі просвітницьку, комунікаційну, культурно-мистецьку та церемоніальну складові. Формат заходу передбачав виступи представників Департаменту освіти і науки Київської міської державної адміністрації, які окреслили стан та основні напрями реалізації політики щодо формування безпечного освітнього середовища у місті Києві, а також висвітлили діяльність відповідних структур у сфері протидії булінгу. До заходу також долучилися представники підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України у місті Києві, які надали роз'яснення щодо механізмів реагування на випадки булінгу, правових аспектів відповідальності та практики документування відповідних правопорушень.

Важливою еволюційною зміною у концепції проведення заходів стало доповнення назви форуму категорією «доброти». Якщо перші два форуми мали назву «Форум протидії булінгу “Мої безпечні друзі”» та були спрямовані переважно на виявлення проблематики булінгу, об'єднання суб'єктів протидії та напрацювання механізмів реагування, то подальший розвиток ініціативи засвідчив необхідність зміщення акценту з виключно протидії негативному явищу на формування позитивної моделі поведінки у дитячому середовищі. Саме з цією метою до назви було додано слово «доброти», що відображає перехід від реактивної моделі (боротьба з булінгом) до проактивної (формування культури взаємоповаги, підтримки та емпатії).

Концепція «форуму доброти» ґрунтується на розумінні того, що ефективна протидія булінгу неможлива без системного виховання цінностей доброзичливості, толерантності та відповідального ставлення до інших. У цьому контексті доброта виступає не лише моральною категорією, а й інструментом профілактики булінгу, який формує безпечне соціальне середовище через позитивні моделі взаємодії. Таким чином, зміна назви форуму відображає концептуальне розширення підходу – від протидії як реакції на проблему до

формування середовища, у якому сама поява булінгу мінімізується завдяки домінуванню культури доброти.

III Всеукраїнський форум доброти та протидії булінгу став важливим етапом практичної реалізації державної та громадської політики у цій сфері, забезпечивши системну взаємодію суб'єктів на рівні міста Києва, інституційне визнання їхньої діяльності та формування сталої моделі міжсекторальної співпраці, спрямованої на створення безпечного освітнього середовища без булінгу.

II тур «Відверті зустрічі зірок з протидії булінгу: «Мої безпечні друзі» став продовженням реалізації інтегрованої моделі протидії булінгу та відобразив якісно новий рівень розвитку міжсекторальної взаємодії державних органів, освітнього середовища, громадянського суспільства та медійної спільноти. Зазначений етап було реалізовано упродовж січня – лютого 2025 року за підтримки Київської міської ради та Департаменту освіти і науки Київської міської державної адміністрації.

На відміну від першого просвітницького туру, який проводився безпосередньо у закладах загальної середньої освіти, другий етап характеризувався суттєвим розширенням масштабу реалізації та трансформацією формату заходів. У межах туру було організовано та проведено 10 концертно-просвітницьких заходів у кожному районі міста Києва, що відбувалися у великих залах – будинках культури, концертних просторах та кінотеатрах. Такий підхід дозволив значно збільшити кількість охопленої аудиторії, підвищити рівень організаційного забезпечення заходів та посилити їхній суспільний резонанс.

Формат заходів мав також комплексний інтегрований характер і поєднував патріотичну, просвітницьку, культурну та медійну складові, що дозволило у форматі відкритого діалогу донести до учнів правові аспекти протидії булінгу. Просвітницький блок реалізовувався у форматі інтерактивного діалогу з учнівською аудиторією та передбачав висвітлення сутності булінгу, його видів, відмінності від конфлікту, алгоритмів реагування, відповідальності за вчинення

правопорушення та можливостей звернення за допомогою. Особливістю цього етапу стало системне залучення до діалогу представників ювенальної превенції Національної поліції України у кожному районі міста Києва, що забезпечувало практичну спрямованість заходів. У межах просвітницького блоку реалізовувалась інтерактивна панель «Маршрут безпеки для ВПО» – практичний розбір алгоритму дій дитини у разі цькування за ознакою переміщення, роз'яснення, як фіксувати докази (скріншоти, фото пошкоджених речей), щоб справу не закрили через «недоліки доказування». Значний інтерес у дітей викликав правовий інтенсив «Я маю право на безпечну освіту» у формі спільного виступу ювенальних поліцейських та лідерів думок (блогерів), в якому наголошувалося на тому, що статус ВПО не робить дитину «об'єктом для жартів», а будь-яке посягання на її гідність має правові наслідки.

У межах зазначеного заходу було реалізоване заохочення у формі спеціальної відзнаки – медалі громадської організації під назвою «Мій безпечний друг». Запровадження такої відзнаки свідчить про формування додаткового мотиваційного механізму їхньої діяльності. Наявність чітко визначеної процедури нагородження, символіки та документального підтвердження підвищує рівень легітимності відзнаки та її статусність у системі заохочення суб'єктів, що здійснюють діяльність у сфері забезпечення безпечного освітнього середовища.

II просвітницький тур продемонстрував еволюцію моделі протидії булінгу від локального формату шкільних заходів до масштабних міських ініціатив, що поєднують освітній, культурний, правовий та науковий компоненти. Реалізація цього етапу підтвердила ефективність інтегрованого підходу та стала важливим елементом формування системної державної та суспільної політики у сфері створення безпечного освітнього середовища.

Продовженням розвитку системної діяльності у сфері протидії булінгу, що послідовно формувалася в межах реалізації попередніх Всеукраїнських форумів та просвітницьких турів, стало проведення IV Всеукраїнського фестивалю

доброти та протидії булінгу «Мої безпечні друзі», який відбувся 02 травня 2025 року на території дозвільного простору «BoxPark» у селі Петропавлівська Борщагівка Київської області. Захід проходив у форматі «open air», що забезпечило відкритий та доступний простір для широкої аудиторії. Зафіксовано участь понад 1 500 дітей. Окрім концертної програми, важливою складовою фестивалю стала розгалужена інтерактивна інфраструктура, сформована за участі партнерських організацій. Зокрема, на локації були представлені просвітницькі та розважальні зони, включаючи інтерактивні майданчики патрульної поліції (із демонстрацією службового автомобіля та спорядження), підрозділів протидії наркозлочинності (з інформаційно-просвітницькими матеріалами щодо запобігання та виявлення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів), а також рятувальних служб (із демонстрацією спеціалізованої техніки та обладнання для ліквідації надзвичайних ситуацій і надання першої медичної допомоги). Додатково функціонували партнерські зони із безкоштовною продукцією для дітей, що створювало комплексне середовище поєднання просвітницької, соціальної та розважальної складових заходу.

Формат фестивалю мав комплексний характер та поєднував просвітницьку, комунікаційну, культурно-мистецьку, патріотичну та церемоніальну складові.

Змістовна частина форуму включала виступи представників органів влади, місцевого самоврядування, громадського сектору, правоохоронних структур і освітнього середовища. Окремо було наголошено на спільній діяльності представників громадянського суспільства та освітян Київщини для створення безпечного освітнього середовища, вільного від булінгу. У межах заходу було представлено роль правоохоронних органів у профілактиці булінгу, зокрема Департаменту боротьби з наркозлочинністю Національної поліції України, Головного управління ДСНС Київської області, ювенальної та патрульної поліції Київщини. Окремий просвітницький блок був пов'язаний із реалізацією воркшопу для батьків-ВПО «Юридична самооборона сім'ї».

Важливою складовою форуму стала концертна програма за участю українських артистів, творчих колективів та блогерів, які долучилися до поширення соціально значущого меседжу щодо неприйнятності булінгу. Участь артистів, відомих серед дитячої та молодіжної аудиторії, посилювала емоційний вплив форуму та сприяла ефективному донесенню просоціальних моделей поведінки. Окремий блок програми був присвячений участі блогерів та медіаінфлюенсерів, що також відображає сучасну комунікаційну модель реалізації антибулінгових заходів. Їхня участь не обмежувалася лише концертною або церемоніальною присутністю: медійні особистості виступали як лідери громадської думки, які здатні транслювати меседжі щодо протидії булінгу значно ширше завдяки власній аудиторії в соціальних мережах, тим самим забезпечуючи додаткове інформаційне охоплення та популяризацію антибулінгової тематики серед дітей і молоді.

Важливою особливістю IV Всеукраїнського фестивалю доброти та протидії булінгу «Мої безпечні друзі» стала реалізація подвійної моделі відзначення суб'єктів протидії булінгу. З одного боку, заохочення проводила громадська організація «Мої безпечні друзі» З іншого боку, Борщагівська сільська рада окремо вручила подяки організаторам, артистам, блогерам та іншим учасникам заходу за підтримку соціально значущого проекту та активну участь у його реалізації. Така модель поєднала громадський і муніципальний рівні легітимації, підвищила статус відзнак і засвідчила суспільне визнання діяльності учасників форуму.

IV Всеукраїнський фестиваль доброти та протидії булінгу «Мої безпечні друзі» став наступним етапом розвитку сформованої моделі протидії булінгу, що поєднує правопросвітницьку діяльність, культурно-мистецький вплив, інституційне визнання суб'єктів,

міжсекторальну взаємодію та медійну популяризацію соціально значущих меседжів.

Продовженням системного розвитку всеукраїнської ініціативи у сфері протидії булінгу стало проведення V Всеукраїнського фестивалю доброти «Мої безпечні друзі», який відбувся 28 липня 2025 року у місті Хмельницький. На відміну від попередніх форумів – фестивалів, які відбувалися в межах Київської громади, V фестиваль було реалізовано в обласному центрі Хмельницької області, що засвідчило подальше масштабування напрацьованої антибулінгової моделі та її адаптацію до регіонального культурного й інституційного середовища. Проведення фестивалю відбулося за підтримки Хмельницької обласної військової адміністрації та Хмельницької обласної ради, що надало заходу виразного регіонального характеру та засвідчило підтримку антибулінгової ініціативи на рівні органів державної влади й місцевого самоврядування. Локацією проведення заходу стало приміщення Хмельницького обласного академічного музично-драматичного театру імені Михайла Старицького, яке було використано для проведення безкоштовного благодійного фестивалю для дітей, їхніх родин, військовослужбовців, гостей міста та представників місцевої громади. Змістовною особливістю V фестивалю стала його посилена медійна складова. Формат фестивалю мав комплексний характер і поєднував просвітницьку, культурно-мистецьку, церемоніальну, комунікаційну та патріотичну складові. Важливою складовою фестивалю стало проведення акції «Мій безпечний друг – це...» – створення спільного відео-контенту для TikTok за участю зірок та дітей ВПО із меседжем: «Ми різні за місцем народження, але рівні в праві на повагу».

Важливим аспектом проведення фестивалю стала безоплатна участь артистів, блогерів, ведучих, медійних осіб і партнерських організацій, незважаючи, що на участь у заході було витрачено декілька днів подорожі. Така модель свідчить про високий рівень соціальної відповідальності залучених суб'єктів та їхню готовність до консолідації зусиль навколо спільної суспільно

значущої мети – формування безпечного освітнього середовища, підтримки дітей та популяризації антибулінгової культури.

V Всеукраїнський фестиваль доброти «Мої безпечні друзі» у місті Хмельницький став логічним продовженням попередніх антибулінгових форумів і фестивалів та засвідчив подальший розвиток сформованої моделі міжсекторальної протидії булінгу. На відміну від попередніх заходів, він більш виразно поєднав регіональну інституційну підтримку, культурно-мистецьку програму, медійно-просвітницький телемарафон, участь юних журналістів, систему громадського та офіційного визнання суб'єктів протидії булінгу, а також широку участь публічних осіб і партнерів на волонтерських засадах. Це дозволяє розглядати його як комплексну соціально-комунікативну платформу, спрямовану на утвердження громадсько-державної моделі формування безпечного освітнього середовища без булінгу та на подальшу популяризацію цінностей доброти, підтримки й взаємоповаги серед дітей і молоді.

III просвітницький тур «Відверті зустрічі зірок з протидії булінгу: “Мої безпечні друзі”» став закономірним продовженням попередніх етапів реалізації інтегрованої моделі протидії булінгу та засвідчив її перехід від міського до повноцінного регіонального формату. Якщо перший та другий тури були зосереджені переважно у місті Києві, то III тур уже реалізовувався на рівні територіальних громад Київської області, що свідчить про масштабування напрацьованих практик, зростання інституційної довіри до ініціативи та підвищення її суспільної значущості.

Принциповою ознакою цього етапу стала найбільш тісна та результативна взаємодія з Київською обласною державною адміністрацією. Упродовж січня – лютого 2026 року в межах III туру було заплановано та реалізовано 10 великих концертно-просвітницьких заходів у громадах Київської області. Відповідно до календаря туру, заходи проводилися у м. Білій Церкві, с. Новосілках (Фастівський район), м. Переяславі, с-щі Баришівці, м. Броварах, м. Василькові, м. Миронівці, м. Борисполі та с. Дмитрівці, а фінальний захід відбувся 17 лютого 2026 року в Обухівському центрі культури і дозвілля

(м. Обухів). Така географія проведення свідчить про цілеспрямоване охоплення не лише великих міст, але й територіальних громад та віддалених локацій Київської області, що дало змогу забезпечити рівний доступ дітей до просвітницького продукту незалежно від місця проживання.

За змістом і масштабом III тур став найбільш потужним серед просвітницьких заходів, що проводилися раніше. Його відмінністю була чітко організована логістика, спланований трансфер учасників і зіркових гостей по всій області, використання великих концертних залів, а також значно вищий рівень публічної й організаційної підготовки. Формат заходів мав інтегрований характер та поєднував декілька взаємопов'язаних складових: патріотичну, просвітницьку, культурно-мистецьку, медійну та інтерактивну.

Участь у заходах місцевих ювенальних поліцейських додатково підсилювала практичний зміст туру, оскільки саме ці суб'єкти безпосередньо здійснюють реагування на факти булінгу на місцях. У такий спосіб діти отримували не лише загальну інформацію, а й конкретне розуміння механізмів захисту своїх прав у межах територіальної громади.

Особливістю III туру став і якісно новий рівень зіркового складу учасників. До участі в заходах були залучені найпопулярніші серед дитячої аудиторії артисти та блогери, серед яких особливе місце посідали юні виконавці, що мають безпосередній авторитет у середовищі дітей та підлітків. Зокрема, в турі брали участь три переможці Національного відбору дитячого Євробачення. Їхня участь була важливою не лише як мистецький компонент, а й як приклад того, що успішні, відомі та улюблені дітьми публічні особи підтримують цінності доброти, взаємоповаги та неприйнятності булінгу. Під час туру за їх участі реалізовувалася вправа «Спільний якір», спрямована на формування психологічної стійкості учнів та візуалізацію їхньої колективної приналежності до спільноти «безпечних друзів». Під час інтерактивного заняття місцеві діти та діти ВПО створювали спільні проекти. Значну роль у реалізації III туру відіграли також відомі блогери та медійні особистості.

Кількісно III тур також перевершив попередні етапи. У межах запланованих 10 зустрічей у громадах Київської області було охоплено понад 4 000 дітей та близько 80 закладів освіти. Залучення адміністрації закладів освіти та педагогічних працівників дозволив провести вебінари «Педагогічний такт та ВПО» – навчання вчителів уникати «публічного виділення» дітей ВПО (наприклад, під час обговорення пільг або допомоги), що часто стає тригером для цькування однолітками.

У науково-дослідному вимірі III тур також мав вагоме значення, оскільки став ще одним етапом апробації практичної моделі протидії булінгу в освітньому середовищі. Поєднання фахового діалогу, авторитету зіркових гостей, регіонального масштабу, патріотичного змісту та широкого суспільного охоплення дозволяє розглядати цей тур як найбільш комплексно реалізований приклад інтегрованої профілактичної моделі. Він став найбільш потужним та змістовно розвиненим етапом, засвідчивши можливість її повноцінного регіонального масштабування. Його проведення підтвердило, що ефективна протидія булінгу в сучасних умовах потребує не лише правового реагування, а й об'єднання зусиль органів влади, освітян, громадського сектору, артистів, блогерів і медіа у спільному формуванні культури доброти, взаємоповаги та безпечного освітнього середовища.

Окремим етапом розвитку інтегрованої моделі протидії булінгу, сформованої в межах всеукраїнських форумів та просвітницьких турів, стало проведення 19 лютого 2026 року у місті Києві, на базі концертного майданчика Stereo Plaza, наймасштабнішого заходу з протидії булінгу за одночасною кількістю дітей-учасників. Зазначена подія була реалізована спільно з Голосіївською районною в місті Києві державною адміністрацією.

Формат заходу мав комплексний характер і поєднував урочисто-патріотичну, концертну, інтерактивну та просвітницьку складові. Уже на початку програми було акцентовано соціальний та безкоштовний характер заходу, відсутність будь-якої комерційної складової, а також підкреслено, що

артисти, блогери та медійні особистості долучилися до участі з просвітницькою метою – заради підтримки дітей та популяризації неприйнятності булінгу.

Концертно-просвітницька частина заходу була побудована таким чином, щоб через емоційне залучення та авторитет зіркових гостей підвести учнів до сприйняття правового та соціального змісту антибулінгової тематики.

Окремим важливим компонентом заходу стала реалізація інтерактивної секції «Медіація рівних» (навчання активних учнів (місцевих та ВПО) бути посередниками в конфліктах) та майстер-класу «Межі фізичної безпеки» (тренінги з ненасильницького спілкування та медіації, де навчали дітей вербальним методам захисту своїх кордонів, оскільки діти ВПО схильні застосовувати фізичну агресію).

Після основної концертної програми було проведено розіграш подарунків за підписку на офіційні Instagram-акаунти артистів і партнерів заходу, а також організовано загальну фотосесію з артистами та учасниками. Такий формат не лише посилював емоційне враження від події, але й створював додатковий комунікаційний канал поширення антибулінгових меседжів через соціальні мережі, фотографії, пости та подальший цифровий контент.

Важливим підсумком проведення заходу стало встановлення 19 лютого 2026 року національного рекорду, внесеного до Національного реєстру рекордів України, як заходу з «найбільшою кількістю школярів-учасників івенту з протидії булінгу».

У науковому контексті проведення зазначеного заходу має особливе значення як приклад апробації масштабної концертно-просвітницької моделі протидії булінгу в умовах великої дитячої аудиторії. Поєднання інституційної підтримки органів влади, фахового просвітницького блоку, участі топових артистів та блогерів, безкоштовного соціального формату, медійної популяризації та фіксації національного рекорду дозволяє розглядати цей кейс як один із найбільш показових зразків ефективного міжсекторального антибулінгового заходу.

Проведений 19 лютого 2026 року у Stereo Plaza захід став не лише кульмінацією III просвітницького туру, а й окремим самостійним явищем у системі заходів із протидії булінгу. Він засвідчив, що за умови належної організаційної взаємодії між громадською організацією, науково-освітніми інституціями та органами державної влади можливо реалізувати подію національного масштабу, яка одночасно охоплює значну кількість дітей, формує стійкий суспільний резонанс і забезпечує реальний просвітницький ефект щодо проблеми булінгу.

Важливим елементом реалізації комплексної системи заходів із протидії булінгу, що впроваджувалися у межах всеукраїнських форумів, просвітницьких турів та фестивалів доброти, стало системне та цілеспрямоване залучення медійних осіб, блогерів, артистів, ведучих та інших лідерів громадської думки. У сучасному цифровому середовищі саме ця категорія учасників відіграє особливу роль у формуванні поведінкових моделей, ціннісних орієнтирів та комунікативних установок дитячої аудиторії, оскільки їхня публічна присутність у соціальних мережах забезпечує не лише інформування, а й емоційний, мотиваційний та наслідувальний вплив на дітей і підлітків. У Додатку Г представлені кількісні показники аудиторії запрошених медійних осіб, артистів та блогерів. Залучення широкого кола публічних осіб засвідчує, що антибулінгова ініціатива реалізовувалася не ізольовано у вузькому експертному середовищі, а через потужну мережу сучасних цифрових комунікацій.

Аналіз аудиторії зазначених осіб у соціальних мережах «Instagram», «TikTok» та «Facebook» свідчить про надзвичайно високий комунікаційний потенціал такого підходу. Сукупна кількість підписників, залучених до заходів медійних осіб та лідерів думок, станом на 22.03.2026 становить 23 191,4 тис. осіб, з яких Instagram охоплює 6 749,8 тис., TikTok – 14 093,4 тис., Facebook – 2 348,2 тис. користувачів. Таким чином, найбільша частка цільової аудиторії зосереджена саме у середовищі TikTok, що підтверджує провідну роль цієї платформи у комунікації з дітьми та підлітками. Instagram, у свою чергу, виконує функцію стабільної платформи для підтримання постійного контакту з

аудиторією та закріплення меседжів, а Facebook забезпечує додаткове охоплення дорослої частини суспільства – батьків, педагогів, громадських активістів і представників інституційного середовища.

Залучення медійних осіб дало змогу транслювати ключові меседжі щодо протидії булінгу – неприпустимість насильницької поведінки, важливість взаємоповаги, необхідність своєчасного звернення за допомогою, роль доброти, підтримки та відповідального ставлення до інших – безпосередньо до широкої аудиторії дітей та молоді. Важливо підкреслити, що комунікація через лідерів думок характеризується значно вищим рівнем довіри у молодіжному середовищі, ніж традиційні форми просвітницької роботи. Для значної частини дітей та підлітків артисти, блогери та інфлюенсери є прикладами для наслідування, а тому інформація, висловлена ними, сприймається емоційно ближче та більш переконливо, ніж класичні лекційні чи формально-інституційні звернення.

У межах проведених заходів медійні особи не обмежувалися лише концертною участю чи символічною присутністю. Вони активно долучалися до інтерактивної комунікації з аудиторією, записували спільні відеозвернення з дітьми, брали участь у флешмобах, створювали короткі ролики та контент для поширення у соціальних мережах, де озвучували меседжі на кшталт «булінг – це погано», «доброта сильніша за насильство», «не мовчи – звертайся за допомогою». У результаті діти виступали не лише реципієнтами інформації, а й її безпосередніми трансляторами, що формувало ефект співучасті та посилювало рівень ідентифікації з антибулінговою тематикою.

З наукового погляду, використання медійних осіб та лідерів думок у межах антибулінгових заходів доцільно розглядати як інноваційний елемент соціально-правової профілактики булінгу. Такий підхід поєднує механізми соціально-психологічного впливу, цифрові комунікації, освітні практики та інструменти публічної взаємодії, що у сукупності забезпечує значно вищу ефективність донесення інформації. Його результативність ґрунтується на механізмах довіри,

емоційної ідентифікації, наслідування поведінки та багаторазового повторення ключових меседжів у середовищі, яке є для молоді звичним та повсякденним.

Залучення медійних осіб та лідерів думок у межах реалізації заходів із протидії булінгу є не допоміжним, а системно важливим елементом сучасної профілактичної моделі. Воно забезпечує масштабне інформаційне охоплення, підвищує рівень довіри до соціальних меседжів, формує позитивні поведінкові орієнтири та сприяє утвердженню в дитячому і молодіжному середовищі стійких установок щодо неприйнятності булінгу. У цьому контексті використання цифрової аудиторії артистів, блогерів та медійних лідерів можна розглядати як один із проявів наукової новизни в сфері протидії булінгу, що поєднує традиційні просвітницькі підходи з сучасними цифровими комунікаційними технологіями та суттєво підсилює суспільний ефект антибулінгових ініціатив.

Окремим інноваційним напрямом розвитку громадської ініціативи у сфері протидії булінгу стало запровадження практики розміщення логотипу громадської організації «My safety friends» («Мої безпечні друзі») на індивідуальних номерних знаках транспортних засобів медійних осіб, артистів, громадських активістів та інших суб'єктів, які підтримують діяльність у сфері захисту прав дітей. Сутність цієї ініціативи полягає у використанні індивідуальних номерних знаків не лише як засобу персоналізації транспортного засобу, а і як носія соціально значущого повідомлення. У цьому випадку логотип громадської організації – стилізоване зображення дитячої долоньки у долонях дорослих на фоні щита – виконує функцію впізнаваного публічного символу. Його семантичне навантаження полягає у відображенні базової ідеї проекту: дитина має перебувати під захистом дорослих, а держава і суспільство повинні гарантувати їй безпечне середовище для життя, розвитку та навчання. Таким чином, розміщення логотипу на індивідуальних номерних знаках надає зазначеній символіці нового простору функціонування – повсякденного, мобільного та публічного.

Важливість цієї практики полягає в тому, що вона переводить антибулінгову тематику з простору окремих форумів, концертів, просвітницьких

турів та офіційних комунікацій у сферу щоденної візуальної присутності в суспільстві. Автомобіль із відповідним знаком стає своєрідним носієм соціального меседжу, а його власник – публічним амбасадором ідеї протидії булінгу. У такому форматі ініціатива набуває ознак довготривалої інформаційної кампанії, оскільки комунікація здійснюється не одноразово в межах заходу, а постійно, через публічну присутність у міському середовищі.

До цієї акції долучилися медійні особи, артисти, військовослужбовці та активісти, що значно підвищило рівень її суспільної впізнаваності. Розміщення на номерних знаках як сценічних імен, творчих брендів або скорочення «MSF» разом із логотипом організації є не просто елементом індивідуального стилю, а свідомим проявом публічної солідарності з ініціативою захисту дітей і протидії булінгу.

Змістовно ця практика поєднує декілька важливих функцій. По-перше, вона виконує інформаційно-просвітницьку функцію, оскільки привертає увагу громадян до символіки організації та спонукає до зацікавлення її змістом. По-друге, вона виконує іміджеву функцію, оскільки формує образ підтримки антибулінгового руху з боку відомих і суспільно впізнаваних осіб. По-третє, вона має мотиваційну функцію, адже стимулює інших громадян, активістів та представників публічного середовища долучатися до такої ініціативи та асоціювати себе з цінностями безпеки, доброти і захисту прав дітей.

Окремої уваги заслуговує той факт, що реалізація ініціативи здійснюється у співпраці з Головним сервісним центром МВС України, що надає їй додаткового рівня інституційної легітимності. Така взаємодія між громадською організацією та державною інституцією демонструє приклад конструктивного партнерства, у межах якого інструменти державного адміністрування можуть використовуватися не лише для виконання формальних функцій, а й для підтримки суспільно важливих соціальних проєктів. У цьому контексті розміщення логотипу «My safety friends» на номерних знаках перетворюється на практичний приклад інтеграції громадської ініціативи у публічний простір за сприяння держави.

Станом на теперішній етап реалізації проєкту вже встановлено понад 100 таких номерних знаків, а сама ініціатива продовжує розширюватися та набирає дедалі більшого суспільного поширення. Це дає підстави розглядати її не як поодинокий символічний жест, а як окремий комунікаційний механізм підтримки антибулінгової політики, що функціонує на стику громадської активності, медійної репрезентації та державної інституційної підтримки. Ініціатива розміщення логотипу громадської організації «My Safety Friends» на індивідуальних номерних знаках медійних осіб, активістів та інших публічних учасників антибулінгового руху є актуальним та інноваційним інструментом популяризації ідей захисту прав дітей. Її значення полягає у створенні стабільного візуального нагадування про проблему булінгу, у формуванні публічного кола амбасадорів проєкту та у розширенні простору присутності антибулінгової символіки в суспільстві. Такий підхід посилює загальний інформаційний ефект діяльності громадської організації, сприяє впізнаваності її бренду та зміцнює культуру суспільної відповідальності за безпеку дитини.

У додатку Д надано перелік відкритих джерел мережі «Інтернет» (YouTube, інформаційні ресурси), що підтверджують реалізацію антибулінгових форумів, фестивалів та просвітницьких турів.

Сучасна протидія булінгу повинна базуватися на переході від реактивної до проактивної моделі. Це передбачає зміщення фокусу з постфактум-реагування на системне формування безпечного соціального середовища, де цінності доброти та взаємоповаги виступають природним бар'єром для будь-яких проявів агресії. Автором обґрунтовано та апробовано інноваційну інтегровану модель протидії булінгу, яка поєднує правове регулювання, організаційні механізми, психологічну підтримку, цифрові технології та медійну комунікацію. Практична реалізація проєкту «Мої безпечні друзі» довела ефективність міжсекторального підходу, забезпечила значне суспільне охоплення та сформувала стійкі комунікаційні канали впливу на дитяче та молодіжне середовище. Водночас встановлено необхідність подальшого розвитку цифрових платформ, удосконалення інституційного забезпечення та

посилення державної підтримки таких ініціатив. У цілому результати дослідження підтверджують, що інтеграція інноваційних соціально-комунікаційних інструментів у систему публічного управління є перспективним напрямом підвищення ефективності державної політики у сфері захисту прав дітей та запобігання булінгу.

Висновки до розділу 3

1. Проведений аналіз дозволяє констатувати, що протидія булінгу в освітньому середовищі трансформувалася з вузько педагогічної проблеми у комплексне міждисциплінарне явище, що потребує інтеграції правових, організаційних та психолого-педагогічних механізмів. Порівняльний аналіз зарубіжних підходів засвідчив, що скандинавські моделі акцентують увагу на формуванні безпечного клімату в закладах освіти, англо-саксонські – на відновленні соціальних зв'язків і юридичній відповідальності, американська модель – на протоколізації та цивільно-правовій відповідальності закладів освіти, романо-германська – на інституціоналізації державних програм, а азійська – на жорсткому адміністративному контролі та колективній відповідальності. Кожна з них містить елементи, релевантні для вдосконалення національної системи, однак їхня ефективність визначається адаптацією до соціокультурного контексту. В Україні сформовано нормативно-правове підґрунтя протидії булінгу, що поєднує адміністративно-правові механізми з елементами превентивної та корекційної роботи. Важливим кроком стало впровадження алгоритмів міжвідомчої взаємодії, діяльність освітнього омбудсмена, а також розвиток інституту офіцерів СОБ, які забезпечують поєднання правоохоронної, превентивної та консультативної функцій у межах освітнього середовища. Водночас існує потреба у подальшій нормативній узгодженості між суб'єктами реагування та інтеграції їхньої діяльності з програмами психолого-педагогічного впливу. Запровадження «Типової програми для осіб, які вчинили булінг (цькування)» засвідчує перехід від виключно каральної моделі до корекційно-відновлювального підходу,

спрямованого на формування емпатії, відповідальної поведінки та попередження рецидивів. Проте її універсальний характер обмежує ефективність у випадках булінгу, що має дискримінаційне підґрунтя, зокрема щодо дітей вимушених переселенців. Ефективна протидія булінгу дітей вимушених переселенців має ґрунтуватися на поєднанні трьох ключових векторів: інституційного (розбудова системи взаємодії та безпечної інфраструктури), соціально-інтегративного (розвиток емпатії, культури ненасильницької поведінки та включення в колектив) і професійно-корекційного (цілеспрямована робота з кривдниками та постраждалими). Такий підхід забезпечує перехід від формального реагування до системної превенції та створює підґрунтя для розроблення спеціалізованих механізмів захисту прав дітей ВПО в освітньому середовищі.

2. Формування ефективної системи запобігання та протидії булінгу можливе лише за умов міжсекторальної взаємодії державних органів, освітнього середовища, громадянського суспільства та медійної спільноти. Авторський проєкт виступає прикладом такої інтегрованої моделі, яка еволюціонувала від ініціювання законодавчих змін до створення сталої платформи соціально-правової профілактики булінгу. Проведені форуми, просвітницькі тури та фестивалі забезпечили інституціоналізацію ініціативи, її масштабування на національному та регіональному рівнях, а також апробацію нових підходів до профілактики, зокрема через поєднання правової освіти, психологічної підтримки, культурно-мистецького впливу та цифрових комунікацій. Використання медійних ресурсів та лідерів думок є інноваційним і високоефективним інструментом формування антибулінгової культури, який суттєво підсилює традиційні форми профілактичної роботи. Таким чином, запропонована модель має ознаки універсальності та може бути адаптована для впровадження на різних рівнях публічного управління.

ВИСНОВКИ

1. У сучасних умовах трансформації вітчизняного освітнього простору, зумовлених перебігом воєнного стану, феномен булінгу перестав розглядатися як суто педагогічна проблема, набувши статусу складного системного конструкту. Його вивчення вимагає інтегрованого підходу, що поєднує аналіз макросоціальних процесів та суб'єктивних психологічних механізмів, які детермінують агресивну поведінку. Соціальна сутність булінгу виявляється в його функціонуванні як механізму викривленої комунікації та жорсткої стратифікації дитячого середовища. Булінг детермінується сукупністю чинників, які можна класифікувати за рівнями: індивідуально-психологічні, мікросоціальні (сімейні), інституційні, макросоціальні. В умовах воєнної нестабільності макросоціальні чинники – мова ворожнечі в медіа та загальна суспільна напруга – створюють фон, що легітимізує агресію як засіб подолання невизначеності. Зазначений феномен у науковому дискурсі трактується не просто як індивідуальна девіація, а як зловживання владою. Це динамічний процес соціального впорядкування, де ключову роль відіграють механізми включення та виключення. Він виступає публічним способом самопрезентації: приниження жертви конвертується у підвищення статусу агресора в очах однолітків. Булінг постає як цілісний соціальний феномен, що відображає структурну дисфункцію середовища. Таким чином соціальна сутність булінгу виявляється через реляційний та інституційний рівні, де насильство легітимізується як спосіб встановлення ієрархії. Зазначене зумовлює необхідність комплексних превентивних заходів, що охоплюють не лише індивідуальну корекцію, а й нормативно-правове забезпечення безпечного освітнього середовища та активну участь всієї громади.

2. Узагальнення історичного розвитку, зарубіжного досвіду та вітчизняних реалій нормативно-правового регулювання протидії булінгу дозволяє сформулювати низку концептуальних положень. Антибулінгове право не є ситуативним явищем, а виступає результатом тисячолітньої еволюції гуманізму – від «інфантицидного» періоду до сучасного «антибулінгового»

етапу. Перехід дитини зі статусу об'єкта власності до повноправного суб'єкта права зумовив виокремлення психологічного та кібернасильства у специфічний склад правопорушення, що потребує особливої адміністративно-правової охорони. Міжнародна практика демонструє три основні стратегії юридичного реагування – децентралізована модель (США, Канада), модель криміналізації (Франція), соціально-інтегративна модель (Скандинавські країни), модель адміністративного контролю (Східна Азія). Україна пройшла шлях від долегітимного періоду до створення розгалуженої нормативної бази. Ключовими віхами стали підвищення санкцій за статтею 173-4 КУпАП (до 8 500 грн у 2025 році), залучення Служби освітньої безпеки (СОБ) як поліцейського компонента та перенесення дефініції булінгу до Закону «Про охорону дитинства». Проте залишається актуальною проблема «процесуального фільтра» між наказами МОН України та МВС України щодо фіксації правопорушень. Сучасна парадигма вимагає переходу від кваліфікації цькування як «дитячої сварки» до визнання його актом дискримінації за регіональним походженням. Це обґрунтовує необхідність імплементації зарубіжного досвіду щодо «суспільного булінгу», де відповідальність поширюється на адміністрацію місць проживання / надання послуг переміщеним особам. Ефективність протидії булінгу в Україні залежить від усунення термінологічних колізій та розширення суб'єктного складу закону. Пріоритетними кроками визначено криміналізацію тяжких форм (доповнення КК України спеціальним складом злочину за доведення до самогубства шляхом систематичного цькування), модернізація КУпАП (запровадження посиленої відповідальності за булінг за ознакою статусу ВПО та розширення сфери дії закону на позашкільний простір), цифрова адаптація (чітке розмежування кібербулінгу від загальної активності в мережі за критерієм «типовості» та «спланованості атаки»). Сучасна парадигма протидії булінгу в Україні має еволюціонувати від міжособистісного конфлікту до структурно-організаційної відповідальності, де держава виступає не лише каральним органом, а гарантом інклюзивного та безпечного середовища для

кожного учасника суспільних відносин, незалежно від його соціального статусу чи місця походження.

3. Аналіз феномена булінгу ВПО дозволяє визначити його не як випадковий міжособистісний конфлікт, а як системний наслідок глибокої соціальної деформації, спричиненої збройною агресією. Соціально-психологічні витоки цього явища полягають у поєднанні індивідуальної травматизації переміщених осіб та реактивних механізмів громад, які приймають. Вимушене переміщення спричиняє радикальну деструкцію «передбачуваної повсякденності» дитини. Психологічною основою вразливості стає «синдром жертви ВПО» – симптомокомплекс, що включає безпорадність, підвищену тривожність (зафіксовану у 70 % дітей ВПО) та деформацію емоційно-вольової сфери. Травматичний досвід війни руйнує механізми психологічної стабілізації, роблячи дитину «легкою мішенню» для агресорів через її реактивність, замкнутість або, навпаки, захисну агресивність. Соціальним витокom булінгу є природна когнітивна тенденція колективу до класифікації за принципом «свій – чужий». Дитина ВПО інтегрується у вже сформовану ієрархію, де будь-яка відмінність (регіональний акцент, стиль одягу, відсутність звичних для групи гаджетів через економічну депривацію) стає тригером для віктимізації. Булінг у цьому контексті виступає інструментом «виштовхування» новачка для підтримання уявної стабільності групи. Важливим чинником є «відносна депривація» громади, яка приймає. Діти часто транслюють упередження дорослих щодо «привілеїв» ВПО (соціальні виплати, допомога), що трансформується в агресію як спробу відновити «справедливість». У громадах дитина ВПО може стати колективною мішенню для розрядки кумулятивного гніву, спрямованого на зовнішні обставини війни. Дефіцит інституційної координації призводить до того, що школи залишаються непідготовленими до роботи з воєнною травмою. Тракткування вчителями цькування як «процесу притирання» легітимізує агресію. Брак фахової підтримки призводить до психологічної інкапсуляції дитини, де вона залишається наодинці з травмою без

«сімейної парасольки» захисту (яка часто зруйнована через власну травму батьків).

4. Аналіз методологічних підходів до вивчення булінгу в освітньому середовищі дозволяє констатувати, що детермінація та превенція цього явища потребують інтегративної юридико-психологічної синергії. Поєднання спеціально-юридичного інструментарію та методів емпіричної психології забезпечує комплексний аналіз правової реальності: від виявлення латентних дефектів нормативного регулювання до дешифрування суб'єктивних чинників деліктної агресії. Методологічний базис роботи ґрунтується на діалектичному поєднанні конкретно-соціологічного аналізу та моніторингу правозастосовної практики за статтею 173-4 КУпАП із психодіагностичними техніками. Такий синтез дозволяє верифікувати реальну кореляцію між правосвідомістю індивіда та його поведінковими патернами. Особливого наукового значення це набуває при дослідженні вразливих категорій, зокрема дітей ВПО, чий правовий статус в умовах воєнного стану потребує додаткової інституційної рефлексії. Компаративний аналіз даних міжнародних інституцій (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ) та національних моніторингів (НБСР, МОН України) підтверджує трансформацію булінгу у форму системної соціальної деструкції. Встановлено, що збройна агресія виступила потужним каталізатором конфліктогенності: 25 % респондентів зазнали віктимізації саме після лютого 2022 року. Сучасна динаміка правопорушень характеризується переходом до реляційних форм агресії та інтенсифікацією кібербулінгу, що вимагає оновлення підходів до збору та оцінки цифрових доказів в адміністративному процесі. Для подолання інформаційної асиметрії щодо безпеки дітей ВПО реалізовано трирівневу дослідницьку стратегію: верифікація звітів ДСА України, анкетування 838 учасників освітнього процесу (зокрема 231 дитина зі статусом ВПО), ідентифікація рівня агресивності, що виступає психологічним підґрунтям для формування ролей «кривдника» та «жертви». Високий рівень термінологічної обізнаності учнів (95 %) свідчить про успішну когнітивну імплементацію антибулінгових норм. Проте цей показник вступає у дисонанс із реальною

віктимізацією (46 % серед дітей ВПО) та інституційною недовірою (майже 50 % підлітків уникають правових каналів захисту). Це доводить, що ефективність протидії булінгу обмежується не браком знань, а дефектами механізмів судової верифікації та недостатнім рівнем доказової бази, що подається до судів. Застосована методологія дозволила забезпечити високий рівень репрезентативності та валідності отриманих результатів.

5. Комплексний аналіз судової статистики за статтею 173-4 КУпАП та результатів авторського опитування дозволяє констатувати наявність специфічних тенденцій у правовому регулюванні та фактичному поширенні булінгу в умовах триваючого воєнного стану. Судова система України продемонструвала високу адаптивність: після різкого спаду активності у 2022 році (скорочення справ на 52 %), показники 2024 року (311 справ) фактично повернулися до довоєнного рівня. Проте правозастосовна практика зберігає виражений «каральний» (фіскальний) характер: суди майже повністю ігнорують заходи виховного впливу (стаття 24-1 КУпАП), застосовуючи їх лише у 2,3 % випадків; у 75 % випадків до відповідальності притягуються жінки (матері), що свідчить про нерівномірний розподіл виховної та юридичної відповідальності в українських сім'ях, майже кожна друга справа (40 – 47 %) закривається без накладення стягнення через процедурні помилки або закінчення строків, що створює ефект безкарності та веде до вторинної віктимізації потерпілих. Емпіричні дані підтверджують гіпотезу про надзвичайну вразливість ВПО. Показник особистого досвіду цькування серед дітей ВПО сягає 44 %, що майже вдвічі перевищує рівень загальної вибірки (25,4 %). Для дітей ВПО характерна підвищена чутливість до посягань на фізичну недоторканність та матеріальні об'єкти (гаджети, речі), які є елементами стабільності після втрати дому. Булінг щодо переселенців у 39 % випадків має колективний характер («ми проти них»), що вимагає кваліфікації за частиною 2 статті 173-4 КУпАП. Психодіагностичне дослідження виявило специфічний профіль агресивності дітей ВПО. На відміну від місцевих учнів, які домінують у вербальній та реляційній агресії (плітки, бойкот), діти ВПО демонструють вищу готовність до

прямої та непрямой фізичної агресії (3,6 бала). Це трактується як «адаптивна агресія» – підсвідомий захисний механізм у відповідь на відчуття ізоляції та «інституційну сліпоту» педагогів, які часто не помічають вербальних провокацій щодо «чужинців». Виявлено глибокий розрив у сприйнятті безпеки: понад 20 % батьків ВПО повідомляють про булінг, тоді як жоден опитаний педагог не визнав себе свідком таких інцидентів. Це зумовлює високий запит на анонімні цифрові інструменти допомоги (понад 70 % серед дітей ВПО), оскільки діти вбачають у смартфоні єдиний безпечний спосіб повідомити про тиск, уникаючи ризику «зрадництва» в очах колективу. Правове регулювання булінгу дітей ВПО потребує відходу від суто монетарних покарань на користь відновного правосуддя. Оскільки значна частина агресії дітей ВПО є реактивною, судова та освітня системи мають змістити акцент із санкцій на психологічну реабілітацію та інклюзивні програми, що деконструюють статус «чужого» у колективах закладів освіти.

6. Профілактика булінгу в освітньому середовищі еволюціонувала у комплексну міждисциплінарну проблему, що потребує синергії юридичних, психологічних та соціальних інструментів. Ефективна модель захисту має базуватися не на репресивному реагуванні, а на превентивному праві, де обов'язок керівника закладу щодо створення безпечного середовища трансформується у державний управлінський стандарт безпеки (за зразком французької програми рНАRe). Світова практика доводить результативність моделей, що поєднують «м'яку» психологію з жорстким адміністративним наглядом: скандинавський підхід (перетворення «байдужих спостерігачів» на активних суб'єктів превенції через зміну групової динаміки), англо-саксонська та американська моделі (впровадження доктрини «обов'язку піклування» та матеріальної відповідальності закладу освіти за бездіяльність), азійська модель (жорстка фіксація правопорушень у цифровому «життєвому рекорді» учня як інструмент соціальної відповідальності). Станом на 2026 рік інститут СОБ в Україні виступає ключовим елементом конвергенції освітнього та безпекового законодавства. Трансформація офіцера СОБ із «охоронця» на «соціального

інженера безпеки» дозволяє реалізувати концепцію «Триади» (безпека, виховання, консультування). Проте виявлено «нормативний розрив»: офіцери СОБ де-юре виключені з процесу контролю за виконанням корекційних програм, що потребує законодавчого закріплення їхньої ролі як координаторів між поліцейським наглядом та психосоціальною реабілітацією. Встановлено, що чинна «Типова програма для осіб, які вчинили булінг» характеризується «надмірним універсалізмом». Для ефективного захисту дітей ВПО обґрунтовано необхідність упровадження спеціалізованого модуля «Подолання соціальних стереотипів та ксенофобії». Це дозволить нейтралізувати специфічні дискримінаційні мотиви агресора, пов'язані з регіональним походженням чи статусом «чужого», що є критичним для успішної інклюзії переміщених дітей. Протидія булінгу дітей ВПО має реалізовуватися за трьома векторами: інституційний (діджиталізація та анонімність звітування для зниження бар'єру звернення за допомогою), соціально-інтегративний (розвиток емпатії через відновні практики («Кола відновлення») та кооперативну діяльність), професійно-корекційний (перехід від стратегії «виклику батьків на килим» до моделі фахового психологічного супроводу всіх сторін конфлікту). Удосконалення системи протидії булінгу в Україні потребує подолання відомчої розрізненості між МВС України, МОН України та Мінсоцполітики України. Створення єдиного правового циклу – від виявлення латентного булінгу офіцером СОБ до контрольованої ресоціалізації агресора за спеціалізованими програмами є єдиним дієвим механізмом забезпечення права дитини ВПО на безпечну освіту та захист від дискримінації.

7. Реалізація авторського проєкту «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?» засвідчила, що ефективна протидія булінгу потребує комплексного поєднання нормативно-правових, організаційних, психологічних і комунікаційних інструментів. Запропонована модель, яка включає розроблення цифрового інструментарію (мобільного застосунку «My safety friends»), проведення всеукраїнських форумів, просвітницьких турів, фестивалів доброти та системне залучення медійних осіб, довела свою практичну результативність у

підвищенні рівня обізнаності дітей, формуванні довіри до суб'єктів реагування та популяризації культури нетерпимості до булінгу. Особливу цінність має орієнтація проєкту на інклюзивність, зокрема врахування потреб дітей ВПО, а також упровадження інноваційних механізмів комунікації (анонімні звернення, чатботи, цифрові платформи, медійний вплив). Водночас встановлено, що ключовими бар'єрами залишаються інституційні та фінансово-технічні обмеження реалізації цифрових рішень, що потребує подальшого вдосконалення механізмів їх впровадження.

СПИСОК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алгоритм взаємодії щодо превенції та протидії булінгу в закладах освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/news/alhorytm-vzaiemodii-shchodo-preventsii-ta-protydii-bulinhu-v-zakladakh-osvity>.
2. Аналіз судової практики розгляду справ про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 173-4 КУпАП : Огляд судової практики Верховного Суду. 2025. 42 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/oglad/.
3. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства у сфері протидії булінгу та мобінгу / Дослідницька служба Верховної Ради України. Київ, 2023. 31 с.
4. Аналітичний звіт за результатами опитування українських підлітків у 2022/2023 роках «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» в межах міжнародного проекту ВООЗ «Health behaviour schoolage children» (HBSC) <https://www.uisr.org.ua/analitychnyj-zvit-pro-zdorovya-ta-dobrobut-ukrayinskyh-pidlitkiv-u-2022-2023-rokah/>.
5. Антибулінг. Практичні заняття / Л. В. Береговська, О. С. Данилюк, І. Залеська та ін.; упоряд: В. Київ: «Видавнича група «Шкільний світ», 2019. — 152 с.
6. Барабаш М. М. Проблема переживання почуття самотності внутрішньо переміщених осіб України. Збереження психічного здоров'я в умовах воєнних дій : зб. наук. пр. учасників міжвузівського круглого столу (31 жовт. 2023 р., м. Київ). Київ : УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 201–203.
7. Безгинський Б. Г. Методологічне дослідження щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення // *Філософські та методологічні проблеми права.* – 2021. – № 2 (22). – С. 7–14.

8. Берегова Н. П., Вольська В. С. Психологічна профілактика булінгу в студентських колективах. Психологічні засади розвитку, психодіагностики та корекції особистості в системі неперервної освіти. Вінниця: КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти», 2020, №3 (29). С. 32-36.

9. Берзіня О. Профілактика виникнення та подолання виявів булінгу в дитячому середовищі / О.Берзіня // *Основи здоров'я*. – 2018. – № 17. – С. 2–8.

10. Бойчук П. М., Козігора М. А., Романюк А. М. Булінг як соціально-психологічне явище у сучасному освітньому просторі. Академічні студії. Серія «Педагогіка». 2021. Вип. 3, Ч. 2. С. 10–17.

11. Бондар В. Системний підхід до профілактики булінгу в закладі загальної середньої освіти / В. Бондар, Т. Лях, І. Нохріна // *Ввічливість. Humanitas*. – 2023. – № 2. – С. 3 – 11.

12. Бриндіков Ю. Л., Місінкевич О. М. Детермінанти булінгу, його наслідки та шляхи локалізації: соціально-педагогічний аспект. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. 2025. Вип. 1. С. 10–16.

13. Буданова М., Симоненко Н. Психологічні механізми вияву булінгу й кібербулінгу серед курсантів: профілактика та правові аспекти // *Юридична психологія*. – 2025. – Т. 2 № 37. – С. 63-71.

14. Булінг – психолого-педагогічна і соціальна проблема сьогодення : рекоменд. бібліогр. список / уклад. В. В. Вербова ; наук. ред. Л. І. Самчук ; НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. Київ, 2016. 12 с.

15. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема : рекоменд. бібліогр. покажч. / уклад. Т. І. Бондаренко ; ред. О. В. Іоаніді ; ЦБС Поділ. р-ну, б-ка ім. В. Некрасова. Київ, 2020. 69 с.

16. Буранов І. Ю. Юридико-психологічні проблеми протидії булінгу дітей ВПО в Україні / І. Ю. Буранов, О. І. Кудерміна // *Наукові інновації та передові технології, Серія «Право»*. – 2025. – № 7 (47).

17. Вовк М., Гречин Н. Причини булінгу в молодіжному середовищі. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: збірник тез доповідей*

IV Міжнародної студентської наукової конференції: наукові записки. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. С. 413-415.

18. Гаврищак Л., Мащак С. Булінг як соціально-психологічне явище сьогодення. Проблеми гуманітарних наук. Серія «Психологія». 2018. Вип. 43. С. 52–63.

19. Гордєєва К. В. Проблеми соціально-психологічної адаптації переміщених осіб. Збереження психічного здоров'я в умовах воєнних дій : зб. наук. пр. учасників міжвузівського круглого столу (31 жовт. 2023 р., м. Київ). Київ : УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 86–88.

20. Гребя І. З., Гаврилюк І. Ю. Булінг та його прояви в освітньому середовищі початкової школи. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2023. Вип. 5. С. 95–100.

21. Грищенко І. Булінг: профілактика та стратегії подолання / І. Грищенко // *Pedagogical Obrii*. – 2025. – № 1. – С. 52 – 59.

22. Гутник Кваліфікація, протокол і докази у справах про булінг // Том 2 № 3 (2025): Аналітично-порівняльне правознавство С. 74-82.

23. Даниленко Г. М., Страшок Л. А., Сидоренко Т. П. та ін. Особливості психологічного стану внутрішньо переміщених дітей шкільного віку та підлітків в умовах війни. *Modern Pediatrics. Ukraine*. 2023. № 4 (132). С. 51–55.

24. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти : наказ М-ва освіти і науки України від 28 груд. 2019 р. № 1646 : станом на 01 січ. 2026 р. *Офіційний вісник України*. 2020. № 14. ст. 574. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20>.

25. Діагностика булінгу (цькування) в закладі освіти : метод. рек. / Л. А. Найдьонова, Ю. О. Букіна, Л. В. Григоровська, Н. Л. Дятел ; за наук. ред. Л. А. Найдьонової. Київ : ІСПП НАПН України, 2019. 56 с.

26. Журавко Т. В. Булінг як соціально-психологічна проблема в освітньому середовищі. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 6, Т. 1. С. 47–50.

27. Задорожна-Княгницька Л. В., Погомій М. П. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема. Регулююча дія ціннісних орієнтацій у житті дитини : м-ли міжн. наук.-практ. конф. (12 листоп. 2020 р., м. Київ). Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. С. 49–53.

28. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

29. Запобігання булінгу серед неповнолітніх : аналітичний огляд / В. Г. Сюрвачик, О. В. Максименко, І. А. Ботнарєнко, І. Ю. Буранов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. 90 с.

30. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник / В.Л. Андрєєнкова, В.В. Байдик, Т.В. Войцях, О.А. Калашник та ін. – К.: ФОП Нічога С.О., 2020. – 196 с.

31. Запорожець А. К., Миронюк Т. В., Левченко Ю. О. Булінг в Україні – кримінологічна характеристика та запобігання : монографія / за заг. ред. Ю. О. Левченка. Київ : Вид-во ТОВ «НВП»Інтерсервіс», 2020. 137 с.

32. Зубіашвілі І., Лавренко О. Поради для батьків-вимушених переселенців : Метод. рекомендації / І. Зубіашвілі, О. Лавренко. – Київ. : Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2022. – 52 с.

33. Калінін Є. М., Харченко Л. Г. Психологічні та соціальні виклики, з якими стикаються діти-ВПО в закладах загальної середньої освіти. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки . 2025. № 1. Стор. 59–65.

34. Карпенко О. Г., Ворощук О. Д., Ковальська К. В. Інноваційні педагогічні підходи адаптації переміщених українських дітей до нового освітнього середовища. *Академічні візії*. 2025. Вип. 42. С. 2-12.

35. Карпич І. Соціальна робота з профілактики булінгу серед молоді / І. Карпич // *Соціальна робота і сучасність*. – 2020. – № 1. – С. 89 – 95.

36. Кердивар В. В. Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту : дис. ... д-ра філос. : 053 – Психологія / Нац. ун-т цивільного захисту України. Харків, 2020. 148 с.

37. Кердивар В. В. Христенко В. Є. Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту : монографія / В.В. Кердивар, В.С. Христенко. – Харків : Панов А. М., 2021. – 143 с.

38. Клименко Ю. О. Соціально-психологічна профілактика булінгу в освітньому середовищі / Ю. О. Клименко, Н. О. Сайко, В. В. Шевчук В. В. // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2018. – VI (75). – С. 71 – 75.

39. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 груд. 1984 р. № 8073-Х (із змінами, внесеними згідно із Законом № 4056-ІХ від 12 серп. 2025 р. щодо посилення відповідальності за булінг). *Офіційний вісник України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

40. Конвенція про права дитини : прийнята Резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листоп. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021].

41. Кормило О. Явище булінгу в освітньому просторі. Проблеми гуманітарних наук. Серія: Психологія, 2015 № 37. С. 174–187.

42. Корпач Н. Соціальна робота з дослідженням стану адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища / Н. Корпач // Педагогічний часопис Волині. – 2018. – № 1. – С. 133–139.

43. Красюк Т. В. Поняття «булінг» в українському законодавстві: проблеми визначення та правозастосування. *Право та інновації*. 2025. № 3 (51). С. 50–57.

44. Кудинова М., Кожанова Д. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб: теоретичний аналіз проблеми / М. Кудинова, Д. Кожанова // Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія. – 2024. – № 2 (63). – С. 17-24.

45. Левченко Ю. О. Світовий досвід запобігання булінгу. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. Т. 11, № 1. С. 91–97.

46. Легенький М. І. До проблеми удосконалення системи правового забезпечення протидії булінгу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2025. Вип. 2. С. 11–18.

47. Лушпай Л. І. Шкільний булінг як різновид суспільної агресії. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна, 2013. Вип. 33. С. 85–88.

48. Макарова О. П. Соціально-психологічна профілактика булінгу в освітньому середовищі / Макарова О. П., Червоний П. Д. // *Modern scientific developments in pedagogy and psychology* : conference proceedings (Riga, the Republic of Latvia, 3–4 November 2022.) / Polonia University in Częstochowa. – Riga: Baltija Publishing, 2022. – P. 42 – 47.

49. Мельникова О. М., Трофаїла Н. Д. Профілактика дитячого булінгу / О. М. Мельникова, Н. Д. Трофаїла // *Педагогічні науки*. – 2020. – № 5. – С. 78 – 83.

50. Методичні рекомендації щодо соціалізації та інтеграції дітей ВПО [Електронний ресурс] / Відділ освіти, культури і туризму Вилоцької селищної ради. 2024. URL: <https://vylotska-osvita.gov.ua/psihologichna-sluzhba/metodichni-rekomendacii-shchodo-socializacii-ta-integracii-ditey-vpo/>.

51. Мишко Н.М., Седих К.В. Психологічні наслідки булінгу. Психологія і особистість. – 2022. № 2. С. 186-198.

52. Найдьонова Л.А. Діагностика булінгу і кібербулінгу: методичні рекомендації / Любов Антонівна Найдьонова; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – 2019. – 94 с.

53. Наказний М. Булінг: алгоритм вирішення проблеми. Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія «Філософія. Педагогіка». 2022. № 1 (2). С.

54. Нетреба М., Хаджинова І. Булінг: аналіз нормативних документів. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 60, т. 3. С. 190–194.

55. Основи методології та організації наукових досліджень / за ред. А.Є.Конверського. К.: Центр учбової літератури, 2010. — 352 с.

56. Педоренко В. М. Особливості психоемоційного стану переселенців в умовах іншої країни (на прикладі Німеччини) / В. М. Педоренко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2022. – Серія: Психологія. – № 5. – С. 5–10.

57. Петечел О. Ю. Булінг: юридично-психологічний аналіз та запобігання. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства. – 2019. – Вип. 49. – С. 79–88.

58. Поліщук Г. В. Булінг як сучасна соціально-педагогічна проблема: причини виникнення і шляхи подолання. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2020. Вип. 189. С. 91–96.

59. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 листоп. 2025 р. у справі № 990/154/25 (щодо визначення правової природи системності діянь у справах про адміністративні правопорушення). *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.

60. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 14 трав. 2025 р. у справі № 420/15234/24 (щодо відповідальності керівника закладу освіти за неповідомлення органів поліції про факти цькування). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.

61. Постанова Київського апеляційного суду від 12 верес. 2025 р. у справі № 757/2841/25-п (про притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 173-4 КУпАП за вчинення кібербулінгу в учнівських чатах месенджеру Telegram). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.

62. Постанова Львівського апеляційного суду від 20 січ. 2026 р. у справі № 461/105/26-п (щодо визначення критерію систематичності та оцінки висновків шкільного психолога як доказу у справі про булінг). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.

63. Приходько М. В. Адміністративна відповідальність за булінг (цькування) в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2022. 231 с.

64. Причини булінгу: результати масштабного дослідження в українських школах : новини від 29 трав. 2025 р. *Міністерство освіти і науки України* : офіц. вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/news/prychyny-bulinhu-rezultaty-masshtabnoho-doslidzhennia-v-ukrainskykh-shkolakh>

65. Прібиткова Н. Булінг у закладах освіти: поняття, структура, причини та шляхи подолання. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. Харків, 2017. С. 58–61.

66. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18 груд. 2018 р. № 2657-VIII. *Голос України*. 2019. № 12.

67. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 груд. 2017 р. № 2229-VIII : станом на 01 січ. 2026 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

68. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 груд. 2017 р. № 1044 : станом на 01 січ. 2026 р. *Офіційний вісник України*. 2018. № 15. ст. 524. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0068-18>.

69. Про затвердження Інструкції з організації діяльності служби освітньої безпеки Національної поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.10.2024 № 663. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-24>

70. Про затвердження Типової програми для осіб, які вчинили булінг (цькування) : Наказ Міністерства соціальної політики України від 11 черв. 2024 р. № 294 -Н. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0294739-25>.

71. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII : станом на 01 січ. 2026 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

72. Про освіту : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII : станом на 01 січ. 2026 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

73. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

74. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід : метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова, В. О. Мельничук, О. А. Калашник. – Київ : Агентство «Україна», 2019. – 132 с.

75. Про стан дотримання прав дитини в Україні : Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (за 2025 рік). *Офіційне представництво Уповноваженого ВРУ з прав людини*. 2026. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/>.

76. Проць О. Є., Романків Р. В. Протидія булінгу: правові аспекти захисту дітей від насильства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. Вип. 60. С. 127–130. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-3322/2020.60.27>.

77. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери /Л. А. Мельник та ін.; за ред. Л. С. Волинець. – К. : ТОВ “Видавничий дім «Калита»”, 2015. – 72 с.

78. Пундєв В. В., Вольська К. В. Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам в адаптації до нових умов життя. *Ментальне здоров'я*. 2024. № 3. Стор. 68–73.

79. Редько С. І. Психологічна діагностика та корекція булінгу в підлітковому віці // *Перспективи та інновації науки*. – 2025. – № 4. – С. 383–393.

80. Роговська О. О., Бабачанак С. М. Проблеми інтеграції дітей внутрішньо переміщених осіб до приймаючої громади. 320597-Текст статті-743149-1-10-20250110.pdf . 2025. С. 1–45.

81. Сайт Вісник Хустищини. В Україні зросла кількість випадків булінгу в школах. <https://visnyk-khust.com.ua/novyny/v-ukrayini-zrosla-kilkist-vypadkiv-bulingu-v-shkolah>.

82. Сайт Оpendатабот Оpendатабот <https://opendatabot.ua/analytics/bullying-in-schools-2025>.

83. Сайт Суспільне Рівне. Булінг щодо дітей ВПО на Рівненщині: результати дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/rivne/921345-buling-sodo-ditej-vpo-na-rivnensini-rezultati-doslidzenna/>.

84. Соболь Є. Сучасний аналіз судових справ, пов'язаних із вчиненням булінгу (цькування) учасниками освітнього процесу в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 3 (23). С. 87–92.

85. Сорочан Д. А. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України щодо запобігання та протидії булінгу. *Право і безпека*. 2020. № 4 (79). С. 48–53.

86. Сорочук Л. Проблема булінгу в сучасному освітньо-виховному середовищі та шляхи її подолання. *Українознавчий альманах* . 2019. Вип. 25, с. 110–114.

87. Соціально-педагогічна та психосоціальна підтримка дітей із числа внутрішньо переміщених осіб у період літнього оздоровлення в умовах воєнного часу / Т. Спіріна та ін. ; ред. С. Сапіга. Київ : ФОП Буря О. Д., 2023. 182 с.

88. Страшок Л. А., Міхановська Н. Г., Даниленко Г. М. та ін. Динаміка психологічного стану внутрішньо переміщених дітей шкільного віку та підлітків. *Modern Pediatrics. Ukraine*. 2024. № 7 (143). С. 68–74.

89. Суденко Ю. Превенція булінгу в освітньому середовищі. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 98–104.

90. Суденко Ю. А. Булінг як різновид насилля в закладах освіти. *Юридична психологія*. 2022. № 2 (31). С. 35–43.

91. Таратута С. Л., Мельник Т. М. Булінг як соціальне явище та його відображення у новітній англійській літературі. Сучасні дослідження з іноземної філології. 2023. № 2 (23). С. 219–233.

92. Тернопільська В. Профілактика інформаційного насильства в освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Освітні обрії*. 2024. № 1 (58). С. 61–64.

93. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними / І. М. Трубавіна // *Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції*. Збірник наукових праць. – Старобільськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2017. С. 320-342.

94. Хорошун О. Г. Адаптація ВПО на новому місці в умовах воєнного стану. *Збереження психічного здоров'я в умовах воєнних дій* : зб. наук. пр. учасників міжвузівського круглого столу (31 жовт. 2023 р., м. Київ). Київ : УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 119–121.

95. Хоружий С. М., Піонтківська О. Г. Психологічні чинники булінгу серед дітей підліткового віку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2021. Вип. 1. С. 103–111,

96. Хотенюк, І. Психологічні особливості внутрішньо переміщених родин, які мають дітей з особливими освітніми проблемами / І. Хотенюк // *Особлива дитина: навчання і виховання*. – 2025. – № 118(2). – С. 168-180.

97. Шалена Є. О. Педагогічні основи шкільного булінгу. *Донецький національний університет імені Василя Стуса*. 2020. С. 83–87.

98. Шатирко Л.О. Психологічні виміри деструктивної взаємодії суб'єктів освітнього простору у проявах залякування та цькування. *Психологія: теорія і практика: збірник наукових праць* / ред. кол. : І.О. Корієнко (гол. ред.) та ін. Мукачево, 2019. Вип. 1(3). С.199-211.

99. Шатирко Л.О., Мойзріст О.М. Психологічні засоби запобігання явищам залякування та цькування (булінгу) в шкільному середовищі: практикум / за науковою редакцією академіка НАПН України С.Д. Максименка. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 46 с.

100. Щодо окремих питань застосування норм КУпАП у справах про булінг (цькування) : лист-роз'яснення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 10 черв. 2025 р. № 1234/0/2-25. *Офіційний вісник України*. 2025. № 48. ст. 312.

101. Шеремет А. Адаптація дітей ВПО з особливими освітніми та соціальними потребами в умовах нового середовища / А. Шеремет, А. Руденко, Л. Бездітна // *Psychology Travelogs*. – 2024. – № 4. – Р. 275-282.

102. Юрчик О.М. Гуманістичні засади психопрофілактики шкільного насильства. *Психологія особистості*. 2013. № 1(4). С. 194-203.

103. Юшкевич О. Г. Аналіз судової практики у справах про булінг у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 81–93.

104. Accepting Schools Act, 2012, SO 2012, c 5 — Amending the Education Act. *Government of Ontario*. Official source: <https://www.ontario.ca/laws/statute/s12005>.

105. Acculturation / R. Linton, M.J. Herskovits, R. Redfield // *American Anthropologist*. – 1936. – Vol. 38. – № 1. – С. 149 – 152.

106. Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (AGG) : vom 14. August 2006. *Bundesgesetzblatt*. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/agg/>.

107. Álvarez Ugarte R. Ruling by bullying: Threats of regulation as an internet governance device. *Internet Policy Review*. 2026. Vol. 15, no. 1.

108. An Act to prevent and stop bullying and violence in schools, SQ 2012, c 19. *Légis Québec*. Official source: <https://www.legisquebec.gouv.qc.ca/en/document/cs/I-13.3>.

109. Andrade AS, Roca JS, Pérez SR. Children's emotional and behavioral response following a migration: a scoping review. *J Migr Health*. 2023 Mar 20;7.

110. Arseneault L. The long-term impact of bullying victimization on mental health. *World Psychiatry*. 2018. Vol. 17, No. 1. P. 27–34.

111. Astuti P., Badrol Bin Awang M., Mahardhika V., Rusdiana E. Comparative Legal Perspectives on Bullying in Educational Environments: Regulatory Gaps and Reform Imperatives in Indonesia, Malaysia, and Vietnam. *Jambura Law Review*. 2025. Vol. 7, no. 2. P. 696–725.

112. Atwal, K., & Wang, C. (2019). Religious head covering, being perceived as foreigners, victimization, and adjustment among Sikh American adolescents. *School Psychology*, 34(2), 233–243.

113. Basic Policy on Prevention of Bullying : Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology (MEXT). 2017 revision. URL: https://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/seitohidou/1337219.htm.

114. Bayerisches Erziehungs- und Unterrichtsgesetz (BayEUG) : Art. 86 (Ordnungsmaßnahmen). *Bayerische Staatskanzlei*. URL: <https://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/BayEUG.>]

115. Bianchi D., Cavicchiolo E., Lucidi F., Manganelli S., Girelli L., Chirico A., Alivernini F. School dropout intention and self-esteem in immigrant and native students living in poverty: the protective role of peer acceptance at school. *School Mental Health*. 2021

116. Biswas). Çiçek Doğan Ö., Salameh T., Güney S., Şahin Tokatlıoğlu T. Outcomes of bullying and intervention strategies for migrant and refugee children in low- and middle-income countries: a scoping review. *Children and Youth Services Review*. 2025. Vol. 176. 108383.

117. Bjereld Y., Daneback K., Petzold M. Differences in prevalence of bullying victimization between native and immigrant children in the Nordic countries: Parent-reports from a serial cross-sectional study. *Child: Care, Health and Development*. 2021. Vol. 47, Issue 5. P. 696–702.

118. Bộ luật Hình sự số 100/2015/QH13 [Кримінальний кодекс В'єтнаму № 100/2015/QH13] : (Điều 134, 155, 156). *Cổng Thông tin điện tử Chính phủ*. URL: <https://chinhphu.vn/he-thong-van-ban/bo-luat-hinh-su-2015-3212>.

119. Bullying Prevention Measures Promotion Act (いじめ防止対策推進法)
: Law No. 71 of 2013. *e-Gov Japan*. URL: <https://elaws.e-gov.go.jp/document?lawid=425AC1000000071>.

120. Bullying: A review of the evidence // Education Policy Institute. – Режим
доступу: <https://epi.org.uk/publications-and-research/bullying-a-review-of-the-evidence/>

121. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) : § 823 (Schadensersatzpflicht).
Bundesministerium der Justiz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>.

122. Caravita S. C. S., Papotti N., Gutiérrez Arvidsson E., Thornberg R.,
Valtolina G. G. Contact with Migrants and Perceived School Climate as Correlates of
Bullying towards Migrant Classmates. *Children*. 2021. Vol. 8, Issue 11. Art. 1060.

123. Caravita, S. C. S., Donghi, E., Banfi, A., & Meneghini, F. (2016). Essere
immigrati come fattore di rischio per la vittimizzazione nel bullismo: Uno studio
italiano su caratteristiche individuali e processi di gruppo. *Maltrattamento e Abuso
All'Infanzia: Rivista Interdisciplinare*, 18(1), 59–87

124. Caravita, S. C. S., Stefanelli, S., Mazzone, A., Cadei, L., Thornberg, R.,
& Ambrosini, B. (2020). When the bullied peer is native-born vs. immigrant: A mixed-
method study with a sample of native-born and immigrant adolescents. *Scandinavian
Journal of Psychology*, 61(1), 97–107.

125. Causes and Consequences of Bullying Phenomenon among Emerging
Adults in Urban Surabaya / D. Lisuallo et al. *Journal of Urban Sociology*. 2025. Vol.
8, Iss. 1. P. 25–37.

126. Çeri V, Ak F, Fındık OTP, Arman A, Fiş NP, Beser C, Göksu M, Fazel
M. Syrian refugee children face more peer victimization in schools what leads to poor
mental health: a brief report. *Eur Child Adolesc Psychiatry*. 2021 Sep;30(9):1475-
1477.

127. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2012/C 326/02).
Official Journal of the European Union. 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>.

128. Chen X, Jin Y, Han F. School Responsibility and Improvement Pathways in the Prevention and Control of Campus Bullying in China: An Analysis of 155 Civil Judgments. *Social Sciences*. 2025; 14(5):300.

129. Çiçek Doğan Ö., Salameh T., Güney S., Şahin Tokatlıoğlu T. Outcomes of bullying and intervention strategies for migrant and refugee children in low- and middle-income countries: a scoping review. *Children and Youth Services Review*. 2025. Vol. 176. 108383. DOI: 10.1016/j.chilyouth.2025.108383.

130. Circulaire du 4 août 2023 relative à la lutte contre le harcèlement scolaire : Ministère de l'Éducation nationale et de la Jeunesse. *Bulletin officiel de l'Éducation nationale*. 2023. URL: <https://www.education.gouv.fr/bo/2023/Hebdo31/MENE2321457C>.

131. Code de l'éducation : Articles L111-6, L511-3-1 (relatifs à la lutte contre le harcèlement scolaire). *Légifrance*. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071191/LEGISC TA000006151322/.

132. Code pénal : Article 222-33-2-3 (créé par la Loi n°2022-299 du 2 mars 2022). *Légifrance*. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000045290614.

133. Communications and Multimedia Act 1998 (Act 588) [Закон про комунікації та мультимедіа 1998 року (Акт 588)] : (Section 233). *Malaysian Communications and Multimedia Commission (MCMC)*. URL: https://www.mcmc.gov.my/skmmgovmy/files/attachments/CMA98_BI.pdf.

134. Correction to Nguyen et al. (2020) (2020). *Journal of Family Psychology*, 34(6), 686.

135. Council Recommendation of 22 May 2018 on promoting common values, inclusive education, and the European dimension of teaching (2018/C 195/01). *Official Journal of the European Union*. 2018. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0607\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0607(01)).

136. Criminal Code, RSC 1985, c C-46. *Justice Laws Website*. Official source: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/>.

137. Cui, Kunjie & To, Siu-ming, 2019. "Migrant status, social support, and bullying perpetration of children in mainland China," Children and Youth Services Review, Elsevier, vol. 107(C).

138. Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin. *Official Journal of the European Communities*. 2000. L 180/22. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32000L0043>.

139. Diskrimineringslag (2008:567). *Sveriges Riksdag*. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567.

140. e Bruyn, E. H., Cillessen, A. H. N., & Wissink, I. B. (2009). Associations of peer acceptance and perceived popularity with bullying and victimization in early adolescence. *Journal of Early Adolescence*, 30(4), 543–566.

141. Education Act, R.S.O. 1990, c. E.2 (including amendments regarding Bullying and Progressive Discipline). *Ontario Ministry of Education*, Bullying Prevention in Canada. *Public Safety Canada*, 2022. Government Report. Available at: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/blng-prvntn/index-en.aspx>].

142. Education and Inspections Act 2006 (United Kingdom). Section 89: Determination by head teacher of behaviour policy. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/40/section/89>,

143. Elgar FJ, Pfortner TK, Moor I, De Clercq B, Stevens GW, Currie C. Socioeconomic inequalities in adolescent health 2002-2010: a time-series analysis of 34 countries participating in the Health Behaviour in School-aged Children study. *Lancet*. 2015 May 23;385(9982):2088-95.

144. Enforcement Decree of the Special Act on the Prevention of and Countermeasures against Violence in Schools. *National Law Information Center*. URL: <https://www.law.go.kr/LSW/lsInfoP.do?lsiSeq=251234>.

145. EU Strategy on the Rights of the Child (2021-2024) : Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. *European*

Commission. 2021. COM/2021/142 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0142>.

146. Games to Practice Self-Regulation Skills / Your Therapy Source. 2017. URL: <https://www.yourtherapysource.com/blog1/2017/05/16/games-practice-self-regulation-skills/>.

147. Gersten R., Dimino J., Jayanthi M., Kim J. S., Santoro S. Professional Development and Student Outcomes: A Summary of Qualitative Research. *Instructional Research Group*. 2010. 29 p. ERIC Number: ED547543. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED547543>.

148. Gould E. D., Simhon A., Weinberg B. A. Does High-Skilled Immigration Cause Native Flight? Evidence from the Schools. *Journal of Labor Economics*. 2021. Vol. 39, No. 4. P. 1145–1186.

149. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (Art. 1, Art. 2) : vom 23. Mai 1949. *Bundesgesetzblatt*. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>,

150. Guiding Opinions on Strengthening the Prevention and Control of Bullying among Primary and Secondary School Students (关于加强中小學生欺凌綜合治理方案) : issued by 11 departments including the Ministry of Education. 2017. *State Council of the PRC*. URL: http://www.gov.cn/xinwen/2017-12/27/content_5250796.htm].

151. Hall, W. The effectiveness of policy interventions for school bullying: A systematic review // *Journal of the Society for Social Work and Research*. – 2017. – Vol. 8, № 1. – P. 45–69. – DOI: 10.1086/690565. – Режим доступа: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/690565>.

152. Handbook of interpersonal psychology: theory, research, assessment and therapeutic interventions / Edited by L.M. Horowitz, S. Strack. – New York: Wiley&Sons. 2011. – 649 p.

153. HB G., Ardiyanto S. Y., Setyawan H., Putro B. N., Kurniawan A. W. et al. Legal Review of Bullying Cases against Students with Disabilities in Physical

Education Learning at Schools: A Systematic Review. *Retos*. 2024. Vol. 57. P. 840–848.

154. Her Majesty's Inspectorate of Constancy and Fire & Rescue Services). 2024. URL: <https://www.justiceinspectrates.gov.uk/hmicfrs/publications/>

155. Karabiyik I. H., Ilgaz A. Do migrant children's religion and culture make them victims of school bullies? A scoping review. *Journal of Public Health*. 2024. Vol. 46, Issue 1. P. 112–121. DOI: <https://doi.org/10.1093/pubmed/fdad123>.

156. Khane A., Bachir S. Bullying as an International Social Phenomenon: Concepts and Forms. *Family and Society Journal*. 2025. Vol. 13, Iss. 02 (27). P. 426–444.

157. Kitab Undang-Undang Hukum Pidana (KUHP) [Кримінальний кодекс Індонезії] : Undang-Undang Nomor 1 Tahun 2023. *Kementerian Hukum dan Hak Asasi Manusia*. URL: https://bphn.go.id/data/documents/uu_1_2023.pdf.

158. Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986). *Finlex*. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>.

159. Law of the People's Republic of China on the Protection of Minors (中华人民共和国未成年人保护法) : adopted at the 22nd Session of the Standing Committee of the 13th National People's Congress on Oct. 17, 2020. *National People's Congress of China*. URL: <http://www.npc.gov.cn/englishnpc/c23934/202112/58348937077b49439600a74d284f3e8b.shtml>

160. Levchenko K., Legenkyi M., Shved O., Legenka M., Dunebabina O. Social and Legal Mechanisms for Prevention and Counteraction to Bullying in Youth Environment. *III International Scientific Congress Society of Ambient Intelligence 2020*. Atlantis Press, 2020. P. 183–191.

161. Linton R., Herskovits M.J., Redfield R. Memorandum for the Study of Acculturation / R. Linton, M.J. Herskovits, R. Redfield // *American Anthropologist*. – 1936. – Vol. 38. – № 1. – C. 149 – 152.

162. Liu X., Zhao J. Chinese migrant adolescents' perceived discrimination and psychological well-being: the moderating roles of group identity and the type of school. *PLoS One*. 2016;11(1).

163. Lo C.C., Cheng T.C., Bohm M., Zhong H. Rural-to-urban migration, strain, and juvenile delinquency: a study of eighth-grade students in Guangzhou, China. *Int. J. Offender Ther. Comp. Criminol.* 2018;62(2):334–359.

164. Loi n° 2022-299 du 2 mars 2022 visant à combattre le harcèlement scolaire : publiée au Journal Officiel le 3 mars 2022. *Légifrance*. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000045287531>.

165. Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova) (Kapittel 9 A. Elevane sitt skulemiljø). *Lovdata*. URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>.

166. Luật Tư pháp người chưa thành niên số 49/2024/QH15 [Закон про правосуддя для неповнолітніх № 49/2024/QH15] : (Có hiệu lực từ ngày 01/01/2026). *Quốc hội nước Cộng hòa xã hội chủ nghĩa Việt Nam*. URL: <https://quochoi.vn/tintuc/Pages/tin-tong-the.aspx?ItemID=86432>

167. Manifest mot mobbing (2011–2014) : official document. *Regjeringen.no*. URL: <https://www.regjeringen.no/no/tema/utdanning/skolemiljo/manifest-mot-mobbing/id630825/,>].

168. Martínez García J.M., Martín López M.J. Group violence and migration experience among latin american youths in justice enforcement centers (Madrid, Spain) *Span. J. Psychol.* 2015;18(2015):E85.

169. McDonald R. Merrick M. (2012). “Above All Things, Be Glad and Young”: Advancing Research on Violence in Adolescence/ *Psychol Violence*. 2013 October ; 3(4): 289–296.

170. Measures for the Handling of Student Injury Accidents (学生伤害事故处理办法) : Ministry of Education of the People's Republic of China. Order No. 12. 2002. *Ministry of Education of the PRC*. URL: http://www.moe.gov.cn/srcsite/A02/s5911/moe_621/200208/t20020821_81878.html.

171. Merten D. E. The Social Dynamics of School Bullying: The Necessary Conditions for the Victimization of Students. *Anthropology & Education Quarterly*. 1996. Vol. 27, No. 3. P. 315–337.

172. Neubauer A., Gonzalez-Garcia A. The European Union's Response to Bullying and Cyberbullying: An Educational Policy Analysis. *Social Sciences*. 2025. Vol. 14.

173. Ni W., Gao L., Kui K. Peer Victimization and Mental Health among Migrant Children in Urban China: A Moderated Mediation Model of School Belonging and Resilience. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022. Vol. 19, Issue 24. Art. 16560.

174. Olweus D. Bullying at school: Long-term outcomes for the victims and an ineffective school-based intervention program. *Aggressive behavior: Current perspectives*. New York: Plenum Press, 1994. P. 97–130.

175. Özdemir, S. B., Sun, S., Korol, L., Özdemir, M., & Stattin, H. (2018). Adolescents' engagement in ethnic harassment: Prejudiced beliefs in social networks and classroom ethnic diversity. *Journal of youth and adolescence*, 47(6), 1151–1163

176. Özdemir, S., & Özdemir, M. (2020). The role of perceived inter-ethnic classroom climate in adolescents' engagement in ethnic victimization: For whom does it work? *Journal of Youth and Adolescence*, 49(6), 1328–1340.

177. Papotti, N., & Caravita, S. C. S. (2020). Bullismo etnico: Chi sono coloro che aggrediscono compagni con background migratorio? *Ricerche di Psicologia*, 2020(1), 327–350.

178. Penal Code (Act 574) [Кримінальний кодекс Малайзії (Акт 574)] : (Sections 323–326). *Attorney General's Chambers of Malaysia*. URL: <https://www.lom.agc.gov.my/act-view.php?type=lex&language=BI&act=574>.

179. Perusopetuslaki (628/1998) (29 § Turvallisuus). *Finlex*. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>.

180. Pescaru C.-M., Pescaru M. The Phenomenon of Bullying at Early School Age: Social and Psychological Consequences. *Revista Universitară de Sociologie*. 2022. Year XVIII, Issue 3. P. 276–285.

181. Protecting Canadians from Online Crime Act, SC 2014, c 31. *Justice Laws Website*. Official source: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/annualstatutes/2014_31/FullText.html.

182. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services (Digital Services Act) : Text with EEA relevance. *Official Journal of the European Union*. 2022. L 277/1. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj>.

183. Serbyn R., Maksymenko O. Administrative legal relations on countering bullying in Ukraine and worldwide. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2025. Vol. 30, no. 4. P. 9–19.

184. Singh S, Roy D, Sinha K, Parveen S, Sharma G, Joshi G. Impact of COVID-19 and lockdown on mental health of children and adolescents: A narrative review with recommendations. *Psychiatry Res*. 2020 Nov;293:113429.

185. Skollag (2010:800) (6 kap. Åtgärder mot kränkande behandling). *Sveriges Riksdag*. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800.

186. Spaas C., Verelst A., Devlieger I., Aalto S., Andersen A.J., Durbeej N., Hilden P.K., Kankaanpää R., Primdahl N.L., Opaas M., Osman F., Peltonen K., Sarkadi A., Skovdal M., Jervelund S.S., Soye E., Watters C., Derluyn I., Colpin H., de Haene L. Mental health of refugee and non-refugee migrant young people in European secondary education: the role of family separation, daily material stress and perceived discrimination in resettlement. *J. Youth Adolesc*. 2022;51(5):848–870.

187. Special Act on the Prevention of and Countermeasures against Violence in Schools (학교폭력 예방 및 대책에 관한 법률) : Act No. 7119, Jan. 29, 2004 (with latest amendments). *Korea Legislation Research Institute*. URL: https://elaw.klri.re.kr/kor_service/lawView.do?hseq=54410&lang=ENG.

188. Spiel, C., Schober, B., Strohmeier, D., & Finsterwald, M. (2011). Cooperation among researchers, policy makers, administrators, and practitioners: Challenges and recommendations. *ISSBD Bulletin*, 2(60), 11-14.

189. Stojanova N. *Regulating to Prevent Workplace Bullying: Options for Reform* : PhD Thesis : Law. Victoria : La Trobe Law School, La Trobe University, 2023. 244 p.

190. Strafgesetzbuch (StGB) : §§ 185, 223, 238, 240. *Bundesministerium der Justiz*. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/>.

191. Strindberg J. “Why Do We Even Bully?” Exploring the Social Processes of Bullying in Two Swedish Elementary Schools : Dissertation / Faculty of Educational Sciences, Linköping University. Linköping, 2021. 308 p. (Linköping Studies in Behavioural Science ; no. 234).

192. Sujung C., MinL. J. (2018). Explaining physical, verbal, and social bullying among bullies, victims of bullying, and bully-victims: assessing the integrated approach between social control and lifestyles-routine activities theories[J]. *Child Youth Serv. Rev.*91, 372–382.

193. Takizawa R., Danese A., Casspi A., Arseneault L. Childhood bullying victimization and inflammation in adulthood: the role of depressive symptoms and health risk behaviors. *Psychoneuroendocrinology*. 2015. Vol. 51. P. 303–308.

194. Takizawa R., Maughan B., Arseneault L. Adult health outcomes of childhood bullying victimization: evidence from a five-decade longitudinal British birth cohort. *American Journal of Psychiatry*. 2014. Vol. 171, No. 8. P. 826–833.

195. Tello A.M., Castellon N.E., Aguilar A., Sawyer C.B. Unaccompanied refugee minors from Central America: understanding their journey and implications for counselors. *The Professional Counselor*. 2017;7(4):360–374.

196. The Uber-Report on Stalking and Harassment in the UK. National Stalking Consortium. 2024. 45 p.

197. Tippett, N., & Wolke, D. (2014). Socioeconomic status and bullying: A meta-analysis. *American Journal of Public Health*, 104(6), e48–e59.

198. Undang-Undang Dasar Negara Republik Indonesia Tahun 1945 [Конституція Республіки Індонезія 1945 року] : (Pasal 28B). *Sekretariat Jenderal MPR RI*. URL: <https://www.mpr.go.id/pustaka/uud-1945>

199. Undang-Undang Republik Indonesia Nomor 11 Tahun 2012 tentang Sistem Peradilan Pidana Anak [Закон Республіки Індонезія № 11 від 2012 року про систему ювенальної юстиції]. *Lembaran Negara Republik Indonesia Tahun 2012 Nomor 153*. URL: <https://peraturan.bpk.go.id/Details/39061/uu-no-11-tahun-2012>.

200. Undang-Undang Republik Indonesia Nomor 35 Tahun 2014 tentang Perubahan atas Undang-Undang Nomor 23 Tahun 2002 tentang Perlindungan Anak [Закон Республіки Індонезія № 35 від 2014 року про внесення змін до Закону № 23 від 2002 року про захист дітей] : (Pasal 54). *Database Peraturan JDIH BPK*. URL: <https://peraturan.bpk.go.id/Details/38723/uu-no-35-tahun-2014>.

201. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe. *Dziennik Ustaw*. 2023. poz. 900. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170000059>.

202. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Art. 94³) : tekst jednolity. *Dziennik Ustaw*. 2023. poz. 1465. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19740240141>.

203. Ustawa z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (tzw. Ustawa Kamilka). *Dziennik Ustaw*. 2023. poz. 1606. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20230001606>.

204. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Art. 190a, Art. 207) : tekst jednolity. *Dziennik Ustaw*. 2024. poz. 17. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970880553>.

205. Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. *Dziennik Ustaw*. 2022. poz. 1700. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220001700>.

206. Vasco Ruiz M. School Bullying and Social Networks : Master thesis / supervisor: J. Kovářík ; University of the Basque Country UPV/EHU. [Bilbao], 2022. 38 p.

207. Vaughn S., Wanzek J. Intensive Interventions in Reading for Students with Reading Disabilities: Meaningful Impacts. *Learning Disabilities Research & Practice*. 2014. Vol. 29 (2). P. 46–53.
208. Verkuyten M., Thijs J. Ethnic discrimination and global self-worth in early adolescents: the mediating role of ethnic self-esteem. *Int. J. Behav. Dev.* 2006;30(2):107–116.
209. White DA, Miller GF, Rosenblum K, Dunphy C, Wagner R, Merrill-Francis M. An Analysis of Anti-Bullying Laws in the United States. *J Law Med Ethics*. 2025;53(3):467-472.
210. Woolley N. O., Macinko J., Ríos-Salas V., Heymann J. An Analysis of Antibullying Laws in Latin America and the Caribbean. *Jornal de Políticas Educacionais*. 2021. Vol. 15, no. 15.
211. Xie J. Legal Liability Provisions and Impact Analysis of Campus Bullying in Various Countries from the Perspective of Educational Psychology. *Proceedings of the 2020 3rd International Conference on Education Technology Management (ICETM 2020)* (London, Dec 17–19, 2020). New York : ACM, 2020. P. 1–5.
212. Xu S., Ren J., Li F., Wang L., Wang S. (2022). School bullying among vocational school students in China: prevalence and associations with personal, relational, and school factors. *J. Interpers. Violence* 37, NP104–NP124.
213. Ye Z., Chen L., Harrison S.E., Guo H., Li X., Lin D. Peer victimization and depressive symptoms among rural-to-urban migrant children in china: the protective role of resilience. *Front. Psychol.* 2016;7 doi: 10.3389/fpsyg.2016.01542.
214. Zhu Y., Li J. Bullying victimization and mental health among migrant children in China: The mediating role of school belonging and the moderating role of resilience. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 13. Art. 1027506.

ДОДАТКИ

Додаток А

Порівняльний аналіз світових моделей правової відповідальності за булінг

Країна	Вид відповідальності	Суб'єкт (на кого спрямовано)	Кібербулінг	Основні санкції	Хто несе відповідальність	Особливості моделі
США	Цивільна, Адміністративна	Учні, Заклади освіти	Регулюється законодавми штатів	Позбавлення фінансування шкіл, виключення	Шкільні округи, батьки	Доктрина «ворожого середовища».
Канада	Адміністративна, Кримінальна	Учні, Адміністрація	Окрема криміналізація (Bill C-13)	Прогресивна дисципліна, штрафи батькам	Школа, батьки, агресор	Обов'язкова звітність та підтримка меншин.
Бразилія	Адміністративна	Заклади освіти	Впроваджено в спец. закон	Обов'язкові плани превенції	Заклад освіти	Штрафи для шкіл за відсутність антибулінгових програм.
Коста-Рика	Адміністративна	Учні, Вчителі	Визначено як об'єктивна	Дисциплінарні заходи, протоколи безпеки	Адміністрація школи	Пріоритет негайного вилучення жертви з безпеки.
Гондурас	Адміністративна	Шкільна спільнота	Передбачено законом	Триггери викликання, зупинт шкіл	Директор закладу	Посилені державні контроль за приватними школами.

Парагвай	Адміністративна	Учні	Включено в дефініцію	Педагогічні заходи, штрафи закладам	Школа та батьки	Акцент на медіації за участю батьківських комітетів.
Китай	Адміністративна, Кримінальна (з 12-14 р.)	Учні, Школа	Регулюється Законом про захист	Виконні заходи, кримінальні санкції (за тяжкі)	Загляд (опіка), батьки	Теорія «передачі опіки» від батьків до школи.
Індонезія	Кримінальна, Цивільна	Учні, Персонал	Статті про наклеп та мобільність	Позбавлення волі до 3,5 років, штрафи	Агресор (12+), персонал	Пряма норма Конституції про захист від насильства.
Малайзія	Кримінальна	Користувачі мереж, Учні	Спеціальний закон (Акт 588)	Штраф до 50 тис. ринггітів, ув'язнення	Індивідуальний агресор	Найбільш детальна регуляція онлайн-комунікацій.
В'єтнам	Кримінальна, Ювенальна	Учні	Через загальні статті КК	Реабілітація, громадські роботи	Неповнолітній агресор	Перехід до моделі «психологічного правосуддя» (2026).
Японія	Адміністративна, Цивільна	Директори, Муніципалітети	Обов'язковий моніторинг	Дисциплінарні стягнення, суди про недбалість	Директор, мерія міста	Обов'язкове залучення «третьої сторони» (користів).
Пд. Корея	Адміністративна (репутаційна)	Учні	Спеціальні комітети	Запис в «Student Records» (Бюк кар'єри)	Учень (агресор)	Булінг як фактор неможливості вступу до ВНЗ.

Велика Британія	Дисциплінарна, Цивільна	Вчителі, Учні	Закон про комунікації	Виключення, право вчителів на спільну	Школа (Board of Governors)	Право вчителів вилучати гаджети та застосовувати спільну.
Франція	Кримінальна	Учні, Студенти, Персонал	Обтяжуюча обставина	До 10 років ув'язнення, штраф 150к євро	Індивідуальна (агресор)	Найсуворіша кримінальна відповідальність у світі
Німеччина	Цивільна, Кримінальна	Індивідуальні особи	Сталкінг та образи (StGB)	Компенсація «за біль», штраф	Агресор, батьки	Відшкодування моральної шкоди через цивільні позови.
Польща	Трудова, Адміністративна	Роботодавці, Директори	Стандарт захисту (2024)	Компенсації, звільнення директорів	Роботодавець, школа	«Закон Камілька» — перевірка персоналу на судимість.
Швеція	Цивільна (Дискримінаційна)	Власники шкіл	Кваліфікується як дискримінація	Виплати жертві (через Омбудсмена)	Муніципалітет/Власник школи.	Фінансова вигода жертви за рахунок школи.
Норвегія	Адміністративна	Шкільна система	Розділ 9А Закону про освіту	Штрафи, судові приписи школам	Держава (через школу)	Принцип «суї екстивної правди» потерепаді дитини.
Фінляндія	Методологічна (Закон)	Вчителі, Учні	Програма KiVa (обов'язкова)	Дисциплінарні, втрата ліцензій шкіл	Школа (як інституція)	Будинг розглядається як дефект якості

Порівняльна характеристика нормативно-правових засад протидії булінгу

Країна	Термін у законі	Тип кодексу / акту	Спрямованість (Focus)
США	Bullying / Harassment	Федеральне антидискримінаційне право + Закони штатів	Цивільно-правова: Захист цивільних прав та недопущення дискримінації.
Канада	Bullying / Intimidation	Провінційні закони про освіту + Кримінальний кодекс	Інклюзивна: Прогресивна дисципліна та захист вразливих груп.
Бразилія	Bullying (Intimidação sistemática)	Спеціалізований антибулінговий закон (2015)	Превентивна: Обов'язкові шкільні програми та соціальна профілактика.
Коста-Рика	Bullying / Intimidación	Спеціалізований акт (Ley Anti-bullying)	Захисна: Встановлення протоколів негайного реагування в школах.
Гондурас	Bullying / Acoso escolar	Спеціалізований закон	Адміністративна: Контроль за безпекою в освітньому середовищі.
Парагвай	Bullying / Acoso escolar	Спеціалізований закон	Педагогічна: Формування культури ненасильства через освіту.
Китай	Bullying (欺凌 - Online)	Закон про захист неповнолітніх (2020)	Державний нагляд: Посилені опіки шкіл та адміністративна відповідальність.
Індонезія	Bullying / Kekerasan	Закон про захист дітей + Кримінальний кодекс	Кримінально-захисна: Кваліфікація булінгу як злочину проти дитини.
Малайзія	Cyberbullying / Assault	Закон про комунікації + Кримінальний кодекс	Цифрова безпека: Жорстке регулювання онлайн-цькування.
В'єтнам	Violence / Insult	Закон про ювенальну юстицію (2024)	Ревібілітаційна: Психологічна підтримка та відновне правосуддя.
Японія	Jūme (いじめ)	Закон про заходи запобігання булінгу (2013)	Адміністративна: Прозорість, обов'язкове звітування та аудит.
Південна Корея	School Violence (학교 폭력)	Спеціальний закон про шкільне насильство	Регуляційна: Вплив на особисті справи учня та майбутню кар'єру.
Велика Британія	Bullying / Harassment	Закон про освіту + Закон про рівність (2010)	Дисциплінарна: Розширення повноважень вчителів щодо санкцій.

Франція	Harcelement scolaire	Кримінальний кодекс (спеціальна стаття)	Каральна: Створа криміналізації з тривалими термінами ув'язнення.
Німеччина	Mobbing / Belästigung	Фрагментарне регулювання (StGB, BGB, AGG)	Привозахисна: Захист права на особистість та компенсація шкоди.
Польща	Mobbing / Przemoc rówieśnicza	Кодекс праці + Закон про освіту	Системна: Організаційна відповідальність та стандарти захисту.
Швеція	Kränkande behandling	Закон про освіту + Закон про дискримінацію	Відновлювальна: фінансова відповідальність шкіль перед жертвами.
Норвегія	Mobbing / School environment	Закон про освіту (Розділ 9A)	Суб'єктивна: Нульова толерантність на основі відсуття дитини.
Фінляндія	Bullyng (Kivassaaminen)	Закон про основну освіту	Методологічна: Впровадження доказових програм (KiVa) на рівні закону.

Порівняльний аналіз: Україна / Світові моделі

Критерій	Україна (ст. 173-4 КУпАП)	Світові моделі (для порівняння)	Аналітичний висновок
Вид відповідальності	Адміністративна.	Кримінальна (Франція), Цивільна (Швеція, Німеччина).	В Україні домінує каральний підхід держави (штраф у бюджет), а не відновлення прав жертви (компенсація).
Суб'єкт (на кого спрямовано)	Учні (з 14 років), батьки, педагоги.	Власники шкіл / Муніципалітети (Швеція, Австралія).	У світі відповідальність несе інституція за нестворення безпечного середовища, в Україні — фізична особа.
Кібербулінг	Включено в загальну дефініцію.	Окремі закони з тех. модерацією (Малайзія, ЄС — DSA).	Корупційно Україна йде в ногу з часом, але бракує механізмів швидкого видалення контенту через провайдерів.
Основні санкції	Штраф (850–3400 грн), громадські роботи.	Ув'язнення (Франція), блок кар'єри (Корея), мільйонні компенсації (Австралія).	Санкції в Україні мають переважно символічний характер і не є стримувальним фактором для злодюжних верств.

Хто несе відповідальність	Агресор, батьки, директор (за приховування).	Роботодавці / Шкільний округ (США, Канада).	Україна унікальна штрафами для вчителів за приховування (схоже на Японію), але не карає школу як юрособу.
Особливості	Протокольна система (поліція — суд).	Програми KiVa (Фінляндія), "Закон Камілька" (Польща).	В Україні акцент на пост-реакції (поліція), у світі — на системній превенції (обов'язкові програми).

Анонімно поділіться корисною інформацією: що для тебе булінг?

Шановний друже/подруго!

Просимо відповісти Тебе на деякі запитання: що для тебе булінг?

Отримана інформація конфіденційна і буде використана в наукових цілях Національної академії внутрішніх справ та ГО "Всеукраїнське об'єднання протидії булінгу! Мої безпечні друзі".

Зірочка (*) указує, що запитання обов'язкове

1. Зазнач загальну інформацію про себе:

(за цією інформацією ми не ідентифікуємо тебе)

1.1. Ваш вік:*

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

1.2. Стать:*

Чоловіча

Жіноча

1.3. Твій регіон:*

Київ

Київська область

Вінницька область

Волинська область

Дніпропетровська

Житомирська область

Закарпатська область

Запорізька область

Івано-Франківська область

Кіровоградська область

Львівська область

Миколаївська область

Одеська область

Полтавська область

Рівненська область

Сумська область

Інше:

1.4. Чи є ти внутрішньо переміщеною особою:*

так

ні

2. Про булінг у твоєму житті

Поділися, що для тебе є булінг?

2.1. Чи знаєш ти, що таке булінг (цькування) над людиною?*

так

ні

важко відповісти

2.2. Познач дії, які, на твою думку, відносяться до булінгу (цькування, насильства)?*

побиття
 копняки
 образи
 приниження
 запотиличники
 використання образливих прізвиськ
 псування чужих речей
 відбирання їжі, грошей
 бойкот (ігнорування іншої людини, її почуттів)
 образливий пост в соціальній мережі
 неприємні дотики тіла
 сексуальне приниження
 Інше:

2.3. Чи стикався(-лася) Ти особисто з якими-небудь діями, переліченими в питанні № 2.2., у твоїй школі?*

так
 ні
 важко відповісти
 був свідком таких дій
 Інше:

2.4. Якщо так, то як часто стикався (-лася) або був (була) свідком? *

щодня
 1-2 рази на тиждень
 1-2 рази на місяць
 не стикався
 Інше:

2.5. Чи трапляються бійки в твоєму класі?*

так
 ні
 важко відповісти
 Інше:

2.6. Чи є в твоєму класі діти, з якими ніхто не спілкується?*

так
 ні
 не розумію запитання
 я сам (сама) такий (така)
 Інше:

2.7. Як часто ти береш участь у конфліктах між дітьми?*

щодня
 1-2 рази на тиждень
 1-2 рази на місяць
 не маю конфліктів
 Інше:

2.8. На твій погляд, якою буває твоя роль у конфлікті?*

ти сам/сама починаєш конфлікт
 конфліктують із тобою
 спостерігаю за конфліктами
 не мав (мала) конфліктних ситуацій
 Інше:

2.9. Чи траплялось так, що ти сам/сама чинив(ла) булінг (насильство)?

так
 ні
 важко відповісти

був (була) свідком булінгу

Інше:

2.10. Якщо так, то що саме ти робив(ла)?*

не чинив (-ла) булінг

побиття

копняки

образи

приниження

запотиличники

використання образливих прізвиськ

псування чужих речей

відбирання їжі, грошей

бойкот (ігнорування іншої людини, її почуттів)

образливий пост в соціальній мережі

неприємні дотики тіла

сексуальне приниження

Інше:

2.11. Якщо так, то як часто протягом останнього року ти вчиняв (-ла) булінг?*

не вчиняю булінг

один раз

декілька разів на місяць

декілька раз на рік

майже щодня

Інше:

2.12. Чи вчинявся булінг у твоєму навчальному закладі?*

так

ні

важко відповісти

Інше:

2.13. Якщо так, то що саме?*

не вчинявся булінг у школі

побиття

копняки

образи

приниження

запотиличники

використання образливих прізвиськ

псування чужих речей

відбирання їжі, грошей

бойкот (ігнорування іншої людини, її почуттів)

образливий пост в соціальній мережі

неприємні дотики тіла

сексуальне приниження

Інше:

2.14. Якщо так, то як часто протягом останнього року?*

один раз

декілька разів на місяць

декілька раз на рік

майже щодня

не вчинявся булінг у навчальному закладі

Інше:

2.15. Хто частіше проявляє (може проявляти) булінг (насильство) в школі?*

твій одноліток (учень)

твої однолітки (декілька дітей/учнів разом)

старший учень/учениця

старші учні (декілька дітей разом)
вчитель
керівництво школи
Інше:

2.16. Чи розповідали Вам у школі, як уникнути булінгу/насильства та хто може допомогти за потреби?*

так
ні
важко відповісти
Інше:

2.17. До кого ти чи твої друзі звернетесь про допомогу, щоб захиститися від булінгу (насильства)?*

директор закладу освіти
класний керівник
учитель
психолог
соціальний педагог
шкільний лікар/медсестра
батьків
друзів
поліцейського або служби «102»
гарячу телефонну лінію для дітей
мобільного чат-боту (робота), який знається про булінг
мобільного анонімного чату з психологом-юристом, який знається про булінг
Інше:

2.18. Яка відповідальність передбачена за вчинення булінгу (цькування)?*

адміністративна відповідальність (штраф)
виховні роботи (відпрацювання на державу)
кримінальна відповідальність (в'язниця)
фізична (побиття)
виховна (прилюдне вибачення)
постановка на облік в поліцію «як дитина булер»
не має відповідальності
я не знаю

2.19. Яких знань, навичок, вмінь або допоміжних ресурсів ти хотів/хотіла б набути, щоб захищати себе від булінгу (насилля)?

додаткові роз'яснювальні бесіди від педагогів
знати детальний порядок реагування на факти булінгу
знати куди потрібно звертатися за допомогою якщо булять
вміти давати здачу кривднику, якщо той образить
знати, як фіксувати факти булінгу, щоб довести провину кривдника
знати відповідальність за вчинення фактів булінгу
Інше:

2.20. У разі створення мобільного застосунку в телефоні, у якому існуватиме функція «анонімний чат з психологом/юристом для протидії булінгу» ти б звернувся (-лася) за допомогою (роз'ясненнями), якщо б стикнувся із такою проблемою відносно себе?*

так
ні
не розумію запитання
звернувся (-лася), якщо б чат був анонімним

3. Про рівень агресивної поведінки у твоєму житті

Поділися своїм стилем поведінки у стресовій ситуації.

Тобі необхідно однозначно ("так" або "ні") оцінити 80 наведених нижче тверджень.

3.1. Я не можу втриматися від грубих слів, якщо хтось не згоден зі мною.*

Так

Ні

3.2. Інколи я пліткую про людей, яких не долюблюю.*

Так

Ні

3.3. Я ніколи не драгуюсь настільки, щоб кидатися предметами.*

Так

Ні

3.4. Я рідко даю здачі, якщо мене ударять.*

Так

Ні

3.5. Інколи я вимагаю у грубій формі, щоб поважали мої права.*

Так

Ні

3.6. Від люті я нерідко посилаю подумки прокляття моєму кривднику.*

Так

Ні

3.7. Я можу пригадати випадки, коли я був настільки злий, що хапав річ, що потрапляла під руку, і ламав її.*

Так

Ні

3.8. Якщо я розізлюся, я можу вдарити людину.*

Так

Ні

3.9. Якщо хтось драгує мене, я готовий сказати все що про нього думаю.*

Так

Ні

3.10. Якщо виникає конфлікт у школі, я найчастіше "розряджаюся" у розмовах із друзями та близькими.*

Так

Ні

3.11. Інколи я виражаю свій гнів тим, що стукаю по столу кулаком.*

Так

Ні

3.12. Якщо для захисту своїх прав необхідно використати фізичну силу, то я так і роблю.*

Так

Ні

3.13. Коли на мене кричать, то я починаю кричати у відповідь.*

Так

Ні

3.14. Я часто розповідаю вдома про недоліки однокласників, які критикують мене.*

Так

Ні

3.15. З пересердя я можу пхнути ногою все, що підвернеться.*

Так

Ні

3.16. У дитинстві мені подобалося битися.*

Так
Ні

3.17. Я часто просто погоджую людям, хоча і не збираюся погоджувати.*

Так
Ні

3.18. Я часто про себе обмірковую, що мені треба виказати учителю, але так і не роблю цього.*

Так
Ні

3.19. Я вважаю непристойним стукати по столу, навіть якщо дуже сердитий.*

Так
Ні

3.20. Якщо той, хто взяв мою річ, не повертає її, я можу застосувати силу.*

Так
Ні

3.21. Під час сварки я часто починаю сердитися і кричати.*

Так
Ні

3.22. Я вважаю, що оцінювати людину "за очі" не дуже етично.*

Так
Ні

3.23. Не було випадку, щоб я від злості щось розтрощив.*

Так
Ні

3.24. Я ніколи не використовую фізичну силу для вирішення спірних питань.*

Так
Ні

3.25. Навіть якщо я злюсь, я не використовую грубощів у висловлюваннях.*

Так
Ні

3.26. Я не пліткую про людей, навіть якщо вони мені не дуже подобаються.*

Так
Ні

3.27. Я можу так розізлитися, що трощитиму все підряд.*

Так
Ні

3.28. Я не здатен(-на) ударити людину.*

Так
Ні

3.29. Я не вмію "поставити людину на місце", навіть якщо вона на це заслуговує.*

Так
Ні

3.30. Інколи я подумки обзиваю учителя, якщо залишаюся незадоволеним(-ою) його рішенням.*

Так
Ні

3.31. Мені не подобаються люди, які зганяють зло на своїх дітях, роздаючи їм потилички.*

Так

Ні

3.32. Люди, які постійно займають Вас, заслуговують на те, щоб їх ударили.*

Так

Ні

3.33. Який би я не був злий, я намагаюся не ображати інших.*

Так

Ні

3.34. Після неприємностей у школі я часто конфліктую вдома.*

Так

Ні

Інше:

3.35. Коли я нервуюсь, то, йдучи, стукаю дверима.*

Так

Ні

3.36. Я ніколи не любив(-ла) битися.*

Так

Ні

3.37. Я буваю грубим із людьми, які мені не подобаються.*

Так

Ні

3.38. Якщо в транспорті мені стали на ногу, я просто лаюся всіма словами.*

Так

Ні

3.39. Я зневажаю батьків, які б'ють своїх дітей тільки тому, що в них поганий настрій.*

Так

Ні

3.40. Краще переконати людину, ніж примушувати її фізично.*

Так

Ні

3.41. Під час суперечки я часто підвищую голос.*

Так

Ні

3.42. Якщо мене хтось дратує, я можу сказати все, що про нього думаю.*

Так

Ні

3.43. Якщо мені необхідно буде застосувати фізичну силу для захисту своїх прав, я, не роздумуючи, зроблю це.*

Так

Ні

3.44. Коли я зустрічаю неприємну мені людину, то можу непомітно ущипнути або штовхнути її.*

Так

Ні

3.45. Захопившись суперечкою з іншою людиною, я можу вдарити кулаком по столу, щоб привернути до себе увагу або довести свою правоту.*

Так

Ні

3.46. Я постійно відчуваю, що інші не поважають моїх прав.*

Так

Ні

3.47. Згадуючи минуле, деколи мені буває прикро за себе.*

Так

Ні

3.48. Хоча я і приховую, але іноді мене гризе заздрість.*

Так

Ні

3.49. Якщо я не схвалюю поведінку своїх знайомих, то я прямо кажу їм про це.*

Так

Ні

3.50. У сильному гніві я вживаю погані вирази (нецензурну лексику).*

Так

Ні

3.51. Якщо хто-небудь підніме на мене руку, я постараюся вдарити його першим.*

Так

Ні

3.52. Я буваю настільки розлючений, що шпурляю різні предмети.*

Так

Ні

3.53. У мене часто виникає потреба переставити в квартирі меблі або повністю змінити

її.*

Так

Ні

3.54. У спілкуванні з людьми я часто відчуваю себе «пороховою бочкою», яка постійно готова вибухнути.*

Так

Ні

3.55. Часом у мене з'являється бажання погано пожартувати над іншою людиною (надсміятися).*

Так

Ні

3.56. Коли я сердитий, то зазвичай похмурий.*

Так

Ні

3.57. У розмові з людиною я намагаюся її уважно вислухати, не перебиваючи.*

Так

Ні

3.58. Коли у мене «сверблять кулаки», я завжди готовий до бійки.*

Так

Ні

3.59. Якщо я знаю, що людина навмисно мене штовхнула, то справа може дійти до бійки.*

Так

Ні

3.60. Творчий безлад на моєму робочому столі дає змогу мені ефективно працювати.*

Так

Ні

3.61. Я пам'ятаю, що бував настільки сердитим, що хапав усе, що потрапляло під руку, і ламав.*

Так

Ні

3.62. Іноді люди дратують мене тільки однією своєю присутністю.*

Так

Ні

3.63. Я часто дивуюся, які приховані причини змушують іншу людину робити мені щось хороше.*

Так

Ні

3.64. Якщо мене образять, у мене зникає бажання розмовляти будь з ким.*

Так

Ні

3.65. Іноді я навмисно кажу гидоти про людину, яку не люблю.*

Так

Ні

3.66. Коли я розлючений, я кричу саме злісну лайку.*

Так

Ні

3.67. У дитинстві я уникав битися.*

Так

Ні

3.68. Я знаю, з якої причини і коли можна когонебудь ударити.*

Так

Ні

3.69. Коли я розлючений, то можу грюкнути дверима.*

Так

Ні

3.70. Мені здається, що оточуючі мене не люблять.*

Так

Ні

3.71. Я постійно ділюся з іншими своїми почуттями і переживаннями.*

Так

Ні

3.72. Дуже часто своїми словами і діями я сам собі завдаю шкоди.*

Так

Ні

3.73. Коли люди кричать на мене, я відповідаю тим самим.*

Так

Ні

3.74. Якщо хто небудь ударить мене першим, я у відповідь ударю його.*

Так

Ні

3.75. Мене дратує, коли предмети лежать не на своєму місці.*

Так

Ні

3.76. Якщо мені не вдається полагодити зламаний або порваний предмет, то я в гніві ламаю або рву його остаточно.*

Так

Ні

3.77. Інші люди мені завжди здаються успішними.*

Так

Ні

3.78. Коли я думаю про дуже неприємну мені людину, я можу прийти в збудження від бажання заподіяти їй зло.*

Так

Ні

3.79. Іноді мені здається, що доля зі мною зле пожартувала.*

Так

Ні

3.80. Якщо хто-небудь поводитья зі мною не так, як слід, я дуже засмучуюся із цього приводу.*

Так

Ні

Дякуємо Вам за витрачений час та відповіді!

Проти#дієм булінгу разом!

Структура модуля «Подолання соціальних стереотипів та ксенофобії у виховному середовищі».

Цей модуль є логічним доповненням до «Типової програми для осіб, які вчинили булінг» і спрямований на деконструкцію мотивів агресії саме щодо дітей-ВПО.

«Людяність без кордонів» (корекційна робота з особами, які вчинили булінг щодо дітей-ВПО)

Мета - трансформація правосвідомості кривдника через усвідомлення травматичного досвіду внутрішнього переміщення та розвінчування негативних стереотипів.

Блок 1. Юридична деконструкція стереотипу (правовий аспект)

Тема: «Місце походження як захищена ознака».

Зміст: Роз'яснення ст. 24 Конституції України та Закону «Про засади запобігання та протидії дискримінації».

Вправа «Ціна слова»: Аналіз того, як образи за ознакою регіонального походження (мова, акцент, статус «чужака») перетворюють звичайний конфлікт на дискримінаційне переслідування з обтяжуючими наслідками.

Блок 2. Емпатична рефлексія «Втрачений дім» (психологічний аспект)

Тема: «Життя у валізі: що ми не знаємо про іншого».

Метод «Жива бібліотека». Перегляд короткого відеосвідчення або читання реальної історії дитини-ВПО (анонімно).

Вправа «П'ять речей»: Кривднику пропонується за 1 хвилину зібрати уявний рюкзак, знаючи, що він ніколи не повернеться додому.

Мета: змістити сприйняття жертви з «об'єкта для жартів» на «людину, яка пережила втрату».

Блок 3. Соціальна картографія конфлікту (комунікативний аспект)

Тема: «Ми — одна громада».

Вправа «Карта мого міста»: Спільне малювання карти школи/міста, де позначаються місця, які стали «спільними» для місцевих дітей та дітей-ВПО.

Обговорення: Чому виключення (ексклюзія) однієї людини робить слабшою всю групу. Роз'яснення концепції соціальної згуртованості.

Блок 4. Відновний фінал (процесуальний аспект)

Тема: «Угода про спільне майбутнє».

Зміст: Підготовка агресора до «Кола відновлення» або медіаційної зустрічі з потерпілим.

Результат: Складання плану конкретних дій, які кривдник виконає для того, щоб дитина-ВПО відчула себе прийнятою (наприклад, залучення до спільного проекту, публічний захист від інших нападаючих).

Запропонований модуль дозволяє перевести корекційну роботу з площини абстрактного виправлення поведінки у площину усвідомленої правової відповідальності за дискримінацію. Завдяки поєднанню методів емоційного занурення та правового інформування, досягається довгостроковий ефект – не просто припинення фізичного булінгу, а ліквідація його першопричини: соціальної дистанції та ксенофобії.

**СУКУПНА АУДИТОРІЯ МЕДІЙНИХ ОСІБ ТА ЛІДЕРІВ ДУМОК,
ЗАЛУЧЕНИХ ДО ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ ОБІЗНАНОСТІ ЩОДО
ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ (за даними соціальних мереж Instagram, TikTok та
Facebook, станом на 22.03.2026)**

№ п/п	Ім'я / назва медійної особи	Категорія	Instagram (тис.)	TikTok (тис.)	Facebook (тис.)	Загальна аудиторія
1.	АМАДОР ЛОПЕС	артист	55,5	53	4,7	113.2
2.	Діма Прокопов	артист	157	244,2	3,1	404.3
3.	Влад Дарвін	артист	32,1	38,2	5,5	75.8
4.	KRYLATA	артист	11,7	29,3	1,4	42.4
5.	Люся КАВА	артист	24,7	181,4	1,4	207.5
6.	Олександр КВАРТА	артист	33,4	150	10,0	193.4
7.	Василь Котляров	артист	36	0,2	6	42.2
8.	АНКА	артист	13,1	14,9	4,2	32.2
9.	Анна ТУЛІЄВА	артист	59,1	67,1	5,2	131.4
10.	OKS	артист	13,7	25,5	0,8	40.0
11.	TomSoda	артист	8,4	6,3	5,3	20.0
12.	Ян Пташкін	артист	18,2	37,3	0,9	56.4
13.	Анна Wings	артист	6,4	1,3	1,5	9.2
14.	KAROOKA	артист	2,3	4,4	0,4	7.1
15.	Юлія Рай	артист	2,6	1,1	1,6	5.3
16.	Валерія Охтирчанка	артист	14,2	83,1	23	120.3
17.	Ольга Старовойт	артист	31,6	0,7	1	33.3
18.	Гурт Очі в Очі	артист	18,1	27,6	570	615.7
19.	Гурт SESTRA	артист	47,7	66,2	2,7	116.6
20.	Гурт ANNA MARIA	артист	19,2	25,4	18	62.6
21.	Гурт AmoreTwins	артист	11,7	1	766	778.7
22.	Гурт SISTERS MIX	артист	10,5	123,8	14	148.3
23.	Гурт DUBKY	артист	16,4	8,6	0,4	25.4
24.	Гурт MIF	артист	1,2	2	0,8	4.0
25.	Софія НЕРСЕСЯН	артист	85	442	1,3	528.3
26.	Артем КОТЕНКО	артист	72,9	154,6	0,5	228.0
27.	Анастасія ДИМИД	артист	52,1	17,6	10	79.7
28.	Софія Єгорова	артист	24,5	1,3	19	44.8
29.	Марія АРБУЗОВА	блогер	174	43	4,2	221.2
30.	Тетяна Mottya	блогер	156	2600	44	2800
31.	KOVALEVA	блогер	139	2200	173	2512
32.	Антоніна USVIDOMLENA	блогер	151	156	54	361
33.	Анастасія ШАПОВАЛОВА EROINA	блогер	43,2	5,1	7,2	55.5
34.	АПОЛЛІНАРІЯ	блогер	40,6	9,4	3,8	53.8
35.	Анастасія АРБУЗОВА	блогер	258	1700	105	2063
36.	Тарас НЕСТЕРЕНКО	блогер	736	1700	120	2556
37.	Маруна DOROFEEVA	блогер	25,3	33,9	0,2	59.4
38.	JUST QUEEN	блогер	763	1,2	57	821.2
39.	Тетяна САВІЦЬКА	блогер	240	5,3	5,5	250.8

40.	Міла КУЗНЕЦОВА	блогер	772	291,1	8,6	1071.7
41.	PANTERA	блогер	345	708,6	1,5	1055.1
42.	Євгенія ЕМЕРАЛЬД	блогер	13,1	7,8	5,7	26.6
43.	СКАЈЕНА	блогер	110	888,6	4,2	1002.8
44.	CHUDO ELENA	блогер	15,8	2,1	3,2	21.1
45.	Юлія ЖУК	блогер	148	5,2	2,3	155.5
46.	Лілія СОРОКІНА	блогер	7,7	2,9	5	15.6
47.	Ірина СЛЮНЬКО	блогер	73,1	147,2	16	236.3
48.	Аліна Ліпницька	блогер	21,7	1200	0,06	1221.8
49.	Таміла Запорожець	блогер	12,3	2,3	5,4	20.0
50.	Ігор Буранов	ведучий	21,2	1,3	4,8	27.3
51.	Ольга Сумська	ведуча	733	82,3	141	956,3
52.	Мар'ям Рана	ведуча	13,2	2,0	6,1	21.3
53.	Олена-Крістіна ЛЕБІДЬ	блогер/ ведуча	306	412,3	62	780.3
54.	Галина Зайва	блогер/ ведуча	376	23,1	1,5	400.6
55.	Лана Тігрana	ведуча	31,5	3,1	4,8	39.4
56.	Наталія Бутраєва	ведуча	14,7	49,8	5,5	70.0
57.	Філіпенко Марина	ведуча	10,4	0,1	6,2	16.7
58.	Роман Грибов	військовий	95,2	1,1	7,6	103.9
59.	33 канал KIDS	MEDIA	12	0,5	1,5	14.0
60.	My safety friends	організація	12,5	-	2,6	15.1
Всього:			6749.8	14093.4	2348.2	23191.4

Примітка: показники наведено у тисячах підписників; загальна аудиторія розрахована як сума підписників у соціальних мережах Instagram, TikTok та Facebook.

ЦИФРОВІ ДЖЕРЕЛА ВИСВІТЛЕННЯ ЗАХОДІВ «МОЇ БЕЗПЕЧНІ ДРУЗІ»

Перелік сформовано на основі відкритих джерел мережі Інтернет (YouTube та інформаційні ресурси), що підтверджують реалізацію антибулінгових форумів, фестивалів та просвітницьких турів «Мої безпечні друзі».

1. Відеоматеріали (YouTube)

- 1) III тур відвертих зустрічей зірок з протидії булінгу «Мої безпечні друзі»
<https://www.youtube.com/watch?v=gAVeZUtk98Q>
- 2) V Всеукраїнський фестиваль доброти «Мої безпечні друзі». Репортаж ДТА "33 канал KIDS»
<https://www.youtube.com/watch?v=rhNQRb0mfTc>
- 3) Телемарафон. V Всеукраїнський фестиваль доброти «Мої безпечні друзі»
https://www.youtube.com/watch?v=em6xiddY_VI
- 4) «ДІТИ ФЕСТ» свято до Міжнародного дня захисту дітей. Репортаж ДТА «33 канал KIDS»
<https://www.youtube.com/watch?v=oI0hUsiieRg>
- 5) IV Всеукраїнський фестиваль до Міжнародного дня протидії булінгу. Репортаж ДТА «33 канал KIDS»
<https://www.youtube.com/watch?v=vD8mVZcegRQ>
- 6) Фінальний захід II просвітницького туру «Відверті зустрічі зірок з протидії булінгу»
<https://www.youtube.com/watch?v=EQArXwY0zgQ>
- 7) Стартував II тур Відвертих зустрічей зірок з протидії булінгу «Мої безпечні друзі»
<https://www.youtube.com/watch?v=vX1vOEvOluE>
- 8) Просвітницький тур «Відверті зустрічі зірок з протидії булінгу»
<https://www.youtube.com/watch?v=gHZ4mJsvO-c&t=19s>
- 9) Відверта зустріч зірок на тему: Проти#дії булінгу! Найбільша сцена туру. Репортаж 33 канал KIDS
https://www.youtube.com/watch?v=a_oxDdz13io&t=41s
- 10) III Всеукраїнський форум з протидії булінгу My safety friends. Сюжет 33 канал KIDS & Ігор Буранов
<https://www.youtube.com/watch?v=81PZD6wJwpM>
- 11) Проєкт "Мої безпечні друзі": третій тур відвертих зустрічей зірок з протидії булінгу
<https://www.youtube.com/watch?v=cxnwQPJ2v5w>
- 12) Концерт «Мої безпечні друзі» (відео блог)

<https://www.youtube.com/watch?v=E8Y9oQzi3DU>

13) Презентація рішення проти БУЛІНГУ = Мобільний додаток "My safety friends"

<https://www.youtube.com/watch?v=-RtMkrw8xw&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s>

14) II Всеукраїнський форум «Проти#дій булінгу ! Хто мій безпечний друг?» - Ігор Буранов 04.05.2023

https://www.youtube.com/watch?v=jdVl_K67mGE

15) Разом в протидії булінгу

<https://www.youtube.com/watch?v=MeSZVPIh2t8>

16) Прес-конференція до події «Проти#дій булінгу у воєнний час! Хто мій безпечний друг?»

https://www.youtube.com/watch?v=c-fa4Mw_mNg&t=23s

17) Позиція 24.06.2020 Ігор Буранов

<https://www.youtube.com/watch?v=QzNEmxrL9as&t=30s>

18) Позиція 28.04.21 Ігор Буранов, Лариса Гретченко на телеканалі РАДАА

<https://www.youtube.com/watch?v=SPTQ0EGUyqg&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=6>

19) Проти#дій БУЛІНГУ «My safety friends» – мобільний додаток

<https://www.youtube.com/watch?v=yje90YNQsWM&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=7>

20) Ігор Буранов анонсував контакти проєкту "My safety friends" для звернень у боротьбі з БУЛІНГОМ

<https://www.youtube.com/watch?v=EQGMD3WxZ10&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=8>

21) Онлайн трансляція Всеукраїнський форум «Протидій булінгу! Хто мій безпечний друг?» 20.05.2021

<https://www.youtube.com/watch?v=ObH0a3epKuY&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=9>

22) ПравдаТУТ LIVE Ігор Буранов про юридичний захист дітей

<https://www.youtube.com/watch?v=DPBtcE0fhVQ&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=10>

23) Ігор Буранов організував Перший Всеукраїнський форум «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?»

<https://www.youtube.com/watch?v=VybyAWyMIMw&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=11>

24) Антибулінг та спортивні майданчики. Дитячі проєкти, які просуває столичний активіст Ігор Буранов

<https://www.youtube.com/watch?v=2qv7sguU83k&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=12>

25) Ігор Буранов організував Всеукраїнський форум протидій БУЛІНГУ 2021 "Хто мій безпечний друг"

<https://www.youtube.com/watch?v=cLIIPaS9zsw&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=13>

26) Буранов Ігор у ток-шоу БАТЬКІВСЬКІ ЗБОРИ (ЕСО TV) "Як вберегти дитину від булінгу (цькування)"

<https://www.youtube.com/watch?v=NEOtp1A88Y&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=14>

27) Ігор Буранов застерігає керівників шкіл дотримуватися Порядку реагування на звернення про БУЛІНГ

<https://www.youtube.com/watch?v=Jt2AGt6TPSo&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=17>

28) II ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ФОРУМ Проти#дій булінгу 4-5-23 | Example #51 Video was created by Studio Leon team

<https://www.youtube.com/watch?v=RxGdkssH2nA&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=25>

29) Оксана БІЛОЗІР на II Всеукраїнському форумі #Проти дій булінгу у воєнний час! Хто мій безпечний друг?

<https://www.youtube.com/watch?v=cR7tI3GUt1o&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=26>

30) Всеукраїнський форум "Протидія булінгу у воєнний час" встановив національний рекорд

<https://www.youtube.com/watch?v=MgtqS-wEFSw&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=26>

31) II Всеукраїнський форум під назвою «Проти#дій булінгу у воєнний час! Хто мій безпечний друг?»

https://www.youtube.com/watch?v=GdufU_0x-c0&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=27

32) Всеукраїнський форум "Протидії булінгу у воєнний час! Хто мій безпечний друг?"

<https://www.youtube.com/watch?v=kqnSrPSL820&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=28>

33) II всеукраїнський форум «My safety friends»

<https://www.youtube.com/watch?v=BXbJvX-ayXc&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=31>

34) Булінг в школах: як допомогти дитині та покарати кривдників?

<https://www.youtube.com/watch?v=9bC6niQB4Cs&list=PLXPLugkH5BW3whAPC2mRi6HI8jUW4yj3s&index=32>

2. Сайти

1) Мої безпечні друзі 28.01.2025

<https://palace.kyiv.ua/13488/>

2) Урочисте відкриття IV Всеукраїнського форуму доброти та протидії булінгу «Мої безпечні друзі»

<https://feodosiivska-gromada.gov.ua/news/1746016865/>

3) Відверта зустріч зірок з протидії булінгу “Мої безпечні друзі”

<https://lyceum-intellect.kiev.ua/candid-meeting-of-anti-bullying-stars/>

4) Тисяча школярів і захисник Зміїного, що прославився фразою про російський військовий корабель: як у столиці говорили про булінг

<https://www.navs.edu.ua/news/tisyacha-shkolyariv-i-zahisnik-zmiynogo-shho-proslaviv-sya-frazoyu-pro-rosijskij-vijskovij-korabel-yak-u-stolici-govorili-pro-bulning.html>

5) освітницький проєкт «Відверті зустрічі зірок з протидії булінгу «Мої безпечні друзі» в Університеті Грінченка

<https://kubg.edu.ua/prouniversitet/news/podiji/9109-prosvitnytskyi-proiekt.html>

6) Відбувся обласний захід «Мої безпечні друзі»

<https://baryshivska-gromada.gov.ua/novyny-gromady/gumanitarna-sfera/vidbuvsya-oblasnyj-zahid-moyi-bezpechni-druzi>

7) У Солом'янському районі пройшла подія, що запам'ятається надовго – «Відверті зустрічі зірок з протидії булінгу: мої безпечні друзі»

<https://solom.kyivcity.gov.ua/news/u-solomianskomu-raioni-proishla-podiia-shcho-zapamiataetsia-nadovho-vidverti-zustrichi-zirok-z-protydii-bulinhu-moi-bezpechni-druzi>

8) 2 травня відбувся IV Всеукраїнський фестиваль «Мої безпечні друзі» до Міжнародного дня протидії булінгу

<https://transformation.in.ua/2-travnnya-vidbuvsya-iv-vseukrayinskyj-festyval-moyi-bezpechni-druzi-do-mizhnarodnogo-dnya-protydiyi-bulingu/>

9) Разом проти булінгу — як це було на фестивалі “Мої безпечні друзі”

<https://brada.gov.ua/society/razom-proty-bulinhu-iak-tse-bulo-na-festyvali-moi-bezpechni-druzi/>

10) III тур Відвертих зустрічей зірок з протидії булінгу «Мої безпечні друзі»

<https://33tv.com.ua/111025-2/>

11) IV Всеукраїнський форум доброти та протидії булінгу «Мої безпечні друзі»

<https://bsr.gov.ua/iv-vseukrayinskyj-forum-dobroty-ta-protydiyi-bulingu-moyi-bezpechni-druzi/>

12) IV Всеукраїнський форум доброти та протидії булінгу «Мої безпечні друзі»

<https://dtg.gov.ua/news/217674-iv-vseukrayinskii-forum-dobroty-ta-protydiyi-bulingu-moyi-bezpechni-druzi>

13) IV Всеукраїнський фестиваль до Міжнародного дня протидії булінгу «Мої безпечні друзі»

<https://boiarka-rada.gov.ua/povidomlennya-pro-oprylyudnennya-zayavy-pro-vyznachennya-obsyagu-strategichnoyi-ekologichnoyi-oczinky/>

14) III-й Всеукраїнський форум доброти з протидії булінгу «My safety friends» до Міжнародного дня протидії булінгу

<https://www.kpkzt.kyiv.ua/iii-j-vseukrayinskyj-forum-dobroty-z-protydiyi-bulingu-my-safety-friends-do-mizhnarodnogo-dnya-protydiyi-bulingu/>

15) У Київській міській раді провели фінал II туру Відвертих зустрічей зірок з протидії булінгу «Мої безпечні друзі»

<https://kmr.gov.ua/uk/content/u-kyyivskiy-miskiy-radi-provely-final-ii-turu-vidvertyh-zustrichey-zirok-z-protydiyi-bulingu>

16) IV Всеукраїнський фестиваль до Міжнародного дня протидії булінгу «Мої безпечні друзі»

<https://tg.gov.ua/news/1745904977/>

17) У Переяславі відбудеться "Відверта зустріч зірок з протидії булінгу: мої безпечні друзі"

<https://phm.gov.ua/?p=632242>

18) IV Всеукраїнський форум доброти та протидії булінгу «Мої безпечні друзі»

<https://chabanivska-gromada.gov.ua/news/1746005424/>

19) Телемарафон з нагоди V Всеукраїнського фестивалю доброти «Мої безпечні друзі», приуроченого до Дня народження «33 каналу KIDS»

<https://33tv.com.ua/telemarafon-z-nahody-v-vseukrainskoho-festyvaliu-dobroty-moi-bezpechni-druzi-pryurochenoho-do-dnia-narodzhennia-33-kanal-kids/>

20) На Київщині пройде IV Всеукраїнський форум доброти та протидії булінгу «Мої безпечні друзі»

<https://ukrainska-gromada.gov.ua/advertisements/na-kyyivshhyni-projde-iv-vseukrayinskyj-forum-dobroty-ta-protydiyi-bulingu-moyi-bezpechni-druzi.html>

21) На Хмельниччині відбувся V Всеукраїнський Фестиваль Доброти «Мої безпечні друзі»

<https://sheprda.gov.ua/na-hmelnichchyni-vidbuvsya-v-vseukrayinskyj-festyval-dobroty-moyi-bezpechni-druzi/>

22) У Переяславі відбудеться "Відверта зустріч зірок з протидії булінгу: мої безпечні друзі"

<https://pereiaslav.city/articles/451251/u-pereyaslavi-zavtra-projde-tur-vidvertih-zustrichej-zirok-z-protidii-bulingu-moi-bezpechni-druzi>

23) Наймасштабніший в Україні концерт з протидії булінгу, що відбувся в межах III туру Відвертих зустрічей зірок «Мої безпечні друзі»

<https://golosiiv.irc.org.ua/news/18-07-52-19-02-2026/>

24) Зірки України закликали дітей усіляко боротися з булінгом

<https://bc-rada.gov.ua/node/16965>

25) У Білій Церкві говорили про булінг: відверта зустріч зірок і підлітків

<https://mykyivregion.com.ua/news/u-bilii-cerkvi-govorili-pro-buling-vidverta-zustric-zirok-i-pidlitkiv>

26) Громадська організація «Всеукраїнське об'єднання протидії булінгу «Мої безпечні друзі» запрошує на урочисте відкриття IV Всеукраїнського форуму доброти та протидії булінгу, присвяченого Міжнародному дню протидії булінгу

<https://hostomelva.gov.ua/ua/news/1711>

27) Щодо проведення IV Всеукраїнського форуму доброти та протидії булінгу «Мої безпечні друзі»

<https://vasylkiv-gromada.gov.ua/news/1746001532/>

28) Популярні блогери й артисти приїхали до Переяслава, щоб говорити з підлітками про булінг

<https://phm.gov.ua/?p=634684>

29) Оболонський район долучився до просвітницького заходу: «Відверті зустрічі зірок з протидії булінгу: Мої безпечні друзі»

<https://obolon.kyivcity.gov.ua/news/obolonskyi-raion-doluchyvsia-dovazhlyvoho-prosvitnytskoho-zakhodu-vidverti-zustrichi-zirok-z-protydii-bulinhu-moi-bezpechni-druzi>

30) Протидія булінгу. 6 лютого 2024 року студенти Київського фахового коледжу прикладних наук взяли участь у просвітницькому заході в Київському Палаці дітей та юнацтва «Відверта зустріч зірок з протидії булінгу: Хто мій безпечний друг?»

<https://kcas.com.ua/news/2578-protidija-bulingu.html>

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

2026 року

АКТ

м. Київ

№ 98-0110.04.2026

Впровадження результатів дисертації Буранова І.Ю. на тему «Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб» в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи в складі:

- заступник начальника відділу організації освітнього процесу полковник поліції Корольчук Віктор Володимирович;
- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата філософських наук, старшого дослідника майора поліції Антіпової Ольги Петрівни;
- завідувача кафедри юридичної психології, доктора філософії капітана поліції Буданової Маріанни Олександрівни;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й проаналізувала наукові праці ад'юнкта кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ майора поліції Буранова І.Ю. на тему «Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб».

Проаналізовано основні результати дослідження Буранова І.Ю., зокрема наукові праці, у яких опубліковано теоретичні положення дисертації, а саме:

1. Буранов І. Ю. Психологічні особливості поведінки булера та його жертви. *Юридична психологія*. 2023. Т. 1 (32). С. 86–92.
2. Буранов І. Ю., Кудерміна О. І. Юридико-психологічні проблеми протидії булінгу дітей ВПО в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Право». 2025. № 7 (47). С. 940–952.
3. Буранов І. Ю. Теоретико-методологічні засади профілактики та протидії булінгу в освітньому середовищі. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія «Право». 2026. № 2 (24). С. 71–83.

4. Запобігання булінгу серед неповнолітніх : аналітичний огляд / В. Г. Сюрвачик, О. В. Максименко, І. А. Ботнарченко, І. Ю. Буранов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. 90 с.

5. Буранов І. Ю., Кудерміна О. І. Соціальні особливості булінгу та сучасні засоби їх виявлення. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 31 жовт. 2022 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2022. С. 55–59.

6. Буранов І. Ю. Кібербулінг як фактор ризику в освітньому середовищі. *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 квіт. 2023 р.). Київ: НАУ, 2023. С. 24–28.

7. Буранов І. Ю. Профілактика булінгу та співпраця з державними органами влади. *Актуальні питання протидії булінгу у воєнний час. Хто мій безпечний друг у протидії булінгу?* : матеріали II Всеукр. форуму (Київ, 4 трав. 2023 р.). Київ : НАВС, 2023. С. 8–11.

8. Буранов І. Ю. Особливості поширення булінгу як засади превентивної діяльності щодо його попередження. *Особистість, суспільство, війна* : матеріали Міжнар. психолог. форуму (Харків, 26 квіт. 2024 р.). Харків : ХНУВС, 2024. С. 69–72.

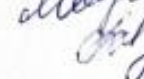

9. Буранов І. Ю. Булінг в психологічній проблематиці дітей ВПО в Україні. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 21 лют. 2025 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2025. С. 87–89.

10. Буранов І. Ю. Психологічні ризики булінгу внутрішньо переміщених осіб. *Формування особистості правоохоронця в сучасних умовах* : матеріали наук.-практ. круглого столу (Київ, 31 жовт. 2025 р.). Київ : НАВС, 2025. С. 10–13.

11. Буранов І. Ю. Булінг як чинник порушення ментального здоров'я дітей внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 груд. 2025 р.). С. 47–49.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці Буранова Ігоря Юрійовича містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема під час викладання навчальних дисциплін «Юридична психологія», «Соціальна психологія», «Психологічне забезпечення юридичної діяльності», підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

 Віктор КОРОЛЬЧУК
 Ольга АНТИПОВА
 Маріанна БУДАНОВА
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО

2026 року

АКТ

м. Київ

№ 99-49

10.04.2026

Впровадження результатів дисертації
Буранова І.Ю. на тему «Юридико-
психологічні засади протидії булінгу
дітей внутрішньо переміщених осіб» в
освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи в складі:

– т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата
філософських наук, старшого дослідника майора поліції Антіпової Ольги
Петрівни;

– завідувача кафедри юридичної психології, доктора філософії капітана
поліції Буданової Маріанни Олександрівни;

– завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем управління
правоохоронною діяльністю та її психологічного супроводження ННІПО,
доктора психологічних наук, професора Бойко-Бузиль Юлії Юріївни;

– начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора
юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени
Вікторівни;

– завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й проаналізувала наукові праці ад'юнкта кафедри
юридичної психології Національної академії внутрішніх справ майора поліції
Буранова І.Ю. на тему «Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей
внутрішньо переміщених осіб».

Проаналізовано основні результати дослідження Буранова І.Ю., зокрема
наукові праці, у яких опубліковано теоретичні положення дисертації, а саме:

1. Буранов І. Ю. Психологічні особливості поведінки булера та його
жертви. *Юридична психологія*. 2023. Т. 1 (32). С. 86–92.

2. Буранов І. Ю., Кудерміна О. І. Юридико-психологічні проблеми
протидії булінгу дітей ВПО в Україні. *Наукові інновації та передові технології*.
Серія «Право». 2025. № 7 (47). С. 940–952.

3. Буранов І. Ю. Теоретико-методологічні засади профілактики та протидії
булінгу в освітньому середовищі. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія «Право».

2026. № 2 (24). С. 71–83.

4. Запобігання булінгу серед неповнолітніх : аналітичний огляд / В. Г. Сюрвачик, О. В. Максименко, І. А. Ботнаренко, І. Ю. Буранов. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. 90 с.

5. Буранов І. Ю., Кудерміна О. І. Соціальні особливості булінгу та сучасні засоби їх виявлення. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 31 жовт. 2022 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2022. С. 55–59.

6. Буранов І. Ю. Кібербулінг як фактор ризику в освітньому середовищі. *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 квіт. 2023 р.). Київ: НАУ, 2023. С. 24–28.

7. Буранов І. Ю. Профілактика булінгу та співпраця з державними органами влади. *Актуальні питання протидії булінгу у воєнний час. Хто мій безпечний друг у протидії булінгу?* : матеріали II Всеукр. форуму (Київ, 4 трав. 2023 р.). Київ : НАВС, 2023. С. 8–11.

8. Буранов І. Ю. Особливості поширення булінгу як засади превентивної діяльності щодо його попередження. *Особистість, суспільство, війна* : матеріали Міжнар. психолог. форуму (Харків, 26 квіт. 2024 р.). Харків : ХНУВС, 2024. С. 69–72.

9. Буранов І. Ю. Булінг в психологічній проблематиці дітей ВПО в Україні. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 21 лют. 2025 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2025. С. 87–89.

10. Буранов І. Ю. Психологічні ризики булінгу внутрішньо переміщених осіб. *Формування особистості правоохоронця в сучасних умовах* : матеріали наук.-практ. круглого столу (Київ, 31 жовт. 2025 р.). Київ : НАВС, 2025. С. 10–13.

11. Буранов І. Ю. Булінг як чинник порушення ментального здоров'я дітей внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 груд. 2025 р.). С. 47–49.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку про те, що зазначені вище наукові праці Буранова Ігоря Юрійовича мають високий теоретичний рівень та практичну значущість і можуть бути використані під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

Ольга АНТШОВА
Маріанна БУДАНОВА
Юлія БОЙКО-БУЗИЛЬ
Олена ТИХОНОВА
Людмила ГАЙДАР

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Начальник відділу ювенальної
превенції управління превентивної
діяльності Головного управління
Національної поліції у м. Києві
для підпорядкованих поліції
Яна ЦИМБАЛ
10 квітня 2026 року

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження «Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб» Буранова Ігоря Юрійовича в практичну діяльність

Найменування пропозицій для впровадження: «Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб».

Установа, яка пропонує впровадження, ПІБ авторів: Національна академія внутрішніх справ. Автор: ад'юнкт кафедри юридичної психології НАВС майор поліції Буранов Ігор Юрійович.

Джерело інформації:

1. Буранов І.Ю. Психологічні особливості поведінки булера та його жертви. *Юридична психологія*. 2023. Т. 1 (32). С. 86-92.
2. Буранов І. Ю., Кудерміна О. І. Юридико-психологічні проблеми протидії булінгу дітей ВПО в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Право». 2025. № 7 (47). С. 940-952.
3. Буранов І. Ю. Теоретико-методологічні засади профілактики та протидії булінгу в освітньому середовищі. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія «Право». 2026. № 2 (24). С. 71-83.
4. Запобігання булінгу серед неповнолітніх: аналітичний огляд/ В. Г. Сюрвачик, О. В. Максименко, І. А. Ботнаренко, І. Ю. Буранов. Київ: НАВС, 2025. 90 с.
5. Буранов І. Ю., Кудерміна О. І. Соціальні особливості булінгу та сучасні засоби їх виявлення. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: матеріали III міжнарод. наук.-практ. конф.* (Київ, 31 жовт. 2022 р.). К: ДНДІ МВС України. 2022. С. 55-59.
6. Буранов І.Ю. Кібербулінг як фактор ризику в освітньому середовищі. *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій: матеріали IV міжнарод. наук.-практ. конф.* (Київ, 7 квіт. 2023 р.). К: НАУ. 2023. С. 24-28.
7. Буранов І.Ю. Профілактика булінгу та співпраця з державними органами влади. *Актуальні питання протидії булінгу у воєнний час. Хто мій безпечний друг у протидії булінгу?: матеріали II Всеукр. форуму* (Київ, 4 трав. 2023 р.). – Київ: НАВС. 2023. С. 8-11.
8. Буранов І. Ю. Особливості поширення булінгу як засади превентивної

діяльності щодо його попередження. *Особистість, суспільство, війна*: матеріали міжнарод. психологічного форуму (Харків, 26 квіт. 2024 р.). Х: ХНУВС. 2024. С. 69-72.

9. Буранов І. Ю. Булінг в психологічній проблематиці дітей ВПО в Україні. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки*: зб. тез міжнарод. наук.-практ. конф. (Львів, 21 лют. 2025 р.). Лівів: ЛДУВС. 2025. С. 87-89.

10. Буранов І. Ю. Психологічні ризики булінгу внутрішньо переміщених осіб. *Формування особистості правоохоронця в сучасних умовах*: матеріали наук.-практ. круглий стіл (Київ, 31 жовт. 2025 р.). К: НАВС. 2025. С. 10-13.

11. Буранов І. Ю. Булінг як чинник порушення ментального здоров'я дітей внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 груд. 2025 р.). С. 47-49.

Ким та коли впроваджено: відділом ювенальної превенції управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції у м. Києві при проведенні навчальних занять у жовтні-грудні 2025 року.

Мета впровадження: підвищення рівня знань поліцейських з питань юридико-психологічних засад протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб.

Мета впровадження: підвищення професійної компетентності поліцейських ювенальної превенції та забезпечення ефективного застосування організаційних та психолого-педагогічних заходів протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб.

Зауваження та пропозиції: рекомендовано продовжувати впровадження результатів дисертаційного дослідження у процес професійного навчання поліцейських відділу ювенальної превенції управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції у м. Києві.

Відповідальний за впровадження:

Заступник начальника відділу
ювенальної превенції управління
превентивної діяльності Головного
управління Національної поліції у м. Києві
підполковник поліції

Олена КОМПАНЕЦЬ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Начальник відділу ювенальної
превенції управління превентивної
діяльності Головного управління
Національної поліції в Київській області
полковник поліції

Олена КОСЕНКО

квітня 2026 року

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження «Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб» Буранова Ігоря Юрійовича в практичну діяльність

Найменування пропозицій для впровадження: «Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб».

Установа, яка пропонує впровадження, ПІБ авторів: Національна академія внутрішніх справ. Автор: ад'юнкт кафедри юридичної психології НАВС майор поліції Буранов Ігор Юрійович.

Джерело інформації:

1. Буранов І.Ю. Психологічні особливості поведінки булера та його жертви. *Юридична психологія*. 2023. Т. 1 (32). С. 86-92.
2. Буранов І.Ю., Кудерміна О.І. Юридико-психологічні проблеми протидії булінгу дітей ВПО в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Право». 2025. № 7 (47). С. 940-952.
3. Буранов І.Ю. Теоретико-методологічні засади профілактики та протидії булінгу в освітньому середовищі. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія «Право». 2026. № 2 (24). С. 71-83.
4. Запобігання булінгу серед неповнолітніх: аналітичний огляд / В.Г. Сторавчик, О.В. Максименко, І.А. Ботнаренко, І.Ю. Буранов. Київ: НАВС, 2025. 90 с.
5. Буранов І.Ю., Кудерміна О.І. Соціальні особливості булінгу та сучасні засоби їх виявлення. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів*: матеріали III міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 31 жовт. 2022 р.). К: ДНДІ МВС України. 2022. С. 55-59.
6. Буранов І.Ю. Кібербулінг як фактор ризику в освітньому середовищі. *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій*: матеріали IV міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 7 квіт. 2023 р.). К: НАУ. 2023. С. 24-28.
7. Буранов І.Ю. Профілактика булінгу та співпраця з державними органами влади. *Актуальні питання протидії булінгу у воєнний час. Хто мій безпечний друг у протидії булінгу?*: матеріали II Всеукр. форуму (Київ, 4 трав. 2023 р.). – Київ: НАВС. 2023. С. 8-11.
8. Буранов І.Ю. Особливості поширення булінгу як засади превентивної діяльності щодо його попередження. *Особистість, суспільство, війна*: матеріали міжнарод. психологічного форуму (Харків, 26 квіт. 2024 р.). Х: ХНУВС. 2024. С. 69-72.

9. Буранов І.Ю. Булінг в психологічній проблематиці дітей ВПО в Україні. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки*: зб. тез міжнарод. наук.-практ. конф. (Львів, 21 лют. 2025 р.). Львів: ЛДУВС. 2025. С. 87-89.

10. Буранов І.Ю. Психологічні ризики булінгу внутрішньо переміщених осіб. *Формування особистості правоохоронця в сучасних умовах*: матеріали наук.-практ. круглий стіл (Київ, 31 жовт. 2025 р.). К: НАВС. 2025. С. 10-13.

11. Буранов І.Ю. Булінг як чинник порушення ментального здоров'я дітей внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 груд. 2025 р.). С. 47-49.

Ким та коли впроваджено: відділом ювенальної превенції управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції в Київській області при проведенні навчальних занять у жовтні-грудні 2025 року.

Мета впровадження: підвищення рівня знань поліцейських з питань юридико-психологічних засад протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб.

Мета впровадження: підвищення професійної компетентності поліцейських ювенальної превенції та забезпечення ефективного застосування організаційних та психолого-педагогічних заходів протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб.

Зауваження та пропозиції: рекомендовано продовжувати впровадження результатів дисертаційного дослідження у процес професійного навчання поліцейських відділу ювенальної превенції управління превентивної діяльності Головного управління Національної поліції в Київській області.

Відповідальний за впровадження:

Старший інспектор з особливих доручень
відділу ювенальної превенції
управління превентивної діяльності
Головного управління Національної поліції
в Київській області майор поліції

Віталій ЛИННИК

**БУДИНОК ДИТЯЧОЇ ТА ЮНАЦЬКОЇ ТВОРЧОСТІ «ДИВОЦВІТ»
ДАРНИЦЬКОГО РАЙОНУ М. КИЄВА
(БДЮТ «Дивоцвіт»)**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор Будинку дитячої та
юнацької творчості «Дивоцвіт»
Дарницького району м. Києва
Альона РИБАК

13 квітня 2026 року

**АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ
результатів дисертаційного дослідження
«Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо
переміщених осіб» Буранова Ігоря Юрійовича в практичну діяльність
Будинку дитячої та юнацької творчості «Дивоцвіт»**

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- директора Будинку дитячої та юнацької творчості «Дивоцвіт» Рибак Альони Ігорівни;
- завідувача методичного відділу Будинку дитячої та юнацької творчості «Дивоцвіт» Буркун Юлії Володимирівни;
- практичного психолога Тунік Ольги Анатоліївни;

Комісія розглянула й проаналізувала наукові праці ад'юнкта кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ майора поліції Буранова Ігоря Юрійовича на тему: «Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб», зокрема:

1. Буранов І.Ю. Психологічні особливості поведінки булера та його жертви. *Юридична психологія*. 2023. Т. 1 (32). С. 86-92.
2. Буранов І.Ю., Кудерміна О.І. Юридико-психологічні проблеми протидії булінгу дітей ВПО в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Право». 2025. № 7 (47). С. 940-952.
3. Буранов І.Ю. Теоретико-методологічні засади профілактики та протидії булінгу в освітньому середовищі. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія «Право». 2026. № 2 (24). С. 71-83.
4. Запобігання булінгу серед неповнолітніх: аналітичний огляд / В.Г. Сюравчик, О.В. Максименко, І.А. Ботнарченко, І.Ю. Буранов. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2025. 90 с.
5. Буранов І.Ю., Кудерміна О.І. Соціальні особливості булінгу та сучасні засоби їх виявлення. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової*

діяльності працівників правоохоронних органів : матеріали III міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 31 жовт. 2022 р.). К: ДНДІ МВС України. 2022. С. 55-59.

6. Буранов І.Ю. Кібербулінг як фактор ризику в освітньому середовищі *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій* : матеріали IV міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 7 квіт. 2023 р.). К: НАУ. 2023. С. 24-28.

7. Буранов І.Ю. Профілактика булінгу та співпраця з державними органами влади. *Актуальні питання протидії булінгу у воєнний час. Хто мій безпечний друг у протидії булінгу?*: матеріали II Всеукр. форуму (Київ, 4 трав. 2023 р.). – Київ: НАВС. 2023. С. 8-11.

8. Буранов І.Ю. Особливості поширення булінгу як засади превентивної діяльності щодо його попередження. *Особистість, суспільство, війна*: матеріали міжнарод. психологічного форуму (Харків, 26 квіт. 2024 р.). Х: ХНУВС. 2024. С. 69-72.

9. Буранов І.Ю. Булінг в психологічній проблематиці дітей ВПО в Україні. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : зб. тез міжнарод. наук.-практ. конф. (Львів, 21 лют. 2025 р.). Львів: ЛДУВС. 2025. С. 87-89.

10. Буранов І.Ю. Психологічні ризики булінгу внутрішньо переміщених осіб. *Формування особистості правоохоронця в сучасних умовах* : матеріали наук.-практ. круглий стіл (Київ, 31 жовт. 2025 р.). К: НАВС. 2025. С. 10-13.

11. Буранов І.Ю. Булінг як чинник порушення ментального здоров'я дітей внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 груд. 2025 р.). С. 47-49.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці та ініційовані Бурановим Ігорем Юрійовичем практичні заходи, зокрема всеукраїнські форуми (фестивали) з протидії булінгу «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?» та просвітницькі тури «Відверті зустрічі зірок з протидії булінгу», відображають обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх на постійній основі в організаційну та практичну діяльність Будинку дитячої та юнацької творчості «Дивоцвіт».

Члени комісії:

Альона РИБАК

Юлія БУРКУН

Ольга ТУНІК

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Директор Центру позашкільної освіти
Дарницького району**

Вікторія БЕКЕЩЕНКО

09 квітня 2026 року

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження

**«Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб» Буранова Ігоря Юрійовича в практичну діяльність
Центру позашкільної освіти Дарницького району (м. Київ)**

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- заступника директора з навчально-виховної роботи Центру позашкільної освіти Дарницького району Ковалевської Олеси Іванівни;
- завідувача методичного відділу Затоки Тетяни Віталіївни;
- завідуючого відділу, практичного психолога Центру позашкільної освіти Дарницького району Максименко Наталії Михайлівни.

Комісія розглянула й проаналізувала наукові праці ад'юнкта кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ майора поліції Буранова Ігоря Юрійовича на тему: «Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб», зокрема:

1. Буранов І.Ю. Психологічні особливості поведінки булера та його жертви. *Юридична психологія*. 2023. Т. 1 (32). С. 86-92.
2. Буранов І.Ю., Кудерміна О.І. Юридико-психологічні проблеми протидії булінгу дітей ВПО в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Право». 2025. № 7 (47). С. 940-952.
3. Буранов І.Ю. Теоретико-методологічні засади профілактики та протидії булінгу в освітньому середовищі. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія «Право». 2026. № 2 (24). С. 71-83.
4. Запобігання булінгу серед неповнолітніх: аналітичний огляд / В.Г. Сюрвачик, О.В. Максименко, І.А. Ботнарченко, І.Ю. Буранов. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2025. 90 с.
5. Буранов І.Ю., Кудерміна О.І. Соціальні особливості булінгу та сучасні засоби їх виявлення. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : матеріали III міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 31 жовт. 2022 р.). К: ДНДІ МВС України. 2022. С. 55-59.
6. Буранов І.Ю. Кібербулінг як фактор ризику в освітньому середовищі *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій* : матеріали IV міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 7 квіт. 2023 р.). К: НАУ. 2023. С. 24-28.
7. Буранов І.Ю. Профілактика булінгу та співпраця з державними органами влади. *Актуальні питання протидії булінгу у воєнний час. Хто мій безпечний друг у протидії булінгу?*: матеріали II Всеукр. форуму (Київ, 4 трав. 2023 р.). – Київ:

НАВС. 2023. С. 8-11.

8. Буранов І.Ю. Особливості поширення булінгу як засади превентивної діяльності щодо його попередження. *Особистість, суспільство, війна*: матеріали міжнарод. психологічного форуму (Харків, 26 квіт. 2024 р.). Х: ХНУВС. 2024. С. 69-72.

9. Буранов І.Ю. Булінг в психологічній проблематиці дітей ВПО в Україні. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : зб. тез міжнарод. наук.-практ. конф. (Львів, 21 лют. 2025 р.). Львів: ЛДУВС. 2025. С. 87-89.

10. Буранов І.Ю. Психологічні ризики булінгу внутрішньо переміщених осіб. *Формування особистості правоохоронця в сучасних умовах* : матеріали наук.-практ. круглий стіл (Київ, 31 жовт. 2025 р.). К: НАВС. 2025. С. 10-13.

11. Буранов І.Ю. Булінг як чинник порушення ментального здоров'я дітей внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 груд. 2025 р.). С. 47-49.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці та ініційовані Бурановим Ігорем Юрійовичем практичні заходи, зокрема всеукраїнські форуми (фестивалі) з протидії булінгу «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?» та просвітницькі тури «Відверті зустрічі зірок з протидії булінгу», відображають обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх на постійній основі в організаційну та практичну діяльність Центру позашкільної освіти Дарницького району.

Члени комісії:

Олеся КОВАЛЕВСЬКА

Тетяна ЗАТОКА

Наталія МАКСИМЕНКО

ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН
КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КИЇВСЬКА МІСЬКА ДЕРЖАВНА
АДМІНІСТРАЦІЯ)
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ

**КИЇВСЬКИЙ ПАЛАЦ
ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА**

вул. Івана Мазепи, 13, Київ-10, Україна,
01010, тел./факс (044) 293-29-70
e-mail: kpdtc@ukr.net,
Код ЄДРПОУ 02141207

EXECUTIVE BODY OF
KYIV CITY COUNCIL
(KYIV CITY STATE ADMINISTRATION)
DEPARTMENT OF EDUCATION AND
SCIENCE

**KYIV PALACE FOR
CHILDREN AND YOUTH**

Ivana Mazepy St.13, Kyiv-10, 01010, Ukraine,
phone (044) 293-29-70
e-mail: kpdtc@ukr.net

М. 05. 2026 № 063-02-391

На № _____ **АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ**

результатів дисертаційного дослідження
«Юридіко-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб»
Буранова Ігоря Юрійовича в практичну діяльність
Київського Палацу дітей та юнацтва

Результати дисертаційного дослідження Буранова Ігоря Юрійовича, тема дисертаційного дослідження «Юридіко-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб», впроваджено в організаційну, просвітницьку та практичну діяльність Київського Палацу дітей та юнацтва м. Києва.

У процесі впровадження використано науково обгрунтовані теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації, розроблені Бурановим І.Ю., щодо профілактики булінгу, формування безпечного освітнього середовища, психологічної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб, розвитку навичок ненасильницької комунікації та попередження проявів агресії в дитячих і молодіжних колективах.

Результати дослідження було апробовано та впроваджено через ініційовані Бурановим І.Ю. практичні заходи, зокрема:

- всеукраїнські форуми / фестивалі з протидії булінгу «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?»;
- просвітницькі тури «Відверті зустрічі зірок з протидії булінгу»;
- інформаційно-просвітницькі, виховні та комунікативні заходи, спрямовані на підвищення обізнаності дітей, педагогів і батьків щодо запобігання булінгу та створення безпечного середовища для дітей, зокрема дітей внутрішньо переміщених осіб.

Наукові праці та практичні ініціативи Буранова І.Ю. відображають обгрунтовані юридіко-психологічні підходи до протидії булінгу, мають прикладне значення та можуть бути використані на постійній основі в організаційній, виховній, просвітницькій і практичній діяльності Київського Палацу дітей та юнацтва.

Констатуємо, впровадження результатів дисертаційного дослідження сприяє посиленню профілактичної роботи з протидії булінгу, формуванню культури безпечної взаємодії, розвитку соціальної відповідальності учасників освітнього процесу та створенню психологічно безпечного середовища для дітей і молоді.

Підсумуємо, результати дисертаційного дослідження Буранова І.Ю. «Юридіко-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб» впроваджено в практичну діяльність Київського Палацу дітей та юнацтва, отримали позитивні відгуки та можуть бути рекомендовані до подальшого використання в закладах позашкільної освіти.

Директор

Оксана ДОБРОВОЛЬСЬКА

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Голова громадської організації
«Всеукраїнське об'єднання протидії
булінгу! Мої безпечні друзі»

Юрій БУРАНОВ
 06 квітня 2026 року

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження «Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб» Буранова Ігоря Юрійовича в практичну діяльність громадської організації «Всеукраїнське об'єднання протидії булінгу! Мої безпечні друзі»

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- керівника логістики громадської організації «Всеукраїнське об'єднання протидії булінгу! Мої безпечні друзі» Дениса Євгенійовича Грицевича;
- продюсера заходів громадської організації «Всеукраїнське об'єднання протидії булінгу! Мої безпечні друзі» Марини Сергіївни Філіпенко;
- відеографа громадської організації «Всеукраїнське об'єднання протидії булінгу! Мої безпечні друзі» Олени Василівни Мілюкової;
- юриста громадської організації «Всеукраїнське об'єднання протидії булінгу! Мої безпечні друзі» Олени Леонідівни Войцеховської.

Комісія розглянула й проаналізувала наукові праці ад'юнкта кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ майора поліції Буранова Ігоря Юрійовича на тему: «Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб», зокрема:

1. Буранов І.Ю. Психологічні особливості поведінки булера та його жертви. *Юридична психологія*. 2023. Т. 1 (32). С. 86-92.

2. Буранов І.Ю., Кудерміна О.І. Юридико-психологічні проблеми протидії булінгу дітей ВПО в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Право». 2025. № 7 (47). С. 940-952.

3. Буранов І.Ю. Теоретико-методологічні засади профілактики та протидії булінгу в освітньому середовищі. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія «Право». 2026. № 2 (24). С. 71-83.

4. Запобігання булінгу серед неповнолітніх: аналітичний огляд / В.Г. Сюрвачик, О.В. Максименко, І.А. Ботнаренко, І.Ю. Буранов. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2025. 90 с.

5. Буранов І.Ю., Кудерміна О.І. Соціальні особливості булінгу та сучасні засоби їх виявлення. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : матеріали III міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 31 жовт. 2022 р.). К: ДНДІ МВС України. 2022. С. 55-59.

6. Буранов І.Ю. Кібербулінг як фактор ризику в освітньому середовищі *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій* : матеріали IV міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 7 квіт. 2023 р.). К: НАУ. 2023. С. 24-28.

7. Буранов І.Ю. Профілактика булінгу та співпраця з державними органами влади. *Актуальні питання протидії булінгу у воєнний час. Хто мій безпечний друг у протидії булінгу?*: матеріали II Всеукр. форуму (Київ, 4 трав. 2023 р.). – Київ: НАВС. 2023. С. 8-11.

8. Буранов І.Ю. Особливості поширення булінгу як засади превентивної діяльності щодо його попередження. *Особистість, суспільство, війна*: матеріали міжнарод. психологічного форуму (Харків, 26 квіт. 2024 р.). Х: ХНУВС. 2024. С. 69-72.

9. Буранов І.Ю. Булінг в психологічній проблематиці дітей ВПО в Україні. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : зб. тез міжнарод. наук.-практ. конф. (Львів, 21 лют. 2025 р.). Львів: ЛДУВС. 2025. С. 87-89.

10. Буранов І.Ю. Психологічні ризики булінгу внутрішньо переміщених осіб. *Формування особистості правоохоронця в сучасних умовах* : матеріали наук.-практ. круглий стіл (Київ, 31 жовт. 2025 р.). К: НАВС. 2025. С. 10-13.

11. Буранов І.Ю. Булінг як чинник порушення ментального здоров'я дітей внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 груд. 2025 р.). С. 47-49.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку про те, що зазначені вище наукові праці Буранова Ігоря Юрійовича, мають високий теоретичний рівень та практичну значущість і можуть бути використані під час організації та проведення громадською організацією «Всеукраїнське об'єднання протидії булінгу! Мої безпечні друзі» масових заходів щодо формування безпечного освітнього середовища без булінгу.

Члени комісії:

Денис ГРИЦЕВИЧ

Марина ФІЛІПЕНКО

Олена МІЛЮКОВА

Олена ВОЙЦЕХОВСЬКА

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ
результатів дисертаційного дослідження
«Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб» Буранова Ігоря Юрійовича в практичну діяльність Дитячої телевізійної академії «33 канал KIDS»

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- директора товариства з обмеженою відповідальністю «Мої безпечні друзі» Полякова Валерія Васильовича;
- концертного директора Дитячої телевізійної академії «33 канал KIDS» товариства з обмеженою відповідальністю «Мої безпечні друзі» Грози Андрія Олександровича;
- відеооператора Дитячої телевізійної академії «33 канал KIDS» товариства з обмеженою відповідальністю «Мої безпечні друзі» Колібаби Андрія Анатолійовича.

Комісія розглянула й проаналізувала наукові праці ад'юнкта кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ майора поліції Буранова Ігоря Юрійовича на тему: «Юридико-психологічні засади протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб», зокрема:

1. Буранов І.Ю. Психологічні особливості поведінки булера та його жертви. *Юридична психологія*. 2023. Т. 1 (32). С. 86-92.
2. Буранов І.Ю., Кудерміна О.І. Юридико-психологічні проблеми протидії булінгу дітей ВПО в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Право». 2025. № 7 (47). С. 940-952.
3. Буранов І.Ю. Теоретико-методологічні засади профілактики та протидії булінгу в освітньому середовищі. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія «Право». 2026. № 2 (24). С. 71-83.
4. Запобігання булінгу серед неповнолітніх: аналітичний огляд / В.Г. Сюравич, О.В. Максименко, І.А. Ботнарченко, І.Ю. Буранов. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2025. 90 с.
5. Буранов І.Ю., Кудерміна О.І. Соціальні особливості булінгу та сучасні засоби їх виявлення. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : матеріали III міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 31 жовт. 2022 р.). К: ДНДІ МВС України. 2022. С. 55-59.
6. Буранов І.Ю. Кібербулінг як фактор ризику в освітньому середовищі *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій* : матеріали IV міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 7 квіт. 2023 р.). К: НАУ. 2023. С. 24-28.

7. Буранов І.Ю. Профілактика булінгу та співпраця з державними органами влади. *Актуальні питання протидії булінгу у воєнний час. Хто мій безпечний друг у протидії булінгу?*: матеріали II Всеукр. форуму (Київ, 4 трав. 2023 р.). – Київ: НАВС. 2023. С. 8-11.

8. Буранов І.Ю. Особливості поширення булінгу як засади превентивної діяльності щодо його попередження. *Особистість, суспільство, війна*: матеріали міжнарод. психологічного форуму (Харків, 26 квіт. 2024 р.). Х: ХНУВС. 2024. С. 69-72.

9. Буранов І.Ю. Булінг в психологічній проблематиці дітей ВПО в Україні. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : зб. тез міжнарод. наук.-практ. конф. (Львів, 21 лют. 2025 р.). Львів: ЛДУВС. 2025. С. 87-89.

10. Буранов І.Ю. Психологічні ризики булінгу внутрішньо переміщених осіб. *Формування особистості правоохоронця в сучасних умовах* : матеріали наук.-практ. круглий стіл (Київ, 31 жовт. 2025 р.). К: НАВС. 2025. С. 10-13.

11. Буранов І.Ю. Булінг як чинник порушення ментального здоров'я дітей внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 груд. 2025 р.). С. 47-49.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці та ініційовані Бурановим Ігорем Юрійовичем практичні заходи, зокрема всеукраїнські форуми (фестивалі) з протидії булінгу «Проти#дій булінгу! Хто мій безпечний друг?» та просвітницькі тури «Відверті зустрічі зірок з протидії булінгу», відображають обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх на постійній основі в організаційну та практичну діяльність Дитячої телевізійної академії «33 канал KIDS» ТОВ «Мої безпечні друзі».

Члени комісії:

Валерій ПОЛЯКОВ

Андрій ГРОЗА

Андрій КОЛІБАБА

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Буранов І. Ю. Психологічні особливості поведінки булера та його жертви. *Юридична психологія*. 2023. Т. 1 (32). С. 86-92. DOI: <https://doi.org/10.33270/03233201.86>
2. Буранов І. Ю., Кудерміна О.І. Юридико-психологічні проблеми протидії булінгу дітей ВПО в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Право». 2025. № 7 (47). С. 940-952. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7\(47\)-940-952](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7(47)-940-952)
3. Буранов І. Ю. Теоретико-методологічні засади профілактики та протидії булінгу в освітньому середовищі. *Успіхи і досягнення у науці*. Серія «Право». 2026. № 2 (24). С. 71-83. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-2\(24\)-71-83](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-2(24)-71-83)
4. Буранов І. Ю. Удосконалення організаційних засад протидії булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб. *Наукові іновації та передові технології*. Серія «Право». 2026. № 4 (56). С. 2961-2973. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-4\(56\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-4(56))

Інші друковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Буранов І. Ю., Кудерміна О.І. Соціальні особливості булінгу та сучасні засоби їх виявлення. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : матеріали III Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Київ, 31 жовт. 2022 р. Київ, 2022. С. 55-59.
2. Буранов І. Ю. Кібербулінг як фактор ризику в освітньому середовищі *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій* : матеріали IV Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Київ, 7 квіт. 2023 р. Київ, 2023. С. 24-28.
3. Буранов І. Ю. Профілактика булінгу та співпраця з державними органами влади. *Актуальні питання протидії булінгу у воєнний час. Хто мій безпечний друг у протидії булінгу?* : матеріали II Всеукраїнського форуму, м. Київ, 4 трав. 2023 р. Київ, 2023. С. 8-11.

4. Буранов І. Ю. Особливості поширення булінгу як засади превентивної діяльності щодо його попередження. *Особистість, суспільство, війна* : матеріали Міжнародного психологічного форуму, м. Харків, 26 квіт. 2024 р. Харків, 2024. С. 69-72.
5. Запобігання булінгу серед неповнолітніх: аналітичний огляд / І. Ю. Буранов, В. Г. Сюрвачик, О. В. Максименко, І. А. Ботнаренко. Київ, 2025. 90 с.
6. Буранов І. Ю. Булінг в психологічній проблематиці дітей ВПО в Україні. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : зб. тез Міжнародної наук.-практ. конф., м. Львів, 21 лют. 2025 р. Львів, 2025. С. 87-89.
7. Буранов І. Ю. Психологічні ризики булінгу внутрішньо переміщених осіб. *Формування особистості правоохоронця в сучасних умовах* : матеріали наук.-практ. круглого столу, м. Київ, 31 жовт. 2025 р. Київ, 2025. С. 10-13.
8. Буранов І. Ю. Булінг як чинник порушення ментального здоров'я дітей внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Ментальне здоров'я особистості в парадигмі воєнного стану* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Київ, 23 груд. 2025 р. 2025. С. 47-49.